

“PLANLAMA,
KAVRAMLAR
VE ARAYIŞLAR”

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

PLANLAMA, KAVRAMLAR VE ARAYIŞLAR

Bu Tematik Kitap, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 43. Kolokyumu'nda sunulan bildiriler arasından Yayın Kurulu hakemliği yapılarak seçilen bildirilerden oluşmaktadır.

Yayın Kurulu

Doç. Dr. Adem Erdem Erbaş
Dr. Öğr. Üyesi Ali Cenap Yoloğlu
Prof. Dr. Ali Cengizkan
Doç. Dr. Arzu Başaran Uysal
Prof. Dr. Çağatay Keskinok
Dr. Öğr. Üyesi Doğan Dursun
Dr. Gencay Serter
Doç. Dr. Kübra Cihangir Çamur
Doç. Dr. Mehmet Çağlar Meşhur
Dr. Öğr. Üyesi Pervin Şenol
Dr. Öğr. Üyesi Zeki Kamil Ülkenli

Editör

Dilek Karabulut

Kapak ve Yayına Hazırlık

Ayşecan Akşit, Çağatay Öndersoy, Hülya Çetinkaya, Murat Yıldız,
Sultan Karasüleymanoğlu

Baskı

İşkur Matbaa

İletişim

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi
Atatürk Bulvarı 219/7 Çankaya/Ankara
Tel: 0 312 418 30 75 Fax: 0 312 417 90 55
spo@spo.org.tr www.spo.org.tr

ISBN

978-605-01-1392-1
Ocak, 2021

İÇİNDEKİLER

Belirsizliklere Karşı Kurumsal Dayanıklılık ve Beş Bileşenli Kent Planlama Süreci.....9 <i>Dr. Zeynep Deniz Yaman Galantini</i>	
Yeni Kentsel Yoksulluk Olgusu ve Kavramsal İçerimleri: İleri Marjinallik, Mekânsal Damgalama ve Yalıtılmış Bölgeler Kışkıncında Kuştepe ve Küçük Armutlu Örnekleri31 <i>Tuğçe Gürleyen</i>	
Planlamada Yeni Bir Kavram-Taktik Şehircilik.....63 <i>Büşra Begen</i>	
Taktiksel Şehircilik Uygulamalarının Kentsel Planlama ve Tasarım Süreçlerine Olası Etkileri: İstanbul75 <i>Sezen Türkoğlu, Fatih Terzi</i>	
Kentsel Dönüşümde Planlama Örüntüleri ve Yerel Paydaşların Etkileri: İzmir Örneği .101 <i>Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe Şanlı, Şule Demirel</i>	
Fenomenografi: Planlamada Kavramsal Arayışlar İçin Bir Yöntem125 <i>Berk Kesim</i>	
Planlama Eğitiminde Kültürel Varlıklara Yönelik Bilincin Arttırılmasında Yöntem Arayışları: Ankara Ulus Örneği149 <i>Araş. Gör. Damla Yeşilbağ, Öğr. Gör. Can Gölgelioğlu</i>	
Planlamada Yeni Yöntemsel Arayışlar için bir Katkı: Ankara-Ulus Örneğinde Kentsel Ritimler171 <i>Dr. Sezen Savran</i>	

Planlamada Yöntem Aracı Olarak; Konum Tabanlı Sosyal Paylaşım Ağları191
Ege İmren

Veri Şehri: Sosyal Medya Platformlarından Elde Edilen Verilerin Planlama Alanında
Kullanılabilirliğine Yönelik Bir İnceleme209
Arş. Gör. Mete Korhan ÖZKÖK

İstanbul'da Alternatif Mekan Olarak Yer Altı Alanları ve Kullanıcı Değerlendirmeleri:
Yenikapı - Hacıosman Metro Hattı225
H. Betül Mannasoğlu, Dr. Öğr. Üyesi Gülden Demet Oruç

SUNUŞ

Planlama meslek alanı ile ilgili yasal düzenlemelerin, eğitim alanındaki sorunların, yöntemsel ve kavramsal arayışların tartışılması planlamanın giderek araçsallaştığı günümüz koşullarında büyük önem taşımaktadır. TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın yarım asırlık mücadele birikimini geride bıraktığı ve Dünya Şehircilik Günü'nün 80. Yılında düzenlenmiş olan Dünya Şehircilik Günü 43. Kolokyumu bu başlıkların tartışılmasını amaçlayarak Planlama, Kavramlar ve Arayışlar ana teması ile Kasım 2019'da TED Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir.

Altı farklı alt tema etrafında şekillenen Dünya Şehircilik Günü 43. Kolokyumu; planlamada kurumsallaşma arayışları, dil arayışları, yeni kavramlar, yöntem arayışları, aktörler ve paydaşlar ve karar alma süreçleri konularında bildirimleri kabul etmiştir. Elinizde bulunan kitap, bilim kurulunca kabul edilerek kolokyumda sunulan bildirimlerin yayın kurulu tarafından değerlendirilmesi sonucunda seçilen 11 bildirden oluşmaktadır. Kitap, özellikle planlamada yeni kavramlar, yöntem arayışları ve güncel uygulamalar alanında literatüre katkı sunacak nitelikteki bildirimlerden oluşmaktadır.

Günümüzün hızlı değişen, belirsizleşen ve karmaşıklaşan yapısı karşısında planlamanın bu dönüşüme nasıl entegre olması ve oluşan sorunları çözmeye yönelik nasıl bir katkı sunması gerektiği oldukça tartışılmaktadır. Kitap içerisinde bu konuyu planlamada yeni kavramlar çerçevesinde inceleyen 6 bildiri bulunmaktadır. Kitabın ilk bildirisinde Zeynep Deniz Yaman Galantini "dayanıklılık" kavramını bu çerçevede tartışarak dayanıklı kent planlama sürecinin günümüz koşullarında oluşan belirsizlikler ve tehditler ile başa çıkabilme olasılığını tartışmaktadır. Bir diğer çok tartışılan alan olan planlamada katılım ise "taktiksel şehircilik" kavramı etrafında Büşra Begen ile Sezen Türkoğlu ve Fatih Terzi'nin bildirimlerinde tartışılmaktadır. Bu bağlamda, bu kavram çerçevesinde kullanıcı tasarımlarının planlamada katılım sürecinin önemli bir parçası olması ve kentsel sorunlara aşağıdan yukarıya yerel çözümler sunması yönleriyle incelenmiştir. Tuğçe Şanlı ve Şule Demirel ise bildirimlerinde planlama literatüründeki değişen koşullara uyum sağlayan, esnek, ken-

diliğinden organize olabilen kentsel gelişmeyi öneren yaklaşımları, temelde bu yaklaşım ile paralellik taşıyan gecekondulu olgusu ve günümüzde gecekondulu alanlarına yönelik başat müdahale olarak kentsel dönüşüm uygulamaları üzerinden incelemişlerdir. Tuğçe Gürleyen'in bildirisi ise kent sosyolojisi literatüründe kavramsal arayışlara katkı sunan bir çalışma olma niteliği ile yeni kent yoksulluğunun bir çözümlemesini içermektedir. Nitel bir araştırma yöntemi olan "fenomenografi"yi kent planlama alanına uyarlayan Berk Kesim ise çalışmasında kent yazınında kullanılan kavramların devingenliği üzerinden kavram tasarımı yöntemi ile kavramsallaştırmayı bilimsel yöntemle dönüştürmeyi planlama alanı içerisinde tartışmaktadır.

Kitap içerisinde planlamada yöntem arayışlarına katkı sunacak nitelikteki dört bildiriden Damla Yeşilbağ ve Can Gölgelioğlu ile Sezen Savran'ın bildirimleri planlamada eğitim ve bilgi üretim yöntemlerini tartışmaya yönelik iken dijital verilerin planlama alanında kullanılabilirliğine yönelik yöntemsel arayışlar Ege İmren ve Mete Korhan Özkök bildirimlerinde tartışılmaktadır. Kültürel varlıklar ve koruma açısından öğrenme yöntemlerini teori odaklı çerçevenin dışında bir yöntem denemesi ile tartışan Yeşilbağ ve Gölgelioğlu bildirimlerinde "deneyim" üzerinden öğrencilerin farkındalık oluşturarak kültürel varlık ile mekansal planlama arasındaki bağın sağlanmasını önermektedir. Savran ise Lefebvre'nin ritm-analitik projesinin yöntem olarak benimsendiği atölye deneyimi ile atölye katılımcılarının mekana dair farkındalık ve aidiyet algılarındaki değişimler üzerinden planlamada bilgi üretimi açısından yöntemsel bir katkı sunmaktadır. Şehircilik alanında klasik veri toplama yöntemleri dışında konum tabanlı sosyal paylaşım ağlarının sunduğu veriler ile kentsel mekan kullanımlarının analiz edilerek planların hazırlık sürecinde kullanılması günümüzde yeni bir yöntem olarak benimsenmektedir. Özkök çalışmasında sosyal medya ve çevrimiçi platformlardan elde ettiği veriler ile kullanım örüntü yoğunluklarını analiz ederken, İmren ise klasik yöntemler ile konum tabanlı sosyal ağların sunduğu veriler arasında bir karşılaştırma sunmaktadır.

Metropolitan kentlerin nüfus artışına bağlı olarak artan yeni kullanım alanı ihtiyaçlarının kent merkezlerindeki yoğunluğun artırılması veya kent çeperlerine yayılarak doğal alanları tehdit eder hale gelmesi karşısında alternatif bir çözüm önerisi olarak yer altı kullanımının etkin hale getirilmesini tartışan kitabın son bildirisi planlama uygulamalarına yönelik güncel bir yaklaşım sunmaktadır. H. Betül Mannasoğlu ve Gülden Demet Oruç çalışmalarında İstanbul'daki yer altı kullanımı ile ilgili mevcut durum analizi yaparak yer altı kullanımlarının kent planlama politikaları kapsamında değerlendirilmesini tartışmaktadır.

Planlamada yeni kavramların tartışılması, yöntem arayışları ve güncel uygulamalara yönelik yeni araştırmalar ile literatüre katkı sağlamayı amaçlayan bu tematik kitabın, üyelerimize, araştırmacılara ve konu ile ilgilenen herkese kaynaklık etmesini dileriz.

Dilek Karabulut

TMMOB Şehir Plancıları Odası

8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 43. Kolokyum'u Yayın Kurulu Adına

Belirsizliklere Karşı Kurumsal Dayanıklılık ve Beş Bileşenli Kent Planlama Süreci¹

Dr. Zeynep Deniz Yaman Galantini

TCDD 1. Bölge Müdürlüğü

Özet

Geçtiğimiz yarım yüzyıl boyunca kent planlamada daha bütünleşik planlama yaklaşımlarının geliştirilmesi ve daha karmaşık, kronik kentsel problemlerin üstesinden gelinmesi hedeflenmiştir. Topluların kalkınmasında “dayanıklılığın” sağlanması/sürdürülmesi konuları da, geçtiğimiz on sene içinde gelişmiştir. Ancak dayanıklılığın kavramsal açılımı, nitelikleri, kent planlamayla ilişkisi ve kent planlamada karar alma süreçlerine katkısına ait net ve kesin bir fikir birliği oluşturulamamıştır. Bu bakımdan bu bildiriyle açıklık getirilen başlıca konular; kent planlamanın değişen koşullara dayalı olarak nasıl geliştirilebileceğinin değerlendirilmesi; kentsel dayanıklılığın ölçülmesi ve dayanıklılığı kent planlamaya entegre edecek kent planlama süreci ve bu süreci oluşturacak metodun tanımlanması şeklinde sıralanabilmektedir.

Kent planlamanın dayanıklılığı yaratmada/artırmada katkı sağlayabilecek bir araç olabilmesi için iki temel unsur tanımlanmıştır: Kent planlama sürecini dayanıklı hale getirilerek “dayanıklılığı planlamak” ve kurumsal dayanıklılığı oluşturarak “planlamayı dayanıklı yapmak”. Bu kapsamda, kent planlama sürecinin, dayanıklılık kavramı üzerinden güncellenmesi için bir model önerisi yapılmış; sürecin bir çıktısı olarak, planlamanın dayanıklı olabilmesi için, kurumsal dayanıklılığın sağlanması açısından önemli olan bileşenler tanımlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beş bileşenli süreç, dayanıklı kent planlama süreci, kentsel dayanıklılık, kent planlamanın dayanıklılığı, kurumsal dayanıklılık.

¹ Bu bildiri Dr. Zeynep Deniz Yaman Galantini 'nin doktora tezi kapsamındaki çalışmalarından üretilmiştir.

Institutional Resilience Against Uncertainties and Five-Elements Urban Planning Process

Abstract

Over the past half century, it's been aimed to develop more integrated planning approaches and to overcome complex chronic urban problems, as well as, maintaining resilience in the development of societies. However, there isn't a clear consensus on resilience's conceptual expansion, characteristics, its relationship with urban planning and its contribution to decision-making processes. In this respect, this paper aims to clarify; how to improve urban planning based on changing conditions; measure urban resilience and define the method to integrate resilience into urban planning.

In order for urban planning to be a tool that can contribute to creating resilience, two basic elements' ve been defined: "planning for urban resilience" by making urban planning process resilient and "making planning resilient" by creating institutional resilience. So, a resilience based urban planning process was proposed and as an outcome of this framework, the significant components in terms of providing institutional resilience have been identified.

Keywords: Five elements process, resilient urban planning process, urban resilience, resilience of urban planning, institutional resilience.

1. Giriş

21. yüzyıl, insan hâkimiyetinin baskınlığına bağlı olarak, fiziksel çevrenin olumsuz etkilere ve kentsel sistemlerin beklenmedik yıkıcı değişimlere maruz kaldığı, sonuç olarak da karmaşıklığın ve belirsizliklerin tetiklendiği bir çağdır. Beklenmedik değişimlerin getirdiği zorluklar nedeniyle, kent planlama kaotik bir dönemden geçmektedir. Günümüzde kent planlama süreçleri ve kent planlama uygulamalarındaki yetersizliklerden dolayı kentler, sosyal adalet, nüfusun sosyo-ekonomik yapısına bağlı mekânsal ayrışma, kaynakların ve hizmetlerin adaletsiz dağılımı, işsizlik, kentsel yayılma, çevre kirliliği ve kaynakların tükenmesi gibi birçok farklı problemle mücadele etmektedir. Sonuçta, korunmasız, güvensiz bir toplumun ve mekânsal biçimlenmenin ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmektedir. Dolayısıyla, bu karmaşık dinamikler karşısında yaşanan küresel kentsel değişiklikleri, çok yönlü bir bakış açısıyla araştırmanın gerekliliği ön plana çıkmıştır. Bu sebeple, 2000'li yıllar, hızla değişen ve gittikçe büyüyen kentsel sorunların ivedilikle çözümlenmesi amacıyla, planlama ve yönetim kapasitesinin geliştirilmesi gerektiği bir dönem olarak nitelendirilebilir. Bu noktada, tartışılması gereken asıl konu ise, kent planlamanın, belirsizliklerin ve karmaşıklığın neden olduğu kentsel kırılganlıkların etkili çözümüne katkı sağlayabilmesi için, ne şekilde güncellenmesi gerektiğinin açıklanmasıdır.

Bu bağlamda, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kurumsal sistemleri iyi analiz etmek ve "değişen koşullar karşısında sürekli gelişim ve değişen koşullara uyumu" korumak, tüm kentler için hayati önem taşımaktadır. Başka bir deyişle, hızla değişen ve giderek daha

da karmaşık bir hal alan dünyada, kişi, kurum ve toplumların değişikliklerle başa çıkabilen, değişikliklere uyum sağlayabilen ve değişimi şekillendirebilen bir yapıda olması gerekir. Bu yaklaşım, belirsiz dünyanın değişim ve zorluklarıyla nasıl başa çıkılabileceğini açıklamaya çalışan “dayanıklılık” (resilience) kavramıyla örtüşmektedir. Değişimlerle başa çıkma, uyum sağlama, değişimi yönlendirmenin yanı sıra belirsizlik ve beklenmedik değişikliklerle birlikte yaşamaya alışma yetisi bakımından, sosyo-ekolojik sistemlerin kapasiteleriyle ilgili kapsamlı bir yaklaşım olarak değerlendirilen dayanıklılık (Brand ve Jax, 2007), 2002 senesinde Johannesburg’da gerçekleşen “Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nde”, küresel çevresel değişim konusu kapsamında, ilk defa sürdürülebilirliği destekleyen bir kavram olarak kullanılmıştır (Olazabal ve diğ. 2012). Bu gelişmeyle birlikte, literatürde daha sık karşılaşılan ve hem sürdürülebilirlikle, hem de buna bağlı olarak kentsel kalkınma/kent planlama konularıyla ilgili çalışmalarda tanımlanmaya çalışılan bir kavram haline gelmiştir. Olazabal’ın (2010) açıklamasına göre, o dönemki temel çıkarım, sürdürülebilirlik ve dayanıklılık kavramlarının her ikisinin de, kaynak kullanımıyla ilgili, ortaya çıkan riskleri önleyici, kırılganlıklardan kaçınan ve ekolojik bütünlüğü geliştirici prensiplere bağlı olarak tanımlanmış olmalarıdır. Bilindiği üzere, sürdürülebilirliğin altında yatan temel fikir, uzun dönemde sistemlerin istikrarının sağlanmasıdır. Ancak, insan hâkimiyetinin dünyayı şekillendirdiği ve adına “Antroposen (Antropocene) Dönem” (Austin ve Holbrook, 2012) denen çağda, günümüzde öncelikle çevre temelli olmak üzere çeşitli perspektiflerde ortaya çıkan, tahmin edilemeyen ve beklenmedik problemlerin, sadece sürdürülebilirlik çerçevesinde çözülmesi mümkün değildir. Başka bir deyişle, sürdürülebilirliğin istikrarı sağlayıcı temel hedef olması, beklenmedik değişimlerin gerçekleşmeyeceği anlamına gelmemektedir. Bir sistemi sonsuza kadar stabil tutmak ve istikrarı sağlamak/yönetmek her zaman mümkün olmayacağı için (Folke ve diğ. 2003), sürdürülebilirliğin uzun dönemde istikrarı sağlama amacı, belirsizlikler karşısında yetersiz kalmaktadır (Cascio, 2009).

Değişimin, değişken dinamiklerin ve belirsizliklerin artan rolü düşünüldüğünde (Novotny ve diğ. 2010), kentlerin de sonsuza kadar var olup olamayacağına bir garantisi olmadığı sonucuna varılabilmektedir. Her ne kadar kentsel sürdürülebilirlik, kentleri insanlar için süresiz olarak yaşanabilir kılmayı hedefliyor olsa da, bu koşulu sağlamak her zaman kolay olmamıştır. Chandler ve Fox’un (1974) anlattığı üzere, 1100 ve 1800 yılları arasındaki yıkımı takiben, dünya çapında kırk iki şehir kalıcı olarak terk edilmiştir. Kentler her daim hem içsel hem de dışsal olarak değişimlere uğrarlar ve bu değişimler sonucunda ya dağıtırlar, ya genişlerler ya da yeni form ve işlevler geliştirerek çeşitli problemlerle uğraşırlar. İstikrar hiçbir zaman sonsuza kadar sağlanamaz (Wikström, 2013) ve kentlerin karmaşık sistemleri, belirsizliklerin etkisiyle doğrusal olmayan davranışlar sergiler (Zhao ve diğ. 2013). Bu nedenle, dayanıklılığın sağlanması, kentler için olmazsa olmaz bir öncelik olarak tanımlanabilir. Kentsel dayanıklılık kentlerin sadece değişimlere cevap verebilme yetisi olarak değil, tahmin edilemez ve beklenmedik durumlara karşı esnek ve dayanıklı olma durumu olarak da tarif edilmektedir (Holling, 2001; Alberti ve diğ. 2003; Berkes, Folke ve Colding, 1998). Bu kapsamda, kentsel dayanıklılık, kentlerin maruz kaldığı değişimin başarılı bir şekilde yönetilmesini sağlayan, çok boyutlu bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Bu tanımlamadan yola çıkarak, kentleri bileşenlerinden bağımsız düşünmek, sadece tek bir boyut ile ele almak doğru olmayacağı için, kentsel dayanıklılığı, ekolojik, sosyal, sosyo-ekolojik, mekânsal, ekonomik ve kurumsal/yönetişimsel boyutlarıyla tanımlamak, dayanıklılık-kent planlama ilişkisini kurgulamak açısından önemlidir. Holling (1973), yapı ve işlevdeki değişimleri tanımlayan bir model geliştirmek amacıyla, ekolojik dayanıklılık kavramını ortaya atmıştır. Sosyal dayanıklılık, toplumun, sosyal, politik ve çevresel değişimin bir sonucu olarak tehditlerle başa çıkma kabiliyetidir (Abesamis diğ. 2006; Adger, 2000; Keck ve Sakdapolrak, 2013). Öte yandan, dayanıklı kentlerin özelliklerini göz önüne alırken, bir kentin ekosistemleri ve insan fonksiyonlarını aynı anda ne kadar iyi dengeleyebileceği konusu da değerlendirilmelidir (CSIRO, 2007). Folke ve diğ. (2010) sosyo-ekolojik dayanıklılığın insanları ve doğayı birbirine bağımlı sistemler olarak değerlendirdiğini açıklamıştır. İlave olarak, mekânsal dayanıklılık, sosyo-ekonomik dayanıklılık için altyapı gereksinimlerinin sağlanmasına atıfta bulunarak, kentsel dayanıklılığın bir diğer önemli bileşeni olmaktadır. Gibberd (2011) mekânsal dayanıklılığı, binalar ve ulaşım sistemleri de dâhil olmak üzere tüm yapıların kırılabilirliğini ifade eden altyapı dayanıklılığı olarak tanımlamıştır. Öte yandan, Briguglio ve diğ. (2008), kentsel dayanıklılığın başka bir perspektifi olan ekonomik dayanıklılığı tanımlamıştır. Tanımlarına göre, ekonomik dayanıklılık, bir ekonominin dışsal şokların olumsuz etkilerinden kurtulma veya bunlara uyum sağlama ve olumlu şoklardan faydalanma kapasitesini ifade eder. Son olarak, bir kentin dayanıklılığı yönetme kabiliyeti esasen aktörler, sosyal ağlar ve kurumlara bağlı olduğundan, kentsel dayanıklılık için kurumsal dayanıklılığın sağlanması (Gotham ve Campanella, 2010) çok hayati öneme sahiptir. Kurumsal dayanıklılığın sağlanması, kentlerin beklenmedik tehditlere karşı kapasite geliştirerek, dinamik bir yapıya sahip olmalarını sağlamaktadır.

Tüm bunlara paralel olarak, Resilience Alliance (CSIRO, 2007) kentsel dayanıklılığı dört temel bileşen üzerinden tanımlamıştır. Bunlar; kentsel işlevlerin sürdürülebilirliğini sağlayan “metabolik akışlar”; toplumun tehlikeler karşısında öğrenme, uyum sağlama ve yeniden organize olabilmesini sağlayan “yönetişim ağları”; insanların birer vatandaş, toplumun bir parçası, üretici ve tüketici gibi algılanmasını sağlayan “sosyal dinamikler”, ve de kent dokusu ve mekânla toplumun ilişkisini açıklayan “yapılaşmış çevre” olarak sınıflandırılmıştır. Kentsel dayanıklılık yapılaşmış çevre, sosyal dinamikler, metabolik akışlar ve yönetim ağlarının odak noktası olarak yorumlanmıştır (Yaman ve Tezer, 2011). Her ne kadar kentsel dayanıklılığın detaylı tanımlamaları yapılmış olsa da, dayanıklılığın kent planlamayla bütünleştirilmesi konusunda net bir fikir birliğine varılmamıştır.

Buna bağlı olarak, bu bildiri kapsamında dayanıklılığın kent planlama paradigmalarındaki yeri, ne şekilde ölçülüp değerlendirilebileceği, kentsel dayanıklılığın nasıl planlanacağı ve kent planlamanın nasıl dayanıklı hale getirilebileceğine açıklık getirilmesi hedeflenmiştir. Çalışma, “*Urban Resilience as A Policy Paradigm for Sustainable Urban Planning and Urban Development: The Case of Istanbul*” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir ve bu kapsamda çalışmanın temel metodu derinlemesine literatür taraması ve nicel değerlendirmelere dayanmaktadır. Bu kapsamda, geleneksel kent planlama yaklaşımları irdelenmiş ve planlama paradigmaları, 1950 öncesi, 1950’ler-2000’ler arası ve 2000’ler sonrası şeklinde sınıflandırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, geleneksel planlama paradigmalarının istikrarı temel amaç edindiği, beklenmeyen değişimleri göz önünde bulun-

durmadığı ve değişimi yönetme kapasitesinden yoksun oldukları sonucuna varılmıştır. Kentsel dayanıklılığın, kent planlama pratiklerine entegre edilmesi ile, geleneksel planlamanın günümüzdeki eksiklerine bir çözüm bulunabileceği önerilmiş, “kentsel dayanıklılık planlaması süreci” ve “kent planlamanın dayanıklı hale getirilmesi” adına birbirinden farklı ancak birbirini tamamlayan üç temel dayanıklılık bileşeni temel alınarak, “beş bileşenli kent planlama süreci” tanımlanmıştır. Bildirinin ilk bölümünde, planlamada yeni bir kavram olarak kentsel dayanıklılık bakış açısı ve dayanıklılığın planlama paradigmalarındaki yeri konuları irdelenmiştir.

2. Literatür Araştırması: Planlamada Yeni Kavramlar - Kent Planlama Paradigmalarında «Dayanıklılık»

Karmaşıklık ve belirsizlikler nedeniyle kent planlamanın 2000’li yıllarda çıkmaza girdiği ifadeleri sık sık gündeme gelmektedir. Bu doğrultuda, “dayanıklılık” kavramının kentlerde yaşanan sorunların çözümünde katkı sağlayacağı görüşü de son yıllarda ortaya çıkmıştır. Ancak dayanıklılığın günümüz kent planlamasındaki darboğazları çözüp çözemeyeceğinin değerlendirilmesi için, öncelikli olarak planlama paradigmalarındaki yerinin tanımlanmış olması gerekmektedir. Bu nedenle bildiri kapsamında, kent planlama paradigmalarının 20. yüzyılın ilk yarısından günümüze kadarki evrimi incelenmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısında kentler bir “makine” olarak kabul edilmiş; kentler üzerindeki kontrol ise, 19. yüzyılın sanayi kentlerinin yoksul yaşam koşullarıyla başa çıkması ve bu kentlerin güzelleştirilmesi (city beautification) amacını güden modernist plancıların yaklaşımlarına göre, yukarıdan aşağıya (top down) planlarla yapılmıştır. Hall (2005), her ne kadar sorunlara yönelik uygun çözümler olsa da; toplum faaliyetleri ile sosyal ve politik süreçlerin yetersizliği nedeniyle, yıllar içinde sorunların cinsi ve öncelik derecesi değiştiğinde, mevcut çözümlerin bir süreden sonra etkisiz olacağını belirtmiştir.

20. yüzyılın ikinci yarısında kentler bir “sistem” olarak görülmeye başlanmış (Jacobs, 1961; Berry, 1964; Chadwick, 1971; Borham ve diğ. 2012) ve Oliveira ve Pinho’nun (2010) ifade ettiği gibi, planlama git gide rasyonel modelle örtüşür hale gelmiştir. 1960’larda “kapsayıcı-bütüncül” (comprehensive) planlama önemli hale gelmiştir (Ferreira ve diğ. 2009). Planlama bu dönemde, uzun vadeli yapısal değişimin bir aracı olarak kabul edilmiştir (Neuman, 1998). 1960’ların başından 1970’lere kadar olan dönemde, kentlerdeki beklenmeyen büyüme karşısında yetersiz kalan bütüncül planlama yaklaşımının yerini sistem planlama yaklaşımı (Chadwick, 1971) almıştır. Bu gelişme aynı zamanda, nihai fiziksel bir plan yapmayı amaçlamadan, kentin karmaşık yapısını analiz ederek (Walkers, 2007), stratejik planlamanın gelişmesinin önünü açmıştır. Böylelikle stratejik planlamanın kökeni, hızlı değişimler nedeniyle, geleceğin giderek daha da belirsiz görüldüğü durumlarda, etkin bir planlama ve olası durumları yönetme ihtiyacına dayanmaktadır. Öte yandan, 1980’lerin sonunda birçok ülkede, mekânsal parçalanma, kentsel yayılma ve çevresel (ekolojik) konularla ilgili endişelerin artmasıyla birlikte stratejik planlama kapasitesinde de bir boşluk ortaya çıkmış (Ferreira ve diğ. 2009; Todes, 2012; Albrechts, 2012), bu boşluk, “beklenmeyen değişiklikler, beklenmeyen sonuçlar ve belirsizlikler” olarak adlandırılmıştır.

Yine aynı dönemde, çevre konularına ve doğal afetlere yapılan vurgu, kent planlama tartışmalarında daha da önem kazanmıştır. Buna bağlı olarak da, “dayanıklılık” kavramı 1980’lerde, fiziki altyapı konularıyla ilişkilendirilerek, afetlerle ilgili çalışmalarda kullanılmaya başlanmıştır (Plodinec, 2009). Bu dönemde, dayanıklılık kavramı kent planlama uygulamalarında henüz yer edinmemekle birlikte, sadece zarar azaltma ile ilgili bir terim olarak kullanılmaktaydı. Öte yandan, “sürdürülebilirlik” tartışmaları “Ortak Geleceğimiz - Brundtland Raporu” ile (1987), çevre sorunlarını ele almak amacıyla daha yaygın olarak gündemdeydi. Sürdürülebilirlik kavramı yıllarca, çevre, toplum ve ekonomi arasındaki etkileşimlerin önemli bir odak noktası olmuş (Cork, 2010), ayrıca, küreselleşmeden kaynaklanan kayıpların yerine geçecek yeni kaynaklar üretmek için ekonomik kalkınmayı teşvik etmeyi, yeni süreçler tanımlamayı, yoksulluktan ve sosyal dışlanmadan kaynaklanan sorunları azaltmak için sosyal uyumu teşvik etmeyi ve bölgesel eşitsizlikleri azaltmak amacıyla ulusal kalkınmanın yaygınlaştırılmasını teşvik etmeyi amaçlamıştır (Hall, 2005).

1990’larda stratejik yaklaşım, stratejik planlama kapasitesinin geliştirilmesi ve ortak amaç sahip ve planlama sürecine dâhil olması gereken paydaşlarla ilgili konuları gündeme getirmiştir (Albrechts, 2004). Bu anlamda 1990’lı ve 2000’li yıllarda stratejik mekânsal planlamanın yeniden canlanması, sadece küresel zorluklar karşısındaki bir sonuç değil, aynı zamanda değişiklikleri yönetme ihtiyacından olmuştur (Albrechts, 2010; Ferreira ve diğ. 2009). Bu dönemde sürdürülebilirlik ve stratejik planlama, çağdaş kentsel gelişimin ana odağı ve belirsiz geleceğe yönelik en önemli araçlar olsa bile, 2000’ler karmaşıklık biliminin geliştirildiği bir dönem olduğundan (Şekil 1), Albrechts’in de (2012) dediği gibi, beklenmeyen tehditlerle başa çıkabilmek için, daha karmaşık bir stratejik mekânsal planlama türü gerekli görülmüştür. Kısacası, dünyanın birçok yerinde kent planlama, 21. yüzyılın getirdiği kentsel sorunlarla başa çıkmak için yeterli kapasiteye sahip değildir (Abukhater, 2009; Miller ve diğ. 2010). Ek olarak, kent planlarının çoğu aşağıda sıralanan başlıca nedenler yüzünden başarısız olma eğilimindedir;

- alana özgü olmamaları;
- gerçekçi stratejileri yansıtmamaları;
- kırılmalıkların altında yatan temel nedenleri ele almamaları;
- doğru/yetkin paydaş grubu tarafından hazırlanmamaları;
- temel olarak, yalnızca istikrarın sağlanması ihtiyacına dayanmaları ya da,
- beklenmeyen olası değişikliklerle uğraşmamaları, değişen koşullara göre güncellenmemeleri ve mevcut gereksinimlere cevap verememeleri. Bu durum, öngörülebilir bir gelecek için geleneksel planlama paradigmasının sadece yetersiz olmadığı, aynı zamanda yıkıcı da olabileceği anlamına gelmektedir (Ernstson ve diğ. 2010).

Şekil 1: Kent Planlama Paradigmalarının Evrimi

(Yaman-Galantini (2018)'den uyarlanmıştır)

Elbette, kent planlamadan çok boyutlu, çok ölçekli ve süreç odaklı bir bakış açısıyla, her türlü kırılma ve bertaraf etmesi ve beklenmedik değişikliklere hazırlıklı olabilmeyi sağlaması beklenmektedir. Bu nedenle, Healey (2008) ve Balducci ve diğerlerinin (2011) ifade ettiği gibi, kent planlamanın amacı ve temellerinde köklü bir değişikliğin olması gerekmektedir. Buna dayanarak, geçtiğimiz birkaç on yılda, geleneksel kent planlama sistemindeki sorunları ele almak isteyen yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar genel hatlarıyla aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir;

1. kapsamlı değil stratejik;
2. sonuç odaklı değil esnek;
3. eylem ve uygulamaya yönelik;
4. paydaş veya toplum odaklı;
5. ortaya çıkan kentsel kaygıları yansıtmak ve bütünleştirici bir rol oynamak ve
6. planlama sürecine odaklanmak (UN-Habitat, 2009).

Tüm bu gerekçeler doğrultusunda dayanıklılık, belirsizlikler, dinamizm ve beklenmeyen değişimler vurgusu içeren tanımlar ile Porter ve Davoudi'nin (2012) de açıkladığı üzere, kent planlamanın yalnızca istikrarı sağlama amacından kurtulması konusunda fiziksel (blueprint) plan stratejilerin etkisizliğini vurgulamakta ve yeni bir yöntem sunabilmektedir. Nasıl başarılacağı konusunda net bir fikir birliği olmasa bile, kent planlamada dayanıklılığın konumlandırılması fikri, genellikle iklim değişikliğinde azaltma ve adaptasyon; afet planlama; enerji ve çevre güvenliği; kentsel su yönetimi ve kentsel tasarım gibi konularla ilgili olarak son zamanlarda sıkça tartışılmaktadır (Fleischhauer, 2008; Wilkinson ve diğ. 2010; Schrenk ve diğ. 2011; Evans, 2011; Wilkinson, 2011; Thoidou ve Foutakis, 2012). Özellikle afet yönetimi ve zarar azaltma konuları, dayanıklılık kavramının kent planlama literatürüne girmesine öncülük etmiştir (örneğin Vale ve Campanella, 2005; Berke ve Campanella, 2006).

Birçok yazar dayanıklı kentin özelliklerini tanımlamış (Godschalk, 2003; Wilbanks, 2009; Ahsan, 2013; Lu ve Stead, 2013; Yanez ve Kernaghan, 2013), aralarından, Godschalk'un (2003) afetlere karşı dayanıklı kent ölçütleri popülerlik kazanmıştır. Godschalk (2003) risklere karşı daha dayanıklı kentler yaratmak için kentlerin sağlamaları gereken bazı ölçütleri tanımlamıştır:

- Çokluk (Redundancy);
- Çeşitlilik (Diversity);
- Verimlilik (Efficiency);
- Yetkinlik (Autonomy);
- Güç (Strength);
- Birbirine bağımlılık (Interdependence);
- Uyum gösterebilme (Adaptability);
- İşbirliği (Collaboration).

Bu ölçütler, çok merkezli, kendi kendini idare edebilen, katılımı destekleyen ve bilgi paylaşımına önem veren, tehlikelere-değişimlere hazırlıklı kentlerin dayanıklı olabileceğini anlatmaktadır. Öte yandan, sürdürülebilir kalkınmanın amacı, zengin bir ekonomik, sosyal ve ekolojik sistem yaratmak ve bunun devamlılığını sağlamak olduğundan, dayanıklılığın da buna paralel olarak toplumun refahını artırmadaki rolü göz önünde bulundurulmalıdır (Folke ve diğ. 2002). Etkili bir kent planlama süreci, bütünlük bir yaklaşımla kentsel problemlerin çözümüne odaklanmalıdır (Abukhater, 2009; Gleeson, 2008). Kent planlama, beklenmedik değişikliklere ve afetlere karşı dayanıklı ve esnek olmalıdır. Önlem alma (İyileştirme), hazırlıklı olma ve uzun vadeli zarar azaltma konularında planlama politikalarının üretilmesi önem kazanmaktadır (Godschalk, 2003). Böylelikle kentler, risklerin olası etkilerinden minimum düzeyde etkilenecek şekilde işlevselliğini sürdürebilir. Dayanıklı kent planlama ise, kentsel dayanıklılık yaratma amacıyla değişimi ve gelişmeleri yönlendirme amacına sahiptir. Daha dayanıklı olabilmek için kentlerin çok amaçlı planlama ve tasarım stratejileri benimsemeleri ve karşılaşabilecekleri ekonomik, sosyal ve fiziksel stresleri öngörebilmeleri beklenmektedir (Müller, 2010). Bu nedenle dayanıklı kent, herhangi bir tehditten sonra yalnızca eski durumuna geri dönme yeteneğini desteklemez; aynı zamanda, yaşanan sorunları bir avantaj olarak kullanarak yeni koşullara adapte olur ve dönüşür.

Bunlarla beraber, kentsel dayanıklılık ve kent planlama arasındaki ilişkiyi kurmanın bir diğer olmazsa olmaz gerekliliği de kentsel dayanıklılığı ölçebilmekten, yani kavramı somutlaştırabilmekten geçmektedir. Bir sonraki bölüm, kentsel dayanıklılığı ölçebilmek için hangi ölçütlere dikkat edilmesi gerektiğini, kavramın hangi şartlar altında değerlendirilebileceğini ve kentsel dayanıklılık planlaması sürecinin ne şekilde tanımlanabileceğini açıklamaktadır.

3. Yöntem- Kentsel Dayanıklılığı Ölçmek ve Planlamak

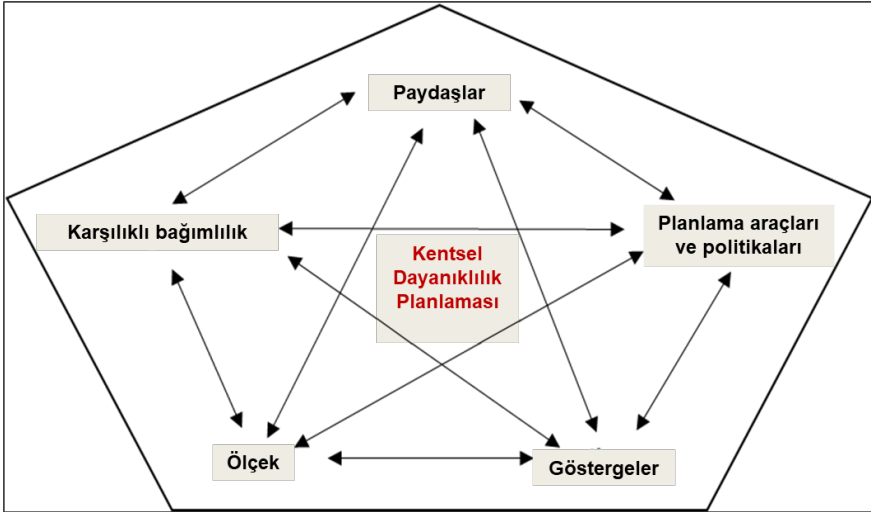
Kent planlamanın en büyük zorluklardan biri, yenilikçi ve dönüştürücü bir planlama sürecinin ne şekilde kurgulanabileceğini analiz etmektir (Albrechts, 2012). Bu noktada, geleneksel kent planlama sürecinin temel unsurlarını dayanıklılık nitelikleri üzerinden yeniden yorumlamak önem arz etmektedir. Kent planlama sürecini dayanıklı hale getirerek “dayanıklılığı planlamak” ancak bu şekilde mümkündür. Bu tür bir süreç, tüm kalkınma planı bileşenlerine ve sürdürülebilirlik politikalarına güncellenmiş bir bakış açısıyla değişen çok boyutlu bir şema içermeli, mevcut ve olası kırılma noktaları giderebilecek ölçekler arası, çok boyutlu, eylem ve süreç odaklı bir yaklaşım olmalıdır.

Daha önce de ifade edildiği gibi, kent planlamayı dayanıklılıkla ilişkilendirmenin kent planlama sürecinde nasıl ele alınması gerektiği konusunda net bir yöntem bulunmamaktadır. Öncelikle, dayanıklılığı kent planlama ile ilişkilendirmeyi gerekli ve önemli kılan en önemli özelliklerden biri, dayanıklılığın “dinamik bir karakteri” olması ve “beklenmeyen değişimlere hazır” olan bir sistem tanımlama amacıdır. Bu perspektiften bakıldığında, dayanıklılık yaklaşımı, günümüz kent planlama pratiklerinde ihtiyaç duyulan “kapsamlı - stratejik - sistem planlama” yaklaşımlarını kapsayan bir süreç sunabilecektir. Bu nedenle, dayanıklılığın planlamaya temel katkısı, tüm kalkınma planı bileşenlerini ve sürdürülebilirlik politikalarını aynı anda içerebilmesi olmasıdır. Thoidou ve Foutakis (2012), dayanıklılığın yeni planlar oluşturmaktan çok, planlamada bakış açısını değiştirmek ve belirsizliklere karşı farkındalık yaratmakla yakından ilgisi olduğunu belirtmiştir. Bunun anlamı, dayanıklı kent planlama sürecinin temelde geleneksel planlama süreciyle aynı adımları izlemesi ve aynı temel unsurları içermesi, ancak geliştirilmiş ve güncellenmiş bir bakış açısı olması gerekliliğidir. Önemli olan, dayanıklılığın planlamaya dinamizmi nasıl katabileceğini göstermektir. Bu anlamda, netleştirilmesi ve geliştirilmesi gereken bazı prensipleri belirlemek gerekir.

Bu noktada vurgulanması gereken iki temel nokta, 1. dayanıklılığın hem istikrarı sağlama hem de değişimi yönlendirebilmek için “başka çıkma kapasitesinin” geliştirilmesi gerekliliği ve 2. her ne kadar küresel zorlukların bütün şehirler üzerinde bir etkisi olsa da, tüm kentlerde sonuçlarının veya ciddiyetinin farklı olması sebebiyle, dayanıklılık temelli kent planlama sürecinin “kente özgü” tanımlanması gerekliliğidir. Bu da, her kent için ayrı ayrı öncelikle “neye karşı dayanıklılığın geliştirilmesi gerektiğinin” tanımlanmasını gerektirir. Bir başka deyişle, dayanıklılık ve kent planlama arasındaki ilişkiyi kurmak, “kentsel dayanıklılıktan” ne beklediğini, “dayanıklı kent” karakter özelliklerinin ne olması gerektiğini veya kent planlamanın dayanıklı olmak için olmazsa olmaz hangi koşulları sağlaması lazım geldiğini açıklamayı zorunlu kılmaktadır. Dayanıklılığın dinamik karakteri dikkate alındığında, her kent özelinde, farklı dönemlerde göz önünde bulundurulması gereken “değişen hedefler” ve buna bağlı olarak “değişen dayanıklılık nitelikleri” vardır. Barret ve Headey’in (2014) de açıkladığı gibi, farklı kentlerin, kırılma noktaları, geçim kaynakları, problemlerin türleri, büyüklükleri ve sahip oldukları sosyal, ekonomik ve ekolojik ortamları da farklı olduğundan, dayanıklılığın öznelitliklerinin de duruma ve yere özel (context and case specific) olarak tanımlanması gereklidir. Bu kapsamda dayanıklı kent planlama sürecini tasarlarlarken, dayanıklılığın birbirinden farklı fakat birbirini tamamlayıcı üç bileşenini netleştirmek gereklidir. Bu bileşenler aşağıda sıralanmıştır:

1. “Neye karşı dayanıklılık” (acilen ele alınması gereken en önemli kırılganlıklar/ sorunlar nelerdir),
2. “Nerede” (öncelikle nerede/hangi ölçekte dayanıklılık sağlanmalı) ve
3. “Nasıl” (“dayanıklılık için kent planlama” çerçevesinin temel bileşenleri neler olmalıdır).

Açıklanan bu üç bileşeni içeren planlama çerçevesi, çalışma kapsamında “Beş Bileşenli Planlama Süreci” olarak, kent planlama sürecinin bileşenleri ile bütünleştirilerek daha kapsamlı ve güncellenmiş bir bakış açısıyla tanımlanmaktadır. Beş bileşenli planlama sürecinin her bir unsuru, kentsel dayanıklılığın planlanması çerçevesine “neye karşı”, “nerede” ve “nasıl” bileşenlerine atıfta bulunur. Süreçteki unsurlar, “paydaşlar, ölçek, karşılıklı bağımlılıklar, dayanıklılık nitelikleri (göstergeler), planlama araç ve politikaları” şeklinde sıralanabilir (Şekil 2) Bu sürecin altında yatan temel fikir, ulusal ölçekten yerel ölçeğe kadar ideal bir kapsamlı kent planlama süreci şemasını ve aynı zamanda en uygun yönetim planını ve ideal bir aktör haritalandırmasını tanımlamaktadır. Bu nedenle, “paydaşlara” atıfta bulunan ilk unsur, kentsel dayanıklılık planlama sürecinde rol alması gereken aktörleri belirlemeyi amaçlar. “Ölçek”, en kırılgan alanı ve acil müdahale gerektiren temel kırılganlıkları tanımlayan sürecin bir diğer bileşenidir. “Göstergeler” olarak tanımlanan “dayanıklılığın nitelikleri”, ölçme ve haritalamayı kolaylaştıran bileşendir. Bu arada, tüm kentsel bileşenlerin “karşılıklı bağımlılıklarını” yani birbirleri ile olan etkileşimini göz önünde bulundurarak, ayrı ayrı değerlendirmekten ziyade bütünü görerek, temel kent politikalarını biçimlendirmek daha faydalı olacaktır. Böylelikle son olarak, öncelikli politikaların tanımlanması adına “planlama araçları ve politikaları” unsuru, hangi kentsel dayanıklılık politikaların geliştirilebileceği ve hangi araçların uygulanabileceğini belirler.

Şekil 2: Kentsel Dayanıklılık Planlamasının Beş Bileşeni
(Yaman-Galantini (2018)'den uyarlanmıştır)

Planlama sürecinde izlenecek adımlara gelince, süreç, tanımlanan üç bileşenin ilki olan “dayanıklılığın neye karşı geliştirilmesi gerektiğini” açıklığa kavuşturmakla başlar. Bu bileşen, temel kırılabilirliklerin nasıl yorumlanacağını ve “kenttin dayanıklılığının sağlanmasından” ne beklenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu, elbette, sadece mevcut kırılabilirlikleri açıklamayı ve risklerle başa çıkmayı değil, aynı zamanda gelecekteki olası sorunların uygun kentsel dayanıklılık planlama araçlarıyla yönetilmesini de mümkün kılmayı hedeflemektedir. Bu durumda karar verilmesi gereken, “neye karşı dayanıklılığı” tanımlama sorumluluğu olan paydaşların tanımlanmasıdır. Buna göre ise, kentsel dayanıklılık planlaması sürecine katılım, “kurumsal dayanıklılığın” nasıl inşa edilmesi gerektiği ile ilgili “paydaşların” belirlenmesini gerektirmektedir. Servillo ve Reimer’in (2013) da belirttiği gibi, kurumsal dayanıklılık, planlama aktörlerinin araçları ve politikaları yönlendirme kapasitesini ifade etmekte ve böylece planlama tekniğinin değişebileceği ve bunun kesinlikle planlama sisteminin mekânsal zorluklar ve onların sebep olduğu problemlerle başa çıkma kabiliyetini etkileyebileceğini vurgulamaktadır.

İkinci bileşen, “dayanıklılığın sağlanması/arttırılması gereken öncelikli alanların” kararlaştırılmasıdır. Bu bileşen, “ölçeğin” tanımlanması ile ilgilidir. Kırılabilirliklerin derecesi ve kapsamı, farklı “ölçeklerde” değişiklik gösterebilir. İleriye dönük - kapsamlı - stratejik - sistem planlama yaklaşımı olarak tanımlanan dayanıklı kent planlama süreci de kesinlikle ölçekler arası değişken kırılabilirlikleri göz önünde bulundurmalıdır. Bu da, ölçekler arası “karşılıklı bağımlılıkların” anlaşılmasını gerektirir. Karşılıklı bağımlılıkları kavramak, kapsayıcılığı ve sistem yaklaşımını teşvik eder. Tüm bunlar göz önünde bulunduktan sonra gerekli olan, ölçekler arası kırılabilirlikleri “dayanıklılık bakış açısından” yorumlamaktır. Bu noktada, dayanıklılığın “nitelikleri” bu okumayı sağlar.

Dayanıklılığın nitelikleri, aynı zamanda kentsel dayanıklılığı ölçmeye/değerlendirmeye yarayacak göstergelerin de tanımlanmasına olanak vermektedir. Ancak ölçülebilen yani somutlaştırılabilen bir kavramın planlama paradigmalarına dâhil edilebileceğinden yola çıkarak, bir kez daha, kent planlama için dayanıklılık kavramının, yalnızca istikrar yoluyla sürdürülebilirliği sağlama anlamına değil, aynı zamanda “iyileşme veya dönüşüm” yoluyla “kaostan çıkışı” tanımladığını vurgulamakta fayda vardır. Bu kapsamda kentsel dayanıklılığı, sürdürülebilirlik ve kırılabilirlikte olduğu gibi, sadece stabil göstergeler üzerinden değerlendirmek yeterli olmayacaktır. Çünkü kentsel dayanıklılığın dinamik bir karakter özelliği ve kapasite geliştirmeye referans veren bir tanımı vardır. Bu bağlamda, kentsel dayanıklılığın ölçümü, niteliklerinde tanımlanabilecek üç temel gösterge grubu üzerinden sağlanabilir. Şekil 3’te de gösterilen bu göstergeler;

- Kırılabilirlik durumu;
- Karşı koyabilme-beklenmedik tehditlere cevap verme kapasitesi;
- Yönetişim kapasitesini değerlendirme nitelikleri şeklinde sınıflandırılabilir (Yaman-Galantini ve Tezer, 2014; Yaman-Galantini, 2018).

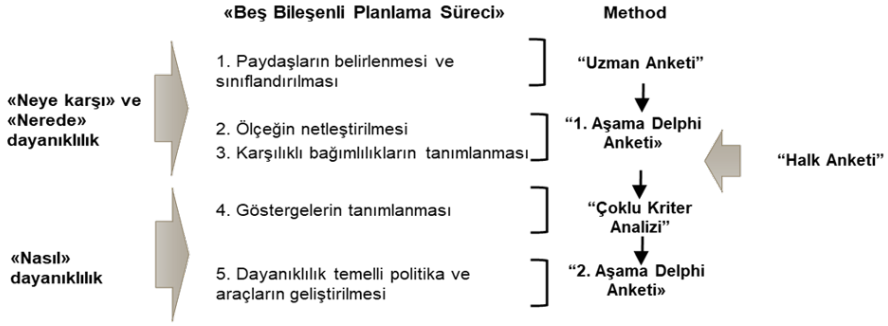
Şekil 3: Kentsel Dayanıklılığın Göstergeleri
(Yaman-Galantini (2018)den uyarlanmıştır)

Tablo 1: Kentsel Dayanıklılığın Nitelikleri (Yaman-Galantini (2018)'den uyarlanmıştır)

Kentsel perspektifler/ Kırılgnlık nitelikleri	Kırılgnlık değerlendirme	Beklenmedik tehditlere cevap verme kapasitesini değerlendirme	Yönetişim kapasitesini değerlendirme
Ekolojik	-Ekosistemlerin sosyal ve ekonomik kalkınmayı desteklemesi -Farklı türlerin korunan yaşam alanları	-Ekosistem servislerinin işleyişi ve istikrarın sürdürülebilirlik kapasitesi	Ekolojik, ekonomik, sosyal ve mekânsal tüm perspektiflerde;
Ekonomik	-Gelişmiş altyapı -Güçlü yerel ekonomi	-İstikrarlı kalkınma kapasitesi -Yeni gelişme kararları alabilme -Onarım ve yeniden yapılanma yatırımları için kaynakların verimli kullanım kapasitesi	-Farklı paydaşlarla işbirliğini teşvik etme kapasitesi -Sorunları tespit etme, öncelikleri belirleme, kaynakların dağıtımı ve planların uygulama kapasitesi
Sosyal	-Toplumun değişime uyum sağlama yeteneği -Hizmetlerin kesintisiz devam etmesi	-Toplulukların afet sonrası toparlanabilme kapasitesi -Hasar ve kayıplarla başa çıkma kapasitesi	-Sürekli öğrenme -Bilgi, deneyim ve değerleri koruma kapasitesi
Mekânsal	-Sürdürülebilir mekânsal düzenleme -Alternatif yaşam alanları	-Dayanıklı tasarım uygulamaları yürütme ve koruma kapasitesi	

Bu gösterge kategorileri için uygun indikatörleri tanımlarken, kırılgnlık durumunu değerlendirmek için kırılgnlık göstergeleri; sürdürülebilirlik göstergeleri ve yaşam kalitesi göstergelerinden faydalanılabilir. Ayrıca, beklenmedik tehditlere cevap verme kapasitesini değerlendirmek için adaptasyon; başa çıkabilme; dönüşme/yenilenme; iyileşme/yeniden organize olabilme kapasitesi ve yönetim kapasitesini değerlendirmek için ağlar/işbirlikleri; yeterli kaynaklar ve araçlar; kendi kendine öğrenme; hafıza geliştirme-ders çıkarma kapasitesinin değerlendirilmesi gereklidir (Yaman-Galantini, 2018). Bununla birlikte, dayanıklılığın tanımlanan söz konusu niteliklerinin ekolojik, ekonomik, sosyal ve mekânsal gibi farklı kentsel perspektifler üzerinden yorumlanması ile (Tablo 1), her kent için kentsel dayanıklılıktan ne beklediğini açıklamaya ve kente özgü dayanıklılık tanımlamasını yapmaya yardımcı olur. Ancak söz konusu değerlendirmelerin yapılabilmesi için, bahsedilen verileri üretmek gereklidir. Beş bileşenli süreçte, bu verilerin üretilebileceği metot tanımlamaktadır (Şekil 4).

Son olarak, üçüncü bileşen, dayanıklılığın “kentsel planlama araçları ve politikalarını” nasıl şekillendirebileceğinin belirlenmesidir. Planlama araçlarının oluşturulması için iki farklı yol belirlenebilir; yeni politikalar, planlar, stratejiler, programlar oluşturmak ya da mevcut politikaları, planları, stratejileri ve programları geliştirerek yeni bir sistem formüle etmek.

Şekil 4: Beş Bileşenli Kent Planlama Süreci ve Uygulama Metodu Önerisi

(Yaman-Galantini (2018)'den uyarlanmıştır)

Şekil 4'te, Beş Element Süreci'nin tüm bileşenlerini ve kentsel dayanıklılık ve kent planlamanın entegrasyonu için üç temel tamamlayıcı yönün birlikte değerlendirilmesinde, nasıl bir metod takip edilebileceğine yönelik bir öneri şematize edilmiştir. Bu kapsamda, “Uzman Görüşü Anketi, İki Aşamalı Politika Delphi Anketi ve Halk Anketi” önerilmiştir. Uzman görüşü anketi ile dayanıklı kent planlama sürecine dâhil olması gereken yerel ve makro düzeydeki paydaşların tanımlanması hususu, üniversitelerin şehir ve bölge planlama bölümlerinin akademisyenlerine ve şehir plancıları meslek odasına sorulması yerinde olmaktadır. Gotham ve Campanella'nın (2010) açıkladığı gibi, farklı ölçeklerde dayanıklılığı tanımlamak için, değişen derecelerde siyasal iktidar ve kaynaklara erişimi olan çeşitli ve birbirinden farklı organizasyonlar, sosyal ağlar, kurumlar ve aktörler vardır. Bu nedenle, şehir ve bölge planlama akademisyenlerine uzman olarak danışmak, ideal katılım modeli hakkında bir makro değerlendirme yapılmasına olanak tanıyabilir. Sürecin bu aşaması, paydaş analizine olanak tanıyarak katılım kalitesini artırma fırsatı yaratan önemli bir fırsattır.

Bir sonraki adım, belirlenen paydaşlarla öncelikle iki, gerekli görülmesi halinde, fikir birliği oluşturabilmek adına, daha fazla adımdan oluşan Politika Delphi Anketidir. Öngörülen olaylar ölçülebilir bilgilerle açıklanamadığında uygulanabilecek niteliksel bir tahmin tekniği olması sebebiyle (Cornel ve Mirela, 2008) Delphi anketi uygun bir metod olarak önerilmektedir. Anketin ilk adımında, anketin uygulandığı kentte “neye karşı” ve “nerede” dayanıklılığın geliştirilmesinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Katılımcılar, temel kırılganlıkları ve bunlara yönelik politikaları ağırlıklandırarak, öncelikle ele alınacak sorunları ve karşılıklı bağımlılıkları farklı ölççekler göz önüne alarak belirlemiş olurlar. Böylelikle en temel kırılganlıklar ve en kırılgan alanlar belirlenir. Belirlenen alanlarda uygulanacak Halk Anketi ile de, bu alanda yaşayan insanların kırılganlıklar konusundaki algısı ve dayanıklı bir planlamadan beklentilerinin neler olduğu belirlenebilir. Bason'un (2016) belirttiği gibi, halk anketleri, sosyal sorunlara çözüm bulmak için kullanılabilecek bilgilerin derlenmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca sürece halk katılımının sağlanması açısından da önem taşımaktadır. Toplum, kent planlama karar verme sürecine katılmalı ve plancılar ve ilgili paydaşların algılarından haberdar olmalıdır. Halk Anketi ve Politika Delphi Anketi'nin ilk

basamağındaki tüm cevaplar, kentsel dayanıklılık seviyesini ölçmek için “çok ölçüt analizi” ile değerlendirilebilir. Ardından, uygulanan Politika Delphi Anketinin ikinci adımında, belirlenen dayanıklılık göstergeleri üzerinden, seçilen alanlarda dayanıklılığın ölçülmesi, dayanıklı planlama sürecine katılacak paydaşların detaylı analizi ve kentsel dayanıklılık için planlama araçlarının ve politikalarının tanımlanması sağlanır. Başka bir deyişle, Politika Delphi'nin ilk aşamasının sonuçlarına ve Halk Anketi'nden elde edilen vatandaşların algılarına/beklentilerine dayanarak, dayanıklılık “nasıl” geliştirilebilir sorusunun cevabına öneriler getirilir. Bu aşama, her bir aktörün planlama sürecine nasıl katkıda bulunabileceğini, hangi rollere sahip olabileceklerini ve hangi kaynakları kullanabileceklerini anlamaya yardımcı olmaktadır.

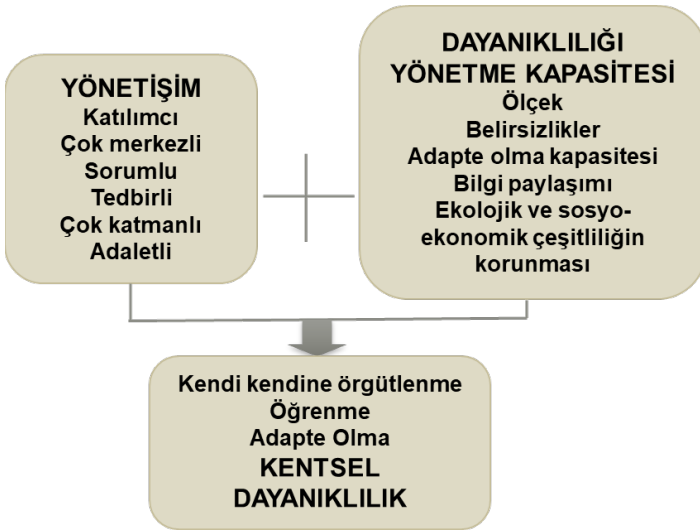
Elbette önerilen bu planlama süreci, çağdaş kent planlama süreci ile benzer bir mantığına sahiptir. Bununla birlikte, planlama aktörlerinin kim olması gerektiği, hangi rolleri ve kaynakları kullanmaları gerektiği önerilen süreçte belirlenmektedir. Dayanıklı kent planlama sürecinde tanımlanan politikaların, kentin “dayanıklılık özellikleri” kazanması için “müdahale kapasitesini” arttırmayı hedeflediği vurgusu önemlidir. Bu nedenle, her politika dayanıklılık nitelikleri açısından yorumlanmalıdır. Kuşkusuz, küresel zorlukların/değişikliklerin önemi ve sonuçlarının tüm kentler üzerinde farklı etkilere sahip olması nedeniyle, dayanıklılık göstergeleri geliştirmek ve farklı yerleşimler için dayanıklılığı ölçmek için “standart” bir yaklaşımın olmadığı unutulmamalıdır. Bu süreç, alana özgü bir yaklaşım olmalıdır. Ayrıca, bu sürecin zamansal bir perspektifinin olması da gerekmektedir. Aslında, çeşitli zaman aralıklarındaki sorunları tekrar tekrar anlamak, tahmin etmek ve tespit etmek için dayanıklı kent planlama süreci kısa vadeli olarak tanımlanmalı ve belirli periyotlarda tekrar etmelidir.

4. Çözüm- Planlamada Paydaşlar ve Kurumsal Dayanıklılık Araçları: Kent Planlamayı «Dayanıklı» Yapmak

Bir toplumda dayanıklılığın sağlanması, yönetimi ve sürekliliği, aktörlere, aralarındaki sosyal ağlara ve ilişkileri sürdürülebilir kılan normlara bağlıdır. Bu noktada, kurumsal dayanıklılığın sağlanması ve sürdürülmesi ile yönetim başarısının sürekliliğinin sağlanması önemlidir. Bu kapsamda, kurumsal dayanıklılığı oluşturarak “planlamayı dayanıklı yapmak” bir diğer önemli hedeftir. Bu noktada önerilebilecek en uygun yöntem, mevcut yönetim kapasitesini kullanmak ve geliştirmek, yani, yerel ve makro düzeyde planlama paydaşlarını, paydaşların rollerini ve kaynaklarını netleştirmek ve böylelikle bir aktör şeması oluşturmaktır. Paydaşlarla ilgili bahsedilen detaylı değerlendirme aynı zamanda, önerilen dayanıklı kent planlama sürecinin çıktılarında da biridir. Buradan da anlaşılacağı üzere, dayanıklı kent planlama ve kent planlamanın dayanıklı hale getirilmesi süreçleri iç içe geçmiş, birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak değerlendirilmelidir.

Kurumsal dayanıklılığın temel niteliklerinin tanımlanması konusunda Lebel ve diğerlerinin (2006) çalışmaları önemli katkı sağlamaktadır (Şekil 5). Dayanıklılığın sağlanmasında öncelikle kendi kendini örgütleme/organize edebilme (self-organization), uyum gösterme (adaptation) ve öğrenme (learning) en önemli ölçütler olarak belirlenmiştir. Kendi kendini örgütleme/organize etme kapasitesi, sistemin kendi kimliğini yeniden yaratması ve devamlılığını sağlaması demektir. Bu özelliğe sahip sistemler, diğer sistemlerin olumsuz etkilerinden korunur ve devamlılığını sürdürmek için sürekli olarak yatırım, sub-

vanse ya da yenilenmeye ihtiyaç duymaz. Öğrenme ve uyum gösterme ise, yönetsel hedeflerin zaman içinde daha iyi takip edilebilmesi ve değişikliklerle başa çıkabilme açısından önemli ve gereklidir. Ayrıca, belirsizlik ve bir takım ani değişikliklerle başa çıkma kapasitesi, öğrenmeye açık olmayı ve beklenmedik değişiklikleri kabullenmeyi/içselleştirmeyi gerektirmektedir. Öte yandan, farklı kaynaklardan elde edilen verilerin / bilginin birleştirilmesi ve birlikte düşünülmesi, çeşitliliğin bileşenlerinin ve eşiklerin akılda kalma olasılığını artırır. Tersine çevrilmesi zor eşikleri fark edebilme yetisi, toplumların olası sorunları engellenmesine yardımcı olmaktadır. Sosyal ve ekolojik çeşitliliğin devamlılığını sağlayacak bir yönetim kapasitesi, büyük krizlerden sonra yenilenme ve yeniden organize olma açısından önemli bir kaynaktır. Yönetimde katılım güven yaratır ve kendi kendini organize etmek için ihtiyaç olan ortak bir fikir birliğinin oluşumuna vesile olur (Lebel ve diğ. 2006).

Şekil 5: Kurumsal Dayanıklılığın Temel Nitelikleri

(Lebel ve diğ. 2006'dan uyarlanmıştır)

Buradan yola çıkarak, kent planlama sürecinde rol alacak paydaşların belirlenmesinin, özellikle de yasalar ile kalkınma politikaları arasındaki çatışmaları önlemek açısından çok önemli olduğu gerçeğine varılmaktadır. Paydaşları öncelikle yerel düzeydeki ve makro düzeydeki paydaşlar olarak sınıflandırmak, yönetim kapasitesini güçlendirmek için önemli bir adım olabilir. Dayanıklı kent planlama sürecinin en önemli katkısı, birincil sırada mevcut kapasiteyi kullanma yeteneğini geliştirmek ve bu amaçla politika oluşturmada aktörlerin rollerini ve kaynaklarını netleştirmek olarak sıralanabilir. Lebel ve diğerlerinin (2006) ve Yaman-Galantini (2018)'nin de tanımladığı ölçütleri göz önünde bulundurarak yerel ve makro düzeydeki paydaşların ana rolleri dayanıklılık perspektifi ile aşağıdaki gibi gruplandırılabilir;

1. İşbirliği (fikir birliği oluşturmak, görev dağılımlarını yapmak, değişen karar ve hedeflerden geri bildirim almak, çalışma programlarını hazırlamak),
2. Kontrol / düzenleme (planların yasal ve kurumsal yapısını tanımlamak, planları onaylamak),
3. Strateji geliştirme (planlar yapmak, senaryoların planlanması, öncelikli konuların belirlenmesi, uzun ve kısa vadeli hedeflerin belirlenmesi. Bu rol yenilikçilik rolü ile iç içedir),
4. Altyapı geliştirme (veri tabanı oluşturulması, hangi verilerin üretilmesi/güncellenmesi gerektiğinin belirlenmesi, izleme sistemlerinin belirlenmesi),
5. Katılım (potansiyel paydaş gruplarının belirlenmesi),
6. Yenilikçilik (yenilikçi yaklaşımların geliştirilmesi ve uygulanması).

Ayrıca, yerel ölçekteki paydaşların özellikle planlama sürecine katılımı ve planlama sürecinin geliştirilmesi rollerini üstlenmesi, makro ölçekteki paydaşların ise, kontrol ve düzenleme rollerine sahip olmaları, yönetim kavramını da temelinde bulunan aşağıdan yukarıya planlama anlayışı bakımından önemlidir. Öte yandan, paydaşların sahip olduğu araçlar ise aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir;

1. Yasal (kanunla elde edilen yetkiler),
2. Finansal (paranın sirküle edilmesi),
3. Teknik Altyapı (veri ve teknik destek sağlanması),
4. Bilgi (karar verme sürecinde bilgi, tecrübe aktarımı ve akademik destek).

Yerel paydaşların temel araçları rolleriyle de paralel olarak altyapı ve bilgi olarak tanımlanırken, yasal ve finansal kaynaklar makro düzeydeki paydaşların araçları olarak tanımlanabilir. Böylelikle, dayanıklı kent planlama sürecinde-beş bileşenli kent planlama süreci ile hangi düzeydeki paydaşların hangi roller ve kaynakları ile planlamayı dayanıklı hale getirme sürecine katkı verebileceği de belirlenmiş olur. Bu sürecin doğru ve etkili bir şekilde işleyebilmesi için ise, yasal mevzuatta yer alınması gereklidir.

5. Sonuç

Dayanıklılığın kentsel ölçekte tanımlanması ve incelenmesinin, günümüz koşullarına bağlı olarak, sürdürülebilir ve stratejik planlama yaklaşımlarının yeniden tanımlanması açısından yararlı olacağı düşünülmektedir. Bildiride sunulan dayanıklı kent planlama süreci ve kurumsal dayanıklılık yaklaşımı, beklenmedik tehditler için bütünsel bir bakış açısı sunması bakımından çok önemlidir. Ayrıca;

- herhangi bir boyuttaki kırılganlıkların tüm nedenleri ve etkileri arasındaki karşılıklı bağımlılıkları yorumlayarak kentin bir sistem olarak değerlendirilmesi ve
- zamana göre değişen temel kırılganlıkları belirlemek ve karşı koyma alternatiflerinin çeşitliliğini genişletmek için çok katmanlı bir katılım sağlanmasını teşvik eder.

Bu sürecin bir diğer katkısı, uzun vadeli veya kısa vadeli politika oluşturma amacıyla paydaşların ve vatandaşların değişen kararlarını değerlendirmek üzere, bir zaman çizelgesi belirleyerek süreci tekrarlayıp dinamizmi sağlamaktır. Bu aynı zamanda, çeşitli zaman aralıklarındaki farklı sorunları tespit etme imkânı sunar. Uzman Görüşü Anketi, kent ölçeğinde dayanıklı kent planlama sürecinin paydaşlarını farklı ölçeklerde belirlemeye yönelik etkili bir katkıdır. Politika Delphi Anketi, fikir birliği oluşma sürecine bağlı olarak ikiden fazla tur olarak uygulanabilir. Ayrıca, yinelenen turlarda paydaşlar, kentsel politika belirleme veya uygulama açısından öz eleştiri yapma fırsatını da bulabilirler. Öte yandan, Halk Anketi, tekrarlanan dayanıklı kent planlama sürecinin başarısını değerlendirmek için bir platform görevi görmektedir. Bununla birlikte, bu süreç;

- paydaşlar arasında daha fazla iletişim yaratır - bu karar alma sürecinde olası hataları önler;
- kapsamlı bir kentsel dayanıklılık değerlendirmesi sunar - “durum, karşı koyabilme ve dinamizm” niteliklerinin değerlendirilmesi, kapsamlı bir kentsel dayanıklılık ölçümü oluşturur;
- çeşitli mekânsal ölçeklerdeki bozuklukları tanımlar - süreç, çeşitli ölçekler için uygulanabilir ve ölçekler arasındaki uyumsuzluğu önler;
- uygulamaların sonuçlarının izlenmesini kolaylaştırır - sürecin düzenli tekrarı kontrollü bir gelişim sağlar.

Kentsel dayanıklılık planlamasının sağladığı tüm bu katkılar göz önüne alındığında, dayanıklı kent planlama sürecinin güncellenmiş ve geliştirilmiş bir sürdürülebilir kentsel gelişim süreci olarak işlev gördüğünü vurgulamak mümkündür. Öte yandan, kentsel dayanıklılığın kent planlamaya entegre edilmesi, belirsizliklerden, tehditlerden korunmak için yeni bir yönetim çerçevesi ve planlama süreci önermektedir. “Beş Bileşenli Süreç” olarak tanımlanan planlama süreci, hem mevcut kentsel kırılganlıkları, hem de kentlerin karşı karşıya kalabileceği olası tehdit ve riskleri ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Dayanıklılığın kentsel ölçekte tanımlanması ve incelenmesinin, günümüz koşullarına bağlı olarak, sürdürülebilir ve stratejik planlama yaklaşımlarının yeniden tanımlanması açısından yararlı olacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra önerilen süreç, yönetim başarısını artırmayı hedefleyen bir kent planlama sürecidir. Bu süreç, her kent özelinde, kentlere özgü sorunlar ve potansiyeller gözetilerek ayrı ayrı değerlendirmelidir.

Kentlerin ekonomik, sosyal ve kültürel çeşitlilikleri ve farklı dönüşüm türleri gerektiren çeşitli coğrafi koşulları ve hatta her bir kentin birbirinden farklı etkileri olan benzer sorun-

ları nedeniyle, kentsel dayanıklılık ve kentsel dayanıklılığı planlama sürecinin alana özel olarak yapılması gerektiğini bir kez daha vurgulamak önemlidir. Bu nedenle, kentler için “kentsel dayanıklılığı” tanımlamanın sadece mevcut kırılabilirlikler ve risklerle başa çıkmanın değil aynı zamanda etkili kentsel dayanıklılık planlama araçlarıyla, gelecekteki olası tehditlerin üstesinden gelmenin en etkili yolu olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Abesamis, N.P, Corrigan, C., Drew, M., Campbell, S., Samonte, G. (2006). Social Resilience: A literature review on building resilience into human marine communities in and around MPA networks. MPA Networks Learning Partnership, Global Conservation Program, USAID.

Abukhater, A. (2009). Rethinking Planning Theory and Practice: A glimmer of light for prospects of integrated planning to combat complex urban realities, Theoretical and Empirical Researches in Urban Management 2 (11), 64-79.

Adger, W.N. (2000). Social and ecological resilience: Are they related, Progress in Human Geography 24 (3), 347–364.

Ahsan, M.M. (2013). Resilient Cities for the Poor or by the Poor? A Case Study from Bangkok Shaikh. (Master of Science Thesis). University of Technology, BERLIN.

Alberti, M., Marzluff, J.M., Shulenberg, E., Bradley, G., Ryan, C., Zumbrunnen, C. (2003). Integrating Humans into Ecology: Opportunities and Challenges for Studying Urban Ecosystems, BioScience 53, 1169-1179.

Albrechts, L. (2004). Strategic (spatial) planning reexamined, Environment and Planning B: Planning and Design 31 (5), 743 – 758.

Albrechts, L. (2010). More of the same is not enough! How could strategic spatial planning be instrumental in dealing with the challenges ahead?, Environment and Planning B: Planning and Design 37, 1115-1127.

Albrechts, L. (2012). Reframing strategic spatial planning by using a coproduction perspective, Planning Theory, 1–18.

Autin, W.J. ve Holbrook, J.M. (2012). Is the Anthropocene an issue of stratigraphy or pop culture?, GSA Today 22 (7), doi: 10.1130/G153GW.1.

Balducci, A., Boelens, L., Hillier, J., Nyseth, T., Wilkinson, C. (2011). Introduction, Strategic spatial planning in uncertainty: theory and exploratory practice, Town Planning Review 82 (5), DOI: 10.3828/tp.2011.29.

Barret, C.B. ve Headey, D. (2014). Measuring Resilience in a Volatile World, A Proposal for a Multi-country System of a Sientel Sites. In Building resilience for Food & Nutrition Security. Proceedings of IFPRI 2020 Conference, Addis Ababa, Ethiopia, 15-17 May.

Bason, J.J. (2016). Public-Opinion Polling. New Georgia Encyclopedia. Retrieved November 28, 2016. from <http://www.georgiaencyclopedia.org/articles/government-politics/public-opinion-polling>.

Berke, P.R. ve Campanella, T. (2006). Planning for Postdisaster Resiliency, The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science 604, 192-207, doi: 10.1177/0002716205285533.

Berkes, F., Folke, C., Colding, J. (edited) (1998), Linking Social and Ecological Systems, Management practices and social mechanisms for building resilience, Cambridge University Press.

Berry, B.J.L. (1964). Cities as Systems within Systems of Cities, Regional Science 13 (1),147–163.

Borham, A., Sherif, L., Tolba, O. (2012). Resilient Rules - Culture and Computation in Traditional Built Environments, In ASCAAD 2012. Proceedings of 6th International Conference the Arab Society for Computer

- Aided Architectural Design (pp. 211-221), Manama, Kingdom of Bahrain, 21-23 February.
- Brand, F.S. ve Jax, K. (2007). Focusing the meaning(s) of resilience: resilience as a descriptive concept and a boundary object, *Ecology and Society* 12 (1), 23.
- Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N., Vella, S. (2008). Economic Vulnerability and Resilience: Concepts and Measurements, *Oxford Development Studies* 37 (3).
- Cascio, J. (2009). The Next Big Thing: Resilience. Retrieved November 6, 2015, from <http://foreignpolicy.com/2009/09/28/the-next-big-thing-resilience/>.
- Chadwick, G.F. (1971). A systems view of planning: towards a theory of the urban and regional planning process. Oxford and New York: Pergamon Press.
- Chandler, T. ve Fox, G. (Eds.) (1974). 3000 years of urban growth. New York: Academic.
- Cork, S. (Eds.) (2010). Resilience and Transformation-Preparing Australia for Uncertain Futures. Collingwood: CSIRO Publishing.
- Cornel, L. and Mirela L. (2008), Delphi - The Highest Qualitative Forecast Method, *Buletinul Universității Petrol – Gaze din Ploiești Seria Științe Economice* No. 1 LX, 31 - 36.
- CSIRO. (2007). Urban Resilience: Research Prospectus a Resilience Alliance Initiative for Transmitting Urban Systems towards Sustainable Futures, Retrieved June 10, 2012, from <http://citiesforpeople.ca/wp-content/uploads/2014/02/urbanresilienceresearchprospectusv7feb07.pdf>.
- Ernstson, H., van der Leeuw, S.E., Redman, C.L., Meffert, D.J., Davis, G., Alfsen, C., Elmqvist, T. (2010). Urban transitions: on urban resilience and human-dominated ecosystems, *Ambio* 39 (8), 531-545.
- Evans, J.P. (2011). Resilience, ecology and adaptation in the experimental city, *Transactions of the Institute of British Geographers* NS 36, 223–237.
- Ferreira, A., Sykes, O., Batey, P. (2009). Planning Theory or Planning Theories? The Hydra Model and its Implications for Planning Education, *Journal for Education in the Built Environment* 4 (2), 29-54.
- Fleischhauer, M. (2008). The Role of Spatial Planning in Strengthening Urban Resilience. In H.J. Pasman and I.A. Kirillov (Eds.), *Resilience of Cities to Terrorist and other Threats* (pp. 273-298), Netherlands: Springer.
- Folke, C., Carpenter, S.R., Walker, B., Scheffer, M., Chapin, T., Rockström, J. (2010). Resilience thinking: integrating resilience, adaptability and transformability, *Ecology and Society* 15 (4), 20.
- Folke, C., Carpenter, S., Elmqvist, T., Gunderson, L., Holling, C.S., Walker, B., Bengtsson, J., Berkes, F., Colding, J., Danell, K., Falkenmark, M., Gordon, L., Kaspersen, R., Kautsky, N., Kinzig, A., Levin, S., Mäler K.G., Moberg, F., Ohlsson, L., Olsson, P., Ostrom, E., Reid, W., Rockström, J., Savenije, H., Svedin, U. (2002). Resilience and Sustainable Development: Building Adaptive Capacity in a World of Transformations (Report for the Swedish Environmental Advisory Council 2002:1). Ministry of the Environment: Stockholm and (ICSU Series on Science for Sustainable Development No. 3). International Council for Science: Paris.
- Folke, C., Colding, J., Berkes, F. (2003). Synthesis: Building Resilience and Adaptive Capacity in Social-Ecological Systems. In F. Berkes, J. Colding and C. Folke (Eds.), *Navigating Social-Ecological Systems: Building Resilience for Complexity and Change* (352-387). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gibberd, J.T. (2011). Assessing and Intervening: Urban Resilience Indicators, *Academia*, Retrieved November 27, 2014, from https://www.academia.edu/4400216/Assessing_and_Intervening_Urban_Resilience_Indicators.
- Gleeson, B.J. (2008). Waking from the dream: towards urban resilience in the face of sudden threat, *Urban Studies* 45 (13), 2653-2668.

- Godschalk, D.R. (2003). Urban Hazard Mitigation: Creating Resilient Cities, *the Natural Hazards Review* 4 (3), 136-143.
- Gotham, K.F. ve Campanella, R. (2010). Toward a Research Agenda on Transformative Resilience: Challenges and Opportunities for Post-Trauma Urban Ecosystems, *Critical Planning Summer* 2010, 9-23.
- Hall, P. (2005). *Urban and Regional Planning*, London and New York: Routledge.
- Healey, P. (2008). Editorial, *Planning Theory and Practice*, 9 (4), 431-434.
- Holling, C.S. (1973). Resilience and Stability of Ecological Systems, *Annual Review of Ecology and Systematics* 4, 1-23.
- Holling, C.S. (2001). Understanding the complexity of economic, ecological and social systems, *Ecosystems* 4, 390-405.
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
- Keck, M. ve Sakdapolrak, P. (2013). What is Social Resilience? Lessons Learned and Ways Forward, *Erdkunde* Vol. 67 (1), 5–19.
- Lebel, L., Anderies, J.M., Campbell, B., Folke, C., Hatfield-Dodds, S., Hughes, T.P., Wilson J. (2006). Governance and the capacity to manage resilience in regional social-ecological systems, *Ecology and Society* 11 (1), 19.
- Lu, P. ve Stead, D. (2013). Understanding the notion of resilience in spatial planning: A case study of Rotterdam, *The Netherlands, Cities* 35, 200–212.
- Miller, F., Osbahr, H., Boyd, E., Thomalla, F., Bharwani, S., Ziervogel, G., Walker, B., Birkmann, J., Van der Leeuw, S., Rockström, J., Hinkel, J., Downing, T., Folke, C., Nelson D. (2010). Resilience and vulnerability: complementary or conflicting concepts?, *Ecology and Society* 15 (3), 11.
- Müller, B. (2010). Urban and Regional Resilience - A new catchword or a consistent concept for research and practice? Remarks Concerning the International Debate and the German Discussion. In B. Müller (Eds.), *German Annual of Spatial Research and Policy 2010* (pp. 1-13). Berlin: Springer.
- Neuman, M. (1998). Does Planning Need the Plan?, *Journal of the American Planning Association* 64 (2), 208-220.
- Novotny, V., Ahern, J., Brown, P. (2010). *Water Centric Sustainable Communities: Planning, Retrofitting and Building the Next Urban Environment*. Hoboken, NJ: J. Wiley.
- Olazabal, M. (2010). Urban resilient sustainability transitions: a cause for action. In L. Chelleri and M. Olazabal (Eds), *Multidisciplinary Perspectives On Urban Resilience Workshop Report (BC3)*, Basque Centre for Climate Change.
- Olazabal, M., Chelleri, L., Waters, J.J., Kunath, A. (2012). Urban resilience: towards an integrated approach. In *Proceedings of the 1st International Conference on Urban Sustainability & Resilience*, London, UK, 5-6 November.
- Oliveira, V. ve Pinho, P. (2010), Evaluation in Urban Planning: Advances and Prospects, *Journal of Planning Literature* 24 (4), 343 –361.
- Plodinec, J.M. (2009). *Definitions of Resilience-An Analysis*. Community and Regional Resilience Institute. Retrieved October 1, 2012, from <http://www.resilientus.org/about-us/definition-of-community-resilience.html>.
- Porter, L. ve Davoudi, S. (2012). The Politics of Resilience for Planning: A Cautionary Note, *Planning Theory & Practice* 13 (2), 299-333.

Schrenk, M., Neuschmid, J., Patti, D. (2011). Towards 'resilient cities': harmonization of spatial planning information as one step along the way. In ICCSA'11. Proceedings of International Conference on Computational Science and Its Applications, Part II, 162-171, Santander, Spain.

Servillo, L. ve Reimer, M. (2013). Strategic Spatial Planning and Institutional Resilience: Theoretical Thoughts and some Empirical Devices. In Proceedings of AESOP -ACSP 5th Joint Congress, Dublin, Ireland, 15-19 July.

Thoidou, E. ve Foutakis, D. (2012). Towards Resilient Regions: Some Conceptual and Policy Issues. In AESOP. Proceedings of the 26th Annual Congress, METU, Ankara, 11-15 July (CD-ROM).

Todes, A. (2012). New Directions in Spatial Planning? Linking Strategic Spatial Planning and Infrastructure Development, *Journal of Planning Education and Research*, 1-15.

United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat) (2009), *Planning Sustainable Cities: Global Report on Human Settlements*. UK: Earthscan.

Vale, L.J. ve Campanella, T.J. (2005). *Resilient City: How modern cities recover from disaster*. USA: Oxford University Press.

Walkers, D. (2007). *Designing Community, Charrettes, Masterplans and form-based Codes*, Burlington: Elsevier Ltd.

Wikström, A. (2013). *The Challenge of Change: Planning for social urban resilience: An analysis of contemporary planning aims and practices*. (Master Thesis) Stockholm University, Urban and Regional Planning, Department of Human Geography, STOCKHOLM.

Wilbanks, T.J. (2009). *How Geographic Scale Matters in Seeking Community Resilience* (CARRI Research Report 7). Oak Ridge: Community and Regional Resilience Institute.

Wilkinson, C., Porter, L., Colding, J. (2010), *Metropolitan Planning and Resilience Thinking: A Practitioner's Perspective*, *Critical Planning* 17, 25-44.

Wilkinson, C. (2011). *Social-ecological resilience: Insights and issues for planning theory*, *Planning Theory*, 1-22.

World Commission on Environment and Development (1987). *Brundtland Report, Our common future*. Oxford: Oxford University Press.

Yaman, Z.D. ve Tezer, A. (2011). *Dayanıklılık Kuramının Kent Planlama ile İlişkilendirilmesi Dünya Şehircilik Günü 7. Türkiye Şehircilik Kongresi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 14-16. Kasım*.

Yaman-Galantini, Z.D. ve Tezer, A. (2014). *From Urban Stability to Urban Dynamism: Comparison between Sustainability and Resilience*. In Proceedings of the 23rd SRA-Europe Conference Joint Special Symposium of SRA-E & ERSAs, İstanbul, Turkey, 16-18 June.

Yaman-Galantini, Z.D. (2018). *Urban Resilience as A Policy Paradigm for Sustainable Urban Planning and Urban Development: The Case of İstanbul*. (Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Türkiye.

Yanez, K. ve Kernaghan, S. (2013). *Briefing: Visions of a resilient city*, Proceedings of the Institution of Civil Engineers, Paper No. 1300013, <http://dx.doi.org/10.1680/udap.13.00013>.

Zhao P., Chapman R., Randal E., Howden-Chapman P. (2013). *Understanding Resilient Urban Futures: A Systemic Modelling Approach*, *Sustainability* 5, 3202-3223.

Yeni Kentsel Yoksulluk Olgusu ve Kavramsal İçerimleri: İleri Marjinalite, Mekânsal Damgalama ve Yalıtılmış Bölgeler Kısacasında Kuştepe ve Küçük Armutlu Örnekleri

Tuğçe Gürleyen

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Doktora Programı

Özet

Bu çalışma, yeni kent yoksulluğunun oluşum süreçlerini ve temel dinamiklerini politik, sosyal ve ekonomik dönüşümler ışığında farklı kavramsal örüntüler çerçevesinde anlamaya çalışmaktadır. İleri marjinalleşme, bölgesel damgalama, hinterland kaybı, tabakanlaşma ve sosyo-sembolik parçalanma kavramlarından hareketle yeni yoksullaşma biçimlerinin mekânsal dinamiklerini heterotopya, anklavlar, eşik ve gözenekler temelinde çözümlenmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda, Kuştepe ve Küçük Armutlu Mahalleleri ile ilgili “imgelere dönüştürülmüş” anlatılar, nicel içerik analizi yöntemiyle tartışmaya açılmıştır. 30 yıllık bir süre içerisinde kitle iletişim araçlarında ortaya çıkan, peripatetik grupları damgalayan ve ötekileştiren popüler söylemler, suç korkusu, mücadele ve eylem, müdahale ve eylem, kültürel damgalama ve mekânsal damgalama çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anklavlar, Bölgesel damgalama, Heterotopya, İleri marjinalite, Yeni yoksullaşma

The New Urban Poverty and Conceptual Context: Advanced Marginality, Spatial Stigmatization and Enclaves in Kuştepe and Küçük Armutlu Neighborhood

Abstract

This study tries to understand the formation processes and basic dynamics of the new urban poverty in the framework of different conceptual patterns and political, social and economic transformations. It tries to analyse the spatial dynamics of new forms of impoverishment on the basis of notion of heterotopia, enclaves, thresholds and pores based on advanced marginalization, territorial stigmatization, loss of hinterland, social stratification and socio-symbolic fragmentation. Accordingly, “transformed into images” narratives about Kuştepe and Küçükarmutlu Neighbourhoods are opened to discussion with quantitative content analysis method. Popular discourses that emerged in mass media over a period of 30 years, stigmatizing and marginalizing peripatetic groups were examined within the framework of fear of crime, struggle and action, intervention and action, cultural stigmatization and spatial stigmatization.

Keywords: New poverty, advanced marginality, territorial stigmatization, heterotopia, enclaves

1. Giriş

Wacquant'ın Bourdieu'nun devlet anlayışından yola çıkarak geliştirdiği “devletin sol eli” sosyal hizmetlerin bozulmuş versiyonlarını reddetmenin ve özerkliği savunmanın önemini ortaya koyar. Bununla birlikte, “devletin sağ elinin” çekirdek unsurları olarak hapisane ve mahkemelerin eklenmesiyle, Bourdieu'nun modelindeki eksikliği doldurur. Sol el, ekonomik ve kültürel sermayenin korunmasına ve eşitsizliklerin azalmasına yardımcı olurken; sağ el, ahlaki ve ekonomik düzenin uygulanmasından sorumludur. Güncel merkezileşme eğilimleri içerisinde marjinalliğin üreticisi olarak devletin sağ elinde ağırlık kazanan cezalandırıcı eylemler, kentsel yoksulluk ve yoksunluğu derinleştirirken ırk ve toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiler temelinde farklı kavramsallaştırmaları gündeme getirmiştir. Kentsel çekirdekten gelen, müdahaleci ve ceza aygıtının dağıtımına sahne olan “yeni yoksullaşma” eğilimleri, merkezsiz, bölgesel ve örgütsel bir yapıya sahiptir. Yeni kentsel yoksulluk biçimlerini kalıcı bir şekilde geleceğe kaydeden marjinalleşme olgusu, yoksun mahallelerin yerel yükümlülükleri ile küresel eğilimler arasındaki işlevsel bağın ve süregelen emek ilişkilerinin çözülmesine neden olmaktadır. Ulusal kökeninden kaynaklanan ve devlet eyleminin zayıflattığı bir sınıf mantığının ürünü olan marjinalleşme, kentsel dışlanmanın ırksal boyutunu ortaya koymaktadır. Böylece, sınıf, yer ve köken arasındaki eşitsizlikler, “kronik huzursuzluk” ortamını beraberinde getirmektedir (Wacquant, 2006).

Bu kapsamda, sürgün mahallelerinin yapısal ve dinamik değişimlerini, deneyimlerini derinlemesine inceleyen karşılaştırmalı sosyoloji araştırmaları, politik söylemin işaret ettiği “yeni marjinallik rejimi”ni ortaya çıkarmıştır. Amerikan gettosu ve Fransız işçi sınıfı banliyösünün metodolojik karşılaştırmasını yapan Wacquant, değişen toplumsal ilişkilere

ve gündelik deneyimlere vurgu yaparken, endüstri sonrası toplumlarda “prekarya” oluşumuna ışık tutmaktadır. Aynı zamanda, seçici gözlemlere dayanarak “ileri marjinalliğin” zaman-mekânsal özelliklerine değinmektedir. İleri marjinallik, işçi sınıfının yoğunlaştığı ve yayıldığı yerlerin aksine, metropollerin merkezinde veya çeperlerinde konumlanmış, yalıtılmış ve sınırlı bölgelere işaret etmektedir. Kusurlu bölgeler olarak nitelendirilen bu yerler, toplumun “tamamen kabulünden” yoksun bırakılan bir sosyal gruba damgalanmıştır. Nesiller boyunca iletilen bu damgalar, Goffmann (1963) tarafından ifade edildiği gibi din, millet ve ırk işaretlerine, bedensel baskılara ve karakter kusurlarına dayanmaktadır. Uzamsal marjinallik kısıcına takılan “sorunlu mülkler, yasadışı ve sert bölgeler, girilmez tehlikeli alanlar” gibi eşitsiz söylemler, bölgesel damgalamanın yıkıcı etkilerini ortaya çıkarmaktadır.

Ortak geçmişe sahip topluluklar ve aynı ekonomik sınıfın üyeleri, yabancıları dışarıda tutarak kendi bölgelerini oluşturmakta, diğer taraftan yalıtılmış ve korunaklı yaşam ortamlarını tercih eden modern topluluklar kendi sınırları içerisinde gündelik ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Toplumsal ve mekânsal dengenin kurulamamasından kaynaklanan bağlantısızlık problemi, toplumun farklı katmanları arasında kutuplaşmaya yol açmaktadır. Farklı sosyo-kültürel kökene sahip bireylerin birlikte yaşama eğilimi ve siyasi otoritenin eşit olmayan kaynak temini ve dağıtımı, kentsel dokuda meydana gelen dağınık mekânsal oluşumlara işaret etmektedir. Toplumsal ayrışmanın yanı sıra mekânsal ayrımcılığın ve bölünmüşlüğün keskinleştiği bu bölgelerde yaşanan farklılıklardan doğan karşıtlık ve gerilim toplumsal kutuplaşmayı derinleştirmektedir (Zukin, 1995).

Harvey’e (1989) göre kent “bilinmeyen yabancıların, alt sınıfın, anlaşılamayan ötekiliğin” mekânıdır. Hem ahlaki hem fiziki kirliliğin, korkunç yozlaşmanın kapatılması ve denetim altında tutulması gereken bir yerdir. Bu anlamda, Harvey’in ötekiliğin keşfedildiği alternatif mekânlar sunan kentleri, “gerçekleşmiş bir ütopya” dolayısıyla heterotopyadır. Foucault (2008) kendine özgü formlarla, başka bir mekân, başka bir zaman, başka bir gerçeklik üreten başka bir yer’i heterotopya olarak nitelendirir. Belirli bir düzenin hâkim olduğu, girişi ve çıkışı kolay olmadığı, yalıtılmış bölgelerdir. Bağdaşmaz ve bir araya getirilemez kabul edilen “istisnai” ve “öteki” mekânları bir araya getirmektedir. Heterotopyanın bağdaşmaz görünen birçok mekânı, sosyo-kültürel niteliklere ve işlevlere göre farkı anklavları oluşturmaktadır. Mekânsal düzen içerisinde ötekiliğin adacıkları (enclave) olarak tasavvur edilen özgürleşme alanları (Stavrides, 2006), toplumsal pratikleri şekillendirici bir güce sahiptir. Deneyimlenen ve anlaşılın somut mekânların yanı sıra, kolektif eylemleri ve düşleri ifade edebilen mekânsal niteliklerin tecrübe edilmesine ve farklı toplumsal ilişkilerin yaratılmasına olanak sağlar. Böylece, gündelik karşılaşmalar ve kolektif alışkanlıklar içerisinde, ötekiliğe açılan ara alanların (eşikler ve gözenekler) yaratılmasına bağlı olarak bir arada yaşamanın muğlak formları oluşur. Aynı zamanda, sınırların dışına çıkma özgürlüğünü kazanan insanlar, farklılaşan sınırların kullanımı aracılığıyla toplumsal kimliklerini inşa eder.

Bu çalışmanın amacı, yeni kent yoksulluğunun oluşum süreçlerini ve temel dinamiklerini politik, sosyal ve ekonomik dönüşümler ışığında farklı kavramsal örüntüler çerçevesinde anlamaya çalışmaktır. Bu doğrultuda, ileri marjinalleşme, bölgesel damgalama, hinterland kaybı, tabakalanma ve sosyo-sembolik parçalanma kavramlarından hareketle yeni yoksullaşma biçimlerinin mekânsal dinamiklerini heterotopya ve anklavlar temelinde çö-

zümlemeye çalışmaktadır. Çeşitli yazın kaynaklarının taranması ve saha çalışmalarında elde edilmiş veriler üzerinden kitle iletişim araçlarında damgalanan peripatetik grupların ötekileşme anlatısı, içerik analizi yardımıyla tartışmaya açılmıştır. Bu bağlamda, 30 yıllık bir süre içerisinde ortaya çıkan popüler söylemlerin ötekileştirici kodları ve imgeleri, Kuştepe ve Küçük Armutlu Mahalleleri temelinde değerlendirilmiştir. Kentsel yoksulluğun yayılımının ve yoğunluğunun daha da belirginleştiği yerlerde yapılan sosyal kutuplaşmanın içerik analizi, gelecekteki araştırmaları yararlı bir şekilde yönlendirebilecek açılımlar getirmektedir.

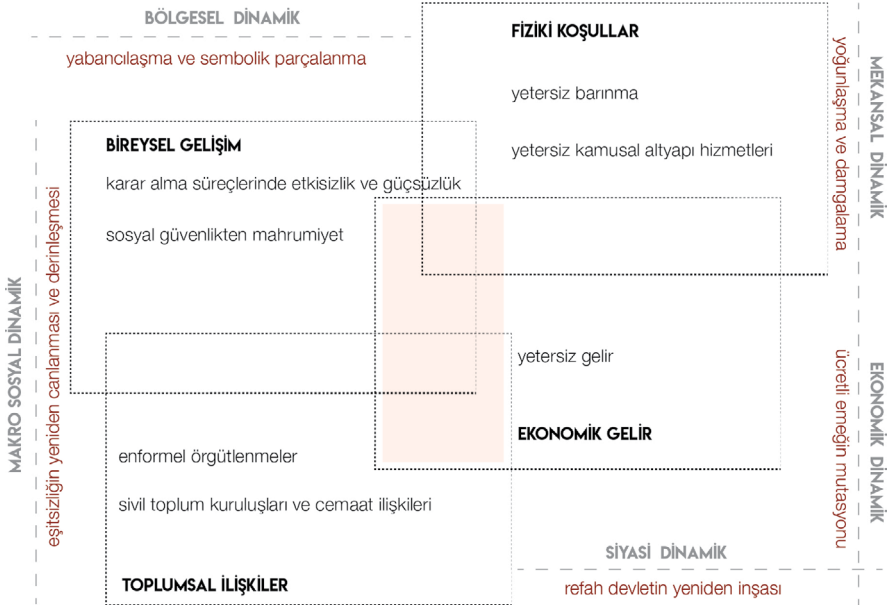
2. Küreselleşme ve Yeni Kent Yoksulluğu

Yoksulluk, farklı dönemlerde tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş asgari yaşam standardına ulaşamama durumudur (Mingione, 1993). Göreli yoksulluk, biyolojik ve fiziksel düzlemde değil, toplumsal olarak kabul edilebilir asgari tüketim düzeyidir (Şengül ve Ersoy, 2000; Tekeli, 2000). Refah seviyesinin ortalama eşik değerinin altında kalmasıdır. Zamansal karşılaşmalara imkân tanıyan mutlak yoksulluk, mutlak sınır üzerinden tanımlanır. Teknik ölçümler dışında yoksulluğun çok boyutluluğuna vurgu yapar. Yoksulluğun oluşum nedenleri ve yarattığı sonuçlar dikkate alındığında iki temel yaklaşım ön plana çıkar. Ortaya çıkış nedenlerini dikkate alan yaklaşımlar, yoksulluğu, değişen ekonomik dengeler, göç hareketleri ve demografik süreçler temelinde inceler. Diğer yaklaşım, kent içinde ayrılan/dışlanan yoksul kesimleri sosyal statü, etnik kimlik, cinsiyet, eğitim düzeyi, yoksulluk kültürü ve mekânsal ayrışma ile ilişkilendirir. Dolayısıyla, yoksullaşma sadece ekonomik veriler ve teknik tanımlar üzerinden açıklanamaz. Yoksullaşma olgusunu ekonomik, kültürel ve sosyo-psikolojik düzlemde ele alan yaklaşımların yanında, kent içi mekânsal farklılaşmaların bir sonucu olarak değerlendiren (Van Kempen, 1994) ve mekânsal yakınlık, sınıfsal ve irksal bir kutuplaşmanın yansıması olarak ortaya çıktığını savunan görüşler, yeni yoksullaşma eğilimlerini ortaya çıkarır.

20. yüzyılın sonlarında yaşam standartlarında ciddi bir gerileme yaratan yoksulluk, dünya tarihinde benzerine rastlanmayacak biçimde küreselleşmiş ve eşitsizlikleri şiddetlendiren etkiler doğurmuştur (Chossudovsky, 1998). Yoksullaşma olgusu, sanayi toplumuna geçiş sürecinde hızlı kentleşmenin bir sonucu olarak daha az gelişmiş ülkeler bağlamında tartışılırken, 21. yüzyıla gelindiğinde sanayileşmiş kapitalist ülkeleri de içine almıştır. Neoliberal politikalar sonucu enformel sektörün ve esnek üretimin ağırlığının artmasıyla gelişmiş ülkeleri kapsayan, daha geniş toplum kesimini içine alan bir çerçeveye dönüşmüştür. Gelir dağılımı sadece işçi sınıfını değil ücretli çalışanların büyük bir kısmını da yoksullaştırmıştır (Harvey, 1989). Devletin ekonomik ve toplumsal yaşamdaki düzenleyici rolü, özelleştirme politikaları, hizmetlerin piyasa ilişkileri içerisinde üretilmesi, hedef kitlenin daralmaya başlaması, yüksek işsizlik oranları, düşük ücretli güvencesiz işlerdeki artış, farklı sermaye türlerinin eşitsiz dağılımı, yerel çöküntü alanlarının büyümesi, sokak suçlarında artış, karmaşık sınıfsal ilişkiler ve farklı sosyal miras yapıları yoksulluğun farklı dinamiklerini ortaya çıkarmıştır.

Kırsal kesimin kentleşmesini ve kentlerin kırsallaşmasını tetikleyen neoliberal politikalar, kent yoksulluğunu derinleştirmiştir (Harvey, 1973). Ekonomik ve sosyal ilişkiler temelinde sistemle bütünleşemeyen, kenarda kalan ya da belirli bir tabakaya işaret eden topluluklar, küreselleşme ile birlikte yaşanan eşitsizliklerin derinleşmesi sonucunda “yoksul-

luk kültürünü” devam ettirmiştir. Diğer bir ifadeyle, geleneksel toplum yapısının ve refah devletinin geçirdiği dönüşüm, yoksulluğu farklı bir boyuta çevirmiştir. Varsıl-yoksul arasındaki uçurumun gözlemlendiği küresel kentlerde, mutlak yoksulluk (absolute poverty), göreceli yoksulluk (relative poverty), sınıf altı (underclass), öznel yoksulluk (subjective poverty), yeni yoksulluk (new poverty), kronik yoksulluk (chronic poverty), nöbetleşe yoksulluk (alternating poverty) gibi kavramlarla ifade edilen yoksullaşma deneyimleri farklılaşmaya başlamıştır. Yoksulluk olgusu, sosyo-ekonomik ve politik değişimlere ve artan karmaşıklıklara cevap veren bir hale dönüşmüştür.

Şekil 1: Yeni yoksullaşma rejiminin temel dinamikleri

(Kişisel Çalışma, 2019)

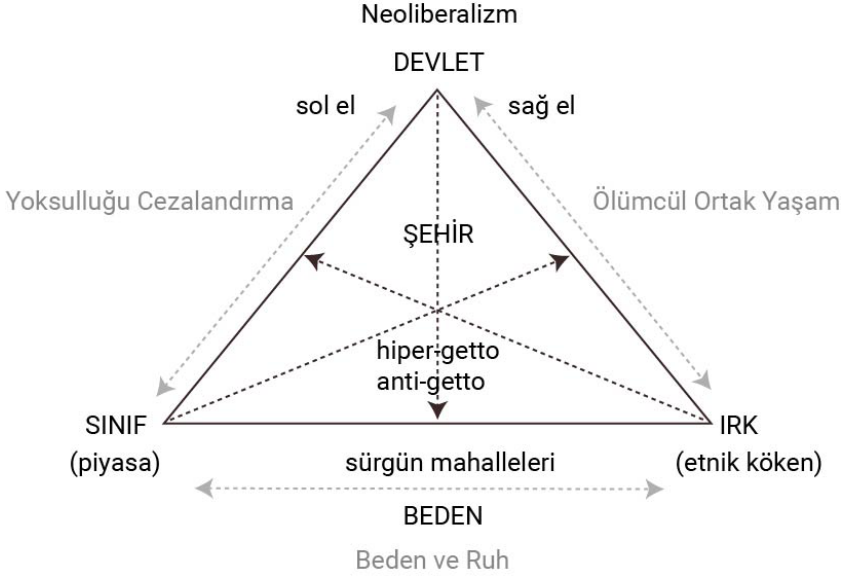
Yoksulluk olgusunu, sadece geçim kaynaklarına erişememe ve temel ihtiyaçları karşılayamama olarak tanımlamanın eksikliğine vurgu yapan çalışmalar, yeni yoksulluğu toplumsal dışlanma, marjinalleşme ve sınıf altı boyutlarıyla birlikte ele almanın gereğini ortaya koymuştur. Yeni yoksulluk olgusu, süresiz, güvencesiz ve marjinal işlerle geçinen, kentin merkezi çekirdeğinde, çöküntüye uğramış alanlarda yaşayan, yeni kutuplaşma ve içe kapanma eğilimleri gösteren, cinsel, ırksal, etnik ve dinsel kimliklerle örtüşen yoksulluğu tanımlar (Sipahi, 2006). Önceden sadece sürekli işsiz kalma ve enformel istihdam içerisinde yer alma yoksullukla ilişkilendirilirken, günümüzde yoksulluk asgari geçim standardına ulaşamamak ve yeterince tüketememekle ilgilidir (Bauman, 1999). Asgari geçim standardı; sosyal statü ve yaşam biçiminden yoksun olma, davranışsal ve toplumsal ilişkiler açısından sorunlara yol açabilecek bir konumda olma durumudur. Bilgi toplumuna geçişle birlikte mevcut işgücünün azalması, işsizlik, işini kaybetme ve çalışan kesimlerin sistem dışına atılma tehlikesi, yeni yoksulluğu ortaya çıkarmıştır. Yeni kent yoksulları, geleceğe ilişkin beklentileri kalmadığından ve Işık, 2005; Erdem, 2003).

Ekonomik ve kültürel yaşamdan dışlanan kesimler, artık sınıf bile olamayan sınıf altını temsil etmektedir (Pınarcıoğlu ve Işık, 2005).

2.1. Marjinallik

Marjinallik kavramı, sosyoloji alanında ilk kez Robert Park (1928) tarafından, bütünleşme eksikliğine bağlı olarak hâkim kültürlerin dışarısında kalan statü olarak tanımlanır. Daha sonraları, sermaye birikim süreçleriyle bağlantılı olduğu için neoliberal politikaların ortaya çıkmasıyla ilişkilendirilen marjinalleşme (Sassen, 1996), yabancılaşma, sosyal dışlanma, damgalama ve tahakküm süreçlerini ifade eder (Mohan, 2002). Diğer taraftan, marjinalleşme; melezlik, çeşitlilik ve değişimin yeridir (Stonequist, 1937). Gayri resmi yerleşim yerlerinin (favelas, barrios, ranchos, gecekondu) ve yerleşik ekonomilerin dışında işgal edilen işgücünün büyümesinden kaynaklıdır (Caldeira, 2009). Bu görüşler, ekonomik kaynakların eksikliğine ve yetersiz sosyal duruma vurgu yapar. Marjinallik, zaman içerisinde daha karmaşık ve farklılaşan tanımlara yönelir. Merkez ve çevre, dâhil etme ve hariç tutma, adalet ve yoksunluk çerçevesinde farklı ekonomik ve sosyal bağlamlara aktarılır. Marjinal olmak, sadece dışsal bir durum değildir, aynı zamanda toplum, aktörler ve yerler arasındaki sürekli müzakere sonucunda ortaya çıkan içsel ve kişisel bir deneyimdir. Aynı zamanda, her toplum kendi marjinalliğini üretir. Her tarihi dönem, siyasi ve ekonomik sistem, marjinalliği tanımlayan farklı söylemleri ve temsilleri yansıtır (Cullen ve Pretes, 2000). Marjinalliğin tüm bu esnek ve değişken tanımları, kültürel, sosyal ve yapısal nitelikler etrafında toplanabilir (Billson, 2005). Kültürel marjinallik, kültürler arası kimlikler ve asimilasyonun ikilemelerine atıfta bulunur. Sosyal rol marjinalliği, bireyin pozitif bir referans grubuna dâhil olması ile sınırlandırıldığı zaman ortaya çıkan gerilimleri açıklar. Yapısal marjinallik, politik, sosyal ve ekonomik güçsüzlük ve dezavantaja işaret eder.

Wacquant'ın Bourdieu'nun devlet anlayışından yola çıkarak geliştirdiği "devletin sol eli" sosyal hizmetlerin bozulmuş versiyonlarını reddetmenin ve özerkliği savunmanın önemini ortaya koyar. Bununla birlikte, "devletin sağ elinin" çekirdek unsurları olarak hapis-hane ve mahkemelerin eklenmesiyle, Bourdieu'nun modelindeki eksikliği doldurur. Sol el, ekonomik ve kültürel sermayenin korunmasına ve eşitsizliklerin azalmasına yardımcı olurken; sağ el, ahlaki ve ekonomik düzenin uygulanmasından sorumludur. Güncel merkezileşme eğilimleri içerisinde marjinalliğin üreticisi olarak devletin sağ elinde ağırlık kazanan cezalandırıcı eylemler, kentsel yoksulluk ve yoksunluğu derinleştirirken ırk ve toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiler temelinde farklı kavramsallaştırmaları gündeme getirmiştir. Kentsel çekirdekten gelen, müdahaleci ve ceza aygıtının dağıtımına sahne olan "yeni yoksullaşma" eğilimlerini ortaya çıkarır.

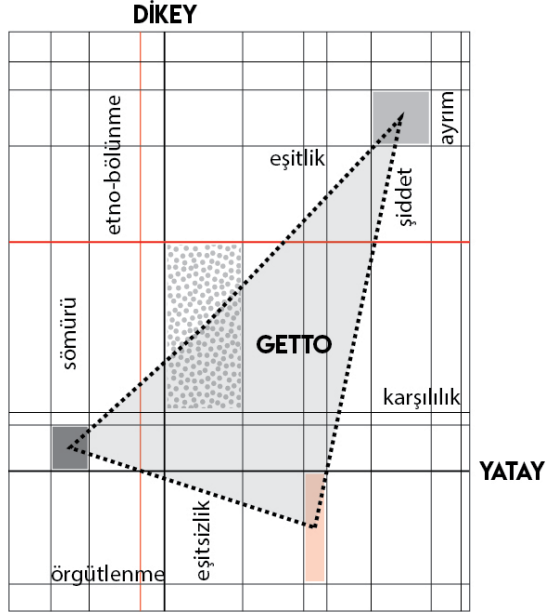

Şekil 2: Devlet, sınıf ve ırk üçgeninde sürgün mahalleleri ve marjinallik
(Wacquant, 2008)

2.2. İleri Marjinalleşme Rejimi

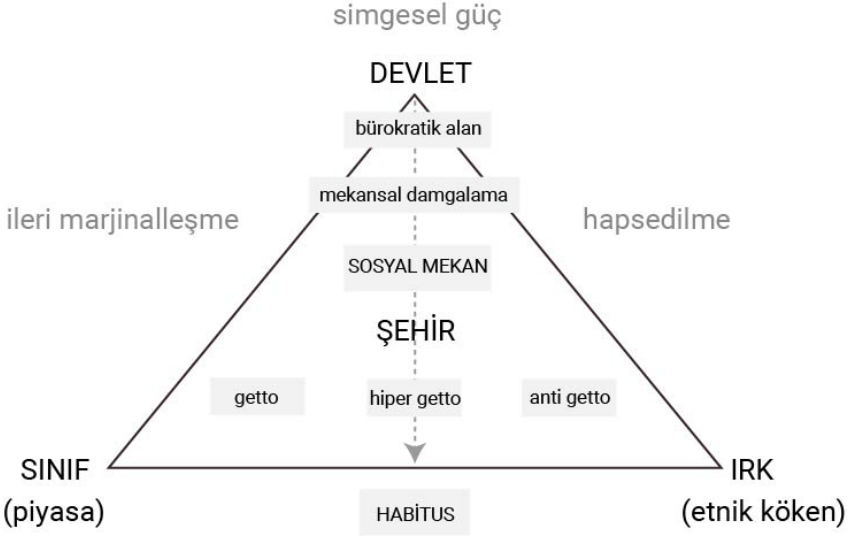
Neoliberal politikalar, özel-kamu, devlet-piyasa, toplum-sermaye arasındaki sınırları yeniden tanımlarken, yeni marjinalleşme biçimlerini ve koşullarını yaratır. Wacquant'a (2008) göre, marjinalliğin farklı koşulları, modern kapitalizmin içsel çelişkilerini ortaya koyar. Bu açıdan, marjlar, vahşi bölgeler veya kapitalizmin kara delikleri olarak tanımlanır (Castells, 1978). Farklı coğrafi ölçeklerdeki ekonomik kutuplaşmalar, sosyal eşitsizliği ve çevresel adaletsizliği belirginleştirir (Castells, 1978; Sager, 2011; Harvey, 1973). Wacquant'ın (2007) neoliberal zamanların ileri marjinalitesi olarak adlandırdığı (1) ücretli emeğin istikrarsız dönüşümü; (2) yoksun mahallelerdeki toplumsal koşulların makroekonomik eğilimlerden işlevsel olarak kesilmesi; (3) bölgesel yalıtım ve mekânsal damgalanma; (4) mekânsal yabancılaşma ve yerin çözülmesi; (5) hinterland kaybı; (6) marjinal nüfusun sembolik parçalanması ve toplumsal bölünme sonucunda ortaya çıkan güvensiz, istikrarsız ve güvencesiz bir kentsel ortamdır.

İleri marjinalleşme, yoksullaşma, sosyo-mekânsal kümelenme ve dışlayıcı kapanmanın yeni bir rejimidir (Wacquant, 2008). Weber'in kapanma (Schließung) kavramını kullanan Wacquant, sosyal ve ekonomik fırsatlara ayrıcalıklı erişimi güvence altına almak amacıyla kaynaklara erişimi ve güç ilişkilerini tabakalaşma ve yoğunlaşma kavramları ile birlikte ele alır. Yeni dışlayıcı kapanma biçimleri, ekonomik uyumsuzluklar veya geri kalmışlığın bir sonucu değil, aksine gelişmiş ekonominin düzensiz değişimine bağlı olarak ortaya çıkar. Döngüsel ve geçişken niteliklerini kaybederek mekânsal olarak yoğunlaşır. Serbest piyasanın genişlemesi sonucunda refah devletin koruyucu ve disiplinli eylemleri tarafından desteklenmez. Egemen sınıflar, marjinalliğin yükselişine neden olur (Wacquant, 2006).

Şekil 3: Yatay ve dikey düzlemde getto oluşumu ve ileri marjinalleşme
(Kişisel Çalışma, 2019)

Sürgün mahallelerinin yapısal ve dinamik değişimlerini, deneyimlerini derinlemesine inceleyen Wacquant, değişen toplumsal ilişkilere ve gündelik deneyimlere vurgu yaparken, endüstri sonrası toplumlarda “prekarya” oluşumuna ışık tutar. İşçi sınıfının yoğunlaştığı ve yayıldığı yerlerin aksine, metropollerin merkezinde veya çeperlerinde konumlanmış, yalıtılmış ve sınırlı bölgelere işaret eder. Kentsel kümelenmenin yapısı, dinamikleri ve birikiminin karşılaştırmalı sosyolojisi, ileri marjinalleşme rejimini ortaya koyar. İleri marjinalleşme rejimi, ekonomik (endüstrileşme, yeniden yapılanma), sosyal (yoksulluk, ayrımcılık, damgalanma) ve siyasal (karar verme süreçlerinde dışarıda kalma) olayları içeren ve marjinallerin ortaya çıkmasına yol açan çok boyutlu bir süreçtir. Yeni yoksulluk ile “getto” arasında önemli yapısal ve kültürel farklılıklar vardır. Getto, yetersiz ve sağlıksız konut, yüksek suç ve şiddet alanıdır (Slater, 2009). Bununla birlikte, sosyal bağları sürdüren ve topluluk organizasyonu üreten bir yerdir. “Getto”nun çöküşü ve ekonomik işlevselliğinden yoksun olarak “hiper getto”ya mutasyonu yeni kentsel yoksulluğu beraberinde getirir. Wacquant’ın (2010) ileri marjinalliğin ilişkisel yaklaşımı için öne sürdüğü 6 öncülü: (1) kolektif marjinalite algısını düzenleyen söylemlere; (2) kentsel mekânın tarihsel ve politik yörüngelerine; (3) kurumsal analizin etnografik gözlemlerle kurduğu ilişkiye; (4) marjinal bölgelerin kentsel sistem içerisinde bulunduğu konuma ve işleve; (5) yerel ve ulusal bağlamlar arasındaki ilişkilere; (6) toplumların ayrılma biçimlerine dayanır.

Şekil 4: Devlet, sınıf ve ırk üçgeninde simgesel güç ve ileri marjinalleşme

(Wacquant, 2008)

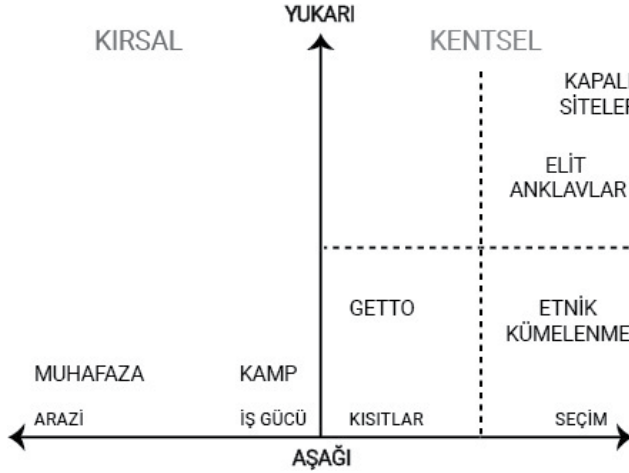
2.3. Mekânsal Yoğunlaşma ve İçsel Tabakalanma

Kentsel alanlardan dışlanma, kaynakların, hakların ve hizmetlerin eksikliği ve toplumsal faaliyetlere katılamama durumudur (Levitas, 2007). Temel sosyal haklardan yararlanma yetersizliği, şiddete maruz kalma, güven eksikliği ve statü açısından sıkıntı çekme anlamına gelir. Kentsel şiddete daha açık olmayı ve sosyal hizmetlerden daha az yararlanmayı ifade eder. Sosyal dışlanma, birbiriyle ilişkili ve karmaşık toplumsal değişimlerin bir sonucu olarak gittikçe daha fazla görünür olmaya başlamıştır (Andersen ve Larsen, 2003). Belirli dezavantajlı mahallelerde yoğunlaşan savunmasız grupların ortaya çıkmasına neden olan sosyal dışlanma biçimleri, yeni kentsel sınırları ortaya çıkarmıştır (Wacquant, 1995).

Yeni kentsel yoksulluk kendini sürekli yenilerken yoğunlaştığı mekânlar belirginleşmiştir (Mingione, 1993; Silver, 1993; Bauman, 1999; Wacquant, 1995). Sınıfsal bir kutuplaşmanın yansıması olarak ortaya çıkan mekânsal yoğunlaşma olgusu, sınıf mücadelesi açısından bir yalıtma ve içsel tabakalanma stratejisidir. Coğrafi olarak yalıtılmış ve kendi içine kapanmış bu mahallelerde yaşayan insanlar her geçen gün yoksulluğa itilmektedir (Massey, 1990). Mekânsal ayrılmalar, toplumsal ilişkileri kısıtlayıcı olmakla birlikte içe kapanma nedeniyle yabancılık kimliği ve statüsünü yeniden üreten bir işlev üstlenmiştir.

Modern tabakalaşmış toplumlarda sınıf, kültür ve iktidar arasında sıkı bir bağ vardır. Kültürel sermayenin ve toplumsal sınıflar arasındaki simgesel ilişkilerin (kültür, gelenekler, değerler, inançlar, sil) yeniden üretilmesinde kültür kilit bir bileşendir. Modern dünyanın sınıf çerçevesinde tabakalaşması, farklı sınıfların birbirinden nesnel bir biçimde ayrılarak gruplaştığını gösterir (Bourdieu, 1999). Yüksek düzeyde işsizlik, yetersiz ve

güvencesiz barınma koşulları, kamusal hizmetlere sınırlı erişim nedeniyle kentin belirli alanlarında meydana gelen mekânsal yoğunlaşmanın yanı sıra, kent dokusunda sınıfın mekânsallaşması, birçok kültürel pratiğin kendi özerk bölgelerini oluşturmasına neden olmuştur (Wacquant, 2008). Merkezileşme ve yoğunlaşma süreçlerinde ortak geçmişe sahip toplulukların aynı mekânda yer seçmesi üç temel nedene dayanır: gelir eşitsizliği, eğitim eşitsizliği ve toplumsal ayrıcalık/ayrımcılıktır (Burgess, 1997). Gelire, statüye ve sınıfsal konuma göre ortaya çıkan sosyal ayrışma ve mekânsal yoğunlaşma yaşam tarzı üzerinden kendini gösterir. Diğer yandan, etnik kökene ve dini inanç farklılıklarına bağlı olarak ortaya çıkar (Wacquant, 2008).

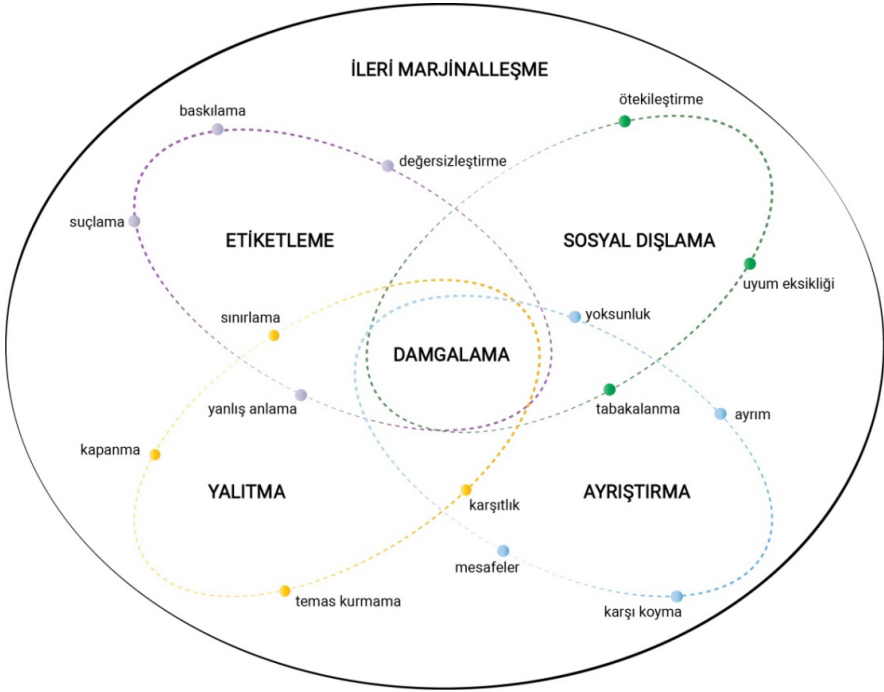
Şekil 5: İşsel tabakalanma dinamikleri: Getto, kapalı siteler, elit anklavlar ve etnik kümeler (Wacquant, 2008)

2.4 Bölgesel ve Mekânsal Damgalama

Damgalama, toplum normlarının dışında kalan insanları itibarsızlaştıran ve basmakalıp düşüncelerin oluşmasına neden olan bir davranış biçimidir (Goffman, 1963). Başkalarının tepkisinin normal kimliği bozmasıdır. Zihinsel bozukluk deneyimi, fiziksel biçim bozukluğu ve arzu edilmeyen farklılıklar (ırk, din ve inanç) olmak üzere üç kategori altında toplanır (Goffman, 1963). Damgalama, insanları sınıflandıran ve farklılıkları etiketleyen bir durumdur. Sabit bir durum ya da tarafsız bir süreç değil, kolektif temsil yoluyla oluşan bir eylem şeklidir (Bourdieu, 1991). Kentin çeperinde, işçi sınıfının yaşadığı alanlara yayılmak yerine kentin merkezi çekirdeğinde yaşamayı tercih eden, sınırlı bölgelerde yoğunlaşmaya meyilli olan toplulukların dışlanması ve reddedilmesi damgalamanın toplumsal bir araç olarak algılandığını gösterir. Bu “cezalandırılmış alanlar” (Wacquant, 2008). kentsel sistemin kalıcı unsurları haline geldiklerinde, gündelik hayatın sıradan etkileşimlerinde dahi “aşağıdan” damgalanmaya devam eder.

“Zengin bir toplumun ortasında yoksul olma laneti” olarak damgalanan insanlar toplumdandan dışlanmakta, yoksulluğa ve şiddetin eşğine itilmektedir (Wacquant, 2008). Goffman’ın damgalama ve Petonnet’in zorla yerleştirme ve sürgün kavramlarını birleştirerek, mekânsal damgalama süreçlerinin sosyal inşasındaki mekanizmaların nasıl işlediğini

göstermiştir. Nesiller boyunca iletilen bu damgalar, din, millet ve ırk işaretlerine, bedensel baskılara ve karakter kusurlarına dayanmaktadır. Goffman'a göre damgalanan; bir şeylerin elediği ve toplumda kabul görmesini engellediği bireydir (Goffman, 1963). Damgalama, toplumsal bir süreç içerisinde oluşmaktadır. Damgalanan, ancak gerçek olanla ötekilerin ona bakışı arasında bir çelişki olduğunda ortaya çıkar (Martucelli, 1999). Kusurlu bölgeler olarak nitelendirilen bu yerler, toplumun "tamamen kabulünden" yoksun bırakılan bir sosyal gruba damgalanmıştır. Kentin zengin kesimleri ile kronik yoksulluğun yan yana olduğu ve çoğu zaman isyan, suç ve şiddetin hüküm sürdüğü bölgeler olarak damgalanan bir kentsel manzara yaratmaktadır (Silver, 1993). "Sorunlu mülkler, yasadışı ve sert bölgeler, girilmez tehlikeli alanlar" gibi eşitsiz söylemler, bölgesel damgalamanın yıkıcı etkilerini ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 6: Etiketleme, sosyal dışlama, yalıtma ve ayrıştırma ekseninde damgalama

(Kişisel Çalışma, 2019)

Hiyerarşik düzenin en altında yer alan sosyo-mekânsal oluşumların kendine özgü karakterleri ile gereğinden fazla vurgulanması veya suçla ilişkilendirilmesi, bölgenin gerçeklik inşasına katkıda bulunur (Wacquant, 2008). Baskın toplumsal normlardan sapan ve karanlık öğelerin daha belirgin hale getirildiği bir görüntü yaratarak, sıradan insanların gündelik söylemlerinin bir parçası haline gelir. Ortaya çıkan olumsuz duygular ve tepkiler, devletin ceza aygıtının ve istihdamının en acımasız şekillerde kullanılması için meşru bir ortam yaratır (Wacquant, Slater ve Pereira, 2014). Refah devletin çıkarlarından mahrum kalan kentsel alanlarda yaşayan insanlar, sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamda erişim

yoksunluğu çekerken, diğer taraftan sınıfsal konumları görünmez hale gelir. Egemen kültürde yaygınlaşan aşağılayıcı söylemlere bağlı olarak, bu bölgelerde yaşayan insanlara karşı oluşan önyargı, devlet aygıtlarının yanı sıra işveren ve diğer insanların davranış biçimlerini değiştirmelerine neden olur. Bölgesel ayrımcılığa bağlı olarak kuvvetlenen yerel işsizlik ve sosyal dışlanma, insanların gündelik yaşantılarını ve ekonomik kazançlarını derinden etkiler. Bu nedenle, genellikle suskun kalmaya ve ikametgâh adreslerini dış dünyayla etkileşimlerinde saklamaya zorlanırlar. Sessiz bir suçluluk ve utanç duygusu içerisinde karanlık lekeden kurtulmaya çalışırken, toplumsal ilişkilerden sembolik olarak indirgenir (Wacquant, 2007).

Bölgesel damgalamanın etkileri kamu politikaları düzeyinde de hissedilir. Bir bölgenin “yasadışı mülk”, “kurtarılmış alan” veya “cezalandırılmış bölge” olarak etiketlenmesi, ilgili yetkililerin özel önlem almalarına meşruiyet kazandırır. Bölgesel damgalama, kamusal alanların yabancılaşması ve özelleştirilmesi, yeni sosyal normların uygulanması ve yeni yaşam biçimlerinin tanıtılması yolunda atılan ilk adımdır (Weber, 2002). Buna bağlı olarak, neoliberalizmin etkisi altındaki kentsel politikalar, toplumsal eşitsizliği, yalıtılmış bölgeleri (Soja, 2013) ve kentsel adaletsizliği artıran dolaylı bir etkiye sahiptir (Lefebvre, 1996; Attoh, 2011). Homojen bir nüfusun tek bir bölgede toplanması, mülksüzleştirme süreçlerinde kolay bir şekilde elden çıkarılmalarına yardımcı olur (Bourdieu, 1999). Yaşayan insanları değersizleştiren söylemler, sermaye mantığına ve kentsel yenileme çabalarına hizmet eder. Konut alanlarının yeniden değerlendirilmesi konusunda kilit rol oynar. Fiziki çöküntüye uğrayan yerlerin yeniden yapılanma sürecinde sosyal yalıtma, mekânsal yoğunlaşma ve suç söylemlerinin devlet tarafından yönlendirilmesinin ardından damgalanan bölgelerde yaşayan insanların sembolik olarak reddedildiği görülür (Wacquant, 2010).

3. Ütopya ve Heterotopya

Ou ve topos kelimelerinden türeyen utopia, olmayan yer; eu ve topos kelimelerinin birleşiminden oluşan eutopia, ideal ve mükemmel olan yer anlamına gelir. Ütopya kelime anlamıyla “var olmayan, ideal bir yer” olarak tanımlanır. Ütopyalı harekete geçiren ve dönüştüren güç, gerçek bir yere ait olmayan ve geleceğe yerleştirilmiş ideal bir noktaya ulaşmayı hedefler. Ütopyaların içerik, işlev ve biçim bakımından farklı açılımları vardır. Bu farklılıklar, var olan siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin baskın ve istenmeyen sonuçlarını dönüştüren toplumların kavramsal ve pratik temellerini oluşturur (Barlas, 1992). Politik değerlendirmeler sonucunda, ideal bir yaşama ulaşma ve değişim arzusu, toplumun yeniden inşasını (hayal gücüne dayanan) gerekli kılar (Mannheim, 1954; Levitas, 1990; Mumford, 1922). Gelecekteki yaşam biçimlerini yaratan ana motivasyon ve mükemmelliği elde etmenin önkoşulu, belirli kurullarla kontrol edilen “ortak değerler” dir (Davis, 1983). İyi yaşam, ideal toplum, mutlak mutluluk, geleceği tahayyül etme, geleceğin toplumu ve toplumun kusursuzluğu, toplumsal sorunlara çözüm arayışı ve alternatif yaşam formu üretme çabaları, ütopya düşünme biçiminin temel çerçevesini oluşturur.

Foucault (2008), ütopya ve heterotopya kavramlarını açıklarken ayna metaforunu kullanır. Aynada oluşan görüntü, var olmayan bir mekânda yansımından dolayı ütopyaı temsil eder. Aynanın önünde duran kişinin kendini ayna yüzeyinin ardında (gerçek dışı, var olmayan) görmesi; aynayı, gerçek olmayan bir mekânda görüntüleyen bir ütopya haline

getirir. Böylece aynanın varlığını bilen kişinin gerçek mekânı algılayışı heterotopya yaratır. Gerçek ve gerçek dışının belirsizliği, heterotopyanın alanını oluşturur. Aynayı heterotopya yapan şey, yüzeyin üzerindeki yansımanın, kişinin bulunduğu yeri gerçek kılmasıdır. Bu bağlamda heterotopyalar, bir tür karşı-topos, öte-yer olarak tanımlanır.

Şekil 7: Ütopyanın heterotopik mekâna dönüşümü

(Kişisel Çalışma, 2019)

Heterotopya, insan vücudundaki bir organın olması gerektiği yerin dışına çıkması, başka bir yerde oluşması anlamına gelir (Topinka, 2010). Ütopyaların gerçek dışı mekânsallığına karşı üretilen (Foucault, 2008), gerçekliğe dayanan bir melezlik durumu (Shane, 2011), bir diğer ifadeyle farklı sosyo-kültürel ilişkileri içinde barındıran özgün bir sistemik yapıdır. Her toplumun farklı form ve işlevlerde heterotopyalar yaratması, birbirine karşıt ve uyumsuz görünen durumların aynı bağlamda birlikte yaşayabileceği mekânsal bir duruma işaret eder. Foucault (2008) başka bir mekân, başka bir zaman, başka bir gerçeklik üreten başka bir yer'i heterotopya olarak nitelendirir. Belirli bir düzenin hâkim olduğu, giriş ve çıkışın kolay olmadığı, karşı duruşun sembolü olan "yalıtılmış", "istisnai" ve "öteki" bölgeler, karşıtlıkları içinde barındırması ve toplumların ürettiği çelişkileri ortaya koyması bakımından heterotopyadır (Perera ve Stratton, 2009; Foucault, 2008). Heterotopyanın "paradoksal alan" (Rose, 1993) ve "marjinal alan" (Lefebvre, 1991; Shields, 2013) tanımlamalarına benzer bir şekilde, Hetherington'a (1997) göre heterotopya, sosyal ve mekânsal ilişkilerin alternatif bir temsilini sağlayan, çatışma ve karşı eylem uygulanan direnç alanlarıdır. Geçirimsiz ve korunaklı yapılarının yanı sıra karşıtlık, yadsıma ve kontrol altına alma niteliklerini taşır (Foucault, 2008).

Krizin heterotopyası, herhangi bir coğrafi tanımlama olmadan başka bir yerde gerçekleştirilen deneyimlerin ayrıcalıklı koşullarını temsil eder (Foucault, 2008). Kriz dönemlerinde, kırılğan gruplara (yetimler, hamile kadınlar, yaşlılar, engelliler) tahsis edilen kutsal ve yasak olan bölgeler, çoğunlukla kapanma sistemine gereksinim duyar. Kapıların belirli bir gruba açılması ve serbest bir erişimin olmaması, yalıtmanın birer göstergesidir. Zorunlu

kapatma sistemine sahip kurumların (hapishane, akıl hastanesi, huzurevi) da kendi içlerinde arınma ve kurallara boyun eğme zorunluluğu vardır. Görülmeden görme, kontrol altına alma ve disipline etme, sapkınlığın heterotopyalarını oluşturur. Sapkın davranışların sınıflandırılması (suçlu, bağımlı, deli) ve dışarıda kalan grupların damgalanması heterotopik kimlikleri ortaya çıkarır. Bu anlamda, Harvey'in ötekiliğin keşfedildiği alternatif mekânları ve Foucault'nun (2008) "öteki-mekân" olarak adlandırdığı heterotopyaları, etkin bir biçimde hayata geçirilmiş ütopyadır. Buradaki bütünleştirici güç, zihinsel, kültürel ve tarihsel olanı birbirine bağlayan mekân (Lefebvre, 1996), farklı zaman ve mekânı eşzamanlı düşlemedir (Bachelard, 1996).

3.1. Anklavlar ve Yalıtılmış Bölgeler

Mekânsal düzen içerisinde ötekiliğin adacıkları (enclave) olarak tasavvur edilen özgürleşme alanları (Stavrides, 2006), toplumsal pratikleri şekillendirici bir güce sahiptir. Deneymiş ve anlaşılabilir somut mekânların yanı sıra, kolektif eylemleri ve düşleri ifade edebilen mekânsal niteliklerin tecrübe edilmesine ve farklı toplumsal ilişkilerin yaratılmasına olanak sağlar. Böylece, gündelik karşılaşmalar ve kolektif alışkanlıklar içerisinde, ötekiliğe açılan ara alanların (eşikler ve gözenekler) yaratılmasına bağlı olarak bir arada yaşamın muğlak formları oluşur. Aynı zamanda, sınırların dışına çıkma özgürlüğünü kazanan insanlar, farklılaşan sınırların kullanımı aracılığıyla toplumsal kimliklerini inşa eder.

Farklı yaşam biçimlerine ve pratiklerine nüfus eden ötekilik deneyimleri, bir sınırın belirlemediği kimliklere karşıt esnek sınırlarla çevrilen kimliklerin kazanımına işaret eder. Bir sınırın belirlemediği kimlikler, insanların yeni tecrübeleri ve ölçütleri keşfetmelerine rağmen sınır bilincini ortaya koyduklarını gösterir. Ötekilik ile yüz yüze gelmeye mecbur bırakılan ve yerin bağlamından koparılan bu kimlikler, kronotopik bir nitelik kazanır. Bunun tersi olarak, esnek sınırlarla çevrilen kimlikler, belirlenmiş alanlara tekabül edecek şekilde tanımlanır. Temas halinde olduklarında bile ortak noktaları bulunamayan karşıt kimliklerin karakterini görünür kılarken; ben ile öteki arasındaki geçitler sayesinde kendi bölgesini yaratır. Hall'un (1996) belirttiği gibi, söylemsel oluşumların kimlik inşası, ben ve ötekinin tanınmasıyla birlikte "farklılıkların ve dışlanmanın" işaretidir. Toplum içinde kimliklerin farklılaşması kaçınılmaz olarak, kentsel mekânın bölünmesine ve belirli anklavların oluşumuna yol açar. Luz'a göre (2006), anklavlar arasındaki bağlantıyı sağlayan; sınırın giriş ve çıkışı, binalar arasında kalan boşluklar ve geçiş bölgeleri (ulaşım ve aktarma düğümleri, kültür ve eğlence yerleri, karma kullanımlar) eşliğin sosyo-mekânsal bağlamını oluşturur.

Anklavlar, kendi kendini örgütleyen ve düzenleyen bir sistem tarafından yönetilir (Shane, 2005). Mekânın marjinal bir şeklidir (Cullen ve Pretes, 2000). Belirlenmiş sınırları olan, kendi kendine yeten sistemli bir yapıyı temsil eder. Mekânsal iç düzenleri, sınırlarını tanımlayan ve gizli erişimi sağlayan geçitleri, işlevsel ve sosyal düzeni koruyan denetim sistemleri sayesinde kendi heterotopyasını yaratır (Shane, 2005). Heterotopyanın bağdaşmaz görünen birçok mekânı, sosyo-kültürel niteliklere ve işlevlere bağlı olarak farklı egemenlik alanlarını (anklavlar) oluşturur. Ütopyanın var olmayan (gerçek dışı), tekil, bütüncül, homojen, yalıtılmış mekansallığına karşı oluşan tepki, heterotopolojinin temelini oluşturur. Bu bağlamda, anklavların çoğulcu, parçacıl, bağdaşmaz ve heterojen yapısı, farklılıkların ilişkisini bir arada tutan gerçek bir bağlama (heterotopya) gereksinim duyar (Stavrides, 2007).

3.2. Eşik Mekânsallığı

1990'larda sınırların mekânsal boyutu, "arada olma" (in between), "üçüncü mekân" (third space), "eşikte olma" (threshold), "aradalık" (liminality), "heterotopya" (heterotopia) kavramları ile birlikte düşünülmüştür. Van Gennep (1960), ilkel topluluklar üzerine yaptığı çalışmasında bireyin toplum içerisinde karşılaştıkları geçiş sürecinin üç önemli aşamasını-ayrılma, geçiş, birleşme- olarak ele alır. Bu süreç, bireyin veya sosyal grubun daha önceden belirlenmiş kültürel koşullarından ve sembolik davranışlarından ayrılması, eşik alanına geçmesi ve sınırların yeniden düzenlenmesi anlamına gelir. Turner (1969) aradalık durumunu, geçit törenlerinin arasında olma durumu ve zaman içinde ve dışında bir an olarak tanımlar. Arada olma hali, dinamik, zamansal, geleceğe dönük ve açık uçlu bir süreçtir. Farklı ortamlar arasında geçici ilişkiler ve deneyimler sağlayan aradalık durumu, farklı kimliklerin ortak bir zemin altında toplanmasına, insanların birbirleriyle yakın etkileşimler kurmasına olanak sağlar (Stavrides, 2007; Stevens, 2006). İki farklı dünyanın karşılıklı etkileşiminde temas ve ayrılma koşullarının eşzamanlı bir şekilde dâhil olduğu, iletişimsel eylemlerin sürdürüldüğü (Stavrides, 2002), karşıtlıkların "buluşma noktası" olarak sembolize edildiği (Bourdieu, 2013) eşik mekânları, bireylerin eşiklerdeki hareketi yoluyla ortaya çıkan farklı karşılaşma durumlarına ve denetimli bir kamusalığa vurgu yapar. Durağan ve kısıtlı imgelerin karşısında hareket ve gelişim gösteren ara mekânların (Bergson, 2007) mevcut düzeni değiştirme istemleri vardır (Grosz, 2001). Formlar arasında diyalektik bir ara hareket, uyum ve örtüşme, ikisini bir arada tutmanın yanı sıra yeni geçiş noktaları ve muhtemel bağlantılar kurmaya yardımcı olur. Sennett'e göre (2006), gözenekli ve direnç gösteren mekânlar, etkileşimi güçlendiren açık ve kapalı sistemlerdir. Eşikler, anlam kazanan sembolik eylemlerin yeniden yapılanması sürecindeki varoluşsal sınırlardır (Jung, 2014). Sınır bölgelerinde eşik koşullarının yaratılması, kentsel mekânın yaşayan kolektif yönüne işaret eder (Stavrides, 2016).

3.3. Mekânın Gözenekliliği

Benjamin (1985) geçmişin ve şimdinin "karşılıklı anlık birlikteliğini" kurmak amacıyla diyalektik imgelere ve gözeneklere vurgu yapar. Gözenekli kent yapısı içerisinde, gündelik deneyimlerin kendi mekânsallıklarını yaratması ve ürettiği kolektif ilişkilerin "kesişim, toplanma ve ayrılma" gibi birçok hareket eylemlerine referans vermesi, ilişki ağlarını güçlendiren özelliklerdir. Gözenekler, insanlar arasında dayanışma, karşılaşma, değişim ve karşılıklı tanıma olanaklarını sağlayan mekânsal bir ağ sistemini tanımlar (Stavrides, 2002). Karşılaşma deneyimini yaratmak için "zaman-mekânsal bir tecrübeyi" temsil eder (Foucault, 2008). İlkesel anlamda bağlanmak, iç içe geçmek, değişim ve iletişim şansını kurmak anlamına gelir. Stavrides'e (2007) göre, gözeneklilik yalnızca mekânsal bir düzenleme yoluyla kurulan iletişim durumunu tanımlamaz, aynı zamanda mekân zamanla birlikte çalışır. Mekânsal belirlenmeler içinde zamansal bir anlayış olarak gözeneklilik, "yapı bozumsal" bir biçim olarak karşımıza çıkar. Kendi uzamsal belirlemeleri ile zamansal bir geri alma biçimidir (Deleuze, 1994). Bu bağlamda, zaman-mekânsal açıdan ayrılıktan ziyade ilişkiyi harekete geçiren bir deneyim biçimi haline gelir. Çok katmanlı bir hareketin yan yana, iç içe veya üst üste olma halini tanımlayan gözenekler, sadece mekânsal ve zamansal olarak değil, sosyal kodların (alışkanlıklar, anılar, deneyimler) hareketine bağlı oluşur (Lefebvre ve Regulier, 2004). Kentsel gözenekler, insanlar tarafından harekete geçirildiğinde, aralarında bulunurlar; bir diğer ifadeyle birbirinden ayrılırken aynı zamanda

birbirlerine de bağlanırlar. Bu paradoksal durum, heterotopyanın alanına girer. Geçmiş ile gelecek, gerçek ile gerçek dışılık arasındaki geçişkenlik, yaşanma deneyimini oluşturan gözeneklerin bir süreç olarak harekete geçirilmesini gerekli kılar (Williams, 2011).

Eşik ve gözenekler, farklı kimliklere sahip, karşıt alanların birlikte var olabileceği mekânsal bir oluşuma ve sosyal birlikteliğe işaret eder. Bireyler arasında geçici ilişkiler kurarak diğer/öteki insanlara yaklaşmalarını sağlar (Stavrides, 2007). Sennett'e göre (2006), gözenekli ve direnç gösteren mekânlar, etkileşimi güçlendiren açık ve kapalı sistemlerdir. Birleşme ve ayrılmanın birlikte yaşandığı bir yer olmasından dolayı kendi heterotopyasını oluşturur.

4. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, 30 yıllık bir süre içerisinde kitle iletişim araçlarında ortaya çıkan, peripatetik grupları damgalayan ve ötekileştiren popüler söylemlere odaklanmıştır. Kuştepe ve Küçükarmutlu Mahalleleri ile ilgili "imgelere dönüştürülmüş" söylemler, nicel içerik analizi yardımıyla tartışmaya açılmıştır. Bu yöntem, örneklemin belirlenmesi, verilerin tematik kodlama yoluyla gruplandırılması ve belirli bir zaman aralığına göre toplanması, frekans ağırlıklarının tespiti üzerinden verilerin yorumlanması aşamalarından oluşmaktadır (Altheide, 1987).

SUÇ KORKUSU	MÜCADELE-EYLEM	MÜDAHALE-EYLEM	KÜLTÜREL DAMGALAMA	MEKÂNSAL DAMGALAMA
Kavgâ/fiziksel saldırı/tehdit Silahlî çatışma/ölüm Tırak Soygun/ hırsızlık Uyuşturucu Mafya/ısgal Siyasal çatışma	İsyân/direnme Protesto	Fiziki müdahale/yıkım Polis denetimi/polis saldırısı	Etnik köken ayrımı (doğulu, laz, kürt, çingene, roman) Ekonomik sınıf ayrımı (varoş, yoksul)	Karantlık/tenha/güvensiz çevre Yakıtıme/güçsüz bölge Mekânsal çelişki Hizmet yoksunluğu Yasadışı yerleşim/ısgal

Şekil 8: Kitle iletişim araçlarında üretilen söylemlerin tematik kodlama ve gruplaması (Kişisel Çalışma, 2019)

Bu bağlamda, mekânsal damgalama ile bağlantılı olarak Küçükarmutlu ve Kuştepe Mahalleleri'nde gelişen suç, şiddet ve etnikleştirme söylemleri ve imgeleri, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde çıkan haberler ve Ekşisözlük entripleri ile sınırlandırılmıştır. Kitle iletişim araçlarında üretilen suç anlatısı ve popüler söylemin gelişimi Şekil 8. deki tematik kodlar ve gruplamalar yardımıyla incelenmiştir. Suç korkusu, mücadele ve eylem, müdahale ve eylem, kültürel damgalama ve mekânsal damgalama çerçevesinde yeni yoksullaşma biçimlerinin toplumsal ve mekânsal dinamikleri analiz edilmiştir.

Gazete haberleri 1989-1999, 1999-2009 ve 2009-2019; ekşi sözlük entripleri 2001-2007, 2007-2013 ve 2013-2019 zaman aralıkları dikkate alınarak biraraya getirilmiştir. Verilerin toplanması aşamasında, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinin internet arşivleri, teknik bir kolaylık sunmuştur. Anahtar kelimelerin geçtiği tüm haberlere ulaşma imkânı sağlamıştır. Her bir kelimeye göre indekslenen metinler, belirli temalara bağlı olarak çekilmiş ve frekans ağırlıkları tespit edilmiştir.

Şekil 9: Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde Küçükarmutlu Mahallesi'ne karşı ortaya çıkan popüler söylemlerin bölgesel damgalama çerçevesinde toplanması (Milliyet ve Cumhuriyet Gazetesi Arşivi)

Şekil 10: Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde Küçükarmutlu Mahallesi'ne karşı ortaya çıkan popüler söylemlerin bölgesel damgalama çerçevesinde toplanması (Milliyet ve Cumhuriyet Gazetesi Arşivi)

Bunun yanı sıra, çeşitli yazın kaynaklarının taranması ve saha çalışmasında elde edilmiş veriler üzerinden kitle iletişim araçlarında damgalanan peripatetik grupların ötekileşme anlatısı, sosyal bağlam ve tipolojik farklılıkları dikkate alan bir yaklaşımla heterotopya, yalıtılmış bölgeler, eşikler ve gözenerler çerçevesinde çözümlenmiştir.

5. Alan Araştırması

İstanbul'un Avrupa yakasında, Şişli İlçesi'nde konumlanan Kuştepe Mahallesi ile Sarıyer İlçesi'ne bağlı Küçükarmutlu Mahallesi araştırmanın mekânsal sınırlarını oluşturmuştur (Şekil 11).

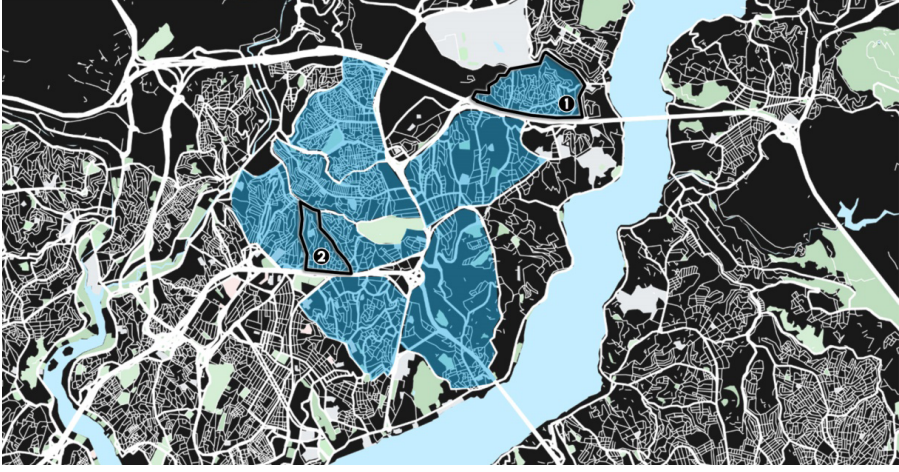

Şekil 11: Kuştepe ve Küçükarmutlu Mahallelerinin İstanbul'daki konumu

(Kişisel Çalışma, 2019)

Küçükarmutlu olarak bilinen ve Fatih Sultan Mehmet Mahallesi ile Baltalimanı mahallelerinin bir kısmını kapsayan bölge, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün ve TEM otoyol bağlantılarının hemen yanında yer almaktadır. Yoğun bir Alevi nüfusu barındıran mahallenin çok kültürlü, çok dilli ve çok inançlı bir yapısı vardır. Sosyal yapının oluşmasında hemşerilik, ortak bir tarihe sahip olma, yaşanmışlıkların ve dayanışma kültürünün sağladığı birikimin yanı sıra, mekânsal düzenlemenin de etkisi vardır. Evlerin bir diğerinin önünü kesmemesi ve birbirine karşılıklı olması, her bir parselde bahçe olması, görsel ve işitsel bağ kurabilen dar sokakları kendine özgü mekânsal düzenini yaratmıştır. Küçükarmutlu Mahallesi, yaklaşık otuz yıldır soylulaştırma, yerinden etme süreçlerine ve yıkım tehditlerine karşı mücadele etmekte, barındırdığı sosyal örgütlenme ve kültürel yapısıyla direnç göstermektedir.

İstanbul'un en eski gecekondular mahallelerinden biri olan Kuştepe Mahallesi, Mecidiyeköy Yolu, Dereboyu Caddesi, Ayazma Yolu ile Yeşilce Caddesi ana ulaşım bağlantıları ile sınırlanmıştır. Mecidiyeköy merkezi iş alanına yakın konumdadır. 1950'li yılların başlarında Şişli Gecekondularını Güzelleştirme Derneğini kuran gecekondular sakinleri, Kuştepe'nin kurulmasını sağlayan yasanın meclisten çıkması için mücadelesini sürdürmüştür. Yıktıkları gecekonduların malzemesini buraya getirerek kendi yaşam alanlarını oluşturmuştur. Burası, farklı peripatetik kökenli gruplara ev sahipliği yapan bir yerleşim bölgesidir. Anadolu ve Balkanlar'dan gelen göçerlerle birlikte kümelenen etnik gruplar, var olan kentsel mekânı kendi habituslarıyla dönüştürmüştür. Kuştepelilik kimliği, roman kültürü ve hemşerilik bağları, mekâna çok sıkı bir biçimde tutunmuştur.

Şekil 12: Küçükarmutlu ve Kuştepe Mahallelerinin tipomorfolojik karşılaştırması

(Kişisel Çalışma, 2019)

Her iki mahalle tipomorfolojik açıdan incelendiğinde (Şekil 12), sosyal dokunun mekânsal karakteristikleri zengin bir çeşitlilik sunmaktadır. Tiplerin oluşturucu öğeleri, insanlardır. Kolektif bir yaratım sonucunda oluşan tipler, insan gereksinimlerine bağlı şekillenmiştir. Benzer tiplerin kümelenmesi ve benzer olanı benzer olmayandan ayıran sınırlar, ortak ve karşıt özelliklerin belirginleşmesine neden olmuştur.

Popüler söylemleri takip etmek açısından oldukça işlevsel bir kaynak olan Ekşi Sözlük'te Kuştepe ile ilgili entrilerin tamamına yakın bir bölümü (%70) doğrudan doğruya suçla gönderme yapmaktadır. Etnik köken ve sınıfsal farklılıkları etiketleyen “çingen yatağı”, “roman ve şopar mekânı” ve “laz ve kürt göçmenlerin istilası” söylemleri (%5), kültürel damgalamanın yıkıcı etkilerini ortaya koymaktadır. Mekânın damgalanması süreçleri ile bağlantılı olarak “gündüzleri dahi sokakta gezinmekten çekinme”, “yolda yürürken temkinli olma”, “ürperti hissetme” anlatıları (%3) toplumsal mesafelerin derinleştiğini göstermektedir. Mekâna ilişkin ortaya çıkan olumsuz duygular ve tepkilerin yanı sıra bu bölgelerde yaşayan insanlara karşı oluşan önyargılar huzursuzluğa yol açmaktadır. Yoksulları yalıtılmış bölgelerde sınırlandırmak, görünmez hale getirmek ve toplumun geri kalanı için sorun teşkil etmelerini sağlamak, damgalanan insanları yoksulluğa ve şiddetin eşliğine itmektir. Uyuşturucu, hırsızlık, kavga ve fiziksel saldırı ile damgalama suç korkusunun ve güvensiz mekân algısının oluşmasına neden olmaktadır. Önceleri sadece suç söylemleri hâkimken, kültürel ve mekânsal etiketlerin artmasıyla birlikte mekânın etnikleşmesi ve güvensizleşmesi söz konusudur. Kuştepe Mahallesi'nde ortaya çıkan bölgesel damgalama, 2001-2007 yılları arasında %13, 2007-2013 yılları arasında %30 ve 2013-2019 yılları arasında %57'lik bir oranla artmaktadır.

KÜÇÜKARMUTLU**KUŞTEPE**

ekşi sözlük entripleri

2001-2007

"ölüm oruçlarıyla ünlü; çevik kuvvet'in girişinde 24 saat nöbet tuttuğu mahalle; polis saldırısı, 4 ölüm; yarı açık cezaevi olduğu kanıtlanmış olan mahalle, sınırlarındaki abartı güvenlik önlemleri, **kurtarılmış bölge**; özerk bölge, kimlik kontrolü; ilkokul bahçesinde oynarken bir polis panzeri tarafından ezilerek öldürülen 7 yaşındaki çocuk; mafyanın araziyi işgal etmesi; ölüme, tanklara, gazlara, şiddete, polislere en alçık semt; gecekondu mafyası tarafından parselenen semt; Armutlu itü'ye mezar olacak sloganı atan insanların yaşadığı mahalle; yasadışı yerleşim; karanlık atmosfer"

"otoparkçının bıçak çekmesi, otopark mafyası; **romanların oluşturduğu semt**; çalınmış spor ayakkabılardan ikinci el spor ayakkabı mağazası; her gece birkaç el silah sesi ve birilerinin cenazesinin kalkması; **küçük çocukların hırsızlık yapması, anbean çanta/cep kontrolü**"

2007-2013

"**kurtarılmış bölge**, tehlikeli sokaklar; sınıf farklılığı, sefalet, yoksulluk; zabıta terörü; **Küçük Armutlu katliamı**, polis, özel timler, panzerler ve kepçeler, ölümler ve yaralıları; polis saldırısı; uyuşturucu satıcıları tarafından cem evine açılan ateş, protestolar, torbacıların evine polis baskını, plastik mermiler, gaz bombası"

"elinde balta olan bir adamın başka bir adamı kovalaması; **çingene ve şopar mekânı**, ileri geri konuşursan kafanıza sıkar atarlar, her ara sokak patlamaya hazır bir **çingen yatağı**, kadın kavgası, leşini sererler, binalar gerilla savaşındaki cepheleer gibi, mahalleden sağ çıkmak güç; çocukların zorla para istemesi; gece; kavga, küfürler, cınnet, feryatlar, ağlayan/bağırın kadın sesleri, yaralanma, ölme, polis sireni; gündüz; gece topluca ölüm; Kuştepe vampiri; evimin soyulması, apartmanda birilerinin bıçaklanması, **gündüzleri bile sokakta gezinmekten çekinirsiniz**"

2013-2019

"tomalar, değişik zirhli araçlar geliyor, havada helikopterler uçuyor; **terör, kavga, uyuşturucu**; galoş giyin lütfen dediği için işkenceci bir polis tarafından öldürülen kadın; **açlık çadırı, ürküten sokaklar**; mahkeme kararı olmadan yıkım yapılan, direnenlerin gözaltına alındığı mahalle; talana, yağmaya, çıkarılığa maruz kalan bölge, sosyalist rüya; operasyonla öldürülme"

"yolda yürürken temkinli olma, **ürpertü**, hırsızların elini kolunu sallayarak okula dahi girmesi; ot, hap ve uyuşturucu türlevlerinin alelade satıldığı gecekondu mahallesi; patlama sesi, bomba; sokakta ölüm tehditleri savuran çocuklar; uyuşturucu operasyonu, **şafak operasyonu**; sürekli birilerinin öldüğü yer; **laz ve kürt göçmenlerin istilası**, hayat kadınları, hırsızlar, köpeğin yakılması, horoz dövüşleri, uyuşturucu satan çocuklar, belinde tabanca dolaşan adamlar; sokakta yerde yatan bonzaiciler; **tinercilerin mahallesi, bonzainin başkenti**"

SUÇ KORKUSU MÜCADELE-EYLEM MÜDAHALE-EYLEM KÜLTÜREL DAMGALAMA MEKANSAL DAMGALAMA

Şekil 13: Ekşi sözlük entriplerinde bölgesel damgalama: Tematik kodlama ve gruplama aşaması (Kişisel Çalışma, 2019)

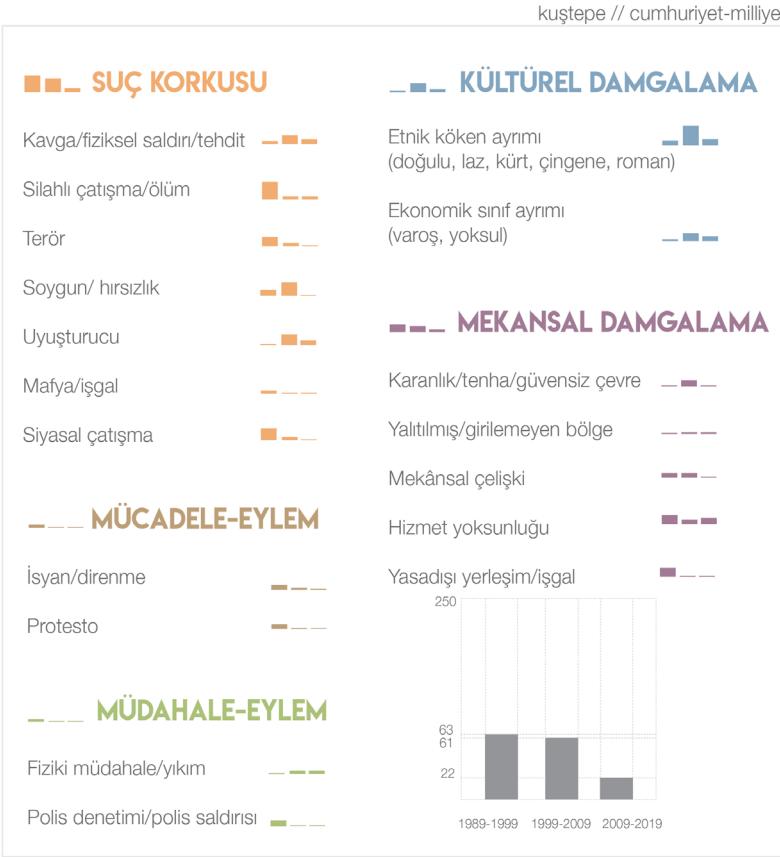
Şekil 14: Ekşi sözlük entriplerinde Kuştepe Mahallesi'ne karşı ortaya çıkan suç korkusu, mücadele ve eylemler, müdahale ve eylemler, kültürel damgalama ve mekânsal damgalama (Kişisel Çalışma, 2019)

Şekil 15: Ekşi sözlük entriplerinde Küçükarmutlu Mahallesi'ne karşı ortaya çıkan suç korkusu, mücadele ve eylemler, müdahale ve eylemler, kültürel damgalama ve mekânsal damgalama (Kişisel Çalışma, 2019)

Küçükarmutlu Mahallesi'nin "kurtarılmış bölge", "tehlikeli sokaklar", "özerk bölge" ve "ürküten sokaklar" gibi yeniden üretilen basmakalıp söylemlere dönüşmesi, kolektif duygulara yönelik etkide bulunmaktadır. Yasadışı yollarla işgal etme, silahlı çatışma ve ölüm, siyasal örgütlenme, polis baskını ve saldırıları, direniş, protesto, suç ve şiddet, güvenlik önlemleri gündelik akış içerisinde normalleşmektedir. Bu bölgede yaşayan insanlar "zengin bir toplumun ortasında yoksul ve suçlu olma laneti" olarak ötekileşmektedir. Baskı, müdahale ve yıkımlara karşı gösterilen mücadele ve direniş eylemleri, dayanışma ve örgütlenme pratiklerini ve mekâna bağlanma hissini kuvvetlendirmektedir. Genel çerçevede, suç korkusu %42,5; mücadele ve eylemler %7,5; müdahale ve eylemler %30; kültürel damgalama %2,5 ve mekânsal damgalama %17,5 olmak üzere dağılım göstermektedir. Küçükarmutlu Mahallesi'nde ortaya çıkan bölgesel damgalama, 2001-2007 yılları arasında %37,5, 2007-2013 yılları arasında %17,5 ve 2013-2019 yılları arasında %45'lik bir oranla değişmektedir.

Milliyet ve Cumhuriyet gazete arşivleri incelendiğinde, Kuştepe Mahallesi'ne karşı ortaya çıkan popüler söylemler, suç korkusu %48, mücadele ve eylem %5, müdahale ve eylem %5, kültürel damgalama %21 ve mekânsal damgalama %21 olmak üzere dağılım göstermektedir. Suç korkusu çoğunlukla silahlı çatışma, soygun, hırsızlık, uyuşturucu ve siyasal çatışma ile ilişkilendirilmiştir. "Kusurlu bölgeler" olarak etiketlenen bu mahalle, toplumun kabulünden yoksun bırakılan bir sosyal gruba damgalanmıştır.

Şekil 16: Milliyet ve Cumhuriyet haberlerinde Kuştepe Mahallesi'ne karşı ortaya çıkan suç korkusu, mücadele ve eylemler, müdahale ve eylemler, kültürel damgalama ve mekânsal damgalama (Kişisel Çalışma, 2019)

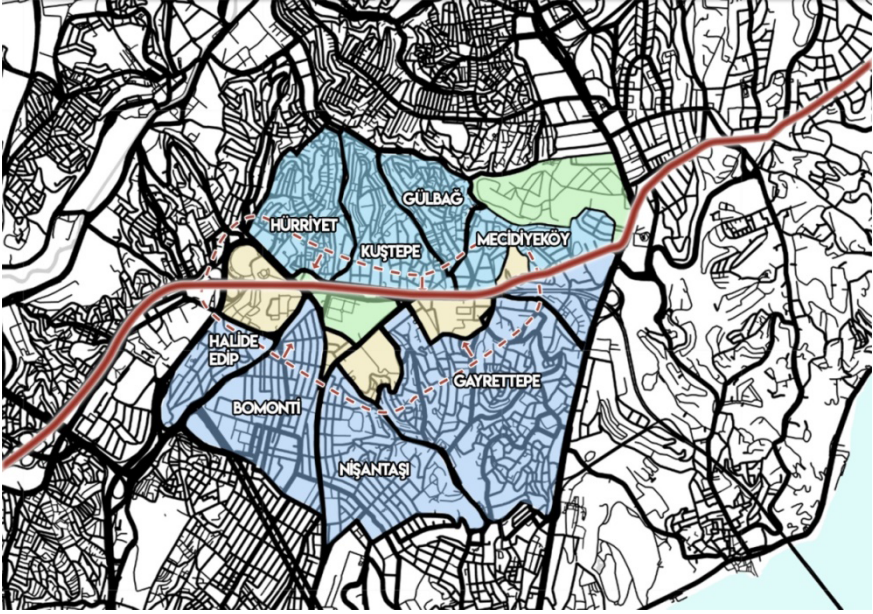
Yüksek düzeyde işsizlik, yetersiz ve güvencesiz barınma koşulları, kamusal hizmetlere sınırlı erişim nedeniyle kentin belirli alanlarında meydana gelen mekânsal yoğunlaşmanın yanı sıra, kent dokusunda sınıfın mekânsallaşması, birçok kültürel pratiğin kendi özerk bölgelerini oluşturmasına neden olmaktadır. Genel çerçevede, suç korkusu ve mekânsal damgalama söylemleri etkisini kaybederken, diğer taraftan etnik kökene, dini inanç ve sınıf farklılıklarına bağlı olarak ortaya çıkan kültürel damgalama etkisini sürdürmektedir.

Küçükarmutlu Mahallesi'ne karşı ortaya çıkan popüler söylemler, suç korkusu %40, mücadele ve eylem %15, müdahale ve eylem %15, kültürel damgalama %7 ve mekânsal damgalama %23 olmak üzere dağılım göstermektedir. Suç korkusu çoğunlukla kavga, fiziksel saldırı, tehdit, silahlı çatışma, terör ve siyasi çatışma ile ilişkilendirilmiştir. Mekânsal çelişki, yasadışı yerleşim ve hizmet yoksunluğu, mekânsal damgalama söylemlerini artırmaktadır. Fiziki müdahalelerin ve polis denetiminin etkisiyle artan kentsel mücadele ve örgütlenme pratikleri, dayanışma ve birlik beraberlik duygusunun güçlenmesine yol açmaktadır. Genel çerçevede, 2009-2019 yılları arasında sadece Cumhuriyet gazetesi arşivinden yararlanabildiği için her bir tematik kodlamada azalma görülmektedir. Suç korkusu, mücadele ve eylemler, mekânsal damgalama söylemleri etkisini sürdürürken, müdahale ve eylemler 2009 yılına dek etkisini kaybetmeye başlamıştır.

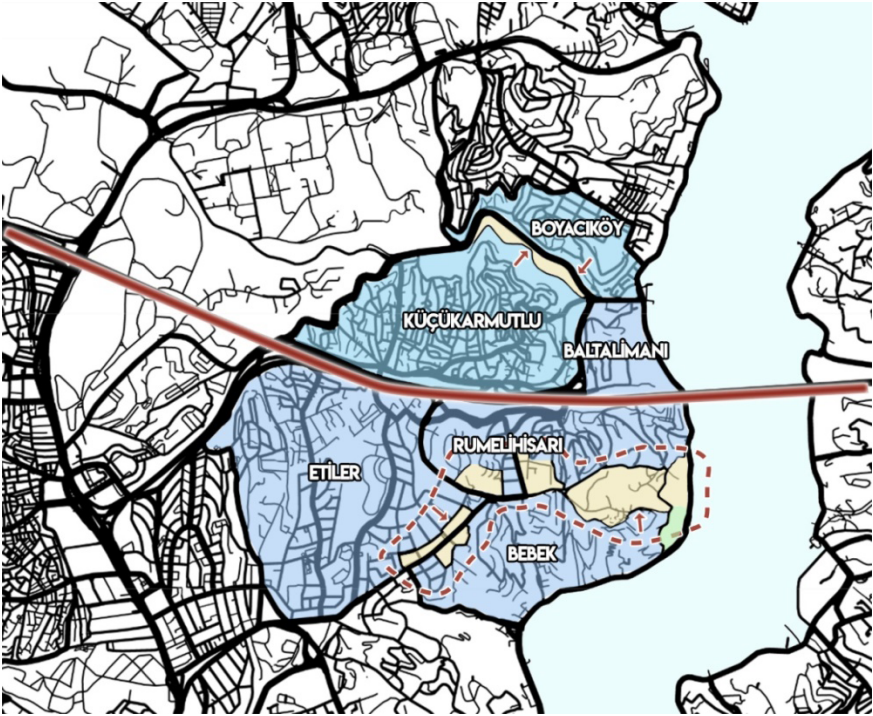
küçükarmutlu // cumhuriyet-milliyet

Şekil 17: Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde Küçükarmutlu Mahallesi'ne karşı ortaya çıkan suç korkusu, mücadele ve eylemler, müdahale ve eylemler, kültürel damgalama ve mekânsal damgalama (Kişisel Çalışma, 2019)

Şekil 18: Kuştepe Mahallesi ve yakın çevre ilişkileri: Anklavlar ve eşikler (Kişisel Çalışma, 2019)

Şekil 19: Küçükarmutlu Mahallesi ve yakın çevre ilişkileri: Anklavlar ve eşikler (Kişisel Çalışma, 2019)

Kuştepe, Hürriyet, Gülbağ ve Mecidiyeköy anklavları ile Halide Edip, Bomonti, Nişantaşı ve Gayrettepe anklavları, benzer biçimde Küçükarmutlu, Boyacıköy, Baltalimanı anklavları ile Etiler, Rumelhisarı ve Bebek anklavları arasındaki eşikler; aynılık ile ötekilik arasında farklı ilişkiler üretmektedir. Ara bölgelerin kamusalılığına ve erişilebilirlik düzeyine bağlı olarak biraraya gelen bu bağdaşmaz mekânlar, istisnai durumu yaşamayı mümkün kılmaktadır. Gündelik karşılaşmalar ve kolektif alışkanlıklar içerisinde, ötekiliğe açılan ara alanların yaratılmasına bağlı olarak bir arada yaşamanın muğlak formları oluşmaktadır. Anklavların arasında ve içinde bulunan eşikler, özel ve kamusal alanlar arasında geçiş olanağı sağlamakta, sosyal ve kültürel çeşitlilik sunmaktadır. Eşiklerde yaşanan karşılaşmalar, gerekli mesafenin aynı anda hem muhafaza edilip hem de kat edilmesiyle gerçekleşmektedir (Stavrıdes, 2016). Sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamda birbirinden oldukça farklılaşan toplumsal grupların var olması, zengin doku çeşitliliği ile mekânın fiziksel yapısını karakterize etmektedir.

Şekil 20: Küçükarmutlu Mahallesi'nin eşik ve gözenekleri
(Kişisel Çalışma, 2019)

Şekil 21: Kuştepe Mahallesi'nin eşik ve gözenekleri (Kişisel Çalışma, 2019)

Kuştepe ve Küçükarmutlu Mahalleleri'nde yaşanan etkileşim, diyalog ve gözlemler sonucunda, erişim ve düğüm noktaları gözenekleri tarif ederken, kamusal hizmet alanları ve ortak mekânlar eşik potansiyelini göstermektedir (Şekil 20, Şekil 21).

Eşik ve gözenekler, insanlar arasında dayanışma, karşılaşma, değişim ve karşılıklı tanıma olanaklarını sağlayan mekânsal bir ağ sistemini tanımlamaktadır (Stavrides, 2002). Farklı kimliklere sahip, karşıt alanların birlikte var olabileceği mekânsal bir oluşuma ve sosyal birlikteliğe işaret etmektedir. Bireyler arasında geçici ilişkiler kurarak diğer/öteki insanlara yaklaşmalarını sağlamaktadır. Farklı ortamlar arasında geçici ilişkiler ve deneyimler sağlayan aradalık durumu, farklı kimliklerin ortak bir zemin altında toplanmasına, insanların birbirleriyle yakın etkileşimler kurmasına olanak sağlamaktadır.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, yeni kent yoksulluğunun oluşum süreçlerini ve temel dinamiklerini politik, sosyal ve ekonomik dönüşümler ışığında farklı kavramsal örüntüler çerçevesinde ele almaktadır. İleri marjinalleşme, mekânsal yoğunlaşma, içsel tabakalanma, mekânsal damgalama, sosyo-sembolik parçalanma ve hinterland kaybı kavramlarından hareketle yeni yoksullaşma biçimlerinin mekânsal dinamiklerini anlamaya ve heterotopya, yalıtılmış bölgeler, eşik ve gözenekler temelinde çözümlemeye çalışmaktadır.

Yerel ve küresel ölçekte işlevsel bağlantıların kesilmesi, refah devletinin yeniden yapılandırılması ve ücretli emek ilişkilerinin parçalanması sonucunda mekânsal yalıtım meydana gelmektedir (Wacquant, 2007). Mekânsal yakınlık ve toplumsal mesafeler ile mekân parçasını kuşatan dışlayıcı kodlar, toplumsal sorunların etnikleştirilmesine, suç ve tehdit algısı ile damgalamaya neden olmaktadır. Kitle iletişim araçlarında “tehlikeli bölge” veya “girilmez mahalleler” olarak sunulan ve suçla ilişkilendirilen mahallelerin sakinleri toplumsal ve kültürel olarak damgalanırken istisna halinin süreklileştiği mekân parçaları haline gelmektedir.

Kavgalar, çatışmalar, ateş edilen insanlar, yanan otobüsler, bitmeyen davalar, varoş//çingene//roman//kürt mahallesi, kurtarılmış bölge gibi sürekli yeniden üretilen basmakalıp imgelere dönüştürülmüş haberler, kolektif duygulara yönelik olumsuz yönde etkide bulunmaktadır. Mekânsal yoksunlukla başa çıkmak için tasarlanan sosyo-sembolik stratejiler, teslimiyetten meydan okumaya kadar büyük bir yelpazeye yayılmakta ve bunların benimsenmesi sosyal ve fiziksel alandaki konum ve yörüngeye bağlı olmaktadır. Kimliğe ve kökene ilişkin huzursuzluğa yol açan söylemlere karşı çıkan isyanlar ve protestolar, suç, sosyo-mekânsal kümelenme ve damgalama faaliyetlerine karşı tepki olarak ortaya çıkmakta, damgalama ve yalıtma stratejilerinin etkisini azaltmaktadır.

KAYNAKÇA

- Altheide, D. L. (1987). Reflections: Ethnographic content analysis. *Qualitative sociology*, 10(1).
- Andersen, J. & Larsen, J. E. (2003). Social inclusion and spatial inequality in the city: the Danish case. In Australian Social Policy Conference, Sydney.
- Attoh, K. A. (2011). What kind of right is the right to the city?. *Progress in human geography*, 35(5).
- Bachelard, G. (1996). *Mekânın poetikası*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Barlas, M. A. (1992). Planning: A Continuum of Utopian and Anti-utopian Sensibilities. *METU Journal of the Faculty of Architecture*.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Benjamin, W. (1985). *Naples in One Way Street and Other Writings*. London: Verso.
- Bergson, H. (2007). *Madde ve Bellek*. Ankara: Dost.
- Billson, J. M. (2005). No owner of soil: Redefining the concept of marginality. *Marginality, Power and Social Structure: Issues in Race, Class and Gender Analysis*. Oxford: Routledge.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1999). *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (2013). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Routledge.
- Burgess, R. (1997). The challenge of sustainable cities: neoliberalism and urban strategies in developing countries. Zed Books.
- Castells, M. (1978). City, class and power. In *City, class and power*. London.
- Chossudovsky, M. (1998). Global Poverty in the late 20 th Century. *Journal of International Affairs*.
- Cullen, B. T., & Pretes, M. (2000). The meaning of marginality: interpretations and perceptions in social science. *The social science journal*, 37(2).
- Davis, J. C. (1983). *Utopia and the Ideal Society: A study of English utopian writing 1516-1700*. Cambridge University Press.
- Deleuze, G. (1994). *Difference and repetition*. Columbia University Press.
- Erdem, T. (2003). *Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma: Ankara Kent Yoksulları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Ersoy, M., & Şengül, T. (2000). *Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri-Ankara Örneği*. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Foucault, M. (2008). *Of Other Spaces, In Heterotopia and the City*, Routledge.
- Goffman, E. (1963). Stigma and social identity. *Understanding Deviance: Connecting Classical and Contemporary Perspectives*.
- Grosz, E. (2001). *Architecture from the outside: Essays on virtual and real space*. MIT press.
- Hall, S. (1996). *Who needs "Identity"?: Questions of Cultural Identity*. London: SAGE Publications.

- Harvey, D. (1973). *Social Justice and the City*. Oxford: Basil Blackwell.
- Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity*. Oxford: Blackwell.
- Hetherington, K. (1997). *The Badlands of Modernity: Heterotopia and Social Ordering*. London: Routledge.
- Jung, C. G. (2014). *The archetypes and the collective unconscious*. Routledge.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H. (1996). *Writings on cities*. Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H. & Regulier, C. (2004). *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life*, London: Continuum.
- Levitas, R. (1990). *The Concept of Utopia*. New York: Philip Allan.
- Levitas, R. (2007). *The multi-dimensional analysis of social exclusion*.
- Luz, A. (2006). *Places In-Between: The Transitional Locations of Nomadic Narratives*. *Studies in Environmental Aesthetics and Semiotics*.
- Mannheim, K. (1954). *Ideology and Utopia: and Introduction to the Sociology of Knowledge*. Routledge & K. Paul, London, England.
- Martucelli, D. (1999) *Sociologies de la modernité*, Paris: Gallimard.
- Massey, D. (1990). *American Apartheid: Segregation and the Making of the Underclass*. *American Journal of Sociology*, 96.
- Mingione, E. (1993). *The new urban poverty and the underclass: introduction*. *International Journal of Urban and Regional Research*, 17(3).
- Mohan, J. (2002). *Geographies of welfare and social exclusion: dimensions, consequences and methods*. *Progress in Human Geography*, 26(1).
- Mumford, L. (1922). *The Story of Utopias*. New York: Boni and Liverlight Publishers.
- Park, R. E. (1928). *Human migration and the marginal man*. *American journal of sociology*, 33(6).
- Perera, S., & Stratton, J. (2009). *Introduction: Heterochronotopes of exception and the frontiers and faultlines of citizenship*. *Continuum*, 23(5).
- Pınarcıoğlu, M. & Işık, O. (2005). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rose, G. (1993). *Feminism & geography: The limits of geographical knowledge*. University of Minnesota Press.
- Sager, T. (2011). *Neo-liberal urban planning policies: A literature survey 1990–2010*. *Progress in planning*, 76(4).
- Sassen, S. (1996). *Service employment regimes and the new inequality. Urban poverty and the underclass: A reader*.
- Sennett, R. (2006). *The Open City. The Quito Papers and the New Urban Agenda*.
- Shane, D. G. (2005). *Recombinant Urbanism: Conceptual Modeling in Architecture, Urban Design, and City Theory*. West Sussex: Wiley-Academy Press.
- Shane, D. G. (2011). *Urban Design Since 1945: A Global Perspective*. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.
- Shields, R. (2013). *Places on the margin: Alternative geographies of modernity*. Routledge.

- Silver, H. (1993). National conceptions of the new urban poverty: social structural change in Britain, France and the United States. *International Journal of Urban and Regional Research*, 17(3).
- Sipahi, E. B. (2006). Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik Ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11).
- Soja, E. W. (2013). *Seeking spatial justice*. University of Minnesota Press.
- Stavrides, S. (2002). *From the City-Screen to The City-Stage*, Athens: Ellinika Grammata.
- Stavrides, S. (2006). Urban Porosity and the Right to the City, World Congress of the International Sociological Association.
- Stavrides, S. (2007). Heterotopias and the experience of porous urban space. *Loose space: Possibility and diversity in urban life*.
- Stavrides, S. (2016). Kentsel heterotopya. Özgürleşme mekânı olarak eşikler kentine doğru. İstanbul: Sel.
- Stevens, Q. (2006). *Betwixt and between: Building thresholds, liminality and public space*.
- Stonequist, E. V. (1937). *The marginal man: A study in personality and culture conflict*.
- Tekeli, İ. (2000). Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri. *Yoksulluk-Kent Yoksulluğu*.
- Topinka, R. (2010). Foucault, Borges, heterotopia: Producing knowledge in other spaces. *Foucault Studies*, 9.
- Turner, V. (1969). *Liminality and communitas. The ritual process: Structure and anti-structure*.
- Van Gennep, A. (1960). *The Rites of Passage*. New York: Routledge.
- Van Kempen, E. T. (1994). The dual city and the poor: social polarisation, social segregation and life chances. *Urban studies*, 31(7).
- Wacquant, L. (1995). *The comparative structure and experience of urban exclusion: race, class and space in Chicago and Paris. Poverty, inequality and the future of social policy: Western states in the new world order*.
- Wacquant, L. (2006). *Ghetto, Banlieue, Favela, etc. Tools for rethinking urban marginality. prefacio a Urban Outcasts: A Comf arati'ue Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge, Polity Press.
- Wacquant, L. (2007). *Territorial Stigmatization in the Age of Advanced Marginality*. Thesis Eleven.
- Wacquant, L. (2008). *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge: Polity Press.
- Wacquant, L. (2010). *Crafting the neoliberal state: workfare, prisonfare, and social insecurity*. In *Sociological Forum*, Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd.
- Wacquant, L., Slater, T., & Pereira, V. B. (2014). *Territorial stigmatization in action*. *Environment and planning A*, 46(6).
- Weber, M. (2002). *Wirtschaft und gesellschaft: Grundriss der verstehenden Soziologie*. Mohr Siebeck.
- Williams, R. (2011). *Social Memory*. *Biblical Theology Bulletin*, 41(4).
- Zukin, S. (1995). *The Cultures of Cities*. Malden and Oxford Press.

Planlamada Yeni Bir Kavram-Taktik Şehircilik

Büşra Begen

Kırklareli Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Günümüzde kentlerin yaşanabilirliğinin iyileştirilmesi genel olarak sokak ve bina ölçeğinden başlamaktadır. Kamu liderleri açısından şehirlerde yapılı çevreye dair yollar, stadyumlar, müzeler, sahil parkları, kongre merkezleri gibi önemli düzeylerde siyasal ve mali sermaye gerektiren çekiciliği yüksek ve büyük ölçekli projelere eğilmek öncelik olabilmektedir. Bu sebeple, bazen kentlerde küçük ölçekli düzenleme gereklilikleri arka plana atılabilmektedir. Yönetimler vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığında, vatandaşlar legal veya illegal şekilde kendi çözümlerini üretmektedir. Ayrıca büyük ölçekli projeler yapılırken yerel halk süreci yalnızca uzaktan izlemek yerine daha küçük ölçekte, kendi yaşam çevrelerinde olacak değişikliklerin içinde yer alabilmeyi tercih etmektedir. Böyle bir noktada, son zamanlarda ortaya çıkan pratik şehircilik yaklaşımları ile yerel halkın istek ve ihtiyaçlarına yönelik cevaplar kolektif bir şekilde geliştirilirken, yerel aktörlerin önemli siyasi ve finansal taahhütlerde bulunmadan yeni kavramları test etmesi de sağlanmaktadır. Gerilla şehircilik, pop-up şehircilik, şehir onarımı ya da kendin yap şehirciliği olarak da anılan bu pratik yaklaşımlar taktik şehircilik şemsiye kavramı altında anılmaktadır. Bu çalışmada ise, şehir planlamada yeni kavramlar arasında sıkça karşımıza çıkmaya başlayan taktik şehircilik kavramının özelliklerinin ve örneklerinin incelenmesi, yerelde uygulanabilirliğinin tartışılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Taktik Şehircilik, Kendin Yap Şehircilik (DIY), Pop-Up Şehircilik.

A New Concept in Planning - Tactical Urbanism

Abstract

Today, improving the livability of cities generally starts from the street and building scale. For public leaders, it may be a priority to focus on large and high-scale projects that require significant levels of political and financial capital in cities such as roads, stadiums, museums, coastal parks, congress centers. When administrations fail to satisfy their citizens' needs, citizens create their own solutions legally or illegally. While large-scale projects are being carried out, local people prefer to be able to take part in the changes in their living environments on a smaller scale. At this point, while the answers to the demands and needs of the local people are developed collectively with the practical urbanism approaches that have emerged recently, local actors are also provided to test new concepts without making important political and financial commitments. These practical approaches, also known as guerrilla urbanism, pop-up urbanism, urban repair or do-it-yourself urbanism, are called under the tactical urbanism umbrella concept. In this study, it is aimed to examine the features and examples of the concept of tactical urbanism, which is frequently emerging among the new concepts in urban planning, and to discuss its local applicability.

Keywords: Tactical Urbanism, Do It Yourself Urbanism, Pop-up Urbanism.

1. Giriş

Taktik şehircilik kavramı 2010'lu yıllarda, halkın da tasarıma dahil olabileceği ve söz söyleyebileceği bir pratik olarak doğmuş ve günümüzde çeşitli örneklerine rastlanan bir kavram haline gelmiştir. New York'lu şehir plancısı Mike Lydon'a atfedilen bu hareket, yeni nesil New Urbanist (CNU NextGen) grubunun Kasım 2010'da New Orleans'ta toplanmasının ardından resmen ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir yapılar, sokaklar, yerleşimler yaratmak için kişilerin sorumluluk üstlenmeleri ve bir araya gelmesi esasına dayanır. Taktik şehircilik ile temelde aynı yaklaşımları ele alan kentsel tasarımcı Eric Reynolds tarafından geliştirilen "daha açık, daha hızlı, daha ucuz" ifadeleri de taktik şehirciliği beslemektedir (Pfeifer, 2013). "Kısa vadeli eylem, uzun vadeli değişim" mottosuna sahip taktik şehircilik yapılı çevrede yapılan düşük maliyetli ve geçici değişiklikleri tanımlamak için kullanılan bir şemsiye kavramdır. Kentsel toplanma yerleri ve yerel komşulukları geliştirmek gibi alt ölçekte hedeflere odaklanan taktik şehircilik, pop-up dükkanlar, park-letler, açık sokaklar, oyun sokakları, gerilla bahçeler oluşturma gibi örnekleri ile günümüzde giderek yaygınlaşmaktadır. Taktik şehircilik uygulamaları aynı zamanda kamuoyu farkındalığı yaratmanın önemli bir yoludur. Örneğin, Oregon'da, ucuz beyaz boya ve merdanelerle yoğun bir caddede gerilla yaya geçidi oluşturulmuş ve farkındalık oluşması sağlanmıştır. Yetkililer bu işaretleri kısa zamanda kaldırsa da, bu geçici çözüm ile daha iyi yaya altyapısı ihtiyacı gerçekçi bir dille gösterilmiştir. Benzer şekilde, Toronto merkezli Kentsel Onarım Ekibi, sıradan yollara semboller çizerek kentin bisiklet ağının gelecekteki ihtiyacına dikkat çekmiştir. Kısacası, yerel halk bir ara sokağı geçici bir barınakla işgal edebilir, ucuz malzemeler kullanarak kamusal oturma elemanları veya sokak mobilyaları

yapabilir ya da kullanılmayan bir şehir meydanını parka dönüştürebilir. Kamusal alandaki bu müdahaleler düşük teknoloji kullanma, uyarlanabilir olma, kullanıcıyı dahil etme, esnek olma, kısa vadede ve gerçekçi bir sonuç elde etme gibi bazı özellikler taşımaktadır. Bu özellikleriyle taktiksel şehircilik uygulamaları ile küçük ölçekte, hızlı ve bağımsız tasarım gerçekleştirilebilmekte ve büyük ölçekte kentsel politikalara da etki ederek dahil oldukları alanı genişletebilmektedir.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde taktik şehircilik kavramının ortaya çıkmasına temel oluşturan yazın irdelenmekte ve kavramlar açıklanmaktadır. Taktik şehircilik yaklaşımının özelliklerine yer verilmiştir. Dünyadan ve Türkiye’den örneklerle birlikte pratikteki uygulama çeşitlerinden bahsedilmektedir. Sonuç bölümünde ise plancının rolüne de değinilerek, taktik şehircilik yaklaşımının planlamada yeni bir yaklaşım olarak düşünülme olanağı üzerine genel değerlendirmeler yapılmaktadır.

2. Taktik Şehircilik Kavramı Nedir?

Taktik kavramı karşımıza ilk olarak 1984 yılında, Fransız etnolog ve tarihçi Michel de Certeau, “The Practice of Everyday Life/ Gündelik Hayatın Pratiği” isimli çalışmasında bireylerin üretim mekanlarından bahsederken kullandığı strateji ve taktik kavramları ile karşımıza çıkmaktadır (Certeau, 1984). Certeau’ye göre; strateji kavramı uzun vadeli, deneyim, araştırma ve düşünce üstüne kurulan iletişim yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Hedefler ve planları içermektedir. Taktik kavramı ise strateji kavramına göre daha kısa vadeli ve pazar koşullarına göre daha esnek özelliktedir. İnsanları, zamanı ve araçları kullanarak açık ve net proje çıktılarının üretilmesidir (Certeau, 1984).

Taktik şehircilik projelerinin önceki hareketlere ve daha önceki yazında mevcut olan temalara benzer olduğu belirtilmektedir. Mekanın birden fazla aktörle demokratik şekilde yaratılmasının desteklenmesi, insanların karşılaşması ve iş birliği yapmasına izin veren kullanımların tasarlanması, kentsel peyzaj alanlarına esnek kullanımların, uyumlu alanların ve oyun alanlarının entegre edilmesi önceki literatürde yer alan benzer temalardır. Ancak bu temalarda taktisyonların hareketle ilişki dereceleri farklılaşmaktadır (Pfeifer, 2013).

Şehirlerde genellikle geçici projeler inşa eden taktiksel hareketler, son zamanlarda giderek artış göstermektedir. Geçmişe bakıldığında birçok çalışmanın taktik şehircilik yaklaşımına altlık oluşturduğu görülmektedir. 1960’larda durumcu enternasyonellerin (international situationistler), insanların gündelik hayatta özgürleşmeleri için yapıyı çevrede değişim arayışı ile başlayan örnekler de taktik şehircilik kavramının arka planını oluşturmaktadır. Ayrıca kent hakkı kavramı, açık şehir kavramı taktik şehircilik yaklaşımına temel oluşturabilecek kavramlar olarak gösterilmektedir (Pfeifer, 2013).

Bu kavramlardan ilk olarak kent hakkı (right to the city) kavramı incelendiğinde; Henri Lefebvre, 1967 yılındaki Şehir Hakkı isimli kitabında kent hakkı düşüncesini dile getirdiği görülmektedir. Kent hakkı şehirlerde eşitsizlik, ayırım, sömürü ve baskı konularına bir cevap olarak, orada yaşayanların ve oraya erişenlerin kentlerde çeşitli haklara sahip olduğunun vurgulandığı düşüncedir. Basit anlatımıyla, kentin potansiyel faydalarından tüm yaşayanların eşit şekilde yararlanması, yaşayanların karar alma süreçlerine katılım göstermesi ve temel hak ve özgürlüklerini gerçekleştirebilmesi olarak tanımlanmaktadır (Lefebvre, 1967).

Lefebvre'nin düşüncesini inceleyen Purcell, kentte yaşayanların iki somut hakkından bahsetmektedir. Birincisi, insanlar tarafından algılanan fiziksel mekanın ve zihinde tasarlanan mekanın üretilme şekline katılma hakkıdır. Bu katılım hakkı, günlük yaşamın deneyimlenmesi olarak tanımlanmaktadır. İkincisi ise, mekana erişme, kentin mekanında bulunma ve kentlilerin mekan ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde üretme gibi daha genel bir haktır (Purcell, 2002).

Lefebvre'nin çalışmasını analiz eden Marcuse de, hak kavramının yalnızca bireysel olarak ele alınabilecek yasal haklarının kontrol listesi olmadığını belirtmektedir. Marcuse'e göre; yalnızca kamusal alan hakkı, bilgiye ulaşma hakkı ve yönetimde şeffaflık hakkı ya da merkeze ve hizmetlere ulaşma hakkı değil, aynı zamanda bunların bütünüdür. Bu parçaların her biri, hakkın talep edildiği tek bir bütünün parçası olarak açıklanmaktadır (Marcuse, 2009).

Harvey'e göre ise hak; kentlerde ne tür insanlar istediğimiz, ne tür sosyal ilişkiler aradığımız, doğa ile ne tür ilişkiler beslediğimiz, sahip olduğumuz estetik değerler gibi unsurları değiştirme hakkı da sunan kolektif bir olgudur (Harvey, 2009).

Diğer bir kavram olan açık şehir (open city) kavramı fiziksel formun sosyal ilişkiler üzerine etkisi ile ilgilidir. Sennet, açık şehir kavramının üç unsurdan oluştuğunu söylemektedir. Bunlar; geçiş bölgeleri, formların tamamlanmamış yerleri, gelişme düşünceleridir. Açık şehir yabancıların karşılaşmasına ve etkileşimde bulunmasına olanak vermektedir. Önceden belirlenmiş bir sonuç yerine, bir keşfetme sürecini şekillendirmeye odaklanmaktadır (Sennet, 2008). Ayrıca, Sennet'e göre; Jane Jacobs, hem kamusal hem özel alanlarda karmaşıklık ve çeşitlilik arasındaki uyuma ve deneyimlere izin veren bir şehir fikrini ilk kez tasarlayan isim olarak nitelendirilmektedir (Sennet, 2008). Bu fikirleri genişleten Rienets açık şehir içindeki eşitlik ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanmasının, mevcut tüm kentsel kaynaklara ve mekansal olan ya da olmayan fırsatlara her kesimin eşit şekilde erişmesinin zorunlu olduğunu ve sonucunda çeşitli grupların ve bireylerin bir arada var olmasının kolaylaştırılması gerektiğini belirtmektedir (Riniets, 2009).

Diğer bir kavram olan durumcu enternasyonal hareket (situationist international movement) 1950'lerin sonundan 1970'li yılların başına kadar olan süreçte Fransa'da aktiflik gösteren sanatsal ve politik harekettir. Guy Debord gibi kişiler bu hareketin lideri sayılsa da hareket büyük ölçüde anonim bir kolektif sayılmıştır (Pfefier, 2013). Bu harekette, fiziksel çevrenin kişilerin duyguları ve eylemleri üzerindeki etkisine işaret eden psiko-coğrafya tanımlaması yer almıştır. Enternasyonal durumcuların çalışmalarının çoğu tüketim kültürünün artışına bir cevap olarak düşünülmektedir. Gündelik yaşamın öğelerini yeniden yorumlamak için geliştirilen taktiksel yaklaşımlar kullanan durumcu hareket, egemen kültürün ve toplum normlarının eleştirisi şeklinde nitelendirilmiştir (Ball, 1987).

Taktik şehirciliğin arka planında olduğu düşünülen son kavram gündelik şehircilik (everyday urbanism) kavramıdır. Gündelik şehircilik kavramı, şehirlerde yaşanan deneyimleri dönüştürmek, geleneksel, kodlanmış halk kavramına ve mekanın yaratılmasına meydan okuma, mimar ve şehirciler için aktif bir araştırma alanı sunmaktadır (Hou, 2010). Bir tasarım ve mimarlık hareketi olarak gündelik şehircilik, Michel de Certeau, Henri Lefebvre ve Guy Debord'un çalışmalarını temele alsa da, bütüncülüğün aksine hayatta mevcut

olan eksiklikleri ve parçalanmaları kabul ettiği için bu teorilerden ayrılmaktadır (Crawford, 2008). Gündelik şehircilik, ortak alanların yerel mimarilerini, alışveriş, çalışma mekanlarını ve insanların hareketlerini inceler ve ortaya çıkan desenlere ve etkileşimlere yanıt vermektedir. Lefebvre'nin çalışmalarından yola çıkarak, kenti tanımlama sürecinde yaşanmış deneyimin fiziksel formdan daha önemli olması gerektiğini söylemektedir.

Gündelik şehircilik yaklaşımı, profesyonel ve kullanıcıyı bir araya getirerek ve iktidarı vatandaşa yaklaştırarak mevcut tasarım hiyerarşilerine meydan okumaktadır. Bu yaklaşımda, yerel toplulukların kendi ihtiyaçlarını karşılamak için alanı nasıl dönüştürdüklerine ve günlük alanların yaratıcı direniş yerleri haline gelme fırsatlarının araştırılmasına odaklanılmaktadır. Crawford'da göre, kısa ve öz bir ifadeyle gündelik şehircilik, günlük yaşamda halihazırda mevcut olan yaratıcılık ve hayal gücünü kentsel deneyim ve kenti dönüştürmenin aracı olarak serbest bırakmaya çalışmaktır (Crawford, 2008). Gündelik şehircilik projeleri geleneksel mimaride önemli değişimlere yol açmasa bile, beklenmedik ve eğlenceli müdahaleler başkalarına hareket etme izni sağlayabilmektedir (Merker, 2010).

Arka planını oluşturan kavramlardan sonra taktik şehircilik ya da diğer söylemiyle taktiksel şehircilik, 2010'lu yıllarda, halkın da tasarıma dahil olabileceği ve söz söyleyebileceği bir pratik olarak doğmuştur. New York'lu şehir plancısı Mike Lydon'a atfedilen bu hareket, yeni nesil New Urbanist grubunun, Kasım 2010'da New Orleans'ta toplanmasının ardından resmen ortaya çıkmıştır.

Spontane bir biçimde, bir anda beliren, geçici ve esnek mekansal tasarımlara atıf veren modern bir yaklaşımdır (Lydon ve Garcia, 2015). Kısa vadeli eylem, uzun vadeli değişim mottosuna sahip olan yaklaşımın pratikleri genellikle kamusal alanlarda küçük ölçekte müdahaleler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşımda kullanıcılar tasarım sürecinde birebir yer almakta, süreci yönetmekte ve ortaya çıkan ürünü kullanmaktadır.

Taktik şehirciliğin başlıca özellikleri şu şekildedir:

- Yerel çözümler sunmaktadır
- Değişimlere özendirilmekte ve teşvik etmektedir
- Kısa sürelidir ve gerçekçi beklentileri karşılamaktadır
- Düşük riskler içerir ve karşılığında sonuç yüksektir
- Kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlar arasındaki ilişkileri güçlendirmektedir. (Lydon v.d., 2011).

Taktik şehircilik uygulamaları genellikle mahalleliler tarafından yapılmaktadır. Yerel yönetimlerin henüz çözmediği konularda yerel halkın çabalarıyla bazı düzenlemeler yapılmaktadır. Bu düzenlemeler sayesinde kentlilerin günlük yaşamlarına ve çevrelerine katkıda bulunabilecekleri platformlar oluşmakta ve sosyal ilişkiler güçlenmektedir (Lydon v.d., 2011).

Taktik şehirciliğin örnekleri, park-letler, sandalye yerleştirme (chair bombing), yön bulma tabelaları, kaldırım genişletmeleri, yaya geçidi uygulamaları, gerilla bahçecilik ve bisiklet

yollarında yapılan müdahaleler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamalar genellikle kamusal alanlarda yapılmaktadır ancak gerilla bahçecilik örnekleri gibi özel alanlara yapılan müdahaleler de mevcuttur (Douglas, 2014).

Kentsel mekâna küçük ölçekli müdahaleler kategorisinde yer alan pop-up tasarımlar olarak da nitelendirilen uygulamalar genellikle oyun alanları, pazar alanları, küçük bahçeler, yeme-içme noktaları, dükkanlar-satış birimleri, dinlenme alanları, toplanma alanları gibi kamusal ortak kullanımlara yönelik işlevlere hizmet etmektedir (Lydon ve Garcia, 2015).

Dünyadan ve Türkiye’den Örnekler

Taktik şehircilik kavramı, günümüzde park-letler, sandalye yerleştirme (chair bombing), yön bulma tabelaları, kaldırım genişletmeleri, yaya geçidi uygulamaları, gerilla bahçecilik ve bisiklet yollarında yapılan müdahaleler şeklinde örnekleri çoğalan bir yaklaşım haline gelmeye devam etmektedir. Bu bölümde taktik şehircilik uygulamalarının çeşitleri açıklanarak, dünyada ve Türkiye’den bazı örneklere yer verilmiştir.

Parklet kavramının tanımına bakıldığında, ABD kaynaklı Pedestrian Action Plan’a göre; kamusal alanların kısıtlı olduğu alanlarda, kaldırımın kısıtlı olduğu bölgelerde kaldırımı genişletmek ve mahalle sakinlerinin vakit geçirebileceği kamusal mekanlar yaratmak için tasarlanan küçük platformlar şeklinde tanımlanmaktadır (SMCDD, 2016).

Brezilya kaynaklı Manual Operacional Para Implantar Um Parklet’te yer alan tanımlamaya göre parkletler, yol kenarlarında park yeri olarak kullanılan alanlarda yayaların kullanımına özel platformlar üzerine bank, masa, sandalye, şemsiye ve bisiklet park yerleri ile donatılmış kaldırım uzantıları yaratarak halka açık bir kamusal alan oluşturulmasıdır (PSP, 2014).

Yine ABD kaynaklı Parklet Design Guide parkletleri, insanların mahallelerinde vakit geçirmelerine, eğlenmelerine imkanlar sunan, kamuya açık yeni yaya alanları yaratan, yaklaşık iki veya üç araçlık park yerini kaplayan platformlar şeklinde tanımlamıştır (CRDP, 2016).

Parkletler, caddelerin sahip olduğu farklı potansiyellerin değerlendirilmesini ve caddelerin çeşitli amaçlarla kullanımına olanak sağlamaktadır. Bisiklet kullanımını teşvik etmekte ve yayaların güvenliğini ve caddedeki etkinliklerini artırmaktadır. Mahallelilerin birbiriyle etkileşim ve iletişimlerini artırmaktadır. Ayrıca bu etkileşim ve aktivite artışı dolayısıyla yerel işletmeleri olumlu yönde desteklemektedir.

Resim 1: Taktik şehircilik örnekleri - parklet uygulamaları (Kaynak: Tactical Urbanism: Short-term Action for Long-term Change, 2015)

Kent bahçeciliği literatürde çeşitli şekillerde tartışılmaktadır. Dünya genelindeki kent bahçeleri örneklerine bakıldığında ölçek, işlev, özellik ve bağlam açısından farklılaşmaktadır. Topluluk bahçeleri şeklinde de adlandırılan kent bahçeleri, gönüllüler tarafından idame ettirilen, yerel yönetim, devlet, kamusal ve özel girişimler ile ilişkisi olmayan veya farklı seviyelerde ilişkisi olan alanlardır (Rosol, 2011).

Son zamanlarda gerilla bahçecilik olarak tanımlanan bir mekânsal müdahale türü son zamanlarda literatürde yaygınlaşmaya başlamıştır. Gerilla bahçecilik, her türlü toprak parçasına yapılan izinsiz müdahaleler olarak belirtilmektedir. Kent bahçeciliğinin daha organize veya kurumsallaşmış yapısından farklılaşmaktadır. Birçok çalışma gerilla bahçeciliğini direniş perspektifinden ve mevcut kamusal mekanı dönüştürme gibi düzenlemelere karşı çıkma potansiyeli açısından değerlendirmiştir (Reynolds, 2008). Gerilla bahçeciliği direnişçi bir etkinlik olarak gören yaygın bir kanı olmasına rağmen, bazı çalışmalar gerilla bahçecilik uygulamalarının mahalleye, yetkililer ve planlama aktörleri ile farklı düzlemlerde eleştirel olmayan ilişkinin de olabileceğini göstermektedir (Thompson, 2015).

Gerilla bahçecilik kavramı, ilk olarak 1970'li yıllarda New York'lu sanatçı Liz Christy tarafından kullanılmıştır (guerrillagardening, 2019). 1970'li yıllarda New York'un merkezindeki bazı mahallelerde yaşayan orta sınıf halk banliyölere taşınmak zorunda kalmıştır. Yatırımların yetersiz kalması, kentin kalabalık yerlerindeki ortak alanları ve bu alanların kalitesini önemli ölçüde düşürmüştür. Christy, çöplerin toplanması ile ilgili problemleri incelerken çöplerin içinde ve etraflarında büyüyen domates bitkilerini görmüştür. Sonrasında bu tohumları kamusal alanlara ve özel mülklerin çorak ve bakımsız boş yerlerine saçmaya başlamıştır. Ayrıca ağaç çukurlarına yeni ağaçlar dikmeye başlamıştır. Bir süre sonra bu uğraşlar, kentte ciddi bir ses getirmiş ve Manhattan'daki Bowery ve Houston caddelerinin kenarındaki boş bir arsa üzerinde pik yapmıştır. İlegal olarak başlayan bu etkinlikler kısa sürede ciddi üne ve etkiye kavuşmuştur. Bu etkiden sonra başka yerlerde de gerilla bahçeler yaratılmıştır. Bowery ve Houston caddelerinin köşesinde orijinal haliyle korunan ve bakılan bahçe günümüzde meşruiyet kazanmış ve halk bahçesi statüsü verilmiştir. (guerrillagardening, 2019).

Gerilla şehirciliğin ortaya çıkışında Liz Christy ismi ve konuyu gerilla bahçıvanlarının bağlanabileceği bir platform ile dünya çapına yaygın kişi olarak Richard Reynolds ismi ön plana çıkmaktadır. Reynolds gerilla bahçecilik uygulamalarını, başkalarının topraklarında yasadışı bahçecilik faaliyetleri olarak tanımlamaktadır (Reynolds, 2008). Bahçıvanların birer gerilla olarak betimlenmeleri, gizlice atılan tohumların etki alanını artırmasından dolaydır. İzin alma veya bürokratik süreçleri beklemeden çiçek ya da ağaç dikmek, gerilla

bahçeciliğinin temelini oluşturmaktadır (Lundberg, 2009). Bu bahçıvanlar kentin parçası olan herhangi bir yerin çorak görünmesini kabul edilemez bir durum olarak düşünmektedir.

Resim 2: Taktik şehircilik örnekleri – gerilla bahçecilik uygulamaları (Kaynak: guerrilla-gardening, 2019)

Taktik şehirciliğin diğer uygulamalarından sandalye yerleştirme (chair bombing) olayı kentsel ortak açıklıklarda oturma birimlerinin eksikliğinden doğan ihtiyaca yönelik bir pratiktir. Genellikle palet gibi ucuz malzemelerden ya da atık malzemelerden basit tasarımlı oturma birimleri sosyalleşme mekanlarına yerleştirilmektedir.

Bazen yaya geçitlerinin bulunmadığı veya eskimişliğinden kaynaklı sorunlar oluşabilecek yerlerde yerelin eline boya alarak yaya geçidi çizdiği örnekler de mevcuttur. Aynı şekilde trafiğin yanında göz ardı edilen veya yetersiz kaldığı bölgeler olduğu düşünülen bisiklet yolları orada yaşayan veya o yolun kullanıcıları tarafından tekrar çizilmektedir. Yine aynı mantıkla, kaldırım problemlerinin ya da yetersizliklerinin görüldüğü alanlar, kavşakların bitimi gibi alanlarda yaya hareketlerini artırmak ve güvenini sağlamak amacıyla kaldırım genişletmeleri yapılmaktadır. Kullanıcılar renkli boylarla probleme basit ve sermayesiz kısa vadeli çözümler üretmiş olmaktadır. Bazen halkın kendi çözümleri, hizmetleri sağlaması gereken yerel yönetim tarafından benimsenmekte ve devam ettirilmekte, bazen de oradaki probleme dikkat çekilmiş olup, yerel yönetimin o alana daha kapsamlı çözüm getirmesi sağlanmış olmaktadır.

Resim 3: Taktik şehircilik örnekleri – yaya geçidi düzenleme uygulamaları (Kaynak: Tactical Urbanism: Short-term Action for Long-term Change, 2015)

Park günü (Parking Day) kentlerdeki otopark alanlarını, arabalara değil kentlilere alan yaratmak amacıyla kısa süreli kamusal alanlara dönüştürme etkinliği olarak tanımlanabilir. San Francisco'ya daha fazla kamusal alan kazandırma amacı taşıyan bu hareket, sanat ve tasarım stüdyosu olan Rebar Grup tarafından 2005 yılında iki saatlik bir süre için işgal ettiği bir arabalık otopark alanında kendi kamusal alanını kurgulanması ile başlamıştır. Rebar'ın bu eylemi dünya genelinde karşılık bulmuş ve Eylül ayının üçüncü Cuma günü parklanma günü olarak belirlenmiştir. Parking day çerçevesinde 2015 yılında 160'tan fazla kentte 900'den fazla park alanının bir günlük kamusal alana dönüştürülmesi bu karşılığa örnektir (Rebar, 2015).

Taktik şehircilik uygulamaları Türkiye’de henüz yurtdışı örneklerinde olduğu gibi bir akım haline gelememiş de benzer teknik ve uygulama yöntemleri ile hareketin temel düşüncesine uyan tasarımlar yapılmaktadır. Yerel yönetimler çeşitli kamusal mekanlara dönemlik ya da mevsimlik olarak bir anda beliren enstalasyonlar yapmaktadır. Bu geçici uygulamalar sayesinde çeşitli sosyalleşme ve etkileşim ara birimleri kurulmaktadır (Kürkçüoğlu, 2016).

Taktik şehircilik pratiklerine Türkiye’den verilecek örneklerden biri olarak Boğada projesi gösterilmektedir. Avrupa ve komşu bölgeleri arasında sivil toplumun güçlenmesini destekleyen bir kültürel işbirliği programı olan TANDEM Türkiye’nin, Türkiye ve Avrupa arasında deneyim aktarımı programı çerçevesinde, Kadıköy Altiyol’da, Boğa Heykeli’nin karşısındaki meydana bir toplanma alanı yapma düşüncesi ile ortaya çıkmıştır.

Re-lab Boğada olarak isimlendirilen bu proje sürecinde, İspanya ve Türkiye’deki kolektiflerden temsilciler ile gönüllüler yer almış, 5 günlük tasarım süreci ve alan çalışması sonucunda yeni bir toplanma alanı ortaya çıkarılmıştır. 2017 yılının Eylül ayında açık çağrı yapılmış ve katılım gösteren gönüllüler ve Todo por la Praxis’in yürütücülüğünde, Kadıköy’de Altiyol mahalinde atölye çalışması gerçekleştirilmiştir. Re-Lab Boğada projesinin seçildiği yer ile ilgili İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin bir proje geliştirmeye başlamış olması, aynı zamanda kurulum yapılacak bölgeye Anıtlar Kurulu’nun sahip çıkması ve Kadıköy Belediyesi’nin de dahil olduğu karmaşık durum tasarımcılara açık bir alan yaratmıştır. Bürokratik süreçler ve prosedürlere bağlı olarak üç kurumun da dokunmadığı alanda, yerel ve kolektifler bir araya gelerek taktik şehirciliğin bir uygulamasını yaratmıştır. Re-Lab Boğada projesi, kente müdahalenin sivil ölçekte projelendirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Proje sürecinde Kadıköy Belediyesi’nin artık materyallerinin değerlendirilmesi minimum sermaye ile proje üretilmesine olanak sağlamıştır. Bu örnek, hem fiziksel mekanı vatandaş eliyle yeniden değerlendirmeyi hem de kamu desteğiyle sivil inisiyatiflerin kente müdahale edebilmesini amaçlamıştır. TANDEM kapsamında iki farklı coğrafya arasında etkileşim fırsatı yaratmıştır.

Resim 4: Taktik şehircilik örneği - Re-lab Boğada / Kadıköy 2017 (Kaynak: <http://www.sanatacak.com/view/kadikoyun-yeni-toplanma-alani-bogada>)

Türkiye’den diğer bir örnek olarak ise İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin, iklim değişikliğinin yaratabileceği çevre sorunlarına hazırlıklı olmak ve daha yeşil bir kent yaratmak amacıyla Avrupa Birliği destekli HORIZON 2020 programı kapsamında “Doğa Esaslı Çözümler” projesi altında Girne Caddesi’nde parkletler oluşturması gösterilebilir. Oldukça yoğun trafiğin olduğu Girne Caddesi’nde karbon salınımını ve ısı adası etkisini azaltmak, park etmiş araçların arasında yeşil alan oluşturarak vatandaşların dinlenmesini ve vakit geçirmesini sağlamak amacıyla park-let tasarlanmıştır.

Resim 5: Taktik şehircilik örneği – Girne Caddesi (Kaynak: <https://www.izmir.bel.tr/tr/haberler/girne-caddesi-nde-huzurlu-bir-mola/40705/156>)

3. Sonuç

Tasarım literatüründe yeni bir akım olarak yer alan ve yaygınlaşan örnekleriyle taktik şehircilik ekonomik ve esnek çözüm önerileri ile karşımıza çıkmaktadır. Şehirlerde daha keyifli, çeşitli ve dinamik bir yaşam alanı yaratılmasında alternatif bir yol olarak düşünülebilir. Taktik şehircilik pratikleri, bazen yalnızca öncü fikirler ile az miktarda bir sarfiyat ile kısa sürede yapılan uygulamaların uzun vadeli etkilerinin olabileceğini göstermektedir.

Taktik şehircilik uygulamaları özellikle siyasi ve ekonomik koşullar muallak olduğunda avantajlı olmaktadır. Profesyoneller, bürokratik süreçler, yatırımcılar, çalışmalar, izinler, fonlar, uzmanlar ve planlama sürecinin tamamlanması vb. durumlar beklenmeye gerek duymadan yereli harekete geçirerek hızlı çözümler geliştirilebilmektedir.

İhtiyaçlara ve beklentilere göre şekillenen uygulamalar sırasında, kullanıcılar tasarım sürecine birebir katılmaktadır. Bu durum yerelin mekan ile daha sıkı bağ kurmalarına neden olmaktadır. Yapılı çevrenin iyileştirilmesinin mümkün olduğunu gösteren iyi örnekler çoğaldıkça, bu tür çabalar yerel kullanıcıda daha fazla iyileştirme, güzelleştirme projesi yapmak için talep yaratacaktır. Ayrıca bu katılımçılık örneklerinde, bireylerde girişimcilik ve yaratıcılık duygularının pekişmesi, sosyal sorumluluk duyguları ve kişisel gelişim süreçlerine de olumlu etkileri bulunmaktadır. Yerel yönetim kurumları tarafından henüz çözüm getirilemeyen noktalarda, yerelin çabalarıyla ortaya çıkan bu pratikler, kente dair hayalleri ortaya koymada, kentle bağların kuvvetlenmesinde ve daha demokratik bir şehir sunmada ve kent hakkı arayışında olumlu etkiler sunmaktadır.

Plancılar açısından bakıldığında, geçici ve düşük maliyetli projelerin yerel koşullara yanıt verme ve şehirlerde değişiklikler yapma potansiyelini görmeye başlaması anlamına gelmektedir. Taktik şehircilik örneklerinin ve geçici projelerin yayılma ivmesi artış gösterse de, bu girişimler profesyonel planlama pratiği içindeki yeri ve plancının rolü konularında belirsizlik göstermektedir. Popülaritesi artan yeni bir hareket olarak taktik şehircilik birçok yerel yönetim için oldukça yenidir. Ancak yine de, taktik ve geçici şehirciliğin bir planlama aracı olarak kullanılmasının yüksek potansiyel taşıdığı söylenebilmektedir.

Kısa süreli projeler için izin süreçlerinin basitleştirilmesi ve mevcut imar kodlarına daha fazla esneklik katılması yoluyla geçici alanlar ve kısa süreli kullanımlar planlamaya entegre edilmeye başlanmış durumdadır. Farklı bir açıdan ise plancılar planlama metodolojisi içinde bir müdahalenin etkisini ölçmek ve pilot projeleri üç boyutlu görsellerle canlan-

dırmak yerine kullanıcıların bir projeyi deneyimleyebilecekleri ve o topluluğa danışma biçimi olarak taktik şehircilik yaklaşımını kullanma fırsatı sunmaktadır. Bununla birlikte, bürokrasinin yavaş ilerlemesi ve diğer yönetim birimlerinin destek ihtiyacı planlama ve tasarım sürecinde projelerin tamamlanma yeteneğini sınırlayabilmektedir. Bu noktada kısa vadeli, taktiksel projelerin resmi planlama süreçlerine entegre etme konusu süreçlere ve sonuçlara olumlu bir katkı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ball, E., (1987). The great sideshow of the Situationist International, *Yale French Studies*, 73(21-37).
- Crawford, M., (2008). Introduction In *Everyday Urbanism*, New York.
- CRDP, Cit of Richmond Department of Planning, (2016). *Parklet Design Guidelines*.
- Certeau, Michel de, (1984). *The Practice of Everyday Life*. University of California Press, Berkeley.
- Douglas, G., (2011). Do-It-Yourself Urban Design: Improving The City Through Unauthorized, Creative Contributions., American Sociological Association Conference, Las Vegas.
- Harvey, D., (2012). *Rebel Cities*. London:Verso.
- Hou, J., (2010). *Not Your Everyday Public Space, Insurgent Public Space*, New York.
- Kürkçüoğlu, E., (2016). Etkileşim Arayüzü Olarak Meydanlar ve Yönetimi, *Meydanlarda Tasarım, Yönetim Sempozyumu*.
- Lefebvre, H., (1967). *Right to the City*.
- Lefebvre, H., (1996). *Writings On Cities*, Cambridge: Wiley-Blackwell.
- Lundberg, J. (2009). *Guerrilla gardening gets going*.
- Lydon, M., Garcia, T., (2015). Chapter 1: Disturbing the Order of Things. In *Tactical Urbanism: Short-term Action for Long-term Change*, 1-23.
- Lydon, M., Bartman, D., Woudstra, R., Khawarзад, A. (2011). *Tactical Urbanism: Short Term Action Long Term Change*. Vol. 1. *The Street Plans Collaborative*.
- Marcuse, P., (2009). *From Critical Urban Theory to the Right to the City*,187-197.
- Merker, B., (2010). *Taking place: Rebar's absurd tactics in generous urbanism*.
- Pfeifer, L. (2013). *Tactical Urbanism and the Role of Planners*, McGill University.
- Purcell, M., (2002). *Excavating Lefebvre: The Right to the City And Its Urban Politics of the Inhabitant*. *Geojournal*, 58(2-3).
- PSP, Prefeitura De São Paulo, (2014). *Manual Operacional Para Implantar Um Parklet Em São Paulo*.
- Rebar Group, (2015). *Parking Day*. San Fransisco.
- Reynolds, R., (2008). *On Guerrilla Gardening: A Handbook for Gardening without Boundaries*.
- Rieniets, T., (2009). *Open City: Designing Coexistence*, Amsterdam.
- Rosol, M., (2011). *Community Volunteering as Neoliberal Strategy? Green Space Production in Berlin*.

Sennett, R., (2008). The Endless City, London.

SMCDD, Santa Monica City Development Department., (2015). Pedestrian Action Plan.

Thompson, M., (2015). Between boundaries: From commoning and guerrilla gardening to community land trust development in Liverpool.

<http://design-trak.com/works/bogada/>

<https://popupcity.net/>

<https://smartcitizens.cc/2014/04/18/okupa-la-calle-crea-una-plaza-okuplaza>

<http://ww1.tacticalurbanismsalon.com/?z>

<http://www.guerrillagardening.org/>

<http://www.irvingcommons.org/makes-successful-public-space>

<http://www.sanatacak.com/view/kadikoyun-yeni-toplanma-alani-bogada>

Taktiksel Şehircilik Uygulamalarının Kentsel Planlama ve Tasarım Süreçlerine Olası Etkileri: İstanbul

Sezen Türkoğlu

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

Fatih Terzi

İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

Özet

Yirmi birinci yüzyılda, dünyadaki şehirler büyüyen ve çeşitli nüfusa, sürekli değişen ekonomik koşullara, yeni teknolojilere ve değişen bir iklime cevap verme sorumluluğu ile karşı karşıyadır. Güncel planlama süreçlerinin yerel ihtiyaçlara cevap verememesi ve geleneksel kent planlamasının yukarıdan aşağıya (top-down) hiyerarşik modelinden uzaklaşmayan bir anlayışla tasarlanan mevcut katılımcı süreçler nedeniyle, mekân üretiminde katılımcı süreçleri tanımlayan aşağıdan yukarıya (bottom-up) kentleşme biçimlerine yönelik araştırmalar gün geçtikçe artmaktadır. Taktiksel şehircilik (tactical urbanism) yaklaşımının, kentsel nüfusun hızlı ve kontrolsüz artışı, yetersiz kentsel altyapı, kamusal kaynak kısıtları, çevresel krizler, artan toplumsal eşitsizlikler ve kutuplaşmalar gibi nedenlerden dolayı aşırı stres altında olan kentler için neler sunabileceği literatürde giderek artan bir tartışmaya zemin oluşturmuştur. Ancak, taktiksel şehircilik yaklaşımının yeni bir kent planlama paradigmasının katalizörü olarak tartışılması, halkın etkin katılımı ve politik gücünü tehlikeye atmadan taktiklerin stratejik kentsel tasarıma dahil edilip edilemeyeceğini eleştirel olarak araştırmayı gerekli kılmaktadır. Bu araştırma, taktiksel şehircilik yaklaşımı ve stratejik yaklaşım arasındaki tartışma konularını ortaya koymanın yanı sıra, ittifaklarından doğacak potansiyeli sorgulayarak kentsel tasarım ve planlama süreçlerinde halk katılımının nasıl güçlendirebileceği bağlamında taktiksel şehircilik uygulamalarının kentsel planlama ve tasarım süreçlerine olası etkilerini İstanbul ilindeki örnekler üzerinden tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aşağıdan-yukarı şehircilik, Halk katılımı, Stratejik yaklaşım, Taktiksel şehircilik, İstanbul.

The Effects of Tactical Urbanism Practices on Urban Design Strategies: Istanbul

Abstract

In the twenty-first century, cities around the world face the responsibility of responding to a constantly growing population, changing economic conditions, new technologies and a changing climate conditions. As current planning processes cannot meet local needs and participatory processes, designed with a top-down hierarchical approach of traditional urban planning, research on the bottom-up urbanization that defines participatory processes in the production of space is increasing day by day. Opportunities that tactical urbanism approach can offer for cities that are under extreme stress due to the rapid growth of the urban population, inadequate urban infrastructure, public resource constraints, environmental crises, increasing social inequalities and polarizations has led to a growing debate in the literature. Recently, however, the degree of expression as a catalyst for a new planning and design paradigm makes it necessary to critically investigate whether tactics may be included in strategic urban design without endangering the effective participation and political power of the public. In addition to critics and arguments regarding the tactical urbanism approach and the strategic approach, by questioning the potential that will arise from their alliances, this research aims to discuss on examples in Istanbul the potential effects of tactical urbanism practices on urban planning and design processes.

Keywords: Bottom-up urbanizm, Public participation, Strategical Approach, Tactical urbanism, İstanbul

1. Giriş

“Kente, kendi aktörlerinden bağımsız dıştan bir otorite tarafından biçimlendirilecek bir nesne olarak görmeden, insanca yaşam koşullarını sağlamak için müdahale edilmesi gereken sosyo-mekansal bir oluşum olarak bakmaya başladığımızda, kentin planlanmasına da bir demokrasi projesi olarak yaklaşabiliriz.” (Tekeli, 2009, sf. 342)

Geleneksel planlama yaklaşımı olarak uzun süre varlığını sürdüren rasyonel planlama yaklaşımının temel özellikleri olan kapsayıcılık ve yukarıdan aşağıya yaklaşım ilkeleri ve mekânı araçsallaştırması 1960'lı yıllardan günümüze birçok yönü ile eleştirilmektedir. Rasyonel planlama yaklaşımı genel anlamda, planın devlet etkinlikleriyle sınırlı kalması (Friedmann, 1998); arzu edilen fiziksel koşullara ilişkin sonuca odaklı olması (Cullingworth ve Nadin, 2002); toplumsal yapıyı ve farklılıkları göz ardı etmesi (Healey, 2006; Lindblom, 1959); uzlaşmaya ve planlama sürecinde halk katılımına açık olmaması (Lindblom, 1959; Davidoff, 1965; Kaufman ve Jacobs, 1987); bir seçicilik içermeksizin ekonomik, politik, sosyal, fiziksel ve çevresel verileri gerektirerek zaman ve kaynak kaybına neden olması (Lindblom, 1959) gibi konularda eleştirilmektedir. Üstelik analizler ve kapsamlı verilerin toplanması için büyük kaynaklar tüketen rasyonel planlama yaklaşımı, sonuca yönelik kesin kararlar aldığı uzun erimli süreçte ortaya çıkabilecek beklenmeyen durumlara karşı da hazırlıksızdır (Etzioni, 1967).

Yirmi birinci yüzyılda, dünyadaki şehirler büyüyen ve çeşitli nüfusa, sürekli değişen ekonomik koşullara, yeni teknolojilere ve değişen bir iklime cevap verme sorumluluğu ile karşı karşıyadır. Gerçekleşen değişimlerin mekânsal etkileri kadar, çevresel, toplumsal ve ekonomik etkileri de azımsanamaz derecede bir kriz ortamını beraberinde getirmekte ve kentlerin yönetimi gün geçtikçe güçleşmektedir. Geleneksel yöntemlerin etkili olmadığı bu süreçler, yeni kavramlar ve arayışların odağı olan kentlere yönelik daha esnek ve dinamik mekânsal kararları mümkün kılacak stratejik yaklaşımlara olan ihtiyacı gündeme getirmiştir (Albrechts, 2006).

Stratejik yaklaşımın planlama disiplinine kazandırdığı çok aktörlü yapı değişimlerle başa çıkabilme kapasitesini arttırsa da (Sanoff, 2008), katılım mekanizmaları organizasyonel seviyede kalmakta ve halkın sürece etkin bir şekilde katılımına yeterince imkân sunmamaktadır. Bununla birlikte, güncel uygulamaların birçoğunda stratejik planlama adı altında rasyonel planlama yaklaşımının baskınlığı ile karşılaşmak mümkündür (Ataöv, 2013). Çoğunlukla ekonomik büyümeyi teşvik eden veya fiziksel gelişime odaklanan rasyonel planlama paradigmasını takip eden bu planlama pratiği önemli derecede bir kaynak ve zaman kaybını beraberinde getiren kapalı sistemler olup; planlama sürecini toplumsal tabandan ayırmaktadır (Ataöv, 2013).

Stratejilerin işletilmesindeki yetersizlikler ve mekânda kullanıcı müdahalelerinin artması nedeniyle mekân üretiminde katılımcı süreçleri tanımlayan aşağıdan yukarıya (bottom-up) kentleşme biçimlerine yönelik araştırmalar gün geçtikçe artmaktadır. Beck (1992)'in bahsettiği gibi, toplumun siyaseti olarak yeni bir çerçeveye ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Böylece, bir yandan planlama sisteminin ve yönetsel çatının yeniden organizasyonu ihtiyacı ortaya çıkarken, diğer yandan yeni örgütlenme biçimleri ve teknolojik gelişmeler bireylerin gücünü arttırmakta ve kentli kendine bir 'yer' bulma ihtiyacına girmektedir. Bu gelişmeler halkın tam katılımına olanak sağlayan; hem bireyi yetkilendiren hem de doğrudan yerelden öğrenerek zaman ve kaynaktan tam verim almayı mümkün kılan bir modele geçmeyi gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda, kısa vadeli, topluluk tabanlı projeler kentin tüm aktörleri, için güçlü ve uyarlanabilir yeni bir araç haline gelmiştir. Bu hızlı, genellikle düşük maliyetli ve yaratıcı projeler, taktiksel şehircilik yaklaşımının özünü oluşturmaktadır.

Taktiksel şehircilik, kentteki sorunlara genellikle vatandaşlar veya mekânın kullanıcıları tarafından farklı ölçeklerde, düşük maliyetli, kolay uygulanabilir ve işlevsel müdahalelerle çözümler getirilmesidir (Pfeifer, 2013; Benner, 2013; Douglas, 2014; Mould, 2014; Enigbokan, 2016; Talen, 2015; Fabian ve Samson, 2016; Lydon ve Garcia, 2015; Webb, 2018; Yassin, 2019). Temel insani ihtiyaçlardan ortaya çıkan yaşanabilirliği, ekonomiyi ve sosyal sermayeyi artırma girişimleri olarak kabul edilmektedir (Yassin, 2019). Hızlı, düşük maliyetli, yaratıcı ve beklenmedik sonuçları, mevcut sürdürülebilirlik süreçlerinin entegrasyonuna önem vermesi, kent konseyleri ve büyük geliştiriciler gibi yerleşik aktörleri de içeren mekânsal kararları dikkate alması, yönetim modellerini kolaylaştırma potansiyelini vurgulaması gibi nedenlerle akademik ilginin odağı haline gelmiştir (Lydon ve Garcia, 2015).

Taktiksel şehircilik uygulamaları genellikle insanların şehirdeki çevrelerde yetersizlik olarak algıladığı durumlara yönelik verilen ihtiyaçsal tepkilerden oluşmaktadır (Fabian ve

Samson, 2016). Örneğin, kentlinin, kendi bisiklet şeritlerini, yaya geçitlerini ve tabelalarını boyayarak; kentin görsel ve sosyal katmanlarına kişisel olarak katkıda bulunmasından söz etmek mümkündür. Bu türden geçici mekânsal müdahaleler kent planlama sürecini ya doğrudan etkilemekte ya da dolaylı olarak yorum katmaktadır (Sawhney vd., 2015). Taktiksel şehircilik uygulamalarının aktivist ve resmi olarak onaylanmamış faaliyetlerdeki kökenlerine rağmen, 2008 yılından bu yana artan bir ivmeyle kentsel gelişim stratejileri çerçevesinde yerel yönetimler tarafından resmi planlama süreçlerine dâhil edilmeye başlanmıştır (Pfeifer, 2013; Mould, 2014). Uygulamaların, değişen ölçeklerde etkilere ve toplum için faydaya sebep olmasıyla beraber uzun vadeli planlama ve tasarım ilkelerini kolaylaştırıcı olması ihtimali de göz önünde bulundurularak, kent planlama için bir fırsat olarak görülmesi oldukça önemlidir (Finn, 2014; Benner, 2013; Pfeifer, 2013; Fabian ve Samson, 2016). Ancak, planlamada bir katılım mekanizması olarak ele alındığında, özünde aktivist eylemler olan taktiklerin toplumu güçlendirici potansiyellerinin gözden kaçırılması ve demokratik katılım ideallerini güçsüzleştirilmesi riskini taşımaktadır (Fabian ve Samson, 2016). Bu nedenle resmi planlama süreçlerine uyumlaştırılmalarını sağlamaya yönelik olarak taktiksel şehirciliğin sunduğu kısıtları ve olanakları anlamaya çalışmak oldukça önemlidir.

Güncel araştırmalarda, taktiksel şehirciliğin geleneksel yöntemlere alternatif olması ya da entegre edilmesi tartışma konusudur. Ancak bu taktiksel şehircilik yaklaşımının, nasıl, nerede, hangi koşullar altında, hangi yöntemlerle, hangi sonuçlarla ve kimin için gerçekleştirildiği sorularını açıklığa kavuşturan; güncel koşullar altında taktiksel şehirciliğin potansiyellerini ve sınırlarını değerlendiren çalışmalar yetersizdir. Günümüzde bu konudaki araştırmalar ve uygulama alanları giderek yaygınlaşmaktadır. Bu araştırma, kentsel tasarım ve planlama disiplininde taktiksel şehircilik yaklaşımı ve stratejik yaklaşım arasındaki gerginlik ve çatışma alanlarını göz ardı etmeden, ittifakları üzerinde yoğunlaşarak vatandaşların katılım ve mekân üretimi olanaklarının nasıl güçlendirebileceği konusundaki mevcut araştırmalara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Taktiksel şehircilik yaklaşımı ile ilişkili teoriler, literatürdeki tanımlama zorlukları, ortak tanımlar ve tartışmalar ışığında taktiksel şehircilik yaklaşımını kent planlamaya dahil etme ve kentlinin taktiklerinden öğrenme deneyimlerini inceleyerek, fenomeni açıklamaya yönelik bir kavramsal çerçeve ortaya konulacaktır. Bu bağlamda, İstanbul ilindeki örnekler motivasyonları, kentle bütünleşme ve uyumlanabilme kapasiteleri kapsamında tartışılarak, söz konusu örneklerin kurgulanan kavramsal çerçevedeki yerlerini anlamak; böylece İstanbul kenti özelinde taktiksel şehircilik yaklaşımının izlerini sürerek bir potansiyeli açığa çıkarmak hedeflenmektedir. Büyük kentlerdeki bu tür örnekleri incelemek, kentlerin potansiyelleri için kritik bir bakış açısı sunmakta ve daha iyi bir değişim için farklı bağlamlarda tetiklenebilecek kentsel araçları görünür kılmaktadır (Benner, 2013).

İstanbul kenti, farklı amaçlar ve aktörler ışığında gerçekleşen; 'taktiksel şehircilik' adıyla bilinen bu hareketlere çokça sahne olmuştur. Özellikle 2009 yılından günümüze, bilgi ve iletişim teknolojilerinin de artan kullanımı ile birlikte görünür hale gelen bu yeni örgütlenme biçiminin, bütüncül bir bakış açısıyla gerçekleştirilecek olan analitik incelemesi İstanbul mekânına özgü yeni bir modelin tartışılmasına olanak sağlayacaktır.

2. Taktiksel Şehircilik Yaklaşımı

Taktiksel şehircilik, kent için olumlu bir değişimi garanti altına alarak gereksiz maliyet ve kapasite geliştirme harcamalarından tasarruf etmeyi sağlayacak biçimde, uzun vadeli değişimi önceden kurgulamak, prototipini yaratmak ve deneyimlemek imkânı sunarak karar vermeye yardımcı olmaktadır (Lydon ve Garcia, 2015; Yassin, 2019). Bu süreçte tüm insanların karar alma sürecine katılmalarını sağlayan fırsatlar sunarak katılımı kolaylaştırıcı yönü ile yerel yönetimde önemli bir araç haline gelmektedir. Bunun yanında yerel yönetimler, vatandaşların sahip olduğu değişiklik endişesini gözeterek planlanan mekânsal müdahaleyi geçici olarak tanıtmak suretiyle taktiksel şehirciliğin sunduğu imkanlardan faydalanmaktadır. Böylece yerel grupların katılımı sayesinde alınacak kararları iyileştirmek ve değişimin yerel halk tarafından sahiplenmesini sağlamak yolunda kolaylaştırıcı sonuçlar elde edilmektedir (Yassin, 2019). Bu uygulamalar, alternatif örgütsel destek ve finansman kaynaklarının yaratılması dahil olmak üzere kentsel tasarım ve planlama süreçlerine pek çok yarar sağlamaktadır. Lydon ve Garcia (2015) taktiksel şehircilik tanımında beş temel özelliği listelemektedir: (i)Değişimi teşvik etmek üzere tasarlanmış ve aşamalı bir yaklaşım; (ii)Yerel planlama sorunlarına yerel çözümler; (iii)Kısa süreli vaatler ve gerçekçi beklentiler; (iv)Düşük risk ve yüksek fayda; (v)Gelişen örgütsel kapasite ve katılım bilinci.

Taktiksel şehircilik yaklaşımı, ekonomik ve toplumsal krizlerin tetiklediği, kentin yeniden üretilmesi ve yeni yönetim biçimlerine yönelik arayışlara ilham verme potansiyeli ile dikkat çekmektedir; ancak bu paradigma değişimindeki politikanın melez doğasına yönelik henüz kesin bir tanımlama yapılamamaktadır (Webb, 2018). Bu ilişkiselliği ele alan çalışmalar artan bir ilgi ile yaygınlaşmaktadır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ilk kez öne sürüldüğü zamandan günümüze kadar geçen süreçte katılım idealinin daha kapsayıcı, merkezi olmayan ve farklı örgütlenme biçimlerine yönelik güçlü bir talep ile geliştirilmesi çabaları strateji ve taktik arasındaki çatışmayı anlamak için önemlidir.

2.1. Ortak Kavram Arayışları

Farklı disiplinlerden araştırmacılar benzer temalar üzerine çeşitli söylemler geliştirmektedir (Douglas 2014; Fin, 2014). Ancak günümüzde taktiksel şehircilik yaklaşımına ilişkin ortak kavramlar ve tanımlamalar üzerinde kesin bir uzlaşmaya varıldığını söylemek mümkün değildir. Genel kaniya göre, taktiksel şehircilik hareketi, New York'ta yaşayan bir kentsel planlama ve aktivizm grubu olan Streets Plan Collective adlı bir organizasyonu yöneten Mike Lydon'a atfedilmektedir (Iveson, 2013; Mould, 2014; Marshall vd., 2016; Webb, 2018; Yassin, 2019). Lydon tarafından teşvik edilen ve artan bir gönüllü topluluk, kentsel mekânları daha yaşanabilir olacak şekilde yeniden tasarlayan yerel vatandaşların üstlendiği küçük çaplı faaliyetlere olan ilgiyi artırmıştır.

Taktiksel şehircilik genellikle, bir sorundan doğrudan etkilenenlerin, o sorunu aktif olarak ele almak için harekete geçtiği, katılımcı "kendin yap (do it yourself)" vizyonunu teşvik etmektedir (Benner, 2013). Yirminci yüzyılın ilk yarısında giderek yaygınlaşan kendin yap vizyonu, en basit anlamda insanların çevresini düzenleme ihtiyacı ve toplumun mekânı üretirken kendisini mekânla birlikte yeniden üretmesi çerçevesinde yüzyıllardır var olan ihtiyaca yönelik bir duruma işaret etmektedir. Resmi olmayan bir biçimde ve izinsiz or-

taya çıkan taktikler, literatürde çoğunlukla kendin yap şehirciliği (Iveson, 2013) akımı üzerinden sınıflandırılmaktadır.

Kendin yap şehirciliğinin unsurlarını içeren faaliyetler (Douglas, 2014; Iveson, 2013), yerel yaratıcılıklar (Edensor vd.,2010), doğrudan otoriteye, kapitalizme veya ana akım kültüre karşı direnç (Lambert-Beatty 2010; Pickerill ve Chatterton 2006), katılımcı şehircilik (Wortham- Galwin 2013), pop-up şehircilik (Lydon & Garcia, 2015) ve gündelik şehircilik (Chase, Crawford ve Kaliski 2008) gibi bir çok farklı kapsamda ele alınmıştır. Douglas (2014)'a göre, bu girişimler resmi çabalara benzer şekilde kentsel mekânı iyileştirmeyi amaçlayan yaratıcı uygulamalardır. Sadece sanat ya da yasal olmayan eylemler olarak düşünülen faaliyetlerden çok daha işlevsel ve hedef odaklı; politik aktivizmin taktiklerinden etkilenmiş olsa da çok daha sınırlı, hassas ve mekân temelli girişimlerdir. Douglas (2014), bu girişimlerin çok azının tamamen apolitik olduğunu ve birçoğunun sanatsal ve bireysel unsurları barındırdığını kabul etse de yaratıcı, sivil fikirli ve işlevsel uygulamaları merkezine alacak bir tanımlamayı gerektirdiklerini de vurgulamaktadır. Bu tür kurumsallaşmamış yaratıcı girişimler, yalnızca kentlinin gündelik hayatına ve çevresine nasıl tepkiler verdiğini sunan uygulamalar olarak değil, dünya genelinde kentsel sorunların çözümüne yönelik alternatif politikalar üretmek için de giderek artan bir ilgilinin odağı olmuştur (Holmes 2007; Pinder 2013; Enigbokan, 2016). Geçiciliğin esas olduğu bu mikro kentsel müdahaleler, mekân ve toplumsal ilişkilerle ilgili tutumları değiştirmenin ve daha uzun vadeli değişimi teşvik etmenin bir aracı olarak görülmektedir (Bishop ve Williams, 2012; Finn, 2014; Webb, 2018).

Yirminci yüzyılın ilk yarısında kendin yap vizyonunun hedef kitlesi olan bireylerin kendi kendine üretebilme pratikleri kataloglar ile teşvik edilmiştir (Şekil 1). 1960'ların sonunda odak çevresel meselelere kayarak; kitlesel tüketimi eleştirmek ve toplumsal farkındalıklar yaratmak hedef haline gelmiştir. Bireyi, kendisini ait olduğu toplum içinde tanımlamaya yönlendiren bir yaklaşımla, kendin yap vizyonu için hedef kitlenin toplum haline geldiği ve toplumu evlerinden çıkıp çevresi için bir şeyler yapmaya davet eden kataloglar yayınlandığı görülmektedir (Brand, 1981; Kahn ve Easton, 1973). Bu dönemde, sorunun kaynağı ve çözümü olarak kendilerini görmek ve süreçlere dahil olmak isteyen; başka bir deyişle kendi üzerine düşünen modern bireyden söz edilmektedir (Beck, 1992). 1980'lerdeki küreselleşme dinamiklerinin yarattığı değişiklikler ile kentlerin ön plana çıkması ve kentleşmenin artmaya başlaması ile artık kendin yap vizyonu için hedef kitle kentli olarak ön plana çıkmaktadır.

Şekil 1: 1949'da Yayınlanan İlk Kendin Yap (DIY) Kataloğu Olarak İKEA Kataloğu (Kaynak: URL-1)

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, değişen mekânsal ve toplumsal ölççekler, bir yandan mekânsal birlikeliklerin ortadan kalkarak, bağlantısallığın ve iletişimin önem kazandığını; bir yandan ise ölççekler arası birlikeliklerin önem kazandığını göstermektedir. Yazılı ve görsel medyanın yanı sıra, ulusal veya uluslararası sergiler de taktiksel şehirciliğe yönelik ilgiyi ve popülariteyi arttırmaktadır. 1964 yılında Modern Sanat Müzesi (Modern Museum of Art- MoMA)'nde gerçekleşen Mimarsız Mimarlık Sergisi (Architecture Without Architects)'nde tasarımcının, rolünü değiştirerek topluma kendi çevrelerini yaratmakta yardımcı olması durumunda ortaya çıkan, inşa etmenin topluma kazandırdığı güç vurgulanmaktadır (Rudolfsky, 1964). Bu tür girişimler, toplumun pratiklerinden faydalanarak inşa maliyetlerini azaltma çabası şeklinde eleştirilere maruz kalsa da planlama ve tasarım disiplinlerinin yerelden öğrenme çabalarının küresel anlamda meşrulaştığının önemli bir göstergesi olarak tarihsel kırılma değeri taşımaktadır. İkinci olarak 2010 yılında Küçük Ölçekli, Büyük Değişim: Toplumsal Katılımın Yeni Mimarileri Sergisi (Small Scale, Big Change: New Architectures of Social Engagement), tasarımcının rolünün yeniden değerlendirildiği bir sürecin sonuçlarını ortaya koymaktadır. Bu süreçte, kentsel alanları iyileştirmenin ve tasarımın gücünün yalnızca mekânsal bir üretim süreci olmaktan öte toplumsal bir sorumluluk olarak ele alınması hedeflenmektedir. Toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek, pratik mekânsal müdahaleleri aynı zamanda bir araç olarak değerlendirerek toplum üzerinde daha geniş bir etki yaratmak ihtiyacı ortaya konulmuştur (Lepik, 2010). Spontan Müdahaleler: Ortak Yarar için Tasarım Eylemleri (Spontaneous Interventions: Design Actions for the Common Good) Sergisi de 2012 yılında benzer ihtiyaçları ve bu ihtiyaçlara yönelik uygulamaları vurgulamaktadır (Ho, 2012) ve bunların

küresel anlamda görünürlüklerini arttırmaktadır. 2015 yılında Eşitsiz Büyüme: Büyüyen Mega Şehirler İçin Taktiksel Şehircilik Sergisi (Uneven Growth: Tactical Urbanisms for Expanding Megacities) küresel kentleşme dinamikleri hakkında ve daha spesifik olarak mimarların ve plancıların rolleri hakkında önemli tartışmalara neden olmuştur (Gadanho vd., 2014). Şehirleri daha yaşanabilir ve katılımcı hale getirmeyi amaçlayan çağdaş, aşağıdan yukarıya müdahaleler gibi "taktiksel şehircilik" örnekleri tüm dünyaya sunulmuştur. Modernist şehirle ve yirminci yüzyılın başlarında modern dünya ile karşılaştırıldığında, bireyin rolü kentsel alana daha gömülü, taktiksel bir yaklaşıma doğru değişmiştir. Günümüzün taktiksel üretimi, geleneksel mekân üretimi ve planlama disiplininde rollerin yeniden düşünülmesine neden olmakta, diğer yandan vatandaşın kamusal alanla politik ilişkisini de değiştirmektedir (Fabian ve Samson, 2016). 1960'lardan bu yana yereli güçlendirmek ve yerelden öğrenme çabalarının, yerel için üretmek formunda tezahür etmesi ve rollerin yeniden tanımlanması söz konusudur. Ancak günümüzde daha kapsayıcı bir anlayış ile yerel ile birlikte üretmenin altı çizilmektedir. Bu kapsamda 2015 yılında küresel anlamda Taktiksel Şehircilik bir kavram olarak ön plana çıkmıştır.

Bahsedildiği üzere birçok farklı isim altında değerlendirilen bu aşağıdan yukarı şehircilik hareketleri Lydon ve Garcia'nın 2015 yılında yayınladığı "Taktik Şehircilik: Kısa Süreli Aksiyon, Uzun Süreli Değişim" kitabıyla da Taktiksel Şehircilik adı altında toplanmaktadır. Ortak kavramlar üzerinden ilerleme ihtiyacı taktiksel şehircilik yaklaşımını kurumsallaşma tehdidi altında bıraksa da bu gelişmeler ile birlikte taktiksel şehircilik girişimlerinin nasıl uygulanabileceği, devlet kurumları ya da toplum kaynaklı ne tür kısıtlamalar ile karşı karşıya kalılabileceği, dolayısıyla bu engellerin nasıl aşılabileceğini açıklayan rehber niteliğinde bir yayın ortaya çıkmıştır (Mould, 2014).

Sonuç olarak, bireyin doğal bir özelliği olarak ortaya çıkan kendi kendine üretebilme ve yaşam çevresinde değişiklikler yapma pratikleri dönemsel olarak bireyin toplumsallaşması ve mekânla bağ kurması sürecini okumaya imkân veren politik ve ideolojik aygıtlara dönüşüm göstermiştir. Bu dönüşüm burada görüldüğü üzere kentin mekânsal, sosyo-kültürel ve ideolojik katmanlarını okumaya imkan verdiği gibi kent planlama ve tasarım disiplinlerinde de paradigma değişimlerine eşlik etmiştir. 20. yüzyılın sonlarından bu yana özellikle mekâna yönelik karar verme süreçlerine halkın katılımı yaklaşımına yönelik ilgide bir 'patlama' gözlenmiştir (Dunn, 2007).

2.2. Kent Planlamada Katılım Mekanizması Arayışları

Katılımla ilgili çalışmalar, genel olarak vatandaşların güçlendirilmesi, sosyal sermayenin artırılması ve bir topluluk duygusunun teşvik edilmesi gibi faydalara işaret etmektedir (Guy, 2002; Sanoff, 2008). Katılım, insanların görüşlerini ifade edebilmeleri için süreç dahil edilmesini sağlar; onlara kendilerini etkileyen ve temsili arttırıcı kararları etkileme hakkı verir; hizmetlerin verimliliğini artırır veya insanların kendi yaşamlarını kontrol etmelerini sağlar (Cornwall, 2008). Birçok farklı tanımı olan katılım kavramının genel tanımlarına bakmak gerekirse; öncelikle katılım; bireyleri, doğrudan yaşamlarını etkileyen kararlara dahil ederek demokratik kurumların meşruiyetini ve hesap verebilirliğini artırmanın bir yolu olarak görülmektedir (Cornwall, 2008). Bir diğer görüşe göre, insanların yerel karar alma süreçlerine dahil etmenin ve ortak bir amaç veya çıkarı bir araya getirmenin, toplulukları güçlendireceği ve toplumsal bütünlüğü arttırmaya yardımcı olacağına

inanılmaktadır (Blake vd., 2008). Katılım, kamu hizmetlerini iyileştirmek ve insanların ihtiyaçlarına daha uygun ve daha verimli hizmet sunmak için bir araç olarak görülmektedir (Parker, 2007). Katılımcı kültür perspektifinden katılım, eğitim uygulamalarını, yaratıcı süreçleri, topluluk yaşamını ve demokratik vatandaşlığı kapsayan bir terim olarak kullanılmaktadır (Jenkins, 2006). Halk katılımının etkinliği, toplumun pasif tüketici olarak değerlendirilmek yerine aktif olmaları ve yönetimsel süreçlere dahil olmaları durumunda çevrenin daha işler hale gelmesi ilkesine dayanmaktadır (Sanoff, 2008).

Planlama disiplinine yönelik araştırmalar, 1960'ların sonlarından bu yana katılımcı yöntemlerin önemini vurgulamaktadır ve kısmen pratikte de planlama disiplininde yansımaları 1970'li yıllardan itibaren izlenmektedir (Tekeli, 2009). Tüm dünyada artan toplum bilinci, halkın fiziksel çevrelerine ilişkin kararlara doğrudan katılımını ön plana çıkarmıştır ve artan bir toplumsal sorumluluk duygusu yeni bir hareket oluşturmuştur (Sanoff, 2008). Bu dönemde, gelişmiş ülkelerin çoğundaki toplumsal hareketler kentsel alandaki uygulamalara ve bu uygulamaların yarattığı toplumsal eşitsizliklere odaklanırken, kent ile ilgili karar alma süreçlerine katılım hakkını talep etmektedir (Castells, 1983; Fainstein, 2005). Bu kapsamda birçok kentsel tasarım ve planlama uzmanı da geleneksel yaklaşımdan uzaklaşarak, kentleşmenin doğurduğu problemler ile mücadele etmek, vatandaşların haklarını savunmak ve geniş halk katılımı sağlamaya yönelik yöntemler geliştirmeyi öncelik haline getirmiştir (Sanoff, 2008). Savunucu planlama (Davidoff, 1965); iletişim planlama (Innes, 1995), etkileşimli planlama (Freidmann, 1973); dayanışmacı planlama (Healey, 2006) vb. (aktaran: Eraydın, 2017) planlama kuramları ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, Türkiye'de rasyonel planlama yaklaşımı ile üretilen planların; kentlerin gelişmesini yönlendirmekte yetersiz kaldığı, ancak toplumun sorunlarının ve ihtiyaçlarının plana yansıtılması durumunda bu yetersizliklerin bertaraf edilebileceği düşüncesi katılım fikrine olan ilgiyi arttırmıştır (Tekeli, 2009).

Toplum her zaman hayatlarını etkileyen kararların bir parçası olmak istemektedir ancak artan nüfus ve kentleşme dinamikleri, vatandaşların karar alma süreçlerine aktif olarak katılmalarını güçleştirmektedir (Sanoff, 2008). Tüm dünyada yaşanan küreselleşme süreci, ekonomik ve toplumsal yapıda önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, esneklik ve yenilikçilik etrafında şekillenen ekonomik yapı, yeni örgütlenme modellerinin, küresel ideolojilerin ve kültürlerin ortaya çıkmasına öncü olmuştur. Ağsal yapının, sınır ötesi işbirliklerinin önem kazanması ve mekânsal sınırların öneminin kaybolması ölçekler arası ilişkileri ön plana çıkarmıştır (Healey 2006; Albrechts, 2006; Gedikli, 2007). Buna paralel olarak bir yandan bireyselliğin (Beck, 1992), bir yandan ise yerelliğin güçlenmesini (Ersoy ve Şengül, 1998) teşvik eden rekabet edebilirlik ihtiyacı temel kavramlardan biri olarak ön plana çıkmıştır.

1980'li yıllardan itibaren planlama disiplininde yaygın yer bulan stratejik planlama yaklaşımının çok aktörlü yapıda ve süreç odaklı olması, sadece fiziksel çevreye değil sosyal ve ekonomik süreçlere yönelik öncelik taşıyan alanlara çözüm geliştirmeyi hedeflemesi, bu yaklaşımın söz konusu değişimlerle başa çıkabilme kapasitesini arttırmaktadır (Sanoff, 2008). Stratejik mekânsal planlama yaklaşımı ile halk katılımı ve çok aktörlülük planlama sürecinin en önemli parçası haline almıştır. Ancak, Albrechts (2006)'e göre, stratejik planların istenen sonucu yaratma kapasitesi sadece planlama sisteminin kendisiyle değil; politik ve kültürel tutumlar ya da yönetimsel seviyedeki kurumsal kapasite ile de ilgili

olabilmektedir. Siyasi, kültürel ve profesyonel tutumlar ve sürecin harekete geçirilmesinde yer alan kurumların siyasi iradesi ile mevcut planlama sisteminin seçilen stratejileri uygulayabilme becerisi stratejik mekânsal planlama sistemlerinin arzulan sonuca sağlama kapasitesini etkilemektedir (Granados-Cabezas, 1995; Mintzberg, 1994). Günümüz kentlerinin ve toplumunun hızla değişimi nedeniyle ortaya çıkan öngörülemez yapısı (Beck, 1992), mevcut politik tercihler ve yönetsel seviyedeki kurumsal kapasite (Granados-Cabezas, 1995) göz önüne alındığında gereken ölçüde hızlı ve katılımcı çözümler üretmek mümkün olamamaktadır. Stratejik yaklaşımın planlama disiplinine kazandırdığı çok aktörlü yapı, organizasyonel seviyede kalmakta ve halkın katılımına yeterince imkân sunmamaktadır.

Tekeli (2009)'ye göre kent planlamada farklı işlevlere yönelik olarak katılım mekanizmaları tek yönlü bilgilendirme ve danışma, ya da iki yönlü diyaloglar ile kurulurken sürekli olarak bir hak arayışı veya mevcut hakların paylaşılması konusunda uzlaşma durumu söz konusu olmaktadır. Ancak birlikte yaratmak boyutunun kazandırılması önemli bir kaynak artışı sağlayacaktır (Tekeli, 2009). Böylece yerel değerlerin ve kaynakların harekete geçirildiği katılım mekanizmaları ile hem kamu kaynaklarının dengeli kullanımı, hem yaratıcılık ve toplumsal gelişmenin sağlanması hem de kentin ve planın benimsenmesi sağlanacaktır.

Lefebvre (2018)'e göre kentsel stratejilerin mekânda yer bulabilmesi için yerelde sahiplenilmesi ve politik ve toplumsal bir gücün birlikteliği gerekmektedir. *'Stratejilerden bahsedene kişi, bir kısmı stratejik kapasitedeyken, diğerleri taktik düzeyde kalan 'değişkenler' hiyerarşisinden ve bu stratejiyi sahada gerçekleştirmeye yatkın güçlerden de bahsediyor demektir... Sadece inisiyatif alabilen gruplar, sınıflar ya da toplumsal sınıf fonksiyonları kentsel sorunları çözmeyi üstlenebilir ve çözümlerini tam anlamıyla hayata geçirebilir.'* (s. 127). Buradan anlaşılacağı gibi yerelde uygulayıcısı olmayan bir strateji, kente ve kentliye yukardan bakmaya devam edecektir. Disiplinler ve ölçekler arası bu birliktelik ve çatışma ortamının yarattığı belirsizlik taktiksel şehircilik yaklaşımının sunduğu avantajlardan biri olarak ele alınmaktadır (Enigbokan, 2016). Mevcut koşullarda, sistem dönüşümüne yönelik bu tür işbirlikçi yaklaşımlar, kamu hizmetlerini destekleyecek bir toplumsal temeli geliştirmek için potansiyel olarak görülmektedir (Webb, 2018).

Bu kapsamda, taktiksel şehircilik yaklaşımının etkin bir katılım mekanizması yaratma potansiyeli göz ardı edilmemelidir. Taktiksel şehircilik, devlet kurumlarının ve özellikle kent planlama prosedürlerinin yeterli bir şekilde ele alınamaması halinde kentsel ve toplumsal sorunlar için potansiyel bir çözüm olarak sunulmaktadır (Benner, 2013). Kısa vadeli ve topluluk tabanlı projeler, kentsel aktivistler, plancılar ve politika üreticileri için güçlü ve uyarlanabilir yeni bir araç haline gelmiştir. Toplum, taktiksel şehirciliği mevcut politika ve fiziksel çevrenin tasarımında eksik olduğunu düşündükleri noktalara dikkat çekmek için bir araç olarak kullanılmaktadır. Diğer yandan ise, yerel yönetim ve proje geliştirici kurum ve kuruluşlar vatandaşın katılım alanını genişletmek, bir planın olası sonuçlarını erken test etmek, gereksiz maliyetlerden kaçınmak ve uygulamaların hızlandırılması ile toplum tarafından benimsenen, yaşanabilir mekânlar üretmek için kullanabilmektedir (Lydon ve Garcia, 2015).

Özetle, taktiksel şehircilik uygulamalarının kente beklenmeyen güçlü etkileri vardır. Uzun

vadeli değişimi teşvik etmek için kısa vadeli, düşük maliyetli ve ölçeklenebilir müdahaleleri içeren örgütsel ve / veya vatandaş liderliğine dayalı bir yaklaşım sunmaktadır (Lydon ve Garcia, 2015). Bu uygulamalar, kentlilerin gerçek deneyimlerini yansıtan platformlar oluşmasını sağlayarak, gündelik hayatlarına ve yaşam çevrelerine nasıl cevaplar verdiklerini gösterirler (Enigbokan, 2016). Ancak, Webb, (2018), geçici ve düşük maliyetli kentsel müdahalelerin büyük ölçekli etkilerinin ve ortaya koyduğu farklı politik söylemlerin sunduğu fırsatların, meşruiyet çıkarmaya çalışan yerel yönetimlerin dikkatinden kaçmadığını ve bunlardan faydalanmak için materyalist stratejilerin rekabet ettiği bir 'savaş alanı' açıldığını vurgulamaktadır. Taktiksel şehircilik yaklaşımının yerel yönetimler ve kapital sahibi geliştiriciler tarafından kullanılması durumunda ortaya çıkabilecek çelişkiler literatürde sıklıkla tartışılmaktadır (Mould, 2014; Douglas, 2014; Enigbokan, 2016; Talen, 2015; Fabian ve Samson, 2016; Marshall vd., 2016; Webb, 2018; Yassin, 2019). Bu kapsamda, aşağıdan yukarıya inisiyatifler ile, stratejik planlama ve demokratik vatandaş katılımını benimseyen bir planlama anlayışı arasında arabuluculuk yapmaya çalışan kentsel deneyimlerin incelenmesi bu anlamdaki çelişkileri ve potansiyelleri ortaya koymak adına önemlidir.

3. Araştırma Metodolojisi

Gündelik hayatta kendiliğinden gerçekleşen yaşamsal ve mekânsal müdahalelerin analizi kentsel planlama ve tasarım süreçlerini bilgilendirmenin bir yolu olarak, kentin sorun alanları, kentsel mekânın potansiyelleri, yeni ağsal ilişkiler ve kullanım biçimlerini ortaya koymaktadır. Bu araştırma kapsamında, taktiksel şehircilik yaklaşımı ile ilişkili teoriler, literatürdeki tanımlama zorlukları, ortak tanımlar ve tartışmalar bağlamında taktiksel şehircilik yaklaşımını kentsel planlama ve tasarım süreçlerine dahil etme ve kentlinin taktiklerinden öğrenme deneyimlerini incelenerek, fenomeni açıklamaya yönelik bir kavramsal çerçeve ortaya konulmuştur. Kurgulanan kavramsal çerçeve ışığında, araştırma kapsamında ele alınan örnekler üzerinden yapılacak değerlendirmeler ile taktiksel şehircilik uygulamalarının kentsel planlama ve tasarım süreçlerine olası etkileri İstanbul ili örneği üzerinden tartışılmaktadır.

Araştırma kapsamında ele alınan örnekler, bugünün ihtiyaçlarını yansıtan kritik araçlar olmakla birlikte; gelecekteki şehircilik yaklaşımları için olası senaryolar ve kentsel planlama ve tasarım disiplinlerinin taktiksel şehircilik uygulamalarından nasıl faydalanabileceğine yönelik vizyonlar olarak değerlendirilmektedir. Bu araştırma, taktiksel şehircilik yaklaşımı ve stratejik planlama yaklaşımı arasındaki tartışma konularını ortaya koymanın yanı sıra, ittifaklarından doğacak potansiyellerin örnekler üzerinden değerlendirilmesi ile kentsel tasarım ve planlama süreçlerinde halk katılımının nasıl güçlendirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Geniş bir yelpazede İstanbul ilinde gerçekleştirilmiş olan taktiksel şehircilik yaklaşımı uygulamaları olarak grafiti, sokak sanatı ya da diğer sanatsal girişimler, sokak onarma hareketleri, işgal evleri, oyunlar, otopark, bisiklet kullanımı ve yaya bilincine yönelik eylemler, kentsel estetik müdahaleleri, toplumsal bütünleşme ve gelişime yönelik organizasyonlar gibi bir çok alandan proje örneği araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Bu kapsamda, İstanbul'da 2009-2019 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan elli adet taktiksel şehircilik deneyimi, aktörleri ve oluşturulan işbirliklerinin türleri, kentte hangi sorunlara çözüm arandığı, hangi araçların kullanıldığı, deneyimlerin kentte nasıl yer bulduğu bu deneyimlerin mekânsal ve zamansal dağılımları ile birlikte incelenmiştir.

4. Bulgular ve Tartışmalar

Farklı aktörlerin işbirliği ile ortaya çıkabilen taktiksel şehircilik uygulamaları, mahalleli kültürü oluşturmak, katılım kültürünü geliştirmek, yerelden bilgi toplamak, gündelik bir ihtiyacın giderilmesi, kentsel estetik veya sanat arayışı ya da kente yönelik söz söyleme hakkını kullanmak ve farkındalık yaratmak gibi çeşitli amaçlarla gerçekleştirilebilmektedir. Taktiksel şehircilik uygulamalarının ortaya çıkış nedenlerinin arkasındaki motivasyonlarını sorgulamak kentteki problem alanlarını, toplumun yetersiz görerek müdahale etme gereği duyduğu alanları ve kendilerini ifade etme yöntemlerini ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, kentin kendisinden öğrenme süreci olarak taktiksel şehircilik yaklaşımı, farklı toplulukların kentsel mekâna yöneltilen stratejilere nasıl tepki verdiğinin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır (McFarlane, 2011; Callon, Lascoumes ve Barthe 2009). Buradan hareketle, örneklerin değerlendirilmesiyle İstanbul ilinde hangi stratejilerin mekânda yeterince yer bulmadığı ve yerelde bir müdahale ihtiyacını ortaya çıkardığını üst çerçeveden ortaya koyacak bir anlayışla, araştırma kapsamında ele alınan taktiklerin hizmet etme kapasitesi olan dört temel strateji tespit edilmiştir: (i) Yerel kimlik ve kentsel estetik; (ii) Kentsel hareketlilik; (iii) Doğal kaynakların sürdürülebilirliği; (iv) Sosyal sürdürülebilirlik ve yönetim. Taktiksel şehircilik uygulamaları olarak araştırmaya dahil edilen örneklerin nerede (ilçe), ne zaman (tarih), kim tarafından (temel aktör) ve neden (strateji) gerçekleştirildiği ortaya konulmuştur (Tablo 1).

Taktiksel şehircilik uygulamalarının detaylı bir incelemesi, kentli tarafından yetersiz görülerek müdahale edilen alanları ortaya çıkarması yönüyle kentten öğrenme kapasitesini artırarak kentin sorun-ihya alanlarının tespitini kolaylaştıran bir araç olma potansiyeli taşımaktadır. Bu anlamda yapılacak değerlendirmeler, kentsel tasarım ve planlama süreçlerine halk katılımının nasıl güçlendirilebileceğine dair yerel yönetimleri, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlar başta olmak üzere tüm kentsel aktörleri bilgilendirmektedir. Özetle, taktiksel şehircilik deneyiminin nasıl bir çözüm sunduğu, hangi araçlardan faydalanmadığı, mekanla ve toplumla nasıl entegre olduğu sorularına yanıt aramak ve ortaya çıkan etkinin ölçeği ve kalıcılık durumunu değerlendirmek kentsel deneyimlere daha duyarlı olan ve doğrudan kentten öğrenen bir planlama ve kentsel tasarım sürecini gerçekleştirmek adına önemsenmektedir.

Tablo 1. Araştırma Kapsamında Ele Alınan Projeler

İLCE	TARİH	PROJE ADI	TEMEL AKTÖR	STRATEJİ
Beşiktaş	2019	Hava Bahçesi	SO Architect, Beşiktaş Belediyesi	Yerel Kimlik ve Kentsel Estetik
Beşiktaş	2016	Komün Aksiyon Bahçeleri	PotPlus, 3. Uluslararası Antalya Mimarlık Bienali	
Beyoğlu	2013	Gökkuşluğu Merdivenleri	Vatandaş	
Beyoğlu	2015	Şehrin Kırışıklıkları Projesi	Grafiti Sanatçisi	
Beyoğlu	2009	Tohum Karaköy	İmkan--mekan	
Fatih	2015	Şehrin Kırışıklıkları Projesi	Grafiti Sanatçisi	

Kadıköy	2019	Babalar Günü Hediyesi	Onaranlar Klübü, Kadıköy Belediyesi	
Kadıköy	2015	Mahalleni Fark Et	Tasarım Atolyesi Kadıköy, Kadıköy Belediyesi	
Kadıköy	2019	Mahalleni Onar	Onaranlar Klübü, , Kadıköy Belediyesi	
Kadıköy	2012	MURAL-İST / Yeldeğirmeni Duvar Sanatı Festivali	ÇEKÜL Vakfı, Kadıköy Belediyesi	
Kadıköy	2018	Telefon Kutularını Hackle	Onaranlar Klübü	
Şişli	2019	Kendine Has	Onaranlar Klübü	
Beşiktaş	2019	Ayda Bir Gün Sokak Bizim	Sokak Bizim Derneği	Kentsel Hareketlilik
Beyoğlu	2013-2015 (3 proje)	Ayda Bir Gün Sokak Bizim	Sokak Bizim Derneği	
Kadıköy	2011-2019 (7 proje)	Ayda Bir Gün Sokak Bizim	Sokak Bizim Derneği	
Sarıyer	2019	Ayda Bir Gün Sokak Bizim	Sokak Bizim Derneği	
Şişli	2010-2019 (10 proje)	Ayda Bir Gün Sokak Bizim	Sokak Bizim Derneği	
İLCE	TARİH	PROJE ADI	TEMEL AKTÖR	STRATEJİ
Beyoğlu	2013	Roma Bostanı	Roma Bostanı Gönüllüleri	Doğal Kaynakların Sürdürülebilirliği
Fatih	2017	Tarihi Yedikule Bostanları	Tarihi Yedikule Bostanları Koruma Girişimi	
Üsküdar	2014	Kuzguncuk Bostanı	Kuzguncuklular Derneği	
Beyoğlu	2019	0-3 Yaş İçin Oyun Alanı Fikirleri	Bernard van Leer Vakfı, SuperPOOL	Sosyal Sürdürülebilirlik ve Yönetişim
Beyoğlu	2012	40 Nasihat	Akademisyenler, İKSV Biennial Ekibi	
Beyoğlu	2019	Çocuklarla Beyoğlu Atolyesi, Seyyar salıncak	Şehir Dedektifi, Tarla başı Toplum Merkezi	
Beyoğlu	2019	HEY! Hayal Edilebilir Tasarım Kılavuzu	SANALarc	

Beyoğlu	2015	Katılımcı Kentsel Fikir Ha- vuzu	NextİSTANBUL	
Beyoğlu	2019	Kendin Yap Kataloğu	Mekanda Adalet Derneği	
Beyoğlu	2015	Mobil Büro	Herkes İçin Mimarlık	
Kadıköy	2019	İstanbul Sesçevre Projesi: Haydarpaşa'da Bir Gar	Ses sanatçıları ve Sivil Toplum Kuruluşları	
Kadıköy	2013	İşgal evi	Donkişot İşgal Evi Ko- lektifi	
Kadıköy	2016	Tak-Ortak	Tasarım Atolyesi Kadıköy, Kadıköy Belediyesi	
Kadıköy	2016	Mülteci Oturma Odası	Tasarım Atolyesi Kadıköy, Kadıköy Belediyesi	
Maltepe	2009	Gülsuyu-Gülensu Dükkanı	Oda Proje, Mahalleli	
Maltepe	2019	İstanbul95- Zümrütevler Meydanı Dönüşüm Provası	Bernard van Leer Vakfı, SuperPOOL, Maltepe Belediyesi	

4.1. Taktiksel Şehircilik Uygulamalarının Aktörleri

Taktiksel şehircilik, aktörleri, amaçları ve karşılaştığı kısıtlar açısından birçok farklı formda tanımlanabilmektedir. Bölgede yaşayanlar, sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları, üniversiteler, özel girişimciler ya da şehir plancıları, mimarlar, tasarımcılar gibi çeşitli disiplinlerden uzmanları başlıca aktörler olarak sıralamak mümkündür (Lydon ve Garcia, 2015). Araştırma kapsamında erişilen İstanbul örneklerinin aktörleri, uluslararası uygulamalardaki örgütlenme modelleri ve literatür taramaları ışığında ele alınmıştır. Bu kapsamda başlıca aktörlerin, akademisyen, mimar, şehir plancısı, tasarımcı veya grafiti sanatçısı gibi çeşitli alanlardan gönüllü uzmanlar, yerel yönetimler, vatandaş ve yatırımcı inisiyatifler ve ya vakıflar gibi ortaklıklar şeklinde çeşitlendiği tespit edilmiştir. İstanbul'daki örgütlenme biçimlerine bakıldığında, bu tür uygulamaların kentte yer bulabilmesi için yerel yönetimlerin işbirliğinin oldukça önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Taktiksel şehircilik yaklaşımlarının belediyeler ve kapital sahibi geliştiriciler tarafından kentsel mekânı soylulaştırma süreçlerini, mevcut kamu-özel kentsel gelişim stratejilerini ve toplumsal yapıyı olumsuz etkileyen stratejileri meşrulaştırmak için araçsallaştırılması riski literatürde sıklıkla tartışılmaktadır (Swyngedouw, 2005; O'Callaghan, 2010; Mould, 2014; Enigbokan, 2016; Webb, 2018). Ayrıca, çoğu zaman çeşitli ortaklıklardan faydalanan hem görünürlüğü arttırmak hem de alternatif finansman kaynakları sağlamak için vakıf ya da özel sektör ortaklıklarına başvuran örnekler, adil bir hikâyesi olan kentsel markaları oluşturmak için taktiklerin bir araç olarak kullanılması (Mould, 2014) yönüyle eleştirilmektedir. Ancak, mevcut koşullarda, sistem dönüşümüne yönelik bu tür işbirlikçi yaklaşımlar, kamu hizmetlerini destekleyerek yeniden canlanan bir sosyal temel geliştirmek için iyi bir potansiyel temsil etmektedir (Webb, 2018).

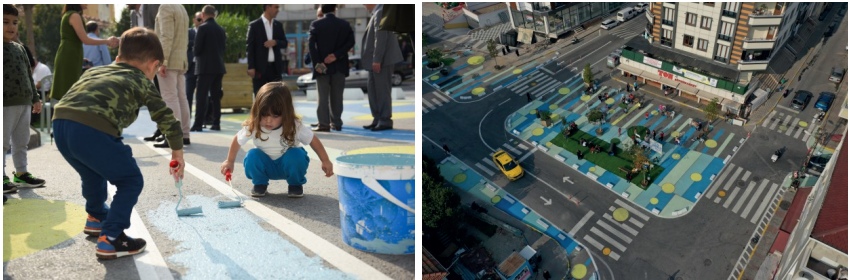
Taktiksel şehircilik uygulamalarının yerel belediyeler tarafından değerlendirilmesi demokratik katılım ortamı için fırsatlar sunmakta (Lydon ve Garcia, 2015) ve kısa vadeli

deneyimlerin sonuçları kamuoyunda ortak bir talep ve siyasi irade oluşturma potansiyelini barındırmaktadır (Marshall vd., 2016). Kentsel mekân ve kentlinin lehine kullanıldığı sürece, kendiliğinden ortaya çıkan toplumsal faydanın yanı sıra; yerel yönetim ve geliştiriciler için finansman ve örgütsel destek dahil olmak üzere pek çok yarar sağlamaktadır. İstanbul ilinde yerel yönetimlerin işbirliğinde, kentsel gelişim stratejilerine katkı sağlarken taktiksel şehircilik uygulamalarına örnekler sunan aktörler mevcuttur. Bu aktörler, kentsel sorunlara yaratıcı, düşük maliyetli ve esnek çözümler bulmaya yönelik vatandaşlar, uzmanlar, öğrenciler ve gönüllü destekçiler gibi ulusal ve uluslararası işbirlikleri oluşturmaktadır. Günümüze kadar geçen sürede bu tür inisiyatifler artış göstermekle birlikte yerel yönetimlerle kurulan ortaklıklar da popülerlik kazanmıştır. Kadıköy ilçesinde, belediye izniyle faaliyete geçen gönüllülük esaslı bir inisiyatif olan Onaranlar Kulübü kentsel mekânın estetiğine katkıda bulunmak ve toplumun habitatını onarması ve üretmesi kapsamında mekânla diyalog kurmasını teşvik eden projeler geliştirmektedir (Şekil 2).

Şekil 2: Onaranlar Kulübü'nün Düzenlediği Mahalleni Onar Etkinliklerinden Örnekler (Kaynak: URL-2)

Güncel bir örnek olarak Bernard van Leer Vakfı'nın ilçe belediyeleriyle birlikte yürüttüğü İstanbul 95 projesi kapsamında gerçekleştirilen uygulamalar verilebilir. Bu kapsamdaki uygulamalardan biri olarak, Maltepe Belediyesi ve SuperPOOL işbirliğinde gerçekleştirilen Zümrütevler Meydanı Dönüşüm Provası ile çocuklara ve ailelerine yönelik daha güvenli sokak ve kavşakların tasarlanması sürecinde katılım mekanizması olarak taktiksel şehircilik deneyiminden faydalanıldığı görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 3: Maltepe Belediyesi ve Bernard van Leer Vakfı'nın birlikte yürüttüğü Maltepe95Projesi Kapsamında Zümrütevler Zümrütevler Meydanı Dönüşüm Provası (Kaynak: URL-3)

Gönüllü uzmanların, akademisyenlerin ve mahalle derneklerinin vatandaş ile iş birliğine

geçtiği projeler de mevcuttur. Bu kapsamda, 2009 yılında Maltepe ilçesi Gülsuyu-Gülensu Mahallelerinde gerçekleştirilen ‘Kültürel Aracılar Projesi’ İstanbul’da erişilen ilk örnek olarak verilebilir. Proje sürecinde, mahalle içinden ve dışından mimarlar, plancılar, sanatçılar, aktivistler ve öğrencilerin yardımlarıyla gerçekleştirilen alan araştırmaları, kentsel hafızayı belgeleme amacıyla yaklaşık bir yıl devam etmiştir (URL-4). Bu süreçte mobil vitrin, mahalle kütüphanesi, deneyim paylaşma toplantıları gibi mekânsal ve toplumsal projeler gerçekleştirilmiştir (Şekil 4).

Şekil 4: Maltepe ilçesi Gülsuyu-Gülensu Mahallelerinde gerçekleştirilen Kültürel Aracılar Projesi (Kaynak: URL-4)

2009 yılında başlatılan bir diğer girişim olarak İmkân-Mekân Kolektifi de kente yönelik kamusal tasarım pratiğinin gelişmesine katkıda bulunmak ve kentlerdeki yaşam kalitesini mikro ölçekli müdahalelerle arttırmak amaçlarıyla yola çıkmıştır (URL-5). Karaköy bölgesinde sahil şeridinin kullanım potansiyellerini gözlemlemek amacıyla tasarlanmış portatif ahşap modüller, alana bırakılmıştır. Bu proje, alternatif kullanım biçimleri ve yeni mekânsal ilişkilerin ortaya çıkması için bir potansiyel yaratan mikro ölçekli kamusal alan projesi girişimlerine bir örnek oluşturmaktadır (Şekil 5)

Şekil 5: İmkan-Mekân'ın Gerçekleştirdiği Tohum Karaköy Projesi (Kaynak: URL-6)

Doğrudan vatandaş güdümlü gerçekleşen projelere daha nadir rastlanmakla birlikte toplum dayanışması, müzik ya da kamusal sanat gibi farklı temalarda örneklerden söz etmek mümkündür. Bunlar arasında en popüler olan örnek 2013 yılında boyanan Beyoğlu ilçesindeki 'Gökkuşluğu Merdivenleri'dir. Toplum tarafından ulusal ölçekte benimsenerek simgeselleşen bu girişim günümüzde hala yaşatılmaktadır. Bunun yanında Kadıköy ilçesinde, bilinen ilk örneğini Donkişot İşgal Evi Kolektifi girişiminin oluşturduğu toplumsal dayanışma dernekleri, kentsel mekândaki taktiksel uygulamalara örnektir. Bu tür kurumsallaşmamış yaratıcı uygulamalar kentlinin gündelik hayatına ve çevresine nasıl tepkiler verdiğini göstererek, kentsel mekânın ve kentsel politikaların keşfedilmeyen yönlerini anlamlandırmaya katkı sunmaktadır (Holmes 2007; Pinder 2013).

4.2. Taktiksel Şehircilik Uygulamalarının Motivasyonları

Aktörlerin nasıl bir araya geldiğiyle ve ilgilenilen sorunla ilgili olarak motivasyonları da farklılık göstermektedir. Buna göre bazı birliktelikler katı politik inanışlardan bağımsız bir şekilde toplumsal iletişimi geliştirmek ve kentsel estetiğe katkıda bulunmak gibi, kendi çevrelerine verdikleri tepkiyi gösterme hakkını kullanan, çevresini kendi koşullarında yeniden üretmek isteyen aktörlerden oluşmaktadır. Bu türden, yerel kimlik ve kentsel estetiği güçlendiren uygulamalara örnek olarak, oyun alanları yaratmak, kenti onarmak için kırık duvarlara lego vb. renkli, estetik ve sökülebilir malzemeler yerleştirmek, yaya geçitlerini boyamak, halka açık kitap takası mobilyası yaratmak, ihmal edilmiş kent parçalarını harekete geçirmek ve kente geri kazandırmak gibi uygulamalar gösterilebilir. Öte yandan bazı birliktelikler ise çevrecilik, kadın hakları veya bisiklet hareketliliği gibi politikalar çevresinde bir araya gelen hareketlerdir ve uzun erimli fonksiyonel etkiler yaratmak isterler. Ancak her iki durumun iç içe geçtiği örnekleri de görmek mümkündür. Örneklerin hiç birisinin tamamen apolitik olduğunu söylemek doğru olmayacağı gibi hiç birisinin de sadece politik bir düzeltme kaygısında olmakla ve kenti iyileştirici katkıda bulunmamakla sınıflandırmak doğru olmayacaktır.

İstanbul'da, kentin önemli bir sorunu olarak ön plana çıkan yaya öncelikli tasarımı, bisiklet kullanımını ve adil erişimi önceliklendirmeye yönelik projeler oldukça yaygın yer

bulmaktadır. Sokak Bizim Derneği tarafından yerel yönetimler, diğer sivil toplum örgütleri ve gönüllülerin işbirliği ile gerçekleştirilen 'Ayda Bir Gün Sokak Bizim Etkinlikleri' ve 'Kaldırım Nerede Uygulaması' kentsel hareketlilik konusunda çözümler üreten en popüler uygulamalardandır (Şekil 6). Dernek, gün geçtikçe artan bir problem olarak otomobillerin hakim olduğu sokakların insan odaklı kullanılması konusunda farkındalık yaratmak ve alternatif çözümler üretmek amacıyla çeşitli projeler gerçekleştirmektedir.

Şekil 6: Sokak Bizim Derneği'nin Düzenlediği Ayda Bir Gün Sokak Bizim Etkinlikleri (Kaynak: URL-7)

İstanbul'da kentsel hareketlilik problemleri kadar önemli bir diğer sorun olarak ön plana çıkan kent içi yeşil ve doğal alanların korunmasına yönelik sivil inisiyatifler mevcuttur. İstanbul'da doğal kaynakların korunmasına yönelik olarak aktif olarak çalışan birçok sivil toplum kuruluşu olmakla birlikte, taktiksel şehircilik yaklaşımı kapsamına girebilecek kent içi mekânsal müdahaleler kısıtlıdır. Doğal kaynakların sürdürülebilirliğine yönelik olarak ise çoğunlukla kentsel tarım projelerine rastlanmaktadır. Bu konuda gösterilebilecek en etkili üç örnek Roma Bostanı (URL-8), Yedikule Bostanları (URL-9) ve Kuzguncuk Bostanı projeleridir (URL-10) (Şekil 7).

Şekil 7: Beyoğlu İlçesi Cihangir Semtindeki Roma Bostanı'nın Kuruluş Süreci (Kaynak: URL-8)

İstanbul'da en az kentsel hareketlilik uygulamaları kadar popüler olan, işlevsel ve mekânsal anlamda kapsamını arttırarak devam eden sosyal sürdürülebilirlik ve yönetim kapasitesine yönelik uygulamalar; mekânsal aidiyet, güvenlik, kamusal alan kullanımı, değer yaratma ve çeşitlilik, etkin vatandaş katılımı ve çevrimiçi vatandaşlık gibi çeşitli konuları kapsamaktadır. Bu kapsamda ön plana çıkarılabilecek örneklerden başlıcaları, kentliyi çevresini yeniden yaratma hakkına teşvik eden kataloglar üretmek ve çevrimiçi vatandaşlığı teşvik eden uygulamalar geliştirmektir. Mekânda Adalet Derneği (URL-11) tara-

findan 'Kendin Yap Kataloğu' olarak yayınlanan kitapçık , katılımcı kentsel tasarım projesi olarak hayata geçirilen Düzce Umut Evleri Atolyesi'nin bir çıktısı olarak oluşturulmuştur (Kudumawardhani vd., 2018). Proje alanındaki aileler ile gerçekleştirilen görüşmeler ve odak grup toplantıları sonucunda, farklı toplumsal grupları hedefleyen çeşitli kendin yap girişimlerine yer verilmiştir. Örnek olarak, oyun alanları, şehir bahçeleri ve kompostlama yöntemleri, kent mobilyaları ile mekânı yeniden üretmeye yönelik çeşitli pratik ve düşük maliyetli inşa yöntemleri ve bunlara yönelik yerel malzeme önerilerini içermektedir. Buna benzer olarak, Bernard van Leer Vakfı işbirliğinde SuperPOOL tarafından yayınlanan '0-3 Yaş İçin Oyun Alanı Fikirleri Rehberi' de oyun alanlarının neden gerekli olduğu ve nasıl daha iyi tasarlanabileceği ile ilgili yaklaşımları vurgulamakla birlikte malzeme ve uluslararası oyun alanları standartları ile ilgili bilgi veren bir katalog niteliğindedir (URL- 12)

Bir diğer örnekte ise toplumun kent tasarımında aktif rol almasını sağlamak ve güçlü mahalle kültürleri yaratmak için Studio-X ve SANALarc işbirliğiyle kurulan HEY! Hayal Edilebilir Tasarım Kılavuzu, toplumun yaratıcı çözümler üretebilecekleri bir araç üretmiştir. 'Hayal Edilebilir Kentsel Tasarım Kılavuzu' (URL-13), kenti daha yaşanabilir bir şekilde yeniden düşünmeye teşvik eden bir oyun olarak tasarlanmıştır. Oyun kartlarında sunulan sorunlar, ilkeler ve örnekler yaklaşık üç yıl süren çeşitli atölyeler, uzman görüşleri ve literatür taramaları sonucu kolektif bir üretimle ortaya konulmuştur.

Bunların yanında, çevrimiçi vatandaşlığa yönelik uygulamalar da sosyal sürdürülebilirlik ve yönetişimi kolaylaştırıcı süreçler olarak kentsel mekâna yönelik kentliye söz söyleme hakkı veren platformlar oluşturması anlamında oldukça önemli ve yenilikçi taktiklerdir. Buna örnek olarak zaman zaman yerel yönetimlerin gerçekleştirdiği uygulamalar dışında bireysel inisiyatifler ile ortaya çıkan; 'Kaldırım Nerede' uygulaması (URL-14) ve 'Muhit' uygulaması (URL-15) verilebilir.

Taktiksel şehircilik uygulamalarının motivasyonları, bireylerin kendilerini veya topluluklarını etkileyen, yoğunlukla mekânsal olan sorunların görünürlüğünü arttırmak ve bu sorunlarını kendileri çözmek eğiliminden kaynaklanır (Douglas, 2014). Bu nedenle taktiksel şehircilik girişimlerinin, dışardan sivil inisiyatiflerin ya da yerel yönetimlerin teşviki olmadan tamamen yerel tabanlı geliştirilmesi potansiyelinin, sosyo-ekonomik olarak gelişmiş coğrafyalarda yoksul ve 'getto' olarak adlandırılan mahallelere göre daha yüksek olduğu söylenebilir (Douglas, 2014). Benzer şekilde taktiksel şehircilik uygulaması olarak ele alınabilecek girişimler, İstanbul'da da yoğunlukla gelişmiş mahallelerde hatta kent merkezinde yoğunlaşmaktadır. Bunun yanında, kent merkezinde son on yıldır giderek yoğunlaşan faaliyetlere karşın; sivil inisiyatiflerin ya da yerel yönetimlerin desteklediği örneklerle yoksul mahallelerde de taktiksel şehircilik uygulamaları için ortamlar yaratılmaktadır. Yoksul ve dezavantajlı semtlerde yapılan taktiksel şehircilik uygulamalarına örnek olarak 'Topluluk Oturma Odası' verilebilir. İlk olarak uluslararası bir grup tarafından Kaliforniya'da gerçekleştirilen bu örnek, 2018 yılında Tasarım Atölyesi Kadıköy girişimi ile Fikirtepe'de de gerçekleştirilmiştir (Şekil 8). Bu örneklerde dezavantajlı bir mahalleyi iyileştirme konusundaki ortak hedef, sokakta oturma ve toplanma yerleri inşa ederek uzun süre mahalle sakinlerinin kullandığı kamusal alanlar yaratmak ve sahiplenmelerini sağlamaktır.

Şekil 8: Kadıköy İlçesi Fikirtepe Mahalesi'nde Gerçekleştirilen Mülteci Oturma Odası (Kaynak: URL-16)

Sosyal sürdürülebilirlik ve yönetim kapasitesini güçlendirmeye yönelik bu türden uygulamalar toplumsal kutuplaşma süreçlerinin önüne geçmek ve toplumsal bütünleşmeyi güçlendirmek anlamında oldukça önemlidir. Bu kapsamda Çocuklarla Beyoğlu Atolyesi'nin Seyyar Salıncak uygulaması, Beyoğlu 95'in HOP Seyyar Oyun Parkı uygulaması, çocuklara; Mülteci Oturma Odası projesi, göçmenlere; Gülsuyu-Gülensu Dükkanı, o bölgede yaşanan kentsel dönüşüm aktörlerine yönelik farkındalığı artırma ve toplumsal bütünleşmeyi güçlendirme taktiklerine örnek oluşturmaktadır. Bu uygulamalar mekandaki geçici girişimler şeklinde olabildiği gibi kalıcı mekanlara da dönüşebilmekte, ayrıca belirli bir toplumsal yapıya yönelik olduğu gibi kapsayıcı bir mahallelilik veya vatandaşlık örgütlenmesi yaratmaya yönelik de gerçekleşebilmektedir.

4.3. Taktiksel Şehircilik Uygulamalarının Kentle Bütünleşme ve Uyumlanabilme Potansiyelleri

Taktiksel şehircilik uygulamalarının arkasındaki motivasyonlar ve aktörler gibi amaçlanan ve gerçekleşen etkilerin ölçükleri de farklıdır. Taktiksel şehircilik yaklaşımının özünü oluşturan düşük maliyetli ve kolay uygulanabilir mikro kentsel müdahalelerin etkisi kent ölçeğine kadar ulaşabilmektedir. Değişen ölçeklerdeki etkiyi kimi zaman kent planlarında değişiklik yaratması ile deneyimlerken kimi zaman kentin farklı bir mahallesinde, hatta başka bir kentte kendini tekrar etmesi ve farklı bir alanda uyumlanması şeklinde deneyimlemek mümkündür. Douglas (2014)'a göre bireyler kendi yeteneklerinden, ilgi alanlarından veya çoğu durumda başkalarının yarattığı benzer şeylerden ilham alarak harekete geçerler. Böylece tekrarlanarak kentle bütünleşen taktiksel girişimler farklı kentsel mekânlarda farklı etkilere neden olma potansiyelini de barındırır.

Ancak, taktiksel şehircilik uygulamalarının aktör çeşitliliğini sağlayabilmek ve kentsel mekânda daha kolay yön bulabilmek adına apolitikleşmesi ve farklı mekânlar arasında kolayca kopyalanabilir olmasını sağlayan kılavuzların çoğalması, kentler için olumlu gelişmeler olmasına rağmen; yaklaşım, taktik özelliğini kaybetmek ve kentsel stratejinin bir parçası haline gelmek (Mould, 2014) ile eleştirilmektedir. Bunun örneklerine ABD kentlerinde sıklıkla rastlamak mümkündür. Bu konudaki en önemli örnek 2005 yılında San Francisco'da bir grup sanatçı ve aktivistin şehir merkezinde bir park yeri için para ödeyip insanların oturabileceği çim, bitkiler ve banklar yerleştirmesi ile başlayan girişimdir. Bu para karşılığı tahsis edilen yol kenarı otopark süre dolduktan sonra eski haline çevrilmiştir (Merker 2010). Kısmen onaylı bir faaliyet olarak ses getiren bu geçici mekânsal müdahale daha sonra yerel yönetimler tarafından fırsata dönüştürülerek 'Park

Günleri' etkinlikleri ile teşvik edilen kalıcı yönetim özelliği olarak yer bulmuştur (Mould, 2014). Bu tür örnekler son on yılda İstanbul ilinde de artan bir ilgi vardır. Buna örnek olarak, kent içerisinde farklı mahallelerde yer bulan ve 2010 yılından bu yana tekrarlanarak; çocuklar, gençler veya yaşlılar gibi farklı toplumsal gruplara hitap edecek şekilde değişen kapsamlarda yeni mekânlara uyumlanan 'Ayda Bir Gün Sokak Bizim Etkinlikleri' verilebilir (Şekil 6). Bu kapsamda, söz konusu projeler yerel yönetimler için bir yandan taktiksel şehircilik faaliyetlerinin üzerinde kontrol kurma bir yandan da bir hikâyesi olan kentsel markaları oluşturmak için bir araç haline gelmiştir (Mould, 2014). Ancak, Davidson (2013)'ün belirttiği gibi taktiksel şehirciliğin teşvik ettiği bu pratik ve tekrarlanabilir yaklaşımın, yeni kentsel paradigmanın ortaya çıkması için bir temel oluşturmasına yardımcı olduğu görülmektedir.

Mould (2014)'a göre, büyük ölçekli etkilere sahip ve tekrarlanabilir hale gelme arzusu ve yaratıcılık ideolojisini içeren bir kolektifleşme yaratması, neoliberal kentsel gelişme tarafından arzu edilen bir politik anlatıya doğru ilerlemeyi sağlamaktadır. Başka bir deyişle taktiksellik, şehirciliğin lehine ortadan kaldırmakta (Mould, 2014); taktiksel girişimlerin neoliberal kentsel gelişim yapılarına bağlanmasını temsil etmektedir (Boltanski ve Chiapello 2005). Ancak, bir taktiksel şehircilik uygulamasının başarısı farklı mekânlarda uyumlanabilme kapasitesine bağlı olmaksızın, mikro ölçekte yarattığı her küçük değişiklik ve farkındalık ile ilişkili olarak bir deneyim imkânı sunması ile ilgilidir. Enigbokan (2016), kentsel deneyimin bu gözden kaçan yönlerini ortaya çıkararak daha çözüm odaklı ve kentsel deneyimlere hassas bir kentsel tasarım süreci için taktiksel şehircilik uygulamalarından öğrenmenin önemini vurgulamaktadır.

Taktiksel şehircilik yaklaşımı; kent mobilyaları, sokaklar ve binalarda farklı tasarım müdahaleleri uygulayarak, makro ölçekte yapıllı çevrenin gelişimini olumlu yönde etkileyebilecek mikro ölçekli yaklaşımlar sunmaktadır (Elrahman, 2015). Bunun yanında tüm ölçekler için tipik çözümler değil esnek ve yaratıcı çözümler üretmeyi teşvik etmekte; böylece soruna yönelik olarak özgünleşen kapsamlarda mikro ölçekten kent planlama ölçeğine kadar ulaşabilmektedir (Lydon ve Garcia, 2015). Buna örnek olarak Beyoğlu ilçesindeki 'Roma Bostanı Projesi' verilebilir. Hazırlanan kent planları ile yapılaşma baskısı altında kalan Roma Bahçesi, bölgedeki nadir yeşil alanlardan birisi olarak gönüllü kentliler tarafından permakültür ilke ve prensiplerine göre tasarlanmıştır. Sökülebilir ve yerel malzemeler ile pratik bir şekilde Cihangir Güzelleştirme Derneği ve Galata Derneği ile halkın işbirliğinde kent bostanının kurulması ve plana itiraz edilmesi ile birlikte Beyoğlu Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Uygulama Planı ile dayanağı olan Beyoğlu Nazım İmar Planı'nın iptaline karar verilmiştir (URL-8). Alanın aktif bir yeşil alan olarak korunması ve geliştirilmesi için mücadele veren yerel topluluk, kent bostanının kurulmasının yanı sıra alanda çeşitli etkinlikler düzenleyerek hem toplumsal örgütlenmeyi ve mahalle kültürünü arttırmayı hem de bu konuda bir farkındalık yaratmayı başarmıştır. Aynı zamanda bu taktiksel müdahale ile kentlinin çevreleriyle ilgili karar almak konusundaki sivil inisiyatiflerinin, geçici mikro müdahalelerden kalıcı kentsel çözümlere dönüşebileceği konusunda ilham verici bir emsal oluşturmaktadır.

5. Sonuç

Kentlerde sürekli rekabet eden çıkar grupları ve farklı hak arayışları olması kaçınılmazdır ve bu aktörler arasındaki iletişimi adil ve şeffaf bir şekilde sağlamaktaki zorlukların getirdiği belirsizlikler mevcuttur. Dolayısıyla taktiksel şehircilik, belirsizliği eleştirel bir şekilde değerlendirmek ve kenti öğrenmeye yönelik bilgiye erişimi kolaylaştırmak için uygun bir araç olarak ön plana çıkmaktadır. Geleneksel katılım mekanizmaları ile yerelin sorunlarını ve önerilerini öğrenmek mümkündür. Ancak günümüzde daha güvenilir bir yol olarak yerelin direk kendisinden, dolaysız bir şekilde kentten, yani yerelin kendi habitatu ile kurduğu ilişkiden öğrenmek için yeni çabalar ortaya koymak gerekli hale gelmiştir. 1960'lardan itibaren, yerelden öğrenmek deneyimiyle başlayan ve yerel için yaparak gelişen paradigma değişimleri, günümüzde yerelden öğrenerek, yerel için ve yerel ile birlikte yapmanın yollarını aramaktadır. Bu ihtiyacı karşılayan bir yaklaşım olarak özellikle 2015 yılında taktiksel şehircilik dünyada geniş kitlelere yayılarak ortak kavramlar sunmaya başlamıştır.

Kentler, konut ve çalışma alanları, ulaşım, altyapı, kamusal ve açık alanlar gibi fiziksel katmanların yanı sıra; değişken demografik yapıları ve farklı toplumsal grupları, kültürleri ve ideolojileri kapsayan çok çeşitli katmanları da içermektedir. Yatayda ve dikeyde birbiri ile bağlantısallığı olan bu katmanlarda ortaya çıkabilecek bir olumlu değişim kent bütününe etki edebilir ya da yeni olumlu değişimleri teşvik ederek etki alanını büyütebilir. Dolayısıyla kentin karmaşık yapıdaki katmanlarını tekil olarak düşünmek mümkün olmadığı gibi, hiyerarşi ve yataylığı da birbirinden ayrı düşünmek, kent ile ilgili kararları farklı ölçüklere bırakarak çözüm odaklı olmayı güçleştirmektedir. Stratejik planlama yaklaşımının ortaya koyduğu amaç-strateji-hedef-proje kademelenmesinde mekâna ve topluma etki eden proje-eylem aşaması planın başarısı anlamında oldukça önemlidir. Ancak kente yönelik belirlenen stratejilerin hayata geçirilebilmesi için şart olan projelerin gerçekleştirilmesi aşaması, yerelde uygulayıcı ve sahiplenici sivil bir güç ile buluşmadığı sürece geleneksel planlama yaklaşımından uzaklaşmış olunmamaktadır. Bu kapsamda kapasite, süre ve bütçenin etkin kullanılması, planların veriminin artması, kentlerin daha yaşanabilir, dirençli ve esnek yapıda olması için öncelikli olarak yerel değerlerin farkına varmak ve kentin kendisinden öğrenmeye açık olmak gerekli görülmektedir.

Taktiksel şehircilik yaklaşımı, kentsel sorunlara yerel çözümler sunması ve kısa sürede uygulanabilir olması, düşük maliyetlerle etkili mekânsal çözümler üretmeye olanak sağlaması ve katılım bilincini arttırması gibi ön plana çıkan özellikleriyle önemli görülmektedir. Ancak neo-liberal ajandalara dahil olarak yerel yönetimler ve kapital sahibi geliştiriciler tarafından kullanılması durumunda ortaya çıkabilecek çelişkileri göz ardı etmeden, taktiksel şehircilik yaklaşımının kentsel planlama ve tasarımda katılım mekanizmasını geliştirecek bir araç olmaktan da öte yaşanabilir kentsel mekânları herkes için ve herkes ile birlikte üretmek amacıyla kullanılabilirliği değerlendirilmelidir. Bu kapsamdaki eleştirilere yönelik olarak göz ardı edilmemesi gereken önemli noktalardan birisi, vatandaşın yerel yöneticilere kadar, yani aşağıdan yukarıya ya da yukarıdan aşağıya bir hiyerarşi gözetmeksizin, herkesin kentin bir aktörü olduğudur.

Bu araştırma, İstanbul'daki aşağıdan yukarıya kentleşme deneyimlerine örnek oluşturan taktiksel şehircilik uygulamalarını bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması ve kentin ken-

disinden öğrenen bir stratejik yaklaşım modeli ve katılım mekanizmalarının tartışılması anlamında literatüre katkıda bulunmaktadır. Bu kapsamda, araştırmanın kentsel yönetim çerçevesine de yeni bir çözüm sunma potansiyelini barındırması ile ilişkili olarak hem planıcıyı hem de karar vericileri bilgilendirici nitelikte olacağı ve gelecekteki kentsel planlama ve tasarım süreçlerine bir altlık oluşturacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Albrechts, L. (2006). Shifts in Strategic Spatial Planning? Some Evidence From Europe and Australia. *Environment and Planning A*, 38(6), 1149-1170.

Ataöv, A. (2013). Karar Verme Süreçlerinin Demokratikleşmesinde Stratejik Yaklaşımın Rolü ve Örnek Uygulamalar Süreç Tasarımı, Katılım ve Eylem. *Planlama Dergisi*, 23(3), 125-133.

Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards A New Modernity*. On the Logic of Wealth Distribution and Risk Distribution, 19-50.

Benner, S. M. (2013). *Tactical Urbanism: From Civil Disobedience To Civic Improvement* (Doktora tezi).

Bishop, P., & Williams, L. (2012). *The Temporary City*. London: Routledge.

Blake, G., Diamond, J., Foot, J., Gidley, B., Mayo, M., Shukra, K., & Yarnit, M. (2008). *Community Engagement and Community Cohesion*, York: Joseph Rowntree Foundation.

Boltanski, L. and Chiapello, E.. (2005). *The New Spirit of Capitalism*. London: Verso.

Brand, S. (Ed.). (1981). *Whole Earth Catalog: Acces to Tools*. Point, Random House.

Callon, M., P. Lascoumes, and Y. Barthe. 2009. *Acting in an Uncertain World: An Essay in Technical Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press.

Castells, M. (1983). *The City and The Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*. Univ of California Press.

Chase, J., Crawford, M. Ve Kaliski, J. (2008). *Everyday Urbanism*. New York: Monacelli

Cornwall, A. (2008). Unpacking 'Participation': Models, Meanings and Practices. *Community Development Journal*, 43(3), 269-283.

Cullingworth, B., & Nadin, V. (2006). *Town and Country Planning in the UK*. Routledge.

David Webb (2018). *Tactical Urbanism: Delineating a Critical Praxis*. *Planning Theory & Practice*, 2018 Vol. 19, no. 1, 58-73

Davidoff, P. (1965). Advocacy and Pluralism in Planning. *Journal of the American Planning Association*, 31(4), 331-338.

Davidson, Mariko Mura. 2013. *Tactical Urbanism, Public Policy Reform, and 'Innovation Spotting' by Government: From Park(Ing) Day to San Francisco's Parklet Program*. Cambridge, MA: Master's, City Planning, MIT.

Douglas, G. C. (2014). DoItYourself Urban Design: The Social Practice of Informal "Improvement" Through Unauthorized Alteration. *City & Community*, 13(1), 5-25.

Dunn, C. E. (2007). Participatory GIS A People's GIS? *Progress in Human Geography*, 31(5), 616-637

Edensor, T., Leslie, D., Millington, S. & Rantisi, N. (2010). Giriş: Rethinking Creativity: Critiquing The Creative Class Thesis. Edensor, T., Leslie, D., Millington, S. ve Rantisi, N. (Ed.) *Spaces of Vernacular Creativity*:

Rethinking The Cultural Economy içinde (s. 1-16). London: Routledge.

Ebrahim, A. S. A. (2016). Tactical Urbanism: A pop-up Local Change for Cairo's Built Environment. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 216, 224-235.

Enigbokan, A. (2016). Delai Sam: Social Activism As Contemporary Art In The Emerging Discourse of DIY Urbanism in Russia. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 9(2), 101-116.

Eraydın, A. (2017). Planlamada Yeni Eğilimler. Özdemir S.S., Sarı, Ö.B ve Uzun N. (Ed.). Kent planlama içinde (ss. 561-582). Ankara: İmge Kitabevi.

Ersoy, M., Şengül, H. T. (1998). Küreselleşme ve Yarışan Yerellikler. 1997 Sanayi Kongresi. Bildiriler Kitabı, TMMOB Makine Mühendisleri Odası. (209).135-139.

Etzioni, A. (1967). Mixed-scanning: A "third" Approach To Decision-Making. *Public Administration Review*, 385-392.

Fabian, L., & Samson, K. (2016). Claiming Participation—A Comparative Analysis of DIY Urbanism in Denmark. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 9(2), 166-184.

Fainstein, S. S. (2005). Planning Theory and The City. *Journal of Planning Education and Research*, 25(2), 121-130.

Finn, D. (2014). DIY Urbanism: Implications for Cities. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 7(4), 381-398.

Friedmann, J. (1973). *Retracking America: A theory of transactive planning*. New York: Anchor Press.

Friedmann, J. (1998). *The New Political Economy of Planning: The Rise of Civil Society*. M. Douglas ve J. Friedmann (Ed.), *Cities for Citizens*, Wiley içinde. Londra.

Gadanhö, P., Burdett, R., Cruz, T., Harvey, D., Sassen, S., & Tehrani, N. (2014). *Uneven Growth: Tactical Urbanisms For Expanding Megacities*. The Museum of Modern Art.

Gedikli, B. (2007). *Stratejik Mekansal Planlama: Planlamada Yeni Anlayışlar, Yöntemler ve Teknikler*. Ersoy, M. (Ed.). *Kentsel Planlama Kuramları içinde* (s. 229-277). Ankara: İmge Kitabevi.

Granados-Cabezas, V. (1995). Another Mythology for Local Development? Selling Places With Packaging Techniques: A View From The Spanish Experience on City Strategic Planning. *European Planning Studies*, 3(2), 173-187.

Guy, B. (2002). *Community Design Primer*, Environmental Leadership Program

Healey, P. (2006). *Making Strategic Spatial Plans*. Routledge.

Ho, C. L. (2012). *Spontaneous Interventions: Design Actions For The Common Good*. Architect-Northbrook, 20.

Holmes, Brian. 2007. *Do-It-Yourself Geopolitics: Cartographies of Art in the World*. B. Stimson and G. Sholette (Ed.). *Collectivism After Modernism: The Art of Social Imagination after 1945 içinde* (273–293). Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Innes, J., (1995). Planning Theory's Emerging Paradigm: Communicative Action And Interactive Practice, *Journal of Planning Education and Research*, 14, 183-189

Iveson, K. (2013). *Cities Within The City: Do-It-Yourself urbanism and The Right To The City*. *International Journal Of Urban And Regional Research*, 37(3), 941-956.

Jenkins, H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press.

- Kahn, L., Easton, B. (1973). Shelter. Bolinas. Cal: Shelter Publications.
- Kaufman, J. L., & Jacobs, H. M. (1987). A Public Planning Perspective on Strategic Planning. *Journal of the American Planning Association*, 53(1), 23-33.
- Kudumawardhani D.; Skarpeti, M. Lira, M.; Khan, R; & Bourli, V (2018). Kendin Yap Kataloğu. Yartan, C. (Çev.). (Darmstat Teknik Üniversitesi Mundus Urbano Yüksek Lisans Programı kapsamında Yaşar Adanalı'nın verdiği ders kapsamında hazırlanmıştır)
- Lambert & Beatty, C. (2010). Fill in The Blank: Culture Jamming And The Advertising of Agency. *New Directions For Youth Development*, 2010(125), 99-112.
- Lefebvre, H. (2018). Şehir Hakkı. Ergüden, I. (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lepik, A. (2010). Small Scale, Big Change: New Architectures of Social Engagement. *The Museum of Modern Art*.
- Lindblom, C. E. (1959). The Science of Muddling Through. *Public Administration Review*, 19(2), 79-88.
- Lydon, M., & Garcia, A. (2015). *Tactical Urbanism: Short-Term Action for Long-Term*. Washington: Change Island Press.
- Marshall W.E., Andrew L. Duvall ve Deborah S. Main (2016) Large-scale Tactical Urbanism: the Denver Bike Share System, *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 9(2), 135-147
- McFarlane, C. (2011). The City As A Machine For Learning. *Transactions of The Institute of British Geographers*, 36(3), 360-376.
- Merker, B. (2010). Taking Place: Rebar's Absurd Tactics in Generous Urbanism. Hou, J. (Ed.) *Insurgent Public Space: Guerrilla Urbanism and The Remaking Ofthe Contemporary City* içinde (ss. 45-58).
- Mintzberg, H. (1994). *The Rise and Fall of Strategic Spatial Planning*. NewYork: Free Press,
- Mould, O. (2014). Tactical Urbanism: The New Vernacular of the Creative City. *Geography Compass* 8(8), 529-539.
- O'Callaghan, C. (2010). Let's audit Bohemia: a review ofRichard Florida's 'creative class' thesis and its impact on urban policy. *Geography Compass* 4 (11), pp. 1606-1617.
- Parker, S. (2007). Participation: A New Operating System for Public Services?. *Participation Nation: Reconnecting Citizens To The Public Realm*. *Involve*, 103-112.
- Pfeifer, L. (2013). *The Planner's Guide To Tactical Urbanism*. Montreal: Canada Page.
- Pickerill, J., & Chatterton, P. (2006). Notes Towards Autonomous Geographies: Creation, Resistance And Self-Management As Survival Tactics. *Progress in Human Geography*, 30(6), 730-746.
- Pinder, D. (2013). *Visions of The City: Utopianism, Power And Politics in Twentieth Century Urbanism*. Routledge.
- Rudolfsky, B. (1964). *Architecture Without Architects: An Introduction to Non-pedigreed Architecture*. Museum of Modern Art.
- Sanoff, H. (2008). Multiple Views of Participatory Design. *International Journal of Architectural Research*, 2(1), 57-69.
- Sawhney, N., de Klerk, C., & Malhotra, S. (2015). Civic Engagement Through DIY Urbanism and Collective Networked Action. *Planning Practice & Research*, 30(3), 337-354.

Swyngedouw, E. (2005). Governance Innovation and The Citizen: The Janus Face of Governance-Beyond-the-state. *Urban Studies*, 42(11), 1991–2006

Talen, E. (2015). Do-it-Yourself Urbanism: A History. *Journal of Planning History*, Vol. 14(2) 135-148

Tekeli, İ. (2009). Akılcı Planlamadan, Bir Demokrasi Projesi Olarak Planlamaya. *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*.

David Webb (2018) Tactical Urbanism: Delineating a Critical Praxis, *Planning Theory & Practice*, 19:1, 58-73.

Wortham-Galwin, Brooke D. (2013). An Anthropology of Urbanism: How People Make Places (and What Designers and Planners Might Learn from It." *Footprint*. 7(2), 21–40.

Yassin, H. H. (2019). Livable City: An Approach to pedestrianization Through Tactical Urbanism. *Alexandria Engineering Journal*, 58(1), 251-259.

URL1 < https://www.ikea.com/ms/en_AU/about_ikea/the_ikea_way/history/1940_1950.html>

URL2 < <http://onaranlarkulubu.com/projeler/> >

URL3 < <https://www.superpool.org/work/zumrutevler-square-interim-implementation>

URL4 < <http://kulturel-aracilar-etkinlikler.blogspot.com/> >

URL5 < <http://imkanmekan.blogspot.com/> >

URL6 < <http://tohumkarakoy.blogspot.com/> >

URL7 < <https://sokakbizim.org/#etkinliklerimiz> >

URL8 < <http://romabostani.org/> >

URL9 < <https://yedikulebostanlari.tumblr.com/> >

URL10 < <https://kentstratejileri.com/tag/kuzguncuk/> >

URL11 < <https://beyond.istanbul/mad-113d13810cbe> >

URL12 < https://issuu.com/bernardvanleerfoundation/docs/oyun_park__fikir_rehberi_tr_issuu >

UTL13 < <http://hey.imaginableguidelines.org/> >

URL14 < <http://www.kaldirimnerede.org/> >

URL15 < <https://muhit.co/ideas> >

URL16 < <http://takortak.org/blog/fikirtepede-multeci-oturma-odasi/> >

Kentsel Dönüşümde Planlama Örüntüleri ve Yerel Paydaşların Etkileri: İzmir Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe Şanlı

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Şule Demirel

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Kentler, süreklilik içerisinde dinamik, doğrusal olmayan karmaşık sistemler ve süreçler bütünüdür (Yetişkul, 2017); dolayısıyla da doğrusal, betimleyici araştırmaların ötesinde sahip olduğu karmaşık yapıyı anlamak üzere farklı araştırma yaklaşımlarını gerekli kılmaktadır. Bu çalışma temelinde “şehirlerin nasıl olması gerektiği” sorusuna cevap aramak yerine, İzmir Kentsel Dönüşüm Proje uygulama süreçlerinde ortaya çıkan oluşlar, örüntüler ipuçlarını araştırmakta ve kentsel dönüşüm yoluyla ortaya çıkan kelebek etkilerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu araştırma kapsamında İzmir’de dört kentsel dönüşüm proje alanı incelenmek üzere seçilmiştir. Araştırmanın kuramsal çerçevesinden yola çıkarak her bir alan için öncelikle yasal, yerel dinamikler ve aktörler tariflenerek aktörlerin birbirleriyle ilişkisinin çözümlenmesi için süreç içerisindeki konumları ve potansiyel beklenti ve çıkarları tanımlanmıştır. Mahalli, yerel, kent ölçeği ve ülke ölçeği olmak üzere ölçekler arası sürece etki eden dinamikler ve mekanizmalar belirlenerek tarihsel ipuçları, oluşlar, dönüm noktaları, etki mekanizmaları, yasal ve yerel tecrübe birikimlerinin izleri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Aktörler ve Katılım, Kentsel Dönüşüm, Kent ve Oluşlar, Planlamada Karmaşıklık

Planning Patterns and the Effects of Local Stakeholders in Urban Transformation: The İzmir Case

Abstract

Cities are dynamic, nonlinear complex systems and processes evolving in an ongoing continuity (Yetişkul, 2017); therefore, requires different research approaches to understand the complex structure it possesses beyond linear, descriptive research. Hence, instead of seeking an answer to the question of "how cities should be", this study aims to investigate emergencies, patterns, cues and aims to reveal the butterfly effects that occur through urban transformation in İzmir Urban Transformation Project implementation processes. Within the scope of this research, four urban transformation project areas in İzmir are selected to be examined. Based on the theoretical framework of the research, firstly legal, local dynamics and actors are identified for each field, and the positions and potential expectations and interests of the actors of the process are revealed in order to analyse the relationality between them. Dynamics and mechanisms affecting the inter-scale process, such as local, urban, and country scales, were identified and traces of historical clues, occurrences, milestones, mechanisms of influence, and accumulation of local and legal experience were traced.

Keywords: Actors and Participation, Complexity in Planning, Emergencies, Urban Transformation

1. Giriş

Kentler, kısa, orta ve uzun vadede ortaya çıkan birbirinden farklı ve çeşitli durum ve oluşlara (emergency) göre kendini uyumlayabilen ve bu doğrultuda bir süreklilik içerisinde evrilen, dinamik, doğrusal olmayan, açık ve bir o kadar da karmaşık sistemler ve süreçler bütünüdür (Yetişkul, 2017). Dolayısıyla bu sistem ve süreçler bütünü anlamak, bunlara yönelik müdahale biçimleri ve politika üretmek de yine süreç odaklı bir yaklaşımı gerekli kılar. Güncel planlama kuramları teori ve pratik arasındaki uyumsuzluklara ve mesafeye odaklanarak daha katı ve formüle edilmiş yaklaşımlardan, iletişim ve etkileşim temelli daha esnek yaklaşımlara doğru yönelmektedir. Bu noktada karmaşıklık kuramı da benzer biçimde kentsel problemlerin daha ziyade teorik-teknik rasyonalite ve iletişimsel rasyonalite arasında kalan geçişken, doğrusal ve sabit olmayan ve bulanık orta noktada gerçekleştiğini öne sürmektedir (De Roo, 2010). Kuram bağlamında kentler üzerine yapılan tartışmaların da kentlerin nasıl olması gerektiğinden öte, birbirinden farklı çok sayıda değişkenin kendi kendini organize edebilen, ancak bu organizasyonu gelişigüzelikten ziyade organik bir bütünlük içerisinde devam ettiren karmaşık yapısını anlamak üzerinde durduğu görülmektedir. Yani en öz haliyle, karmaşıklık kuramı, kentsel çalışmalarda kent mekânı ve planlamanın bir sonuç değil bir süreç olarak görülmesi gerekliliğini vurgular. Kentlerdeki değişimin en güçlü tetikleyici unsurlarından olan kente bir müdahale aracı olarak kentsel dönüşüm, yerel dinamiğin kendine özgü koşulları ile gelişen idrak veya kolektif direnç yoluyla çok etmenli yapıları, öngörülemeyen yerel oluşları (emergencies)

ortaya çıkaran bu tür süreç odaklı ampirik araştırmaları sürdürmek için zengin bir zemin sunmaktadır. Bu sebeple, daha geniş bir bilimsel projenin¹ parçası olan bu araştırma, kentsel dönüşüm projelerinin süreçlerine odaklanmaktadır.

Kentsel dönüşüm çalışmaları İzmir kenti için özgün bir yerel yönetim modeli oluşturma çabasıyla devam ettiği (Tekeli, 2018) ve bu modeli farklı kılan tetikleyici unsurlar olarak da uzlaşmacı katılım yaklaşımı ile yerleşmelerin değişimi ve dönüşüm süreçlerinin yönetiminin altı çizilmektedir (a.g.e., Yetişkul, 2018). Buradan hareketle de araştırmanın temelinde “şehirlerin nasıl olması gerektiği” sorusuna cevap aramak yerine, bu araştırma İzmir Kentsel Dönüşüm Projeleri arasından seçilen örneklerde uygulama süreçlerinde ortaya çıkan oluşlar, karmaşıklık kuramı ve temsiliyet üzerinden tarihsel ipuçlarının değerlendirilmesi; oluşların ortaya koyduğu organik bütünlüğün keşfi, güç ilişkilerinin analizi, bu ilişkilerin ortaya koyduğu söylemlerin tespiti, kurulan organik ilişkilerin, ittifakların hem birbirleri ile hem de güç ilişkileriyle sosyo-mekânsal izlerinin sürülmesini hedeflemektedir. Bu kapsamda, İzmir kentinde kentsel dönüşüm alanlarına da etki eden tetikleyici değişim oluşları ve örüntüleri ve İzmir’de Büyükşehir Belediyesi’nce yürütülen kentsel dönüşüm projelerinden seçilen inceleme örneklerinin karmaşıklık kuramı bağlamında nasıl değerlendirilebileceği araştırmanın ana sorusudur.

Bu araştırma kapsamında İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin girişimiyle başlatılan, biten ve devam eden Kentsel Dönüşüm alanları arasından dört tanesi incelenmek üzere seçilmiştir. Bu proje alanlarının öncelikli olarak seçilme nedenleri kentsel gelişim için tetikleyici unsur olma potansiyeline sahip olmaları, her bir alanın birbirinden farklı kentsel bölgeyi temsil etmesi, her alanın ruhunun birbirinden farklı ve farklılaşan çeşitlilikte tarihsel, yasal, sosyal ve mekânsal gelişim izlerine ve özelliklerine sahip olması, dolayısıyla da her bir alan için farklı süreçlerin ortaya çıkmasıyla her adımında farklı çözüm önerileri üretilmesini gerekli kılmıştır. Bu anlamda süreci tamamlanan Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi, ilk 2 etabı tamamlanan ve diğer etaplarında dönüşüm süreci devam eden Uzundere Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi, bahsi geçen ilk iki alandan farklılaşan yerel ve etnik özellikte Roman kültürünün hâkim olduğu ve henüz uzlaşma sürecinin devam ettiği Örnekköy Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi ve yine uzlaşma ve ihale aşamasında olan Ege Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi alanları inceleme örnekleri olarak seçilmiştir.

Araştırmanın kuramsal çerçevesinden yola çıkarak her bir alan için öncelikle yasal, yerel dinamikler ve aktörler tariflenerek aktörlerin birbirleriyle ilişkilerinin çözümlenmesi için süreç içerisindeki konumları ve potansiyel beklenti ve çıkarları tanımlanacaktır. Mahalli, yerel, kent ölçeği ve ülke ölçeği olmak üzere ölçekler arası sürece etki eden dinamikler ve mekanizmalar belirlenerek tarihsel ip uçları, sosyo-mekânsal özellikler, aktörler ve ilişkiler ve değişime yön veren oluşların izlerinin sürülmesi çalışmanın hedeflerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla yere özgü bağlam üzerinden bu tür ilişkisel mekanizmaların çözümlenmesi nicel bir betimlemeden öte nitel bir anlamlandırma sunmayı gerekli kılmaktadır.

¹“İzmir Örneği ile Türkiye’de Değişen Yerleşme Örüntüsünün Yorumlanması”, 117K825 TÜBİTAK-1003 Öncelikli Alanlar Projesi

2. Kapsam ve Kuramın İzinde: Değişim Örüntülerini Anlamak

Türkiye'de belirli veya kimi zaman da örtük aktörler arasındaki kentsel güç ilişkileri gerektiğinde resmi planlama süreçlerini atlama kapasitesi geliştirirken, karar alma süreçleri ve kentsel mekân üretimi için temel olmuştur (Sanli ve Townshend, 2018). Neoliberal politikaların tetikleyici etkisi, küresel kent söylemi ile birlikte kentlerin çekiciliğini arttırmak üzere karar vericilerce desteklenmiş, kentsel mekan ise kentsel ranttan beslenen piyasa mekanizmalarının güç ilişkilerindeki ağırlığının arttığı odaklara evrilmiştir. Özellikle, devletin kamu hizmetlerinin sunumundan çekilmesi, sosyal politikaları ikinci sırada tutmuş ve bunun yerine kentsel rant ve bireysel çıkarlara dayalı kentsel kalkınma ve müdahale araçlarını ana gündeme getirmiştir. Bu nedenle, literatürdeki tanım ve hedefler farklılık gösterse de, uygulamada ve uygulamayı kolaylaştırıcı yasal altlık oluşturmada özellikle son yıllarda kentsel dönüşüm önemli bir yer edinmiş ve mekansal dönüşüm müdahalesinin ana aracı haline gelmiştir. Buna karşılık, kentsel alanlar artan kentsel rant amacı ile vazgeçilmez eylem alanları haline gelmiştir. Kentsel gelişim bu kapsamda kendine bir yol çizerken, kentsel dönüşüm özellikle de son dönemde popülist yaklaşımlarla üretilen planların kısa vadeli kâr getirileriyle arzu edilen yeni bir iş girişimi olarak algılanmaktadır. En yalın haliyle mevcut kent dokusunun iyileştirilmesine yönelik müdahale olarak ifade edilebilecek kentsel dönüşümün, Türkiye'de gecekondu ıslahıyla başlayan varoluşu, özellikle 2000 sonrası yürürlüğe giren yasa ve yönetmeliklerle farklı biçimlere bürünmüş, kentsel dönüşüm kimi zaman kentsel rantın güç odaklarınca yönetimini sağlayan, kimi zamansa iyileştirilmesine ihtiyaç duyulan kent parçalarının etkin yönetimine imkân veren bir planlama aracı haline gelmiştir.

Oluşları ve sürecin kendisini anlamamanın temeli teşkil ettiği karmaşıklık kuramı ile kentlerin değişimini anlamada; tarihsel ipuçlarının izini sürme, çeşitli zaman dilimlerini işaret eden dönemlerde kentsel gelişim süreçlerinin gezinmesini tayin edebilme gibi olayların özü ve bu özün zaman içinde ortaya koyduğu organik birliğin keşfi önem kazanmaktadır. Kuram çerçevesinde, kentsel problemlerin, teorik-teknik temelli akılcılık (technical rationality) ve iletişimsel akılcılık (communicative rationality) arasındaki geçişli, doğrusal olmayan, dengesiz ve bulanık kısımda gerçekleştiğini vurgulanırken (De Roo, 2010), aynı zamanda karmaşık sistemlerdeki düzen ve kaos ikileminin hatları belirsiz kesişim noktasında oluştuğunun da altı çizilmektedir (Waldrop, 1993). Yani kentlerin devingen, dinamik, oluşlara uyumlama kapasitesi geliştiren yapısı ile değişim örüntülerini anlamlandırmak, değişim sürecinin kendisini "şu an ve burada" (De Roo, 2010) statik kalıbının dışında, sınırları belirli bir zaman ve yine sınırları tarifli bir mekândan öte değerlendirmek, karmaşık sistemleri çözümlenebilmek için elzemdir.

Özellikle batıda 20. yüzyılın sonlarından itibaren liberal ve neoliberal değişiklikler ve dönüşümleri takiben, planlamanın geleneksel yasal ve kuralcı gücünü kaybettiği vurgusuyla (Healey, 1993), daha esnek yaklaşımları desteklemeyi ve iletişim, iş birliği ve katılım üzerine odaklanmayı hedef almaya yönelik farklılaşmış bir planlama anlayışı ortaya konmaktadır (Healey, 1996; Forester, 1989; Innes, 1995). Dolayısıyla statik ve sınırları net çerçevelerle çizilmiş planlama kuramlarından daha esnek, uyumlu yaklaşımlara geçişin gözlemlendiği güncel planlama yazınının odağındaki katılımcı planlama yaklaşımı öne çıkmıştır. Bu yeni yaklaşım bağlamında karmaşıklık kuramı ise sosyal karmaşıklık kuramı ve katılımı temsil etme üzerinden ifade edilmektedir. Bu yaklaşımda aktörlerin çeşitliliği,

her bir aktörün ve/veya aktör grubunun kendi içinde ve çevresiyle olan ölçekler arası ilişkiler ve bu ilişkilerin çeşitliliği üzerinden geleneksel “biz ve onlar” (Van Wezemael, 2010) ayrımının; sadece “katılımcı” olmanın ötesinde süreci aktif-eylemsel olarak temsil edebilen kapasitenin yaratılması gerekliliği ve sürecin geliştirdiği kapasite ile değişen koşullara sürekli uyumlama kabiliyeti üzerinde durmaktadır (Hillier ve Van Wezemael, 2012). Bir başka ifade ile, literatürdeki ‘katılım’ vurgusu, birbirleriyle ve kendi içlerinde farklı konum, bağ ve ilişki kurma kapasitesine sahip olan sürecin aktörlerinin kendi çıkarlarına göre (ihtiyaç ve beklentileriyle birlikte) geliştirdikleri güç ilişkileri doğrultusunda bir mücadele içine girdikleri, bu devingen süreç içerisinde kendilerini geliştiren beklensinik olaylara ve durumlara göre tekrar konumlandırabildikleri ilişkiler bütününi işaret etmektedir (Hillier, 2007; Hillier 2002). Ancak mevcut realitedeki ve farklı seviyelerdeki güç ilişkilerinin kent mekanının değişimine ve dönüşümüne olan etki kapasitesi, kentsel mekân örüntülerindeki değişimin izini sürmede sadece ekonomik ya da siyasal aktörlerin ilişki ağı üzerinden değil, sürecin bir parçası haline gelen tüm aktörler üzerinden de değerlendirilmelidir.

Bu noktada karmaşıklık kuramı bağlamında kentsel dönüşüm süreci, seçilen İzmir Modeli araştırması üzerinden temsiliyetin inşasını ortaya koymayı gerekli kılmaktadır. Bu noktada temsiliyet, ölçekler arası kapasitesiyle ulusal, yerel ve mahalli bağlamlarda; yasal çerçevesi dolayısıyla yasa, yönetmelik, plan kararları ve uygulamalarıyla; kent yöneticileri (karar vericiler), halk ve finansmanı sağlayan özel sektör gibi aktörlerin çeşitliliğiyle ortaya konabilirken; kentsel dönüşüm sürecini İzmir Modeli için işler kılan katılım ve güven inşası halk ve büyükşehir belediyesi uzlaşma mekanizmalarını odağa çekmektedir. Ancak seçilen kentsel dönüşüm projelerindeki süreçlerin irdelenmesinden önce ölçekler arası bağlamda ulusal tecrübelerin ve yasal birikimin ortaya konması, çalışmanın başında ortaya konan hedefler arasından tarihsel ipuçlarının izlerinin sürülmesi, sürece etki eden dinamikler ve mekanizmaların anlaşılabilmesi için gereklidir.

3. Arka Plan: Ölçekler Arası Bağlamsal Örüntülerin İzinde

Savaş sonrası dönemde Türkiye’de özellikle büyük kentlerin savaşın yıkıcı etkilerinin yaşayan kent parçalarının yenilenmesine yönelik müdahaleler, Ankara’nın başkent ilanı sonrası yeni bir kent geliştirmeye duyulan ihtiyaçla devlet eliyle yapılmaya başlanmış, takip eden dönemde ise sanayileşme ve tarımda makineleşmenin etkisiyle kentsel alanlara yaşanan yoğun göç kaçınılmaz bir sonuç olarak düzensiz kentsel yayılmayı gündeme getirmiştir. 1950 sonrası, özellikle göç alan büyük şehirler, gelecek nüfusun barınma ihtiyacını karşılayamamış, bu da kimi yerlerde merkezi alanlarda, kimi yerlerde de bu kentlerin çeperlerinde gecekondu oluşumunun, göçle gelenlerin kendi çözümlerini üretmesinin önünü açmıştır. Bu nedenle, Türkiye için yapıllı çevrenin dönüşümü üzerinden kentsel dönüşüm uygulamaları, ilkin gayri resmi konutları yasallaştırmaya yönelik bir girişim olarak ortaya çıkmış ve planlama bir müdahale aracı olarak inşaat haklarının artırılması, mevcut konut stokuna eklenen apartmanlarla parsel ölçeğinde dönüşümle sonuçlanmıştır.

Bu dönemden itibaren uygulamalar siyasal rant aracı haline gelmiş ve her yeni seçim döneminde “gecekondu önleme” söylemi halen güncelliğini koruyan bir seçim vaadi olarak kullanılmıştır. Ancak gecekondu oluşumuna neden olan ana etmenleri bertaraf etmeye

yönelik girişimler yerine gecekondular sorununu yasallaştıran af yasaları çıkarılmış, dolayısıyla her ne kadar söylemde aksi ifade edilse de gecekondular üretimi her yeni dönemde sunulan “af” opsiyonuyla gerçekte teşvik edilmiştir. 1990'dan itibaren kamu-özel sektör ortaklıkları ivme kazanmış ve alışveriş merkezleri, lüks konutlar, büyük iş merkezleri ve plaza olarak özelleştirilmiş müdahaleler sunarken, gecekondular ve apartman bloklarıyla konut arzı devam etmiştir. Aynı dönemde ülkede, tüketim alışkanlıkları hızla değişmiş, yeni tüketim toplumu, toplumsal düzeyde ve yapısal çevrede kendini en açık haliyle gösterir olmuştur. Dolayısıyla bu dönem uzun vadeli ihtiyaçlar ya da sürdürülebilir yaklaşımları göz ardı ederek kısa vadeli çıkarlarla kentsel rantın hızlı kar elde etme kapasitesini odağa almıştır. Bu süreç aynı zamanda Türk kent siyaseti için kentsel popülizmin keşfi olmuştur (Keyder ve Öncü, 1994).

2000'li yıllarla birlikte inşaat yatırımları ivme kazanarak devam ederken, Türkiye'de yapısal çevreye yönelik yasa ve yönetmeliklerde, özellikle kentsel arazilerin yönetilmesinde güç ilişkilerinin yeniden düzenlenmesine yönelik kayda değer değişiklikler olmuştur. 1980 sonrası dönemde başlangıçta düşük ve orta gelir grubuna konut sunumu amacıyla kurulan TOKİ'nin (Toplu Konut İdaresi), özellikle 2000 sonrası süreçte 5162 sayılı Kanun ile 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'nda yapılan değişikliklerle birlikte yetkileri genişlerken, yanı sıra gecekondular bölgelerinde dönüşüm projeleri planlama ve uygulama yetkisi de tanımlanmıştır. 2004 sonrası gerçekleşen bu yapısal dönüşüm, gecekondular alanlarının silüetini de çoğunlukla tip proje beton bloklara dönüştüren bir süreci beraberinde getirmiştir. Kentsel dönüşüm projeleri devletin gelir kaynağı haline gelirken; bu uygulamalardan en kazançlı olanlar yükleniciler ve kamu ile ortaklık yapan diğer özel şirketler iken, en savunmasız olanlar, aynı hikâyeyi yeniden yazmak için yeni kiracılar olarak çevredeki diğer gecekondular bölgelerine göç etmek zorunda kalan kiracılar olmuştur.

2000 sonrası dönemde, kentsel dönüşüm ve yenileme konusunda mevcut mevzuat, yönetmelikler ve genelgeler üzerinde yapılan değişiklikler, “kentsel dönüşümü” kasıtlı olarak ana planlama araçlarından biri haline getirmiştir. Ankara'ya özel olarak düzenlenen 5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi kanunu ile başlayan süreçte kentsel dönüşüm odaklı birçok yeni kanun ve yönetmelik çıkarılmıştır. 2011'e kadar geçen süreçte çıkarılan yasalar büyükşehir belediyelerinin kentsel dönüşüm alanı ilanında tek yetkili kılınmasına yönelik girişimleri içerirken (5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye kanununun 73. Maddesi ve 5393 sayılı Belediye Kanununun 73. Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair 5998 Sayılı Kanun), bu dönemden sonra yeniden-merkezleşmeye yönelik müdahalelerle kentsel dönüşüm alanı ilanına merkezi hükümetin de bakanlıklar aracılığıyla dahil olabileceği girişimlerde bulunulmuştur. Özellikle 2011 yılında yürürlüğe giren Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki; 644-648 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler ve 2012 yılında yürürlüğe giren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun yeniden-merkezleşmeye örnek olarak verilebilir. Ancak bir planlama aracı olarak kentsel dönüşüm mevcutta ağırlıklı olarak 5393 sayılı Belediye Kanununun 73. Maddesi ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesine yönelik kanunlar çerçevesinde yürütülmektedir.

Kentsel dönüşüm süreçlerinde katılım konusunda ise bu son dönem halk katılımına atıflarda bulunsa da, pratikte katılım retorikten öteye geçememekte, olağan gelenek olarak sakinleri proje ve aktif katılım için kapasite üretmeyi amaçlamak yerine arazi sahiplerinin tazminat hesaplamaları hakkında bilgilendirmeyi hedefleyen iletişim ofisleri kurmakla sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle, katılım mekanizması yerel otorite tarafından kararlaştırılmış olan planın bilgilendirilmesiyle sınırlı kalmakta ve uygulamada Arstein'in (1969) katılım merdiveninde sunduğu "katılımsızlık"la olası karşılıkları ve itirazları yatıştırmayı amaçlamaktadır. Bu aynı zamanda yukarıda bahsedilen temsiliyet üzerinden kurulan güven inşasını ve sürecin güvenilirliğini savunmasız hale getirmektedir. Fakat ilerleyen bölümlerde de sunulacağı üzere İzmir Modeli son dönemde Türkiye'de uygulanan ve katılımı odağa aldığını ifade eden girişimler arasından sakinlerin bilgilendirilmesi altında gizlenmiş katılımsızlık geleneğini kırma konusunda bir adım ileriye gitmektedir.

4. Çalışma Alanı ve Yöntem

Şekil 1: İzmir Master Plan Kararlarında Sağlıklaştırma ve/veya Dönüşüm İhtiyacı Belirlenen Kentsel Alanlar

İzmir Büyükşehir Belediyesi 2005 yılında onanan master plan çalışmalarında kentsel alanın %43 gibi önemli bir kısmı "İyileştirme ve/veya Yenileme Gerektiren Kentsel Alanlar" olarak belirlenmiştir (Şekil 1). Aynı plan kapsamında 352 hektarlık alan ilk müdahale edilecek alanlar olarak kentin geri kalanında belirlenen dönüşüm alanları için öncü niteliği taşıması amacıyla değerlendirilmiştir. Belirlenen 352 hektarlık alan içerisinde 46 hektarlık kısımda ise "Afet Riskli Alanlar" ifadesiyle Kentsel Dönüşüm süreci tamamlanmış

(Kadifekale, Gürçeşme, Yeşildere Mahalleleri), kalan 306 hektarlık alanda ise “yerinde dönüşüm” sloganı ile dönüşüm çalışmaları Bayraklı, Uzundere, Ege Mahallesi, Örnekköy, Ballıkuyu, Gaziemir, Güzeltepe’de devam etmektedir.

Master Plan kapsamında belirlenen alanlar içerisinde Büyükşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Dairesi tarafından öncelikli kentsel dönüşüm alanı ilan edilmiş alanlardan çalışma kapsamında kentsel gelişim ve değişim örüntülerinin izlerini sürmek amacıyla dönüşüm süreci tamamlanmış, devam eden ve henüz başlangıç aşamasında olmak üzere farklı dört mahalleye odaklanılmıştır. Kadifekale, Uzundere, Örnekköy ve Ege mahalleleri bu anlamda tarihsel gelişim izleri, yerel ve mahalli örüntüleri, planlama tecrübesi ve mevcut koşulları bağlamında birbirinden farklı ve zengin araştırma materyali sunması dolayısıyla seçilmiştir.

İlk saha analizleri 2018 Temmuz ayında pilot çalışma ile başlamış, her bir proje alanı ziyaret edilmiş ve resmi olmayan görüşmeler gerçekleştirilerek sonraki çalışmalara altlık oluşturacak çerçeve çizilmiştir. Takip eden dönemde Eylül 2018’de detaylı saha çalışmaları yürütülmüş, bu dönemde her mahallede hak sahipleri, kiracı ve yasal statü ile hak sahipliği bulunmayan işgalci konumunda olan kişilerle, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Dairesi yetkilileri ve plancıları ve her proje alanında yer alan iletişim ofisi çalışanları ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sonraki süreçte, yürütülen derinlemesine görüşmelerin deşifresi tamamlanmış ve araştırmanın yöntemi için belirlenen çerçeve kentsel dönüşüm proje alanları için süreç öncesi, sürecin devam ettiği dönem ve süreç ertesi sonuç ve beklentiler olmak üzere 3 ana zaman dilimine ayrılarak oluşturulmuştur. Bu dönemde seçilen alanların plan ve kentsel gelişim süreçleri geçmişten günümüze incelenmiş, gecekonduların oluşumu, ülke, kent ve mahalle bağlamındaki ölçekler arası ve yasal süreçleri ile ilişkilendirilmiştir. Temmuz 2019 ve Eylül 2019 tarihlerinde revize edilen çalışma çerçevesi ile tüm alanlarda kapsamı genişletilmiş derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş, farklı hak sahipleri, işgalci ve kiracılarla görüşülürken; mahalle muhtarları, kentsel dönüşüme yönelik yerel ölçekte kurulan mahalli derneklerin temsilcileri, bazı etapları tamamlanmış projeler için finansmanı sağlayan özel sektör temsilcileri ve satış ofisleriyle görüşmeler tamamlanmıştır. Bu kapsamda yerel dinamiklerle süreç analizine altlık oluşturmak ve aktörlerdeki çok katmanlılık, oluşların izini sürmek amacıyla yerel dinamiklerle bir süreç analizi yapılmıştır. Bu anlamda alanda ika- met eden veya hak sahipliği bulunan kişiler arasından ulaşılmaması gereken hedef kişiler:

- Dönüşüm sürecinin devam ettiği yerlerde halen alanda yaşayanlar
- Alandan ayrılıp dönüşüm kapsamında tahsis edilen yerlere yerleşenler
- Alandan ayrılıp tahsis edilen yerin dışındaki yerlere taşınanlar

Olarak belirlenirken, gelişim örüntülerinin izini sürme amacıyla karmaşıklık kuramı bağlamında ise farklı çok sayıda değişkenin kendi kendini organize edebilen, tarih içinde birbiri üzerine biriken tecrübe süreçlerini ortaya koyabilmek için;

- Seçilen çalışma alanlarının yerel ve bölgesel ölçekler arası bir değerlendirme ile mekânsal, sosyal ve planlama tarihi ve tecrübeleri ülkenin dönemsel geçişlerinin mekânsal, yasal, sosyo-ekonomik etkileri ile aktörler ve ilişkiler bütünüün analizi:

- Mahalle sakinlerinin (hak sahibi, kiracı, işgalci) aktif halk temsiliyeti kapasitesinin irdelenmesi: dönüşüm projesini destekleyenler ve/veya karşı olanlar biçiminde kategorize edilebilecek gruplarla alanların genel hatlarıyla dünü, bugünü ve yarınına yönelik izler ve izlenimlerin birinci ağızdan edinilmesi
- Yerel Yönetim temsilcilerinin (Yönetim kademesinden, Kentsel Dönüşüm Daire Başkanlığı ve iletişim ofisi temsilcilerine çeşitlenen aktörlerin) süreçlerdeki temsiliyet ve etkinlik kapasitesinin irdelenmesi
- Özel sektör temsilcilerinin proje süreçleri ve akabinde gelişecek değişime yönelik öngörülerinin edinilmesi
- Süreç öncesi, sürecin kendisi ve sonrasında gelişen, uyumlanan tecrübelerin incelenmesi

Üzerinden bir çerçeve ile her çalışma alanına yönelik araştırmalar tamamlanmıştır.

5. İzmir Kentsel Dönüşüm Projeleri

5.1. Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi

1950 sonrası hızlı ve kontrolsüz göçün önemli varış noktası olan Kadifekale, İzmir'in en eski yerleşim alanlarından biri konumundadır. Kentsel alandaki konut arzının yetersiz kalması nedeniyle kent merkezine yakın olan Kadifekale'de zaman içerisinde gecekondulaşma yoğunlaşmış; hazine mülkiyetinin varlığı, kent merkezine yakınlığı ve konumu, demiryolu ve karayolu bağlantılarının yakınlığı dolayısıyla yoğunluklu olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden göç eden grupların yerleştiği gecekondulu alanlarından olmuştur (Yetişkul, 2018). Göç eden bu gruplar ağırlıklı olarak Mardinliler olmak üzere, Elazığ, Sivas, Tokat, Kars gibi Doğu illerinden gelen kişilerden oluşmaktadır. Yoğun nüfus hareketlerinin varış noktası olan Kadifekale, aslında heyelan riski nedeniyle yerleşim için sakıncalı bir alandır.

Kadifekale, 1962 ve 2005 yılları arasındaki farklı tarihlerde Bakanlıkça hazırlanarak onaylanan sekiz adet jeolojik etüt raporu doğrultusunda jeolojik sakıncalı alan olarak belirlenmiştir. Jeolojik yapısı dolayısıyla 1977 yılında gerçekleşen ve alanda ciddi hasar yaratan heyelan sonrası ilk kez 1978 yılı başlangıç olmak üzere, 1982, 1998 ve 2003 yıllarında dört farklı Bakanlar Kurulu kararıyla "Afete Maruz Bölge" ilan edilmiştir. Afete Maruz Alanlar için hazırlanan imar planlarında da jeolojik sakıncalı alan olarak belirlendiği için herhangi bir yeni yapılaşma önerilmemiş ve plan kararları alanın tahliyesi ve ağaçlandırılması şeklinde alınmıştır. Ancak Kadifekale'de gecekondulu yapılaşmasının önüne geçilememiş, gecekondulaşma artarak devam etmiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu'daki çatışmalar sonucu yerlerinden edilen kişiler, jeolojik sakıncalı alan olması dolayısıyla konut maliyetleri görece ucuz olan alanda yer seçerek buraya göç etmişlerdir (Saraçoğlu ve Demirtaş-Milz, 2014). Afete Maruz Bölge ilanı, gecekondulu affi yasası gibi farklı yasal düzenlemeler alandaki mülkiyet yapısının çok çeşitli ve dolayısıyla çözümünün çok boyutlu olmasına neden olmuştur. Alanda tapusu ve tapu tahsis belgesi olan gecekondulu sahipleri olduğu gibi, "Afete Maruz Bölge" ilanlarıyla tahsis belgeleri

geçersiz sayılmış ve tapu sahibi olmayanlar da yer almıştır (Yetişkul, 2018). Bu doğrultuda mülkiyet yapısı karışık olan alanda ıslah ve imar düzenlemeleri olumsuz etkilenmiş, Kadifekale giderek çöküntü alanı haline gelmeye başlamıştır.

Afete Maruz Bölge ilan edilen alanda yaşayan kişilerin güvenliğinin sağlanması, sağlıklı ve güvenilir alanlarda yaşamlarını devam ettirmesi gereğiyle kentsel yenileme projesi hayata geçirilmiştir. Kadifekale Kentsel Yenileme Proje alanı, 42 hektar büyüklüğünde olup, proje alanı içerisinde Kadifekale, Altay, İmariye, Aziziye, I. Kadriye, Hasan Özdemir, 19 Mayıs, Vezirağa ve Kosova olmak üzere 9 mahalle yer almaktadır. 2005 yılında TOKİ ve İzmir Büyükşehir Belediyesi arasında düzenlenen Protokol; gecekonduların boşaltılarak hak sahiplerinin Uzundere’de yapılacak konutlara taşınmasını ve Kadifekale heyelan bölgesinin de rekreasyon alanı olarak düzenlenmesini öngörmüştür. TOKİ ve Büyükşehir Belediyesi arasında düzenlenen protokolü takiben 2006 yılında alandaki yapılar için kamulaştırma kararı alınmış, bu doğrultuda Büyükşehir Belediyesi tarafından hak sahiplerine nakdi ve aynı olmak üzere iki farklı öneride bulunulmuş; ardından 2007 yılında alanda yıkım başlamıştır. Yaklaşık 20.000 kişinin yaşadığı, 3300 hak sahibinin bulunduğu alanda 2006 tarihinde İletişim ve Tanıtım Merkezi kurulmuş, proje tanıtım toplantıları düzenlenmiştir. Proje süreci içerisinde TOKİ tarafından inşa edilen konutların yapımı, değer tespiti ve devri ile ilgili sorunlar yaşanmış, Büyükşehir ve Konak Belediyesi ile TOKİ arasında akdedilen protokol üzerinde anlaşmazlık çıkmıştır. Bu doğrultuda 2008 yılında düzenlenen Ek Protokol ile hak sahiplerinin mağduriyetini önlemek amacıyla İzmir Büyükşehir Belediyesi TOKİ’den 850 konutu satın almış ve konutları hak sahiplerine teslim etmiştir. Uzundere’de yapımı tamamlanan toplu konutların teslimi 2010 yılında tamamlanmıştır. 2011 yılı itibarıyla Kadifekale’de yıkımın tamamlanması ile söz konusu heyelan bölgesinin tamamı ağaçlandırılmıştır (Şekil 2).

Şekil 2: 2006 ve 2013 yılında Kadifekale’nin görünümü (Kaynak: İzmir Büyükşehir Belediyesi)

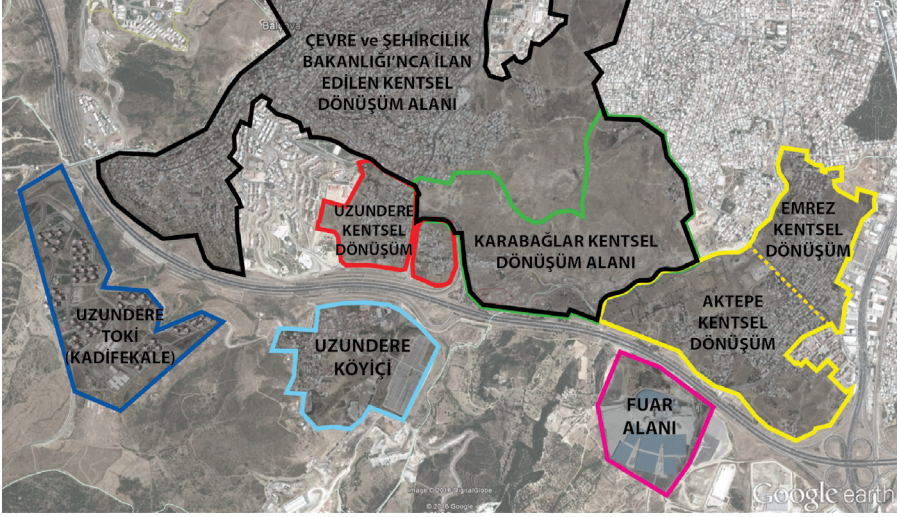
Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi kapsamında 2018 yılı Temmuz ve Eylül aylarında gerçekleştirilen öncül arazi çalışmalarında, Kadifekale’de yaşayan ve kentsel yenileme projesi sonucunda İzmir Büyükşehir Belediyesi ile anlaşma sağlayarak yeni yerleşim alanı Uzundere TOKİ konutlarına taşınan hak sahipleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde Uzundere TOKİ’de yaşayan hak sahipleri, alanın erişilebilirliğinin az ve ulaşım bağlantısının zayıf olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca yeşil alan, eğitim, sağlık ve ticaret alanları gibi sosyal donatı alanlarının yetersiz olması vurgulanmıştır. Yanı sıra alanda güvenlik problemi ve etnik ve sosyo-kültürel farklılıkların yarattığı sorunlara değinilmiştir. Konut edinme sürecinde ödeme koşulları açısından yapılan taksitlendirmelere faiz etki etmesi ile borçlarının hiç azalmadığı; Kadifekale’den Uzundere TOKİ’ye taşınıp Büyükşehir Belediyesi vasıtasıyla konut satın alanlar ile doğrudan TOKİ’den konut alan kişilerin ödemelerinde farklılık olduğu belirtilmiştir. Görüşme gerçekleştirilen hak sahiplerinden biri doğrudan TOKİ’ye borçlu olanların borçlarını ödememelerine rağmen hala konutlarında

oturabildiğini ifade ederken, kendi sözleşmelerine göre 3 aylık süre ile borç ödemeleri halinde konutlarından çıkartılacaklarını belirtmektedirler. Yerel yönetim tarafından ekonomik olarak zarara uğratıldıklarını düşünen hak sahibi, konut edindirme sürecinde yapılan taksitlendirmeler sonucunda uygulanan bileşik faizle, dönüşüm projesine karşı olumsuz duruşa sahiptir ve “ömür boyu kiracı” olacağı yönünde bir tepki göstermektedir. Görüşme sağlanan hak sahibi, ödenecek taksitlerin sürekli artmasının yanı sıra aidat, gaz, elektrik gibi giderlerin de külfet olmasının alana taşınan ve gelir durumu düşük olan kişiler için sıkıntı oluşturduğu görüşündedir. Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi sonucu hak sahiplerinin ödeme planları hususunda ortaya çıkan olumsuz sürecin İzmir Büyükşehir Belediyesinin ilerleyen dönemde gerçekleştireceği kentsel dönüşüm projelerindeki ödeme planlarının yeniden değerlendirmesine ön ayak oluşturan bir süreç olduğu söylenebilir.

Temmuz 2019’da gerçekleştirilen saha çalışması kapsamında ise afete maruz bölge olmasından dolayı tamamen boşaltılan Kadifekale Kentsel Yenileme Proje alanında daha önceden yaşayan, kentsel yenileme projesi sonrası alandaki tüm haklarını alarak projeden çekilen bir hak sahibi ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme gerçekleştirilen hak sahibi kentsel yenileme sürecinden belediyenin alanda yaptığı toplantılar aracılığıyla haberdar olduğunu, mecbur kaldığı için ikna olduğunu ifade etmiştir. Arsası karşılığında aynı olarak haklarını alan hak sahibi, Uzundere toplu konutlarındaki evini kiraya verdiğini ve iş düzeninin bozulmasından dolayı önceden beri sürdürdüğü midyecilik işinden kar edemediğini belirtmiştir. Kentsel yenileme süreci sonucunda toplu konutlara taşınan diğer hak sahiplerinin de her gün Kadifekale bölgesine gidip geldikleri, dönüşüm sürecinin kişilerin işlerini olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. Sonuç olarak Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi alanında hak sahibi olan ve Uzundere TOKİ’ye taşınan kişilerin kentsel yenileme projesi sonucunda iş düzenlerinin ve bu nedenle gelirlerinin olumsuz etkilendiği; bu bağlamda alandaki hak sahiplerinden bir kısmının sürdürmekte olduğu iş nedeniyle kentsel yenileme alanı çeperinde yer alan konutlara geri dönüş ve yerleşme eğilimi taşıdığı görülmüştür.

5.2. Uzundere Kentsel Dönüşüm Projesi

Karabağlar ilçesine bağlı olan Uzundere Mahallesi, 1980-1985 yılları arasında köy statüsünden mahalle statüsüne geçmiş, 1960 sonrası nüfus hareketleri sonucunda gelişmeye başlamıştır. 1998 yılında İzmir-Çeşme otoyol bağlantısı tamamlanana kadar kent merkezinden kopuk, kırsal dokuya sahip bir yerleşim alanı olmuştur. Ancak otoyol bağlantısının tamamlanması ile bölgede kentsel gelişim ivme göstermiş, bölge tarımsal kimliği yitirmeye başlamıştır (Çilingir ve Kut Görgün, 2018). 2005 yılında Dünya Üniversite Oyunları için ev sahibi olan İzmir’de, oyunlar köyünün yer seçimi bu bölge olmuştur. “Afete Maruz Bölge” ilan edilen Kadifekale’de gerçekleştirilen kentsel yenileme projesi sonucunda burada yaşayan hak sahiplerine sağlanacak Uzundere TOKİ konutları yine bu bölgede konumlanarak 2010 yılında inşa edilmiştir. 2012 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından bölgede yer alan 540 hektarlık alan afet riskli alan ilan edilmiştir. 2015’te 33 hektarlık bir alanda açılan Fuar İzmir ise yine bölgede yer almaktadır (Şekil 3) (Çilingir ve Kut Görgün, 2018).

Şekil 3: Uzundere Kentsel Dönüşüm Proje Alanı ve Yakın Çevresi

Farklı kentsel gelişim süreçlerinin sürmekte olduğu bölgede, 5393 sayılı Belediye kanununun 73. Maddesi kapsamında Uzundere Kentsel Dönüşüm Projesi ilan edilmiş, Eylül 2012'de Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Alanda; mevcut durum tespiti amacı ile ölçümler yapılmış, hak sahipliğine ilişkin bilgi/belge toplanarak hak sahipliliği belirlenmiş, alanda toplantılar yapılarak kişilerin beklentileri öğrenilmiş ve bu doğrultuda kentsel tasarım ve mimari projeler hazırlanmıştır. 2013 yılında İletişim ve Tanıtım Merkezinin açılması ile uzlaşma görüşmelerine başlanmıştır. Toplam 32 hektar olan proje alanında toplam 497 yapı ve 1170 bağımsız birim bulunmakta ve yaklaşık 6000 kişi ikamet etmektedir.

6 etapta tamamlanması planlanan Uzundere Kentsel Dönüşüm Projesi ile toplam yaklaşık 3500 birimde konut, konut altı ticaret, ticaret ve eğitim alanları, gençlik ve spor merkezi, sosyal ve kültürel merkezler, pazar alanı, otopark gibi kullanımların yer alacağı bir alan planlanmıştır. Proje süresince hak sahiplerine sözleşme gereği kira yardımı sunulmakta, isteyenlere Belediyeye ait Uzundere toplu konutlarından geçici konut tahsis edilmektedir. Mayıs 2018 tarihinde inşaatlara başlanmış olan proje alanının 1. ve 2. etabında "kat karşılığı anahtar teslimi" ihalesi Folkart tarafından alınmış, her iki etapta da inşaatlar tamamlanarak konutlar hak sahiplerine teslim edilmiştir (Şekil 4). Uzlaşmanın tamamlandığı 3. etap için ise ihale süreci halen sonuçlanamamıştır.

Şekil 4: Uzundere Kentsel Dönüşüm Projesi Temmuz 2018 ve Eylül 2019

Kentsel dönüşüm proje alanında 2018 yılı Temmuz ve Eylül aylarında gerçekleştirilen öncül arazi çalışmalarında, iletişim ofisinden temsilciler ve Uzundere kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanında inşaatların devam ettiği süreçte kira yardımı ile Uzundere TOKİ konutlarına taşınmış olan ve burada yaşayan ve ayrıca Büyükşehir Belediyesi ile anlaşma sağlayan ancak ihale sürecinin devam ettiği etapta hak sahibi olduğu için henüz mahallede yer alan konutunda yaşamaya devam eden hak sahipleri ile görüşülmüştür. Henüz 1. etapta inşaatların devam ettiği dönemde yapılan görüşmelerde kentsel dönüşüm alanında hak sahibi olan kişiler, projenin tamamlanması ile mahallede fiziksel çevrenin iyileşecek olması dolayısıyla süreçten memnundur. Mevcut durumda mahallede yer alan konutlarının depreme dayanıklı olmadığını, kentsel dönüşüm projesinin tamamlanması ile sağlam konutlara kavuşacaklarını düşünmektedirler. Yine mevcuttaki evinin satış fiyatı üzerinden 2 daire satın alabilen, dönüşüm projesi ile rant elde eden hak sahipleri süreçten memnun olduklarını belirtmişlerdir. Yanı sıra görüşme sağlanan kişiler bileşik faiz dolayısıyla artan ödeme miktarlarından şikayetçilerdir. İnşaatın sürdüğü etapta hak sahibi olan, kira yardımı ile Uzundere TOKİ konutlarında yaşayan bir katılımcı, Uzundere TOKİ konutlarının ulaşım ve erişilebilirlik problemine değinmiştir. Ancak görüşülen tüm hak sahipleri kentsel dönüşüm projesinin tamamlanması ile alanda hem fiziksel hem sosyal iyileşmenin gerçekleşeceğini öngörmektedirler. Öncül görüşmeler sırasında iletişim ofisi temsilcisi tarafından geçmişte 2981 sayılı kanun üzerinden hak almamış ve imar affından yararlanmamış dolayısıyla alanda yaşayan ancak tapusu olmayan kişilere de %10 peşinat ile TOKİ'den konut sahibi olma seçeneği sunulduğunu ifade etmiştir. Diğer bir deyişle alandaki yasal statü ile hak sahipliği bulunmayan işgalciler için de bir çözüm üretilmiş durumdadır. Uzundere Kentsel Dönüşüm Projesi İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından yüzde yüz uzlaş ve "evim yeni, komşum aynı" yaklaşımı ile yürütülmüştür. Bu durumun Uzundere Mahallesi'nde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projesi sürecinin görece ilerlemiş olması sonucunu beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür.

Temmuz ve Eylül 2019'da gerçekleştirilen saha çalışmaları kapsamında Uzundere Kentsel Dönüşüm Proje alanında yapımı tamamlanan 1. etapta yaşamakta olan hak sahipleri ve diğer taraftan proje alanında yer alan konutunu satarak Uzundere TOKİ'ye kiracı olarak taşınan eski bir hak sahibi ile görüşülmüştür. Ayrıca Uzundere Mahalle muhtarı, emlakçı ve Folkart satış ofisi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde Uzundere Kentsel Dönüşüm Proje alanında hak sahibi olan ve tamamlanan etaplara taşınan kişilerin belediyenin sürece ilişkin katkısının yanı sıra, yeni ve sağlam konutlara taşınmış olmaktan ötürü memnun oldukları görülmüştür. Ancak projenin yalnızca 1. ve 2. etabının tamamlanmış olması, ilerleyen etapların henüz ihale aşamasında olmasından dolayı görüşme gerçekleştirilen kişiler olumsuz görüşlerini belirtmişlerdir. Ayrıca yapı bloklarının birbirine yakın olması, ortak kullanım alanlarının yetersizliği, ısınma ve aidat ücretlerinin yüksek olması, faizler dolayısıyla artan borçlar ve alana sonradan taşınan kişiler ile eski komşuluk ilişkilerinin zarar görmeye başlaması gibi olumsuz görüşler ifade edilmiştir. Yapımı tamamlanan etaplara taşınan kişilerden bir kısmının ilerleyen süreçte konutlarını satarak kentin farklı alanlarına (Ayrancı, Menemen, Menderes, Torbalı vb.) taşınmayı planladığı görülmüştür.

Uzundere Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesine ilişkin emlakçı ve satış ofisi ile gerçekleştirilen görüşmelerde 1. ve 2. etapta hak sahiplerinin ve dışarıdan konut satın alarak alana gelen kişilerin sayılarının yarı yarıya olduğu belirtilmiştir. Yapımı tamamlanan her 2 etapta inşaatları Folkart'ın yapmış olması alana rağbet edilmesine neden olmaktadır. Ancak alana yoğunluklu olarak yerel halk rağbet etmekte iken, farklı illerden konut satın alım oranı oldukça düşüktür. Alanda yaşamakta olan hak sahipleri ve alana dışarıdan taşınanlar arasında uyumsuzluk bulunduğu, hak sahiplerinin zaman içerisinde alana ayak uyduramayarak konutlarını satarak gideceği düşünülmektedir. Diğer taraftan Uzundere Mahalle muhtarı ile gerçekleştirilen görüşmelerde kentsel dönüşüm projesinin belirtildiği süre içerisinde tamamlanmadığı ve bu sürecin mahalle sakinlerine yanlış anlatıldığı, diğer etapların teslim sürecinin belirsiz olmasının güveni zedelediği belirtilmiştir. Ayrıca dönüşüm sürecinin uzamasının artan faizler nedeniyle borçlanmayı da artırıyor oluşunun hak sahipleri arasında güvensizlik yarattığı vurgulanmıştır. Ancak proje alanı içerisinde hem kentsel dönüşüm projesinin tamamlanması hem de yapımı planlanan üniversite alanı ve hastane ile alanın değer kazanacağı düşünülmektedir.

5.3. Örnekköy Kentsel Dönüşüm Projesi

Karşıyaka ilçesinde yer alan ve yoğun olarak Roman kökenli kişilerin yaşadığı Örnekköy Mahallesi'nin planlama tarihi, ileri vadede kentsel gelişimi kısıtlayan gecekondu yapılaşmalarını meşru kılan, sosyal ve teknik altyapı bakımından yetersiz olan 1987 tarihli İslah İmar Planı kararı ile başlamıştır. 1999 yılında çarpık ve sosyal altyapısı yetersiz olan yerleşim örüntüsünü düzenlemek adına yeni bir imar planı kabul edilmiştir. Ancak söz konusu imar planı yüksek emsaller ve imar hakkı artışları ile bölgedeki yoğunluğun artmasına neden olmuştur. İslah imar planı çerçevesinde oluşan çok küçük metrekaireli parsellerden oluşan alanda karmaşık olan mülkiyet yapısı daha karmaşık hale gelmiş, bu nedenle 1999 imar planı uygulanamamıştır.

Örnekköy Kentsel Dönüşüm Proje Alanı 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesi kapsamında belirlenmiş, 2012 yılında Resmi Gazetede yayınlanarak kentsel dönüşüm alanı ilan edilmiştir. 18 hektarlık proje alanında 6000 kişi ve 1290 bağımsız birim bulunmaktadır. Kentsel dönüşüm projesi ile alanda yaşayan mahallelinin yine alanda hak sahibi olması, güvenli, sağlıklı ve sosyal ve teknik altyapısı yenilenmiş bir çevrenin yaratılması, alanın erişilebilirliğinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Proje İletişim ve Tanıtım Merkezi bu doğrultuda 2013 yılında açılmıştır. Kentsel dönüşüm proje alanının 1. etabında "kat karşılığı anahtar teslimi" ihalesi Folkart tarafından alınmış olup inşaatlar tamamlanmak üzeredir. Diğer taraftan uzlaşmanın tamamlandığı 2. ve 3. etap için ihale süreci devam etmektedir (Şekil 5).

Şekil 5: Örnekköy Kentsel Dönüşüm Proje Alanı ve 1. Etap İnşaatı

Parçalı mülkiyetin ve kaçak yapılaşmanın hâkim, Roman kökenli kişilerin yoğunlukta, sosyal ve teknik altyapı imkânlarının yetersiz olduğu Örnekköy Mahallesi'nde Eylül 2018'de gerçekleştirilen öncül arazi çalışmasında, iletişim ofisi temsilcileri ile biri Roman kökenli ve halen alanda ikamet eden, diğer ikisi alan dışında ikamet eden hak sahipleriyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşme sağlanan kişiler geçmişten günümüze mahallenin aldığı göçler dolayısıyla hem mahallenin sosyo-kültürel yapısında hem mahallelinin birbirleriyle olan ilişkilerinde önemli değişimler ve bozulmalar olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bozulmayı "eskiler gözcüydü yeniler soyguncu" ve "biz yabancı kaldık onlar yerli oldu" biçiminde ifade ederken; bir yandan da kentsel suçun bahsi geçen bozulmanın bir parçası olarak yoğunluk kazandığı mahallede hak sahipleri için kentsel dönüşüm projesini bu bozulmanın karşısında topyekûn mahallenin "kurtuluşunu" sağlayacak bir girişim olarak gördüklerinin altını çizmişlerdir. Görüşme yapılan kişiler için rahatsızlık duydukları kesimin proje sonrası mahalleden ayrılacaklarına dair inanç yeni konut tipolojisi ve istihdam kolları dolayısıyladır. Alandaki hak sahiplerinin bir kısmının apartman tipi konutlarda yaşayamayacaklarını ve bu yüzden mahalleyi terk edeceklerini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca diğer enformel sektörde çalışan mahalle sakinlerinin de dönüşüm projesi uygulandıktan sonra bu işlere devam edemeyecekleri görüşündelerdir. Ülke genelinde kimi zaman mekânsal değişimin lokomotif ve kentsel rant aracı olarak kullanılan kentsel dönüşüm (mahalli ölçekte ve/veya parsel bazında) pratiklerinin popülerliği Örnekköy Mahallesi için kentsel ranttan pay alma niyetiyle bir kısım mahalle sakinlerini "Belediyenin vereceğinden daha fazla kazanacaksınız" söylemiyle sürece müdahil olan farklı aktörlerde ortaya çıktığı, bu söylemle birlikte kimi mahalle sakinin de kendi tapulu yerlerini kendilerini yatırımcı olarak tanıtan ancak kentsel dönüşüm ya da alanla ilişkisi olmayan bu kişilere verdikleri ve mevcut durumda kendi yerlerinde kiracı konumuna düştükleri görüşmeler sırasında aktarılmıştır.

İletişim ofisindeki temsilciler ise, kentsel dönüşüm süreci boyunca çözüm üretmeleri ve 'biz ve onlar' yaklaşımının ötesinde aynı takımın bir parçası gibi bir iletişim biçimiyle süreci sürdürmeleri dolayısıyla mahallelinin güvenini kazanabilmişlerdir. Yapılan görüşmelerde iletişim ofisindeki çalışan ekibin projenin başından itibaren aynı olmasının ve mahallelinin projeye ilgili olsun olmasın tüm sorunlarıyla ilgilenilmesinin ve yanı sıra proje sürecinde mahallelinin projeye dair taleplerine kulak verilmesinin proje sürecinde güvenilirliği arttıran unsurlar arasında yer aldığını söylemek mümkündür. Altı çizilmesi gereken bir diğer nokta ise görüşme sağlanan kişilerden birinin projenin mekânsal dönüşümü sağlamasının yanı sıra mahalleli için sosyal dönüşümün de sağlanması gerektiğini, özellikle kentsel suça eğilimli mahalle gençleri için üretilecek farklı girişim ve örnek projelerle eğitim, sosyal yaşantı ve iş sahası anlamında çözümlerin ortaya konması gerektiğini söylemesi olmuştur. Bu anlamda uzun vadede sürdürülebilir dönüşümün temeli olan sosyal dönüşümün sağlanması gerekliliğinin katılımcılarca talep edilmesi projeyi sahiplenen bir yaklaşımın sonucu olarak değerlendirilebilir.

Temmuz 2019'da gerçekleştirilen saha çalışmasında Örnekköy Mahalle Muhtarı ile görüşülmüş; Eylül 2019'da ise Örnekköy Mahallesi kentsel dönüşüm ve yenileme alanlarına ziyaret gerçekleştirilmiş ve hak sahipleri ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Örnekköy Mahallesi Kentsel Dönüşüm Proje alanında gerçekleştirilen görüşmelerde hak sahiplerinin mahallenin projenin tamamlanması sonucunda sosyal ve mekânsal olarak dönüşüp temizleneceği düşüncesiyle projeye olumlu baktığı gözlenmiştir. Mevcut durumda depreme dayanıksız olan ve hiçbir bakımın sağlanmadığı alanda kentsel dönüşüm projesi ile güvenli yaşam alanları oluşacak ve mahallede fiziki iyileşme olacaktır. Mahallede gün geçtikçe arttığı ifade edilen suç ve şiddet olayları nedeniyle görüşmeciler projenin tamamlanması sonrası Romanların alanda barınamayacağı, kiracı olanların zaten ayrılacağı, hak sahibi olanların da apartman düzeninde yaşama alışamayacakları öngörüsüyle Menemen, Ayrancılar bölgesinde araziler olarak aynı süreci orada yeniden başlatarak kendilerine yeni yaşam alanları oluşturacaklarını düşündüklerini belirtmişlerdir. Komşuluk ilişkilerinin mahalle içerisinde eskiden çok daha köklü ve güzel olduğu ancak yeni gelen göçmen Romanların suça olan eğilimi dolayısıyla eski ilişkilerin kalmadığı vurgulanmıştır. Ancak uzayan ihale süreçleri ve tamamlanamayan inşaatlar dolayısıyla olumsuz görüşler de bulunmaktadır. Örnekköy Mahalle Muhtarı ile gerçekleştirilen görüşmelerde ise hak sahiplerinin kentsel dönüşüm çalışmalarıyla alanın değer kazanacağını düşündüğü ve bu nedenle süreçten memnun olduğu belirtilmiştir.

5.4. Ege Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi

İzmir kent merkezinde yer alan Ege Mahallesi, bugün ağırlıklı olarak Romanların yaşadığı kentin en eski yerleşim yerlerinden birisidir. Mahallenin kentleşme süreci 1923 sonrası Yunanistan ve Türkiye arasındaki nüfus mübadelesi ile başlamıştır. Bu süreci takiben ulusal eğilimlere de paralel olacak şekilde bölgede gecekondulaşma yapılaşması öne çıkmıştır. Merkezi konumu ile sağlık ve eğitim tesislerine kolay erişilebilir bir alanda olmasına rağmen, fiziksel ve ekonomik olarak çöküntü alanı haline gelmiş mahalle (Cin ve Eğercioğlu, 2016), aynı zamanda Kuzeyinde büyük sanayi alanları, Güneyinde ve Batısında demiryolu ile Melez Çayı gibi fiziksel eşikler nedeniyle de kentten soyutlanmıştır. Gecekondulaşan alanda düzensiz kentsel gelişimi engellemek adına 1970'lerde sosyal konut projeleri onaylanmış fakat yalnızca 136 konutun yer aldığı 7 blok inşa edilebilmiştir.

Sonraki dönemde alana yönelik plan kararlarında arazi kullanım değişiklikleri söz konusu olmuş, ikinci derece ticaret alanından, ağaçlandırılacak alan kararına ve sonrasında özel planlama alanı kararına evrilen bir süreç ortaya çıkmıştır. Bölge sırasıyla 1985, 1996, 2005, 2008 ve 2012 yıllarında “Özel Planlama Alanı” ilan edilmiştir. Ancak söz konusu planlar onaylanmasına rağmen uygulanamamıştır. 2009 yılında onaylanan 1/25.000 ölçekli İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı Revizyonunda Ege Mahallesi'nin de içinde yer aldığı alan “Merkezi İş Alanı” olarak tanımlanmıştır. 2013 yılında 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesi doğrultusunda kentsel dönüşüm proje alanı ilan edilmiştir (Şekil 6). Proje alanı içerisinde kamu arazilerinin bulunması nedeni ile Bakanlar Kurulu kararı alınması gerekmiş, Bakanlar Kurulu Kararı ise Mart 2013'te Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu doğrultuda 2013 yılı itibarıyla alanda aktif olarak kentsel dönüşüm projesi kapsamında çalışmalar başlamış, proje amacı mevcut alanda yaşayanların ihtiyaçlarına ve beklentilerine cevap veren, sosyal ve mekânsal olarak kent ile bütünleşen bir proje üretmek olarak belirlenmiştir. Alansal olarak daha büyük yüzdeye sahip hak sahipliklerinin olduğu ve dolayısıyla uzlaşma sürecinin hızla tamamlandığı 1. etapta yıkımlar tamamlanmış, ancak 7 kere ihaleye çıkılan etapta ihale süreci henüz tamamlanamamıştır.

Şekil 6: Ege Mahallesi Kentsel Dönüşüm Proje Alanı ve Vaziyet Planı (Kaynak: İzmir Büyükşehir Belediyesi)

Temmuz 2018'de Ege Mahallesi'nde gerçekleştirilen öncül saha çalışmalarında alanda yaşayan hak sahipleri, kiracılar ve yasal olarak hak sahipliği bulunmayan ya da kiracı konumunda olmayan ancak alanda ikamet eden işgalciler ile görüşmeler düzenlenmiştir. Ege Mahallesi'nde ihale süreçlerinin nihayete ulaşmaması alanda kiracı ve işgalci nüfusun yoğunlukta olması dolayısıyla güven ortamının oluşmadığı, kalabalık bir katılımcı grubuyla yapılan görüşmelerle ortaya konmuştur. Roman kökenli kişiler “gözümüzle görmeden inanmayız, güvenmeyiz” yaklaşımındayken, görüşmeye katılmayan kesimin de henüz dönüşüm sürecinin başlayamamış olması dolayısıyla projeye karşı oldukça ilgisiz olduklarını vurgulamışlardır. Ege Mahallesi'nde sahip olduğu etnik ve sosyal örüntü dolayısıyla görece kendi içine kapalı, kendi yerel bağlamında iç dinamikleriyle yörgülen bir yaşamın sürdüğü kendine özgü bir mahalle yapısı hakimdir. Görüşme sağlanan tüm katılımcıların ortak görüşü parçalı mülkiyet dokusuna sahip ve kaçak yapılaşmanın yoğun olduğu mahallede uygulanacak bir kentsel dönüşüm projesinin mahalle için bir rehabi-

litasyon olmasıdır. Örnekköy Mahallesi'ne benzer görünen bu yaklaşımdaki farklılık, mahallenin fiziksel dokusunun daha yaşanabilir standartlarla dönüşüm projesiyle gelecek olmasından yana duydukları ümidin ötesinde mahalle sakinlerinin tamamının alanda aynı mahalli komşuluk ilişkileriyle yaşamlarına devam etmeleri isteğidir.

Alanda ikamet eden ve hak sahibi olan katılımcılar projenin bir an önce başlamasını istemekteyken henüz anlaşmayı imzalamamış olmalarındaki etken söz konusu kuvvetli mahalli ilişkiler dolayısıyladır. Her ne kadar kentsel dönüşüm projesi, mevcut kiracıları proje tamamlandıktan sonra alanda kiracılar olarak tutmanın yollarını geliştirmeyi hedeflese de, alandaki hak sahipleri kiracıların da hak sahibi olmasını talep etmektedirler. Birçoğu kiracı ya da işgalcilerden oluşan mahalleli için konut edindirmeye yönelik bir çözüm geliştirilmediği müddetçe alanda ikamet eden hak sahipleri proje için uzlaşma konusunda çekimser davranmaktadırlar. Alanda yıllar içerisinde gelişmiş mahallelilik duygusuyla birlikte katılımcılar, alanda ikamet etmeyen ancak mülkiyet sahibi olan kişilerin hak sahipliğini sorgulamakta, alanda yaşamayan hak sahiplerinin proje sayesinde bu alandan gelir elde etme niyetinde olduklarını düşünmektedirler. Görüşmeciler mahallenin asıl sahiplerinin kiracı ya da işgalci de olsa kendilerinin olduğunu dolayısıyla proje kapsamında mahalleliyi bir arada tutmaya yönelik olarak mahallede ikamet eden hak sahiplerine sunulana benzer ödeme yollarıyla kiracı ve işgalcilere de konut edinme yollarının açılmasının en büyük istekleri arasında olduğunu belirtmişlerdir. Görüşmelerde karşılaşılan bir başka nokta ise alanda yaşayanlarca arsa işgalıyla kaçak yapılaşmanın bir suç olarak görülmemesidir.

Araştırma kapsamında Eylül 2019'da gerçekleştirilen saha çalışmasında Ege Mahallesi Kentsel Dönüşüm Proje alanında, bir önceki sene tamamlanan görüşmelere katılanlardan farklı hak sahipleri ile görüşülmüştür. Gerçekleştirilen görüşmelerde daha önce gerçekleştirilen görüşmelerden farklı olarak Haziran 2018 yerel seçimi sonucunda muhtarın değişmiş olması, yeni muhtarın proje ve Büyükşehir Belediyesine karşı önceki muhtara kıyasla daha ılımlı bir tutum içerisinde olması, mahalle sakinlerinin de yeni muhtarına kanaat önderi olarak görmesi dolayısıyla kentsel dönüşüm projesine karşı önceki döneme kıyasla oldukça pozitif bir yaklaşım oluşmuştur. 2018 yılında gerçekleştirilen görüşmelerde görüşmeciler uzlaşma konusunda oldukça sert bir direnci ve negatif bir yaklaşımı sergilerken, yeni muhtarla birlikte sürecin mahalle sakinleri üzerinde daha ılımlı ve pozitif bir hal aldığı gözlenmiştir. Bu noktada mahallenin iç dinamiklerindeki işlerliğin öncelikle mahallelinin birbiri ile çoğunlukla akrabalık ilişkisi içinde olmasıyla geliştirdikleri kolektif hareket etme kapasitesi ve bununla birlikte kendileri için kanaat önderi olarak kabul ettikleri muhtarın yönlendirme kapasitesi ile doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Ancak kentsel dönüşüm proje alanı içerisinde henüz ihale sürecinin tamamlanamaması ve inşaatlarının başlamamış olması nedeniyle olumsuz görüşler azalmış olsa da halen devam etmektedir.

5.5. Çalışma Alanı Değerlendirmeleri

Çalışmada örnek alan olarak seçilen dönüşüm alanlarında gecekondu mahallelerinde yaşayan kişilerin işgal veya kaçak yapılaşma kapsamındaki gecekondu üretimini kanuna aykırı bir suç olarak görmemeleri veya kimi zaman da dönüşüm projeleri uzlaşma süreçlerinde mevcut hak sahipliliği konumuyla barınma ihtiyacının üzerinde konut talebiyle uzlaşma sürecine girmeleri, “kentsel rant”ın kentsel gelişme sürecindeki ölçekler ve aktörler arası ilişkilerin bir boyutunu tariflemektedir. Bu anlayışın sorumlusu tek başına işgali gerçekleştirenler değil, Türkiye planlama ve kentleşme tarihinde birbiri üzerine eklenerek edinilen tecrübe ve oy kaygısıyla yapılan uygulamalardır.

Tablo 1. Çalışma alanlarında sonuca yönelik süreç analizi: Tarihsel İpuçları

<i>Tarihsel ipuçları</i>	<i>Yere Özgü/Projeye Gelişen Örüntüler</i>	<i>Aktörler & İlişkiler</i>	<i>Değişime Yön Veren Oluşlar</i>
Birbiri ardına uygulanan İslah Planları, sosyal konut ve zaman zaman Roman etnik yapısını koruma çabaları			
Mübadele sonrası gelişen karmaşık mülkiyet dokusu sonrasında devam eden kaçak yapılaşma			
İl içinden ve dışından gelen göçler ile mahalli ölçekte zaman içerisinde değişen sosyal doku			
Hazine mülkiyeti ve Özel mülkiyete yönelik kavramsal kültürün oturmamış olması ‘hazine arazisini işgal etmek suç mu?’ algısının tarih içinde uygulanan politiklardan kaynaklı yer edinmesi (Ülke genelinde politik-kültür, mekânsal pratikler ve gelenekselleşmiş girişimler)			
Kemikleşmiş istihdam kolları (nesilden nesle sayılabilecek aktarımla- ör. Midyecilik) dolayısıyla aynı hikâyeyi komşu mahallede yeniden yazma			

Tablo 2. Çalışma alanlarında sonuca yönelik süreç analizi: Yere Özgü/Projeye Gelişen Örüntüler

<i>Tarihsel İpuçları</i>	<i>Yere Özgü/Projeye Gelişen Örüntüler</i>	<i>Aktörler & İlişkiler</i>	<i>Değişime Yön Veren Oluşlar</i>
Kadifekale – merkeze yakınlık ve sahip olunan iş kolu (ağırlıklı olarak midyecilik) nedeniyle bazı hak sahiplerinin tekrar Kadifekale çeperlerine geri dönüşü – Uzundere TOKİ konutlarının merkezden oldukça uzak konumda toplu taşıma alternatifleri bakımından da yine merkezin sunduğu olanakları sağlamaması			
Ege Mahallesi – alanda yaşayanların neredeyse hepsinin bir biçimde birbirleriyle akrabalık ilişkisi içinde olması dolayısıyla kolektif hareket kapasitesi oluşturduğu gibi, grup içinde aykırı düşünenleri de bir anlamda baskılayabilme kapasitesi			
Örnekköy’ün ‘eski sahipleri’nin, ‘yeni gelenler’in kentsel dönüşüm projesiyle ayrılacakları (kurtuluş) öngörüsü			
Uzundere otoyol bağlantısı ile yeni gelişim odağı kapasitesi oluşturması ancak Folkart ve emlak ofisi temsilcilerinin eski mahalle sakinlerinin yeni yaşam koşullarına alışamayıp alandan gidecekleri öngörüsü			
Ege Mahallesi’nin fiziki eşiklerle sıkışmış konumu ve ‘olumsuz itibarına’ ancak yine de ihaleler tamamlanmadığında kentsel dönüşüm projesinin mahallenin kurtuluşu olacağı öngörüsü			

Tablo 3. Çalışma alanlarında sonuca yönelik süreç analizi: Aktörler & İlişkiler

Tarihsel İpuçları	Yere Özgü/Projeyle Gelişen Örüntüler	Aktörler & İlişkiler	Değişime Yön Veren Oluşlar
Sürece eklenen her yeni aktör yeni bir oluşu (emergency) tetikleme kapasitesine sahip oluşu:			
*Ege Mahallesinde yeni muhtar seçilmeden önce mahalleli İzmir Büyükşehir Belediyesine karşı iken, yeni mahalle muhtarının kanaat önderi rolüyle İZBB ile ortak paydada buluşma – Aynı zamanda mahalle sivil polis kontrolünün hayata geçirilmesi			
*İletişim ofisi çalışanlarının 'biz ve onlar' yaklaşımının dışında projeyi sahiplenmesi ve değişmeyen ekip – halk ile güven tesisi ve aktif temsil kapasitesinin yaratılması			
Yönetim seviyesinde önderlik (leadership) ve halk düzeyinde önderlik süreçteki oluşları yönlendirmede kuvvetli bir kapasiteye sahip (temsil – güç ilişkilerinin realitesi)			
Diğer alanlarda başlayan İZBB KD projelerinin ve projeleri İzmir halkınca bilinen-popülerleşmiş şirketlerin üstlenmesinin tetikleyici unsur olması			
İZBB'nin değişmeyen tutumu (uzlaşma arayışı) ve değişmeyen iletişim ofisi çalışanları süreci, süreç içerisinde gelişen koşullara el yordamıyla da olsa yeniden adapte ederek sürecin temel omurgası görevine evrilmiş durumda olması (temsiliyette güven tesisi)			
Üst ölçek ülke ekonomisinin inşaat sektörünü ve dolayısıyla projelerdeki ihale süreçlerini dahi etkilemesiyle birlikte halkın süreçte inşa ettiği güveni sarsması			

Tablo 4. Çalışma alanlarında sonuca yönelik süreç analizi: Değişime Yön Veren Oluşlar

Tarihsel İpuçları	Yere Özgü/Projeyle Gelişen Örüntüler	Aktörler & İlişkiler	Değişime Yön Veren Oluşlar
Tarihsel ipuçları, yere özgü/projeyle gelişen örüntüler ve aktörlerin ve ilişkilerinin birbiri üzerine biriken tecrübelerle değişime yön veren oluşları tetikleme kapasitesi.			
Sorunlara adaptasyon ve yeni çözüm arayışları, çözülemediği noktada radikal girişimler			
Borçlandırma sürecinde Kadifekale'den çıkarılan dersler ve alternatif yaklaşımların süreç içerisinde geliştirilmesi			
Karmaşık mülkiyet dokusu ve hak sahipliği, değer biçme ve borçlandırma yöntemleri konusunda üretilen alternatifler			
Alanda bulunmayan hak sahiplerine ulaşmak için süreç içerisinde farklı yöntemlerin geliştirilmesi			
Üst ölçek ülke ekonomisinin inşaat sektörünü ve dolayısıyla projelerdeki ihale süreçlerini dahi etkilemesiyle birlikte halkın süreçte inşa ettiği güveni sarsmakta (süreci yavaşlatan oluşlar)			

Halen devam etmekte olan çalışmanın başında ortaya konan hedefler çerçevesinde, İzmir’de yürütülen kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri kapsamında incelenen 4 mahallede süreç öncesi, sürecin devam ettiği dönem ve süreç ertesi sonuç ve beklentilerden oluşan dönem; tarihsel ipuçları, sosyo-mekânsal yapının etkisi, aktörler ve ilişkiler ve değişime yön veren oluşlar kapsamında değerlendirilmiştir². Bu anlamda seçilen mahallelerde tarihsel arka plan yukarıda bahsedilen ilişki ağları ve ikilemin Türkiye’de planlamanın gelenekselleşmiş algısı ile gelişirken, savaş sonrası mübadele ile ve sonraki yıllarda il içinden ve il dışından (özellikle Doğu illerinden) gelen göçlerle zaman içerisinde sosyal yapı değişmiş, bu bölgelere yönelik ıslah ve af müdahaleleriyle de mülkiyet dokusu oldukça parçalı bir hal almıştır. Öte yandan mahallelerin konumları itibarıyla, özellikle Kadifekale için, kemikleşmiş istihdam kollarının oluşması kentsel yenilemeye konu mahallelerdeki yer değişikliğini karşılayacak kapasiteyi sağlayamamış ve uzlaşma sağlansa bile kimi kişiler için erişebilirlik ve istihdam endişesiyle “aynı hikâyenin komşu mahallede yeniden yazılması”nın önüne geçilememiştir.

Bunlara ek olarak, her bir alan sahip olduğu sosyal ve mekânsal özellikler dolayısıyla dönüşüm ve uzlaşma sürecinde kendine has yeni dinamikleri doğurmuş; Ege Mahallesi’nde etrafı eşiklerle sınırlanmış mekânsal ve kendine has ilişkiler bütünüyle farklılaşan sosyal yapısı dolayısıyla diğer alanlardan farklı bir kolektif hareket kapasitesi gelişmiş, uzlaşma veya direnç ile sürece kendini kanaat önderleri eşliğinde adapte etmiştir. Dolayısıyla sürece eklenen her yeni aktör yeni bir oluşu tetikleme potansiyeline sahipken, temsil ve güç ilişkilerinin realitesi kapsamında kent yönetimi seviyesinde siyasi önderlik ve yerel mahalli önderlik bu oluşları yönlendirme kapasitesini geliştirmektedir. Uzundere ve Örnekköy Mahallesi sakinlerince çoğunlukla mahallenin kurtuluşu ile ilişkilendirilen kentsel dönüşüm projeleri, alandaki hak sahiplerinin mahalleye daha yakın zamanda gelerek sosyal dokusunu bozduğunu düşündüğü kesimi uzaklaştıracağı inancını geliştirirken, yatırımın finansörü özel sektör temsilcileri için ise, mekânın ve sosyal yapının dönüşümden sonraki yapısına uyumun hak sahiplerince sağlanamayacağı algısı hakimdir. Dolayısıyla her ne kadar yerinde dönüşüm hedefi ortaya konmuş ve hak sahipleri ile uzlaşma temelli iletişim süreçleri tamamlanmış olsa da, projelerin gerçekleştirileceği mahalleler için dönüşüm sonrası oluşan kentsel mekan ve yaşam alanına adaptasyonun sağlanamamasıyla hak sahiplerinin yerlerinden ayrılmayı seçeceği ihtimali de unutulmamalıdır.

6. Sonuç

Planlama literatürünün kentsel gelişimi geliştirmeyi amaçlayan güncel yazınında, sürece kendini uyumlayabilen, esnek, kendini organize edebilen yaklaşımların gerekliliğinin ve öneminin altı çizilmektedir. Benzer yaklaşımlar, güncel kentsel dönüşüm uygulamalarına yönelik getirilen eleştirilerin de temelini oluşturmaktadır. Oysa farklı bir ikilem olarak, geçkondu sorunsalının bir oluş olarak gelişmesi ile bugün yaşadıkları mahalleler kentsel dönüşüm projelerine konu olan kişiler, kendi kendini organize etme kapasitesi geliştirerek, esnek, değişen süreçlere uyumlanarak konut ihtiyaçlarına kendi çözümlerini

² Ancak araştırma süreci içerisinde belirli kısıtlar gelişmiştir. Bunlardan en önemlisi seçilen alanlardaki projelerin araştırmanın başlangıcından bu yana devam etmekte olduğu, kimi alanlarda ise sonuçlanamayan ihale süreçleri sebebiyle seçilen kentsel dönüşüm alanlarında öncesi-sürecin kendisi-sonrası üçlemesinin organik bağlarını içeren karmaşıklık kuramının da hedeflediği kelebek etkilerinin görülebilmesi, bir diğer ifadeyle “dönüşüm sonrası etkilerin irdelenmesi”ne yönelik nicel veya nitel bir veri sağlayamamasıdır.

“gecekondu” ile üretmişlerdir. Diğer bir ifadeyle literatürün bir gereklilik olarak önerdiği yaklaşımlar, gecekondu alanlarının ilk oluşum sürecinde çoğu zaman kendi organik doğasıyla gerçekleşmiştir. Öte yandan gecekondu alanlarına müdahalenin tarihsel izleri sürüldüğünde, aralarında bazıları birbiri ardına uygulanan ıslah planları ve/veya af yasalarıyla yasa dışılıktan yasallığa onay alan mahalleler yer almaktayken, kimi alanlarda ise konut sunumuna ilişkin sosyal konut üretimi gündeme gelmiştir. Ancak kent genelinde bu türden gayri-resmi yapılaşmayla mücadele ve konut ihtiyacına yönelik çözümlerin üretilmesi yetersiz kalmış, nihayetinde gecekondu bölgeleri her seçim döneminde taşıdığı oy potansiyeliyle zamansız bir siyaset aracına dönüşmüştür. Son dönemde ise gündeme gelen kentsel dönüşüm projelerinin oluşturduğu popülerite kapasitesi ve çeşitlenen uygulamalar, dönüşüm kavramını, planlamanın yeni bir uygulama aracı konumuna getirmiştir. Dolayısıyla, mekânsal planlama pratiğinin ölçekler ve aktörler arası ağ ve ilişki kurma kapasitesi ile siyasi ve kentsel rant aracına dönüştüğü günümüzde yasal ve yönetsel çerçevede kent yöneticileri eliyle üretilmeye çalışılan çözümlerin geleneksel yaklaşımların dışına çıkma gerekliliği ortadadır.

Geleneksel kentsel dönüşüm yaklaşımlarının dışına uzlaşma hedefiyle çıkmayı amaçlayan yerel yönetimler için ise, uzlaşmanın yönetimi ve kapasitenin halk ile birlikte ortaklaşa yönlendirilebilmesi aktörler arası ilişkide temsiliyet ve güven tesisi ile devam edebilmektedir. Ancak süreç içerisinde geliştirilen güven tesisi iletişim ofisi ve dönüşüm dairesi çalışanlarının süreçte meydana gelen yeni oluşlara hızlı adaptasyonla çözüm üretme kapasiteleri, bireysel fedakarlıklarıyla ve diğer alanlarda tamamlanan kentsel dönüşüm projeleriyle güçlenirken, ülke ekonomisinin doğrudan etkilediği inşaat sektörü dolayısıyla sekte vurduğu ihale süreçlerindeki durgunluk dolayısıyla zayıflamaktadır. Bu anlamda karmaşıklık kuramında da ifade edildiği gibi birbiri üzerine eklenerek devam eden tarihsel gezincede izlerin ve tecrübelerin okunması, oluşlar (emergency) ve oluşların sonucunda ortaya çıkan kendini uyumlama süreçlerinin ölçekler arası (ülkesel, kültürel, yerel) ve aktörler arası (hak sahibi, ikamet eden hak sahibi, işgalci, kiracı, yatırımcı, yerel yönetim, devlet) ağ ve ilişkilerin ortaya koyulması, yerleşim ve gelişim örüntülerinin okunması ve anlaşılabilmesi için temel teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Arnstein, S. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institution of Planners* 35(4): 216–24.
- Cin, M. M., Eğercioğlu, Y. (2016). A Critical Analysis of Urban Regeneration Projects in Turkey: Displacement of Romani Settlement Case. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 216 (October 2015), 269–278.
- Çilingir, T., Kut Gđrgün, E. (2018). Hızla Üzerine Kent Gelen Köyün, Kentleşme ile İmtihanı: Uzundere. *Planlama* 2018; (Ek 1):139–151.
- De Roo, G. (2010). Planning and Complexity: An Introduction. In G. De Roo & E. A. Silva (Eds.), *A planner's encounter with complexity*. Ashgate Publishing, Ltd.
- Forester, J. (1989). *Planning in the Face of Power*. London: University of California Press.
- Healey, P. (1993). Planning Through Debate: The Communicative Turn in Planning Theory. In *Readings in Planning Theory*, F. Fischer and J. Forester, Eds. Durham, N.C.: Duke University Press, pp. 234–257.
- Healey, P. (1996). The Communicative Turn in Planning Theory and Its Implications for Spatial Strategy Formation, *Environment and planning B*, 23, pp. 217-234.
- Hillier, J. (2002). *Shadows of Power: an Allegory of Prudence in Land-use Planning*. Routledge.
- Hillier, J. (2007). *Stretching Beyond the Horizon: a Multiplanar Theory of Spatial Planning and Governance*. Ashgate Publishing, Ltd.
- Hillier, J., Van Wezemael, J. (2012). On the Emergence of Agency in Participatory Strategic Planning. *Complexity and planning. Systems, assemblages and simulations*, 311-332.
- Innes, J.E. (1995). Planning Theory's Emerging Paradigm: Communicative Action and Interactive Practice. *Journal of planning education and research*, 14(3), pp. 183-189.
- Keyder, C., Öncü, A. (1994). Globalization of a Third-World Metropolis: Istanbul in the 1980's'. *Review*, 17(3), pp. 383-421.
- Sanli, T., Townshend, T. (2018). Hegemonic Power Relations in Real Practices of Spatial Planning: The Case of Turkey. *European Planning Studies*, 26(6), 1242–1268.
- Saraçoğlu, C., Demirtaş-Milz, N. (2014). Disasters as an Ideological Strategy for Governing Neoliberal Urban Transformation in Turkey: Insights from Izmir/Kadifekale. *Disasters* 38(1), 178–201.
- Van Wezemael, J. (2010). *Urban Governance and Social Complexity. A Planner's Encounter with Complexity*, 283-307.
- Waldrop, M. M. (1993). *Complexity: The Emerging Science at the Edge of Order and Chaos*. Simon and Schuster.
- Yetişkul, E. (2017). Karmaşık Kentler ve Planlamada Karmaşıklık. *Planlama*, 27(1), 7–15.
- Yetişkul, E. (2018). İzmir Modeli – Kentsel Dönüşüm Uygulamaları. İzmir Büyükşehir Belediyesi (Eds.) *İzmir Modeli Çalışmaları içinde, Dördüncü kitap: Fiziki Planlama, Mediform Ambalaj Matbaacılık Ltd.*

Fenomenografi: Planlamada Kavramsal Arayışlar İçin Bir Yöntem

Berk Kesim

AGÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Tekil bilimsel gerçekliğin olmadığı bir dünyada yaşamaktayız. Kentlerdeki olgular her dönem farklı gerçeklik algılarıyla kavranmış ve kavramsallaştırılmıştır. Dolayısıyla, her kentsel araştırma aynı zamanda kavramsal bir arayıştır. Kent ve çevre bilimleri alanında kalıplaşmış araştırma yöntemleri kavram arayışına yönelik bir araştırma yaklaşımı sunmaktadır. Bu yüzden esnek, yaratıcı ama bir o kadar da bilimselliğinden ödün vermeyen bir araştırma yöntemine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışma kavramsallaştırmayı bilimsel yöntemle dönüştürme ihtiyacından ötürü, eğitim bilimlerinde ortaya çıkmış Fenomenografi araştırma yöntemini kent, planlama ve tasarım araştırmaları alanına uyarlamayı amaçlamaktadır. Fenomenografi bilinen olguların yeniden kavramsallaştırılmasını sağlayacak nitel bir araştırma yöntemidir; ayrıca olguların ve bağlamların sürekli değiştiği kent çevresini anlamak için ideal bir araştırma yaklaşımıdır. Yöntemle kavramların ontolojisine dair yeni epistemolojik varsayımlar üretilir, böylece ilgili olgunun ontolojisine dair yeni bağlamlar elde edilir. Yeni bağlam gerçek kent tecrübeleri üzerinden denetlenir. Böylece kentsel olgular hakkında yeni, bütüncül olgusal-mantıksal çerçeve kurmak ve yeni bakış açılarına ulaşmak mümkün olabilir.

Anahtar kelime: Fenomenografi, Fenomenoloji, Kavram, Nitel Araştırma Yöntemleri, Olgu

Phenomenography: A Method for Conceptual Quest in Planning

Abstract

We live in a world without a particular scientific reality. The phenomena in cities have been grasped and conceptualized with different perceptions of reality in each period. Therefore, each urban survey is a conceptual quest. In the field of urban and environmental sciences, stereotypical research methods do not provide a research approach to the search for concepts. There is a need for flexible, creative, yet uncompromisingly scientific research methods.

This study aims to adapt the phenomenology research method that has emerged in educational sciences to the field of urban, planning and design research due to the need to convert conceptualization to the scientific method. Phenomenography is a qualitative research method that allows the conceptualization of known phenomena; it is also an ideal research approach to understand the urban environment in which facts and contexts are constantly changing. This method produces new epistemological assumptions about the ontology of concepts, thereby obtaining new contexts for the ontology of the relevant phenomenon. This new context is controlled through real urban experiences. Thus, it may be possible to establish a new phenomenological framework about urban phenomena and to reach new perspectives.

Keywords: Concept, Phenomenography, Phenomenology, Phenomenon, Qualitative Research Methods

1. Giriş

Bilgi ve eylem arasındaki bağlam kavramlarla kurulur. Kavram, eylemin felsefesini içerir. Planlamanın da teorik ve pratik ara yüzü kavramlar sayesinde şekillenir. Bir önceki planlı bir sonrakine, kente olan tutumunu kavramlar vasıtası ile aktarır. Aslında, planlama sürecinin sürekliliği kavramlar ile sağlanır.

Yeni bir kavram üretmek, deneyimleri de bilginin üretim sürecine eklemek demektir. Bu şekilde bir araştırma yapmak için, Fenomenografi (Phenomenography) hem bir araştırma yaklaşımı hem de yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte pek de bilimsel bir çalışma metodu olarak görülmeyen kavram arayışı, 1980'lerden sonra Fenomenografi adı ile eğitim bilimleri araştırmalarında kullanılmak üzere bilimsel bir yöntemle dönüştürülmüştür. İlk olarak 1979 yılında Gothenburg Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü'nde bulunan bir araştırma grubu tarafından ortaya atılmış ve ilk kez 1981 yılında bilimsel bir yayın olarak basılmıştır (Marton, 1981, 1986). Bu yöntem, bilinen olguların yeni deneyimler vasıtası ile yeniden kavramsallaştırılmasını sağlayacak nitel bir araştırmadır. Post-pozitivist (İleri-Olguculuk), yapısalcı bir araştırma yaklaşımına sahiptir, ayrıca nitel ve nicel araştırma tekniklerinin karma olarak kullanılabildiği bir yöntemdir (Creswell, 2013).

Fenomenografi, kavramsallaştırma becerisi ve deneyim temelli olması sebebiyle planlama alanı için diğer olgu bilimsel araştırma yöntemlerinden çok daha kullanışlı olmasına rağmen henüz bu alana uyarlanmamıştır (Bknz. Cibangu ve Hepworth, 2016). Çalışmanın temel amacı, Fenomenografi araştırma yöntemini kent, planlama ve tasarım alanına uyarlamaktır. Yöntem, bilimsel araştırmalarda olduğu kadar, planlama uygulamaları esnasında, ortaklaşa karar alma süreçlerinde de etkin bir biçimde kullanılabilir.

2. Araştırma Yöntem Bilimlerinde Kullanılan Terimler ve Tanımlar Üzerine

Fenomenografi yönteminin kent, planlama ve tasarım alanı için uyarlamasına geçmeden önce, yöntem bilimlerinde sıkça kullanılan birtakım terimlerin tanımlarını açıkça vermek doğru olacaktır. Bu kısımda araştırma yaklaşımı, araştırma tasarımı, araştırma yöntemi, araştırma teknikleri ve uygulamalarının neler olduğu, tanımları ile birlikte anlatılmaktadır. Sonrasında da araştırma yöntem bilimlerinde yapılan en yaygın yanlışlıklara değinilecektir.

İlk olarak, araştırma yaklaşımı, araştırma usulüne dair bir tanımlamadır. Burada yapılan tanım ile araştırmanın planı, prosedürleri, aşamalarının nasıl olacağı, temel veri toplama, tez oluşturma, önerme yapma, hipotez kurma, analiz ve sentez süreçlerinin stratejileri hakkındaki genel esaslar belirtilir. Araştırma yaklaşımı en temelde nitel, nicel ve karışık olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Creswell, 2013). Yaklaşım tanımı çeşitli felsefeler veya dünya görüşleri¹ ile de ilişkilendirilebilir.

Araştırma tasarımında, konuyu inceleme sürecinin nasıl işletileceği veya bir başka deyişle konunun nasıl ele alınacağı tasarlanır. Hangi aşamada ne çeşit bir yöntem ve teknik kullanacağı, nasıl uygulanacağı, ne zaman bu uygulamaların yapılacağı soruları araştırmanın tasarımı ile şekillendirilir. Araştırma tasarımlarının birbirinden en temel farkı kullanılan yöntem ve tekniklerin katı veya esnek olmasıdır. Bu incelenen konunun doğasına göre değişiklik gösterebilir. Bazı koşullarda araştırmacı baştan aşağı kendi araştırmasını da tasarlayabilir.

Araştırma yöntemi, araştırmaya ismini veren metottur. Yöntemler belirli kalıplara oturtulmuş ama bazı noktalarda da esneklik sağlayan hazır araştırma tasarımlarıdır. Genellikle belirgin bir tipte yapılacak araştırmalarda kullanılmak üzere düzenlenmiştir. Nitel araştırmalardaki bazı temel araştırma yöntemleri şunlardır: Etki Analizi (Action Research), Alan (Vaka/Olay) Araştırması (Case Study/Field Research), İçerik Analizi (Content Analyses), Söylem Analizi (Discourse Analyses), Etnografya (Ethnography), Odak Grubu Araştırması (Focus Group Research), Çerçeve Analizi (Frame Analyses), Gömülü Kuram (Grounded Theory), Yorum Bilimsel Araştırma (Hermeneutic), Tarihi/Tarihsel/Biyografik Araştırma (Historic/Life World/Biographic Analyses), Betimsel Araştırma (Narrative Research), Fenomenoloji (Phenomenology), Fenomenografi (Phenomenography).

Araştırma tekniklerinin, incelemenin nasıl tasarlandığı ile ilgilenir. Araştırma teknikleri temel veri toplama, analiz etme süreçlerinde kullanılacak uygulamanın içeriğinden oluşur. Mesela, mülakat hem nitel hem de nicel araştırma tekniği olabilir. Burada önemli olan bu teknik ile ne tipte ve nasıl bir veri toplandığı ve nasıl değerlendirildiğidir. Tekniklerin

¹Örneğin deneyselcilik (epmricism), ileri olguculuk (post-positivism), yapısalcılık (constructivism), dönüşümcülük (transformative), edimsel (pragmatic) vb.

uygulanmasındaki farklar araştırma uygulaması olarak adlandırılmaktadır. Söz gelimi mü-lakat tekniği uygulanırken soruların tipi (Açık uçlu, çoktan seçmeli, doğru/yanlış şeklinde olması), örneklemin nasıl ve ne boyutta alındığı ve kime, nereye, ne zamanda uygulandı-ğı araştırma için çok önemlidir. Bu değişkenlerin hepsine birden de araştırma uygulaması demek doğru olacaktır.

Bölümü sonlandırmadan, bu alandaki yapılan en yaygın yanlışlıklardan bahsetmek ge-rekir. En temel yanlışlardan biri araştırma yöntemi, yaklaşım ve tekniklerin birbiri ile karıştırılmasıdır. Birbirine yakın tanımlar hep birbiri ile karıştırılmıştır. Araştırma yöntem bilimlerinde en çok karıştırılan diğer bir konu ise, metot ve metodoloji arasındaki farktır. Özellikle tez çalışmalarında bu kavramlar yanlışlıkla birbirlerinin yerine kullanılmakta-dır. Halbuki, araştırma metodu, araştırma yöntemi; araştırma metodolojisi ise araştırma yöntem bilimi demektir. Dolayısıyla, yapılan çalışma araştırma yöntem bilimi üzerine bir araştırma olmadığı sürece metodoloji olarak tanımlanmamalıdır.

Bu çalışma Fenomenografi araştırma yöntemi üzerine bir yöntem bilimi araştırmasıdır. Yöntem üzerine önerilere geçmeden Fenomenografi'nin en yakın akrabası olan Fenome-noloji ile ilişkisinden başlamak gerekmektedir.

3. Fenomenoloji ve Fenomenografi

Fenomenoloji, görüngübilim, olgu bilim veya olguculuk olarak Türkçeye çevrilmiştir fakat gündelik dilde yerleşik bir kullanımı bulunmamaktadır. Fenomenoloji, Martin Heidegger, Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty öncülüğünde, 1900'lü yıllarda gelişmiştir. 1980'li yıllarda ortaya çıkmış olan Fenomenografi'nin ise henüz tam bir Türkçe karşılığı bulunmamaktadır. Bu yüzden her iki terimin de doğrudan Türkçe okunuşları ile yazmak şimdilik daha doğru olacaktır.

Fenomenografi araştırma yöntemini anlamak için, ilk etapta Fenomenoloji ile arasındaki farklardan bahsetmek yararlı olacaktır. Bu farkı fizikten bir örnek vererek açıklayalım. Güç fiziki bir olgudur fakat; gücü Newton fiziği farklı, Einstein farklı, Kuantum fiziği çok daha farklı bir gerçeklik olarak tanımlamaktadır. Üstelik bu üç farklı tanım da günceldir. Aynı durum atom modelleri için de geçerlidir. Mesela, proton, elektron ve nötronlardan oluş-an 3 parçacıklı Bohr 'un Atom Modeli 'de, 20'nin üzerinde atom altı parçacığın olduğu Kuantum Atom Modeli de günümüzde geçerlidir (Chamrat, 2017). Bu teorilerden "Daha doğru olan hangisidir?" sorusunun cevabı fenomenolojinin ilgi alanıdır. Fenomenogra-fi'nin ilgi alanı bu farklılıkları araştırmak ve ortaya çıkartmaktır. Dolayısıyla, iki araştırma biçimi arasındaki en temel fark çalışma alanlarının kapsamlarıdır.

Fenomenoloji bilgi bilimsel bir çalışma alanı ve yöntemidir. Fenomenografi ise Fenome-noloji içerisinde özelleşmiş bir bilimsel araştırma yaklaşımı ve yöntemidir. Fenomenografi kanıksanmış Fenomenolojik yaklaşımların ötesine geçmeyi hedefler. Bu bağlamda, yeni bir gerçeklik arayışındadır (Marton, 1981). Belirtilmelidir ki, bu yöntemlerden biri diğere-rinden daha üstün değildir.

İki yöntem arasındaki temel farklar birkaç karşılaştırma ile sıralanabilir. İlk olarak, Fe-nomenoloji nesnenin kendisi üzerinden olguyu (ne yaptı/oluşturdu?) sorgularken; Fe-nomenografi insan ve çevre ilişkileri üzerinden olgunun nasıl idrak edildiğini ve/veya

tecrübe edildiğini sorgular. İkinci olarak, Fenomenoloji daha çok tespit yapmaya yönelik bir araştırma yapısı sunarken; Fenomenografi daha çok olgulara dair buluş yapma arayışındadır. Üçüncü olarak, Fenomenoloji öznel ampirik (tek kişinin deneyimlerine dayanan) bir araştırma girişimidir. Araştırmacının mesleki deneyimi ile oluşturduğu görüşler yapılı çevre üzerinden denetlenir. Öte yandan, Fenomenografide araştırmacı görece pasiftir. Fenomenografi diğer öznel deneyimlerini sınıflandırarak yeni olgular keşfetmeye çalışır. Dolayısıyla, Fenomenolojiye göre daha nesnel bir araştırma girişimidir. Son olarak, Fenomenoloji olacak olandan ziyade, olmuş olan ile ilgilenir. Fenomenografi ise olmuş veya olacak olanla değil, olgunun kendisi ile ilgilenir. Araştırmacı sürece sadece gruplama ve kavramsallaştırma aşamasında kendi tecrübeleri ile dahil olur.

Fenomenolojik araştırmanın temel çıktısı öznel anlatıdır (Singleton ve Straits, 2010). Bu anlatının öznel olması, bir bağlamının olmaması en çok eleştirilen yanındır. Öte yandan, Fenomenografik araştırma bize temel araştırma çıktısı olarak kavramsallaştırma ile görece nesnel bir bağlam oluşturma imkânı sunar. Böylelikle Olgu-bilimsel araştırmaların en büyük sıkıntısını bertaraf edebilmektedir. Bu bağlam, olgusal-mantıksal çerçeve (Phenomenologic Framework) olarak isimlendirilmiştir.

4. Fenomenografi: Araştırma Yaklaşımı

Max Planck' a göre "ölçülebilir olduğu için var olan bir gerçeklik [asıl gerçeklik] değildir" (Ungers, 1982). Gerçeklik çeşitlidir, değişkendir. Tekil bilimsel gerçekliğin olmadığı bir dünyada yaşamaktayız. Aynı bilimsel olguyu farklı zamanlarda üretilmiş birden çok kuram ile açıklayabilmekteyiz.

Olgular üzerindeki gerçek algımız zamanla değişmekte ayrıca; sanal gerçeklik, arttırılmış gerçeklik gibi gerçek tanımımıza yeni boyutlar katılmakta. Artık kendi gerçekliğimizi kendimiz yaratıyoruz. Dolayısıyla, olgular her zaman farklı bir gerçeklik bağlamında kavramsallaştırılmaktadır. İşte Fenomenografi tam da bu durumla ilgilenmektedir. Yöntemin temel ilgi alanı olguların farklı gerçekliklerini tespit etmek ve insan-çevre ilişkileri çerçevesinde yeniden tanımlamaktır.

Araştırma yaklaşımının dört temel aşaması bulunmaktadır. Bunlar:

- Ortak deneyimlerin, tecrübelerin toplanması,
- Kavramsallaştırma ve yorumlama,
- Sistemik düşünce oluşturma,
- Bağlam analizidir.

İlk aşamada deneyimler üzerinden bir ortak akıl oluşturmak için veri toparlanır (Marton, 1981). Fenomenografi bireysel deneyimlerin zenginliğine odaklanmak yerine, deneyimlerin eşleşen kilit noktalarını ortaya çıkarmaya çalışır (Bowden vd., 2005). Geleneksel psikolojinin aksine bu yöntemde daha çok düşüncenin içeriğine odaklanılmaktadır (Marton, 1981). Fenomenografi çevreyi, ortak deneyimler üzerinden, yeni kavramlar oluşturarak irdelerken, asla mevcut bilimsel bilgi üzerinden yapılmış kavramları göz ardı etmez; onları da yorumlayarak yeni sistemik düşünce içerisine katar.

İkinci aşamada bu deneyimler gruplandırılır, kavramsallaştırılır. Kavramsallaştırma yaklaşımı pozitivist, davranışsal ve sayısal araştırma yöntemlerine tepki olarak ortaya çıkmıştır (Svensson, 1997). Fenomenografi bireysel ifadelerle değil toplumsal olarak üretilmiş ve birbiri ile eşleşen kavramsallaştırmaları yorumlayarak entelektüel bir bilgi birikimi elde etmeyi hedefler (Marton, 1981). Yöntem, epistemolojik benzerlikler üzerinden ilham alarak, çeşitli geleneksel araştırma teknikleri vasıtası ile ilham verici ontolojik varsayımlara ulaşmaya çalışır (Svensson, 1997). Kavramlar temelde şu süreçler sonucunda oluşturulur: derleme (toparlama), ayırıştırma (gruplama), soyutlama ve karşılaştırılma (Svensson, 1997).

Üçüncü aşama kavramsallaştırmaları birbiri ile ilişkilendirilerek yeni bir sistematik düşünce oluşturma aşamasıdır². Fenomenografi insanların deneyimleri üzerinden ilişkisel, deneyim temelli, içerik odaklı ve nitel tanımlamalar ile sistematik düşünce biçimleri oluşturur (Marton, 1986). Bu sistematik düşünce araştırmanın temel çıktısıdır. Bu aşama iki önemli süreçten oluşur: gruplama ve çıkarsama/karşılaştırma. İlk süreç katılımcıların betimlemelerinin gruplandırılması, ikinci süreçse grupların içeriği üzerinden yapılan içerik karşılaştırmasıdır (Marton, 1986).

Son aşamada, oluşturulan yeni sistematik, bağlam analizi ile test edilir. Fenomenografi ampirik, teorik ve felsefe temelinde araştırma yapmaya imkân vermektedir. Yani, ampirik veri ve mevcut bilimsel bilgi, oluşturulan yeni çerçeveye üzerinden değerlendirilir ve mümkünse geliştirilir. Fenomenografi araştırma yöntemi bağlamlı analiz etmek için esnek araştırma tekniklerinden faydalanır. Bu esneklik yöntemin başka bilim alanlarına uyarlanması için de bir fırsat oluşturmaktadır.

Fenomenografi'nin aşamalarından bahsettikten sonra, özgün yanları, temel varsayımları ve kısıtlarından bahsetmek bu araştırma yaklaşımını anlamak adına yararlı olacaktır. Araştırma yaklaşımının en özgün tarafı kavramsallaştırma kabiliyetidir. Planlama sıklıkla kavramsallaştırmalara ihtiyaç duyar. Yapılı çevre değiştikçe olgularda değişir ve yenisinden kavramsallaştırılmaları gerekir. Araştırmacılar, belirgin bir bilimsel yönetime bağlı kalmadan da kavram üretmektedirler fakat bilinen bir olguyu incelerken bakış açısını değiştirmek her zaman kolay olmayabilir. Öte yandan, olgulara başka bakış açıları ile bakmak yaratıcı çözümler bulmamızı kolaylaştırabilir. Yöntemin diğer etkili tarafı kavramları deneyim üzerinden denetlemeye imkânı vermesidir. Bu araştırma yaklaşımının bir takım temel varsayımları bulunmaktadır. Bu varsayımlar aynı zamanda yöntemin kısıtlarını ve zayıf taraflarını oluşturur. Yöntemin en temel varsayımları şunlardır: bilgi ilişkisel ve bütüncüldür, kavramlar bilginin öz-formudur, kavramlar bilimsel bilgi olarak muğlak fakat yaratıcıdır, kavramların bilimselliği betimlemelerle temellendirilir ve kavramların bilimselliği genellemelere dayanmaktadır (Svensson, 1997). Bu yöntem araştırma esnasında hipotezin biçimlendiği kent, planlama ve tasarım araştırmaları için oldukça uygundur fakat, bilgiyi çokça genelleme ve indirgeme sürecine tabii tuttuğu için bilimsel safsataya dönüşebilme tehdidi ile de sürekli karşı karşıyadır. Bu tehdit ileriki araştırmalarda doğru bir araştırma tasarımı ile bertaraf edilebilir.

² Burada sistematik düşünce oluşturma ile bahsedilen aslında daha önce olgusal-mantıksal çerçeve (Phenomenological Framework) olarak tariflediğimiz ilişki şemasıdır.

Bu bölümde eğitim bilimlerinde kullanılan geleneksel Fenomenografik araştırma yaklaşımının işleyişi ve temel yapısından bahsedilmiştir. Yaklaşım halen eğitim bilimlerinde geliştirilmektedir. Bu noktadan sonra esas, araştırma biçiminin doğa ve uygulamalı bilimler alanına uyarlanmış biçimi üzerinde durulacaktır. Uyarlama, eğitim bilimlerindeki gelişmeler de takip edilerek gerçekleştirilmiştir. Belirtilmelidir ki; bu araştırma biçimi incelenen konuya göre tekrardan uyarlanabilir, esnek yapısı sayesinde diğer bilim alanları için cazip bir karma araştırma yöntemi olmuştur ve teknikleri değişken olsa da işleyişi özgündür, değiştirilmemelidir.

5. Fenomenografi: Araştırma Tasarımı

Bu bölümde planlama ve tasarım araştırmaları için Fenomenografi yöntem tasarımından bahsedilecektir. Çalışmanın özgün tarafı bu başlık altında geliştirilmiş olan yeni araştırma tasarımıdır³. Her ne kadar kullanılan araştırma teknikleri bilindik teknikler olsa da yöntemin işleyişi planlama ve tasarım araştırmaları için yeni baştan uyarlanmıştır. Fenomenografi araştırma tasarımı üç ana bölümden oluşmaktadır:

- Nitel (Mantıksal) Karşılaştırma Analizi (Qualitative Comparative Analyses) (QCA) [Tez Aşaması]
- Kavramsallaştırma ve yorumlama, çıkarsama yapma [Hipotez Aşaması]
- Doğrulama [Test Aşaması]

İlk olarak araştırma, Nitel (Mantıksal) Karşılaştırma Analizi (Qualitative Comparative Analyses) (QCA) ile başlar. Nitel (Mantıksal) Karşılaştırma Analizi (QCA) bu yöntem için kilit bir çözümlenme uygulamasıdır. Dolayısıyla bu analiz tekniği hakkında detaylı bilgi vermek yerinde olacaktır. QCA ilk defa Charles C. Ragin tarafından sosyal bilimler alanında 1987 yılında karşılaştırmalı analiz tekniği olarak geliştirilmiştir. Charles C. Ragin QCA yöntemi ile sosyal bilimler alanında nitel ve nicel yöntemleri bir arada kullanan yeni bir bakış açısı geliştirmeyi hedeflemektedir (Ragin, 1987). Bu yöntem ile bir olgu hakkında olası tüm mantıksal sonuçlar/çıkarsamalar değerlendirilir. Dolayısıyla, karşılaştırma analizi olası tüm değişkenlerin ve mantıksal sonuçların kombinasyonlarının listelenmesi ile başlar. Aslında, mevcut olgular ve bu olguları tanımlayan kavramlar ilişkilendirilir. İlişki, ilgili yazın ve/veya yapılan deneyim temelli veri analizinin ilk sonuçları üzerinden ortak akıl ile kurulur. Bu aşama aynı zamanda tezin ortaya atıldığı aşamadır çünkü, olgular ve kavramların birbiri ile eşleşmemesi durumunda yeni bir olgusal-mantıksal çerçeve kurma ihtiyacı ortaya çıkacaktır.

Fenomenografi geleneksel araştırma tasarımlarının aksine, tez sorusunu araştırma esnasında sürekli yeniden yapılandırma imkânı sunar. Kent, planlama ve tasarım araştırmalarında özgün olan bu tez ve tez sorusunun bağlamıdır. Bu yüzden, araştırmalar tezi ve bağlamı inceleme esnasında eşzamanlı olarak sürekli yeniden yapılandırma ihtiyacı duyarlar. Hatta bazı durumlarda tez sorusu çok sonradan ortaya atılır. Araştırma tasarımında da tez Nitel Mantıksal Karşılaştırma Analizi (QCA) ile kurgulanır. Kurgulanan tez aslında insan ve çevre ilişkileri üzerinden ilişki temelli bir bağlamdır. Bu bağlam olgusal-mantıksal çerçeve (Phenomenological Framework) olarak adlandırılmıştır.

³ Bu araştırma tasarımının ilk biçimi doktora araştırmasında kullanılmıştır (Kesim, 2017).

İkinci olarak araştırma, kavramsallaştırma ve yorumlama, çıkarsama yapma aşaması ile devam eder. Bu aşama olgusal-mantıksal çerçeve üzerinde hipotezin oluşturulduğu bölümdür. Mevcut olgusal-mantıksal çerçevenin yetersiz kaldığı durumlarda ilişki şeması yeniden kurgulanır. Tespit edilen yeni olgular yeni kavramlar ile tanımlanmaya çalışılır. Bu süreçte amaç, tutarlı bir hipotez elde etmektir. Araştırma yönteminin yaratıcı bir sürece dönüştüğü nokta tam da burasıdır. Olgulara dair yeni tespit edilen gerçeklikler, kavramlarla ifade edilerek; yeni olgular tanımlanır veya mevcut olguların açıklamaları derinleştirilir ve zenginleştirilir.

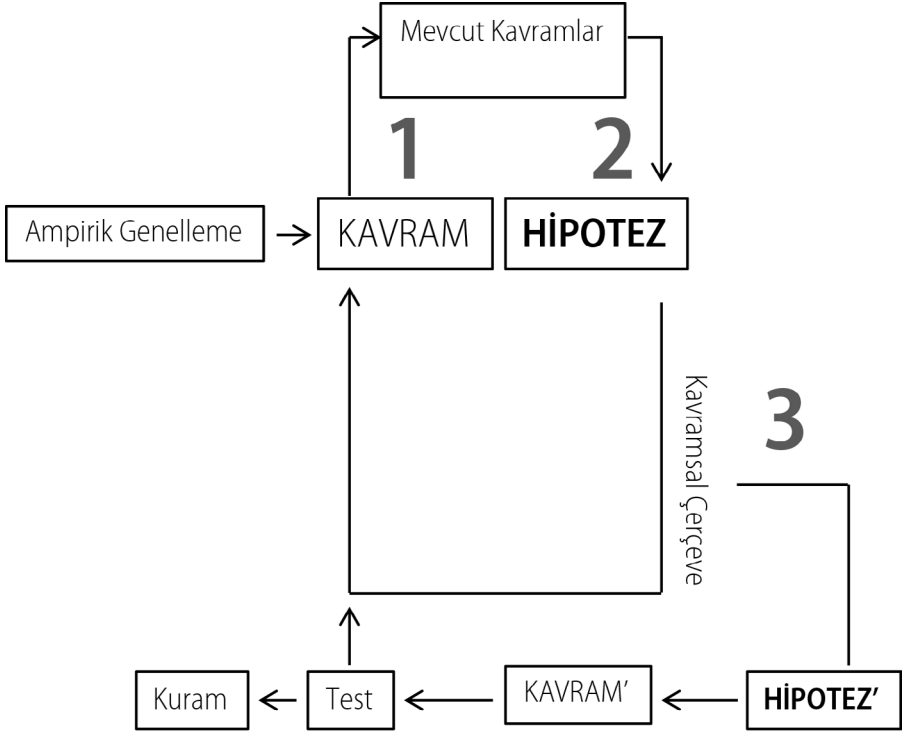

Şekil 1: Geleneksel Fenomenolojik Yaklaşım

Kaynak: Singleton, R., & Straits, B. C. (2010). Approaches to Social Research. Yazar Tarafından Görselleştirilmiştir (2020).

Geleneksel Fenomenoloji doğrusal bir kuram oluşturma sürecini benimser (Şekil 1). Bu süreç tek yönlü ve bireysel çıkarsamalarla şekillenmektedir. Araştırmacının bireysel kavramsallaştırma kapasitesi etkin olarak kullanılır. Öte yandan, Fenomenografik araştırma yöntemi kuramı yapılandırmak üzerine döngüsel bir süreç üzerine inşa edilmiştir (Şekil 2). Araştırmacının kavramsallaştırma becerisi daha edilgen ve sadece ilk aşamalarda yönlendirici niteliktedir. Esas olan katılımcıların deneyimleri ile şekillenen kavramların anlamlı hale getirilmesi ve denetlenmesidir.

Fenomenografik araştırmalarda yeniden tasarlanması gereken en önemli konulardan biri geri besleme mekanizmalarıdır. Yöntem kent çalışmalarına, durağan bir araştırma süreci şeklinde uyarlanamaz. Araştırmanın işleyişi esnasında da kavramların gelişmesine imkân verecek geri besleme mekanizmaları olmalıdır. Dolayısıyla, bu çalışmada Şekil 2'de gösterilen geri besleme mekanizmalarının kullanılması önerilmektedir.

Şekil 2: Öneri Fenomenografik Araştırma Tasarım Döngüsü

Kaynak: Kesim, B. (2017). The Atrophy of Place. Yazar Tarafından Yeniden Düzenlenmiştir (2020).

Son olarak araştırma doğrulama aşamasına geçer. Bu aşamada oluşturulan olgusal-mantıksal çerçeve çeşitli bağlamlarda test edilir. Bağlamlar Sezgisel Bilgi, Yazınsal (Belgesel) Bilgi ve Deneysel (Ampirik) Bilgi üzerinden kurulur. Bahsedildiği üzere, yöntem olgusal-mantıksal bir çerçeve arayışı esnasında çokça kavramsallaştırma yapmaktadır ve bu esnada bilgiyi defalarca genelleme ve indirgemeye tabii tutmaktadır. Dolayısıyla, yöntemin geliştirilmesi gereken yanı yapılan kavramsallaştırmanın bilimsel güvenilirliğidir. Yöntem ilk olarak eğitim bilimlerinde tasarlandığı için yapılan ampirik genellemeler uygulamalı bilimler için yetersizdir. Kent, planlama ve tasarım alanında yapılan Fenomenografik araştırmalarda ortaya çıkan kavramların bilimselliğini sağlamak için bu yöntem ile yukarıda bahsedilen üç ana veri biçimi üzerinden denetleme yapmak önerilmektedir.

Bilgi Türü
Sezgisel Bilgi
Yazınsal (Belgesel) Bilgi
Deneysel (Ampirik) Bilgi

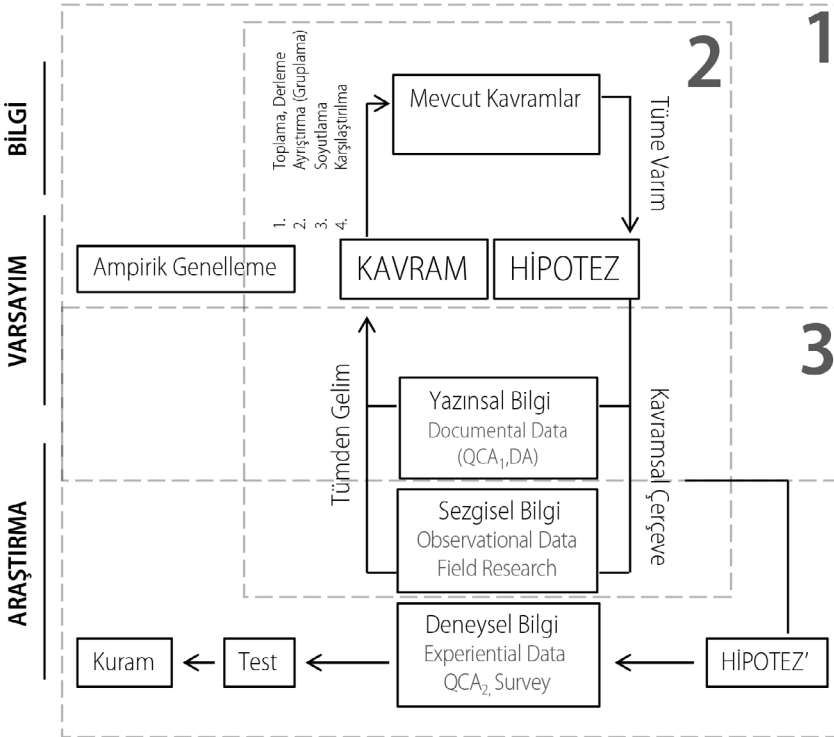
Bilgi Tanımı
Olgu
Bilgi-Bağlam
Kavram

Bilgi Biçimi
(Sembolik, Görsel, Duyumsal)
(Sentaktik, Geçmiş yazın taraması)
(Semantik, Beyanlı)

Şekil 3: Öneri Fenomenografik Araştırma Tasarımında Doğrulama Aşamasında Kullanılacak Bilgi Türleri

Kaynak: Yazar Tarafından Üretilmiştir (2020).

Sonuçta, yöntemin kent, planlama ve tasarım araştırmaları için uyumlu tarafları olduğu kadar yeniden tasarlanması gereken kısımları da bulunmaktadır. Bu çalışma ile uyarlanan Fenomenografik araştırma tasarımının detaylı işleyişi Şekil 4'de verilmiştir. Fenomenografi araştırma yönteminin en özgün yanı esnek bir hipotez kurma ve bu hipotezi süreç esnasında şekillendirme imkânı sunmasıdır. Hipotez, tezin temel olgusal-mantıksal çerçevesi (phenomenological framework) üzerinden kurgulanır ve tez sürecinde değişir, gelişir, olgunlaşır. Aslında, tezin olgusal-mantıksal çerçevesi en temel araştırma çıktısıdır.

Şekil 4: Öneri Fenomenografik Araştırma Tasarım Süreci

Kaynak: Yazar Tarafından Üretilmiştir (2020).

6. Fenomenografi: Araştırma Yöntemleri

Araştırma yöntemleri çeşitli araştırma teknikleri ile uygulanmaktadır. Teknikler araştırmanın kapsamına göre değişebilir ve çeşitlenebilir.

Eğitim bilimlerindeki Fenomenografi araştırmalarının güvenilirliği zaman zaman birer ve sıfırlardan oluşan mantıksal cebir (Boolean algebra) gibi tekniklerle zenginleştirilerek, denetleme mekanizması geliştirilmeye çalışılmıştır. Halbuki, kent çok daha geniş tecrübe biçimlerini içerir (Creswell, 2013). Burada araştırma yönteminin güvenilirliğini sağlamak adına daha çeşitli veri biçimleri üzerinden denetlenme mekanizmaları kurmak gerekir.

Kent çalışmalarında yapılan planlama ve tasarım araştırmaları üç temel alana oturmaktadır (Şekil 5). Araştırmalar temelde kentte insan ve çevre ilişkilerini irdeler (Bknz. Bowden vd., 2005). Dolayısıyla bahsedilen üç ana alan: insan, çevre ve ilişkilerdir. Kavramlar bu üç temel alanın bir bağlama oturtulmasını sağlarlar. Unutulmamalıdır ki, burada aslında kavramlar birer iddia içeren tezlerdir ve geçerliliklerinin sağlanması için ilgili her alanda ve veri biçiminde denetlenmelidir.

Fenomenografik araştırmalarda ortaya çıkan kavramların bilimselliğini sağlamak için üç ana veri biçiminden bahsedilmiştir. Bu üç ana veri biçimi aynı zamanda araştırma tekniklerini de şekillendirmektedir. Bunlar sezgisel, yazınsal (belgesel) ve deneysel (ampirik) araştırma teknikleri olarak sınıflandırılmıştır. Bu bölümde çeşitli araştırma tekniklerinin temel mantığı ve uygulamaları anlatılacaktır. Araştırma tekniklerini konuya göre çeşitlendirmekte hiçbir sakınca yoktur fakat, kurgulanan olgusal-mantıksal çerçevenin geçerliliği ancak ve ancak, veri türlerini destekleyen araştırma uygulamalarının her birinde, birbirini olumlayan sonuçlar alınması halinde sağlanmış olur. Bu yöntem seleflerinden çok daha güvenilir ve esnek bir araştırma imkânı sunar.

Şekil 5: Kent, Planlama ve Tasarım için Fenomenografi Araştırma Yöntemi Önerisi

Kaynak: Kesim, B. (2017). The Atrophy of Place. Yazar Tarafından Yeniden Düzenlenmiştir (2020).

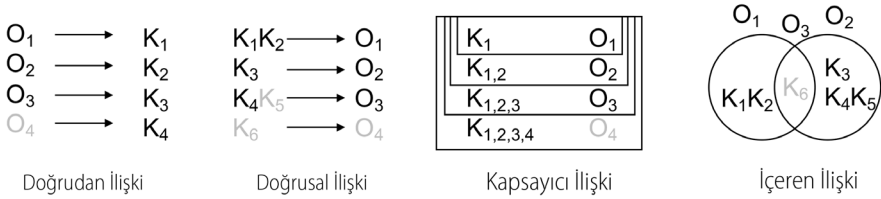
6.1. Yazınsal (Belgesel) Teknikler

Fenomenografik araştırmalarda oluşturulan olgusal-mantıksal çerçeve aslında insan ve çevre arasındaki ilişkinin yapısını betimler. İlişkiler yazınsal bilgi üzerinden denetlenir. Denetleme iki şekilde olmaktadır. Bunlar daha önce de bahsedilen Nitel Mantıksal Karşılaştırma Analizi (QCA1) ve Betimleyici (Tarih) Analizi (DHA) üzerinden gerçekleştirilir. DHA ile geçmiş tecrübeler, QCA1 ile şimdiki zamana dair tecrübeler üzerinden ilişkiler denetlenir. Her iki denetleme biçimi de belgeler üzerinden yapılır.

Çalışma ile kent, planlama ve tasarım araştırmaları için önerilen Fenomenografi yöntemi mutlaka Nitel Mantıksal Karşılaştırma Analizi (QCA1) ile başlamalıdır. QCA'nın bu ilk aşamasına bilindik olgular ve onları tanımlayan mevcut kavramlar, yazılı kaynaklar üzerin-

den derlenir. Araştırmanın bu kısmı bir kaynak taramasının ötesinde, olgusal-mantıksal çerçevenin ilk taslağının ortaya atıldığı kısımdır. QCA1'in kapsamı çalışma konusuna göre değişiklik gösterebilir. Çalışma, mevcut kaynaklar üzerinden, bir grup veya örneklem üzerinden, alan üzerinden veya hepsi birlikte yapılabilir. Dolayısıyla, bu kısım sadece mevcut kavram ve olguların derlenmesinden ibaret değildir. Kavramlar ve olgular araştırmacının amacı doğrultusunda araştırmacı(lar) ve/veya araştırmaya katılanlar tarafından ilişkilendirilir çünkü ilerleyen aşamalarda denetlenecek olan bu ilişki şemasıdır.

İlişki şeması olgusal-mantıksal çerçevenin ilk taslağıdır. İlişki biçimleri Şekil 6'da olduğu gibi doğrudan ilişki, doğrusal ilişki, kapsayıcı ilişki, kümelenmiş ilişki vb. şemalarla tanımlanabilir. Önemli olan burada Şekil 6'da gri ile gösterildiği gibi tanımlanamayan bir olgu veya bir kavramın olduğunu keşfetmek⁴. Böylece bu keşfin üzerine bir iddia, tez ortaya atılabilir.

Şekil 6: Örnek Olgusal-mantıksal Çerçeve Şemaları

Kaynak: Yazar Tarafından Üretilmiştir (2020).

Yazınsal tekniklerin ikinci aşamasında, betimleyici bir araştırma uygulaması tercih edilir. Böylelikle, olgusal-mantıksal çerçeve yeniden inşa edilebilir. Kent, planlama ve tasarım araştırmaları için betimleyici çalışma çevrenin tarihselliği üzerinden de yapılabilir⁵. Bu yüzden bu tekniğe Betimleyici (Tarih) Analizi (DHA) denilmiştir. Fenomenografi araştırma yönteminde DHA geçmiş tecrübelerle yönelik gerçekçi kanıtları ortaya çıkarmak üzere tasarlanmıştır. DHA, QCA1 sonucunda elde edilen olgusal-mantıksal çerçeveden faydalanarak, geçmiş olayları yeniden sınıflandırarak yeni bir bakış açısı ile irdelemeyi hedefler. Dolayısıyla hem QCA1' in geçerliliği denetlenmiş olur, hem de QCA1 ile oluşturulan çerçeve gerekirse geliştirilebilir. DHA beş ana süreçten oluşur.

⁴ Renklendirme sadece araştırmanın işleyişinin anlaşılması için örnek vermek amacıyla yapılmıştır. Konuya, araştırmaya göre oluşturulacak olan olgusal-mantıksal çerçeveye göre değişebilir. Hatta, araştırmanın diğer safhalarında araştırmanın kapsamında tanımlanamayan olgu ve kavramların olduğunu keşfetmek bu kısmın en temel amacıdır.

⁵ Burada bahsedilen tarih üzerinden bir betimleme yapma durumu şart değildir. Betimleme araştırmanın niteliğine göre başkaca bir boyutta da yapılabilir. Burada amaç QCA1 ile kurgulanan olgusal-mantıksal çerçevenin teze başlangıç aşamasında belgesel veri üzerinden sağlanmasını yapmaktır.

Bunlar:

- Geçmişin yeniden inşası,
- Teorik genellemelerin tekil tarihi olaylar üzerinden denetlenmesi,
- Tarihi olayların açıklamalı olarak denetlenmesi,
- Araştırma konusu ile ilgili genel tarihi çerçevenin geliştirilmesi,
- Günümüz olgularının neden ve nasıl olduğuna dair oluşturulan tarihi çerçevenin kullanılmasıdır (Singleton ve Straits, 2010).

Yazınsal bilgi ile kent, planlama ve tasarım sorunları mekân-zaman bağlamı üzerinden belgesel veri ile sorgulanır. Böylece insan ve çevre ilişkilerine dair yeni bir olgusal-mantıksal çerçevenin ilk taslağı inşa edilmiş olur. Bu çerçevedeki eksik kısımlar tespit edilir ve tez sorusu bu analiz sonucunda ortaya çıkar.

6.2. Sezgisel Teknikler

Sezgisel teknikler kent çevresine dair bilgi toplamak ve bu bilgiyi tezin olgusal-mantıksal çerçevesi üzerinden sınıflandırmakta kullanılır. Doğa ve uygulamalı bilimler alanında genellikle bilgi gözlemlere dayanmaktadır. Burada amaç, incelenen olgunun çevre üzerindeki tezahürlerini tespit etmektir. Sezgilere dayanan veri arazi, alan araştırmaları, çeşitli ölçeklerde harita, kroki, fotoğraf, resim, film ve başkaca belgelerden doğrudan veya dolaylı şekilde elde edilebilir.

Doğa ve uygulamalı bilimler alanında sezgisel tekniklerle yapılan uygulamalar üretilen bilginin mekânsal bağlamını değerlendirmek için kullanılır. Bu araştırma uygulamaları ile kavramlardan oluşturulan olgusal-mantıksal çerçevenin tutarlılığının yapılı çevre üzerinden gözlem yolu ile denetlenmesi ve gerekirse geliştirilmesi hedeflenmektedir. Tezin, hipotezinin geliştirildiği nokta tam da burasıdır.

Araştırma biçimlerinde bilinçli (kuramsal) örneklem (*Theoretical Sampling*) alınır (Singleton ve Straits, 2010). Bilinçli örneklem iki türlü seçim ile olabilir. İlk olarak çalışılacak alanın ve/veya benzer alanların araştırmacı tarafından tezin gereklerine uygun olarak belirlenmesi. İkinci olarak da çalışılacak sezgisel mecranın veya diğer bir deyiş ile ara yüzün (*media, medium*) belirlenmesidir. Doğa ve uygulamalı bilimler alanında genelde bu ara yüz görsel ağırlıklıdır.

Sezgisel teknikler mekân bağlamını inceler. Kent, planlama ve tasarım araştırmalarında mekân bağlamı gözlemler ve gözlemlerin olgusal-mantıksal çerçeveyi ne derecede desteklediğinin araştırılması ile olur. Araştırmalarda gözlem yöntemi genellikle açık uçlu nitel yöntemlerle yarı-yapılandırılmış veya yapılandırılmamış biçimde uygulanmaktadır (Creswell, 2013). Gözlem doğası gereği genellikle doğrudan yapılan bir araştırma uygulamasıdır. Doğrudan gözlem tekniği öznel ama bir o kadar da yaratıcı, zengin ve eşsiz bir araştırma biçimidir. Mesleki bilince erişmiş araştırmacının günlük hayata dair geliştirdiği bireysel görsel tespitler ve tasvirlerle yapılır. Doğrudan araştırmacı tarafından yapılan gözlem her ne kadar bilimsel geçerliliği ve güvenilirliği sınırlı olsa da araştırmacı için

yaratıcı ve esnek bir süreci de destekler. Dolayısıyla, çalışmanın fikir derinliğini geliştirmek için doğrudan gözlem tekniği *Fenomenografik* araştırmalar için vazgeçilmez öneme sahiptir. Aksi halde sadece başkalarının tecrübeleri üzerinden bir araştırma kurgusu oluşturma zorunluluğu doğmaktadır. Bu durumu yöntem bilimciler başkasının ayakkabısını giyerek (*Wearing someone else's shoes*) arazi araştırmasına çıkmak olarak tarif etmektedirler (Singleton ve Straits, 2010).

Sezgisel teknikler anlamında bilinen yöntemlerin en büyük sorunu ya sadece dolaylı ya da sadece doğrudan bilgi toplamaya odaklanmalarıdır. Yani, geleneksel *Fenomenografik* araştırma yöntemlerinin en büyük sıkıntısı başkalarının tecrübeleri üzerinden kurgulanması; Fenomenolojik araştırmaların sıkıntısı ise bunun tam tersi olarak bireysel tecrübeler üzerinden kurgulanmasıdır.

Sonuçta, bu yöntem önerisi doğrudan ve dolaylı tecrübelerden eşit miktarda faydalanmayı önermektedir. İlk aşamada yapılan araştırmalarda (QCA1 ve DHA) daha ziyade başkalarının görüşlerine yer verilir. İkinci aşamada ise araştırmacının doğrudan etkin olduğu fenomenoloji temelli araştırma yöntemi tercih edilir. Bir başka deyişle Fenomenografi içerisinde Fenomenolojik araştırma yöntemlerini de barındırmalıdır. Böylece hem bireysel tecrübeler ile araştırma yapmanın yaratıcı ve zenginliğinden hem de ortaklaşa olan tecrübelerin bilimsel güvenilirliğinden yararlanılmış olunacaktır.

6.3. Deneysel Teknikler

Deneysel teknikler, geliştirilen olgusal-mantıksal çerçevenin insanların ortak mekân tecrübeleri üzerinden denetlenmesinde kullanılır. Burada amaç geliştirilen kavramların, kavramlar ve olguların arasındaki ilişki biçiminin, yani olgusal-mantıksal çerçevenin ne derecede tutarlı olduğunun test edilmesidir.

Bu araştırma uygulaması Nitel Mantıksal Karşılaştırma Analizinin (QCA2) ikinci safhası olarak tasarlanmıştır. İnceleme esnasında olgusal-mantıksal çerçevenin farklı ifade biçimleri⁶ halinde, katılımcıların ilişkilendirmesi için sunulur. Eğer kurgulanan çerçeve doğru ise, ifade biçimleri farklı olsa da kavram ve olguların ilişki biçimleri aynı olmalıdır. Dolayısıyla, deneysel teknikler ile farklı ifade biçimlerindeki testlerin sonuçlarının birbiri ile uyumlu olup olmadığı, uyumlu ise ne oranda uyumlu olduğu hakkında bir sonuç elde edilir. Böylece, kurulan olgusal-mantıksal çerçevenin ne kadar geçerli olduğu saptanmış olur.

Bu amaçla ilk olarak (ilişkili) kodlama ile olgusal-mantıksal çerçeve içerisindeki kavramlar tek tek farklı bilgi biçimlerinde anlamlı olacak şekilde dönüştürülerek ifade edilir. Kodlama sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda analitik süreçten önce, kavramlar ve olgular; imge, sembol ve işaretlerle ilişkilendirilerek sınıflandırma işlemine verilen isimdir (Singleton ve Straits, 2010). Kodlama ve çözümlenme (Coding and Decoding) oluşturulan kuramsal çerçevenin profesyonel olmayan insanlar tarafından denetlenebilirliğini arttırmak adına yapılması gerekli bir işlemdir.

Geleneksel Fenomenografik araştırmanın temel yöntemi aslında mülakattır (Interview) (Marton, 1981, 1986; Yates, Partridge, & Bruce, 2012). Kent, planlama ve tasarım araş-

⁶ Görsel, yazılı, sözel ifade biçimleri çeşitlendirilerek kullanılabilir.

tirmaları için mülakat sadece sözel veri biçimi üzerinden bir doğrulama sağlayacağı için yetersiz kalmaktadır. Bunun yerine QCA araştırmacılara sadece sözel ifade biçiminden çok daha geniş bir araştırma uygulaması sunmaktadır.

Araştırmacılar dört farklı karmaşıklık düzeyi için farklı analitik teknikler kullanabilmektedirler⁷ (Ragin, 1987). Bunlar şu şekildedir:

- Sıradan (heterojen) karmaşıklık,
- Vaka temelli karşılaştırmalar,
- Mantıksal cebir yaklaşımı ile nitel karşılaştırma,
- Bileşik ve sentetik karşılaştırma stratejileri.

Sıradan (Heterojen) karmaşıklıklar doğrudan veya dolaylı sorulardan oluşan, yapılandırılmış araştırma uygulamalarıdır. Yapılandırılmış araştırma uygulamalarında cevaplar genellikle katılımcıları 1 veya 0, doğru veya yanlış, var veya yok şeklinde kesin ve net bir seçim yapmaya koşullar. Bu çözümleme tekniğinde karmaşık olgular basit bileşenlerine ayrılır ve her bir bileşenin varlığı test edilir. Katılımcılara sözel sorular sorulduğu kadar görseller, kavramlar üzerinden de ilişki kurulup kurulmadığı sorulabilir⁸. Dolayısıyla, bu araştırma tekniği olgusal-mantıksal çerçeve içerisindeki olgular ve kavramlar arasındaki ilişki biçimlerini doğrudan denetlemek için imkân sunmaktadır.

Vaka temelli karşılaştırmalar dolaylı sorular ile yarı yapılandırılmış bir araştırma uygulamasıdır. Genellikle alan araştırmalarında çevreye dair çözümleme yapılmak istenildiğinde tercih edilir. Araştırma uygulamasında olgu içerisindeki durumların ne sıklıkla tekrar ettikleri ölçülür. Uygulama, araştırmacılara durumların önemlerine ve olguyu ne derecede etkilediklerine dair bilgi verir. Dolayısıyla, olgusal mantıksal çerçeve içerisindeki ilişkilerin önemi vaka temelli karşılaştırmalar ile ortaya çıkarılır. Bu çözümleme yöntemi ile olgu ve kavramlar arasındaki ilişkiye dair bilgi edinmek ve duruma göre yeniden yapılandırmak mümkündür.

Mantıksal cebir yaklaşımı ile nitel karşılaştırma tekniğinde çoktan seçmeli veya dolaylı sorular sorularak katılımcıların kendi çerçevelerini yapılandırmaları beklenir. Oluşturulan bu çerçeve ile araştırmanın olgusal-mantıksal çerçevesinin tutarlılığı test edilir. Burada olgular ve kavramlar arasında kurulan ilişki miktarlarının sıklığı (frekansı) üzerinden bir doğrulama yapılır. Araştırmacı tarafından önerilen olgusal-mantıksal çerçeve ile örneklemdeki katılımcılara sorulan sorular sonucunda elde edilen çerçeve karşılaştırılarak denetleme yapılır.

Denetleme, teknik analize katılan katılımcıların iç tutarlılığını ve çalışmanın geçerliliğini ölçme imkânı da sunar (Åkerlind, 2007; Sin, 2010). Dolayısıyla üstünkörü yapılmış olan

⁷ Burada bahsedile dört temel çözümleme biçimi yazar tarafından kent, planlama ve tasarım çalışmalarında kullanılmak üzere uyarlanmıştır. Çok daha geniş ve detaylı karşılaştırmalı araştırma teknikleri için Charles C. Ragin'in 1987 yılında yayınladığı karşılaştırmalı yöntemler (Comparative Methods) çalışmasına tekrar göz atmak faydalı olacaktır.

⁸ İlişkili veya değil gibi iki seçeneqli yapılandırılmış soru biçimi kullanmak şartıyla.

ve güvenilir olmayan sonuçları bertaraf etme imkânı vardır. Bu yüzden de oldukça güvenilir sonuçlar alınabilir. İç tutarlılık testi şekil 7 'de gösterilmiştir. Bu tez önermesine göre $A < B < C < D$ olduğu koşulda; $A = 1 = I = a$, $B = 2 = II = b$, $C = 3 = III = c$, $D = 4 = IV = d$ şeklinde bir ilişki kodlama yapılmıştır. Durum 1'de tez önermesi ile uyumlu beklenen bir sonuç ortaya çıkmıştır. Durum 1 tezi doğrudur. Durum 2' de kendi iç tutarlılığı olan, geçerli bir anket doldurulmuştur ama ilişki şeması başka bir sıralama ile gerçekleştirildiği için tez önermesine aykırı bir sonuç ortaya çıkmıştır. Buna göre, Durum 2 tutarlı olarak tezi yanlışlar. Durum 3 ise üstünkörü doldurulmuş bir ankettir ve analitik sürece dahil bile edilmez, geçersizdir.

	Durum 1	Durum 2	Durum 3
Analiz 1	$1 < 2 < 3 < 4$	$4 < 2 < 3 < 1$	$4 < 3 < 1 < 2$
Analiz 2	$I < II < III < IV$	$IV < II < III < I$	$I < II < III < IV$
Analiz 3	$a < b < c < d$	$d < b < c < a$	$c < a < d < b$
Değerlendirme	Tutarlı ve geçerli, tezi doğrulayan sonuç	Geçerli (iç tutarlılığı olan) ama tez ile tutarlı olmayan sonuç	Geçerliliği (iç tutarlılığı olmayan üstünkörü doldurulmuş anket

Şekil 7: Mantıksal Cebirle Nitel Karşılaştırma Analizinde Tutarlılık ve Geçerlilik Durumları Kaynak: Yazar Tarafından Üretilmiştir (2020).

Son olarak bileşik ve sentetik karşılaştırma stratejileri yukarıda bahsedilen üç yöntemin birlikte uygulanmasıdır. Aynı olgusal-mantıksal çerçeveyi farklı ilişki kodlama teknikleri ile farklı veri bağlamlarında değerlendirilmesinden oluşan kapsamlı, bileşik bir tekniktir. Bu teknik, incelemenin daha çok araştırmacı ve katılımcı arasında Karşılıklı (Esnek cevaplı) Bilgi Analizi (Responsive Data Analysis) (RDA) şeklinde olmasının daha güvenilir olacağını öne sürmektedir. Buna göre, inceleme, tek ve/veya çoktan seçmeli cevaplı veri analiz teknikleri, şıklı anket uygulamaları, yapılandırılmış veya yapılandırılmamış mülakat teknikleri ve benzeri teknikler ile geliştirilebilir. Bu aşama araştırmacı tarafından olgusal-mantıksal çerçevenin gerektirdiği şekilde yapılandırılması için esnek bırakılmıştır. Eğer araştırmacının etkin olacağı değerlendirmeler mülakat gibi teknikler kullanılacak olursa, çoklu değerlendirme yapılarak araştırmanın güvenilirliği artırılabilir (Åkerlind, 2007).

Sonuçta, sezgisel teknikler ve yazınsal (belgesel) teknikler ile geliştirilen çerçeve son aşamada deneysel ile denetlenir. Kurgulanan olgusal-mantıksal çerçeve doğrulandığı takdirde hipotezin geçerliliği kanıtlanmış olur, çünkü insan ve çevre ilişkilerine dair olgular hem insan hem çevre hem de ilişkiler bağlamında denetlenmiş ve doğrulanmıştır. Aksi durumda ise olgusal-mantıksal çerçeve yeniden yapılandırılarak araştırmanın son safhası tekrarlanır.

7. Neden Fenomenografi? Kent, Olgu, Planlama, Kavram, Tasarım, Form Arasındaki İlişki Nedir?

Fenomenografi olguların ontolojisine dair yeni epistemolojik varsayımlar üretir (Svensson, 1997). Böylece, ilgili olgunun ontolojisine dair yeni bağlamlar elde etmek hedeflen-

mektedir. Bu bağlamlar yeniden kavramsallaştırılır. Oluşturulan kavramlar gerçek yaşam tecrübeleri üzerinden denetlenir. Fenomenografi olguların sürekli değiştiği, her an inşa baskısı altında olan kent ve çevresini anlamak ve yeniden kavramsallaştırmak için ideal bir araştırma yöntemidir.

Kentsel olgular, insan ve çevre ilişkileri sonucunda oluşur. İnsan yaşadığı kent çevresindeki olguları deneyimler ve bu deneyim ile çevresini yapılandırır sonra da yapılandığı o çevrede yaşar⁹. Burada yapılandırmak sözcüğü ile kast edilen, kentsel çevreyi anlamak için kavramsallaştırmak, planlamak, tasarlamak ve eğer imkân olursa forma dönüştürmek yani biçimlendirmektir. Bu, döngüsel ve devamlı bir süreçtir. Çevre sürekli yapılandırılma baskısı altında dönüşür. İnsan bu sürecin hem yapılandırarak sorumlusu hem de deneyimleyerek sonuçlarına katlanana durumundadır. Kent, olgu, planlama, kavram, tasarım ve form arasındaki ilişki aslında insan ve çevre ilişkileri sonucu oluşan bir yaşam deneyiminden başka bir şey değildir.

|TASA |TASARI |TASARIM

Şekil 8: Tasarımın Kelimesinin Kökleri ve Süreci Arasındaki İlişki

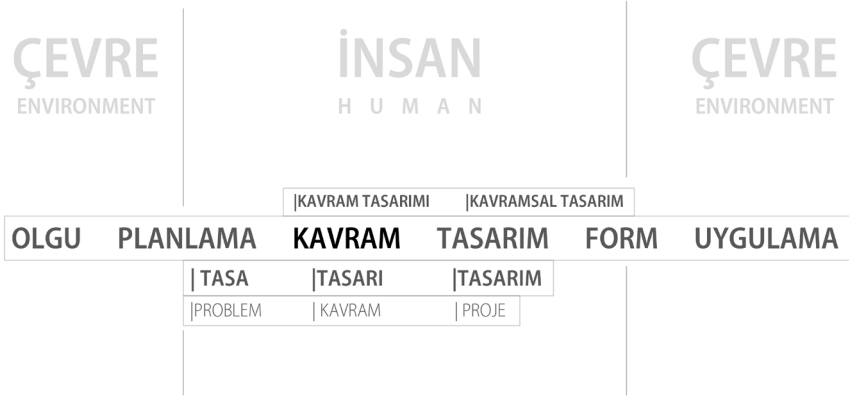
Kaynak: Yazar Tarafından Üretilmiştir (2020).

Planlama kentsel olguların deneyimi sonucu oluşan bir tasa ile başlar. Tasa¹⁰ problemden çok daha öte bir anlama sahiptir, insanın, kente, yaşama, topluma dair bir derdinin olması demektir. Tasa, bir kavrama dönüşürse yani tanımlanabilirse planlama başlar. Kavramsallaştırmanın kavram tasarımı ve kavramsal tasarım olarak iki aşamaya ayrılabilir. Burada gündelik dilde yaptığımız en büyük hatalardan biri ile karşılaşmaktayız. Kavram tasarımı ile kavramsal tasarım birbirinden farklı şeylerdir. Kavram tasarımı daha çok anlam yüklü, söz ve yazı temelli bir kelime ve sözcük grubunu tasarlamayı anlatmaktayken; kavramsal tasarım daha ziyade biçime yöneliktir. Kavram tasarımı ile bir Tasarı ortaya atılır. Tasarı bir düşün sürecini ifade eder. Kavramsal tasarım ile bu tasarı Tasarım' a dönüşmeye başlar. Tasarım düşün sürecinin hem kavram hem de çizgilerle ifade edildiği kısımdır. Dolayısıyla Şekil 8' de gösterilen Tasa, Tasarı ve Tasarım kelimelerinin birbirlerinden türemiş olması bir tesadüf değildir. Bir süreci ifade eder. Sonuçta, planlamada tasarım sürecini kavram tasarımı ve kavramsal tasarım olarak ikiye ayırmak mümkündür. Süreç aynı zamanda Şekil 9 da gösterildiği gibi projelendirme olarak da ifade edilebilir. Projenin biçimlenmeye başladığı an, uygulamanın yapıldığı andır. Uygulama projesinde öngörülen form inşa edilir. İnşa etmek aynı zamanda, bambaşka bir olguyu da inşa etmek demektir. Artık bu yeni olgu(lar) çevre üstünde insan deneyimine açık hale gelir. Kent aslında bu olguların-sürekli birikip dönüştüğü yerdir¹¹ (Franco, 2009).

⁹Yapılandırdığı çevreyi yeniden deneyimler.

¹⁰Tasa bir sorun olmak zorunda değildir, daha çok bir derttir. İnsan sorun olmasa da bir durumu kendine dert edinebilir. Tasa bir sorundan ortaya çıkmaz. Bilinçli bir varlık olmanın bir gereğidir. Bilinçli her varlık gibi insan da mevcudiyetinin mekânsal tezahürlerini yaşadığı çevrede görmek ister. Görmediği takdirde de tasalanır. Dolayısıyla, sorun çok daha durumsal bir problemi tanımlarken, tasa çok daha varoluşsal bir probleme gönderme yapmaktadır (Detaylı bilgi için bkz. Barlas, 2006; Jung, 1958; Maslow A. H., 1943; Norberg-Schulz, 1979; Tuan, 1974).

¹¹Tim Franco bu süreci Metamorfoz (Başkalaşım) ve Polis (Antik Yunan şehir kent devletlerine verilen isim)

Şekil 9: İnsan, Çevre, Olgular, Planlama, Kavram, Tasarım, Form Arasındaki İlişki

Kaynak: Yazar Tarafından Üretilmiştir (2020).

Kent çevresindeki olgular insan eli ile planlanır, tasarlanır, biçimlendirilir ve uygulanır. İnşa süreci beraberinde bambaşka olguları da meydana getirir. İnsan ve çevre ilişkileri döngüsel ve bu ilişkinin merkezinde kavramlar vardır.

8. Planlamada Kavram Tasarımı: Kentsel Ara Yüzler, Ara Formlar

Kavramlar soyut bilişsel genellemelerdir. Bir kavramın en önemli özelliği basit ama yaratıcı düşünme kabiliyetine sahip olmasıdır. Aynı konu üzerinde çalışanlar cümle kurmadan sadece kavramlarla iletişim kurabilirler. Bu özellikleri sebebiyle mesleki iletişimin merkezinden kavramların olması kaçınılmazdır.

Kavramları terimlerle karıştırmamak gerekir. Terimler her durumda kullanılabilir bir kavramsal çerçeve verirler. Açık ve net bir tanımları vardır. Kavramlar ise ilgili olguya veya duruma özgüdürler. Kavramlar terimlerden daha zengin ve yaratıcı olma kabiliyetine sahiptir.

Kavram tasarlamak karmaşık bir süreçtir. Kent, planlama ve tasarım alanında mükemmel bir kavram hem tasaya (soruna) hem tasarıya (fikre) hem de tasarıma (projeye) dair fikir vermelidir. Kavram tasarımı¹² çeşitli yöntemlerle yapılabilir. Bu yöntemler her ne kadar süreci tanımlasa da başarıya ulaşacağını garantiye veremez. Planlamada geleneksel kavram tasarım yöntemlerini ikiye ayırmak mümkündür. İlki fiziksel planlama anlayışının bir parçası olarak kavram tasarımı, diğeri ise semiyoloji (Göstergebilimi) ile gelişmiş olan kavram tasarımıdır.

İlk olarak temel planlama yazınına göre kavram, analiz ve sentez süreci arasında yer alır (Koberg ve Bagnall, 1972). Geleneksel planlamada, analiz edilen olgu, kavramsallaştırılır ve sonrasında sentezlenerek o olgu hakkında yapılacak olan müdahale biçimi planlanır. Bir başka deyişle, tasarım sürecine başlamak için yapılacak temel soyutlama kavramlar ile başlar. Tasarım kavramların çizgilerle ifade edilmesidir. Sürecin kavramsal tasarım kelimelerini birleştirip Metamopolis kavramsallaştırmasını yapmıştır.

¹² Planlama ve tasarım temelli kentsel araştırma alanları özelinde.

olarak isimlendirildiğinden bahsetmiştik. Kent formu kavramsal tasarımın kentte vücut bulmasıyla oluşur. Kent formu durağan değildir. Her kent formu bir öncekini değiştirmek üzere bir sonrakine esin kaynağı olur. Her kent formu aslında bir önceki ve bir sonraki için bir ara formdur. Kentsel ara formlar aslında birbirlerinin ara yüzleridir. Ara yüzler, ara formlar planlamada kavramsallaştırılarak ifade edilir. Kavramsallaştırma kent planlamasının en etkin analiz yapma yöntemidir.

Kavram tasarımında analiz süreci insanın kentte ilgili olguyu fark etmesi olarak ifade edilir ve üç ayrı bilişsel düzeyden oluşmaktadır (Koberg ve Bagnall, 1972). Bilişsel düzeyler şu şekildedir: ilgi (attraction), kavrayış (understanding) ve işleme (manipulation). Öncelikle kentsel bir olgu ilgi çeker, arkasından bu olguyu kavramak için çeşitli kuramsal çerçevelerle anlamlandırmaya çalışır ve son olarak da kuramsal çerçeve duruma özgün olarak işlenir. İşleme süreci bilgi (knowledge), beceri (skill) ve tavır (attitude) ile analitik düşüncenin biçimlendirilmesidir. Böylelikle bir form kompozisyonu sentezlenir. Tasarım kuramı bu noktada kent planlamasının bir parçası olur.

İkinci olarak semiyoloji (Göstergibilimi) ile kavram tasarımından bahsedebiliriz. Bu yöntemde kavramların ilişki kurma becerilerinden faydalanılır. Yöntemin ilkinden farkı kavramın anlam derinliğini ayrıştırarak çeşitli boyutlarda alegoriler kurulmaya çalışılmasıdır. Bunun için imgelem, metafor ve analogilerden faydalanılır.

Planlama ve tasarımın ara yüzü kavramlarla kurulur. Kavramlar bir olguyu kavramak için oluşturulur. "Fiziksel fenomenleri [olguları] kavramak için üç temel katman vardır:

1. Saf fiziksel olguların keşfi,
2. Psikolojik etki veya içimizdeki psikolojik tepki,
3. Fenomenlerin kavramsallaştırılmak üzere imgesel keşfi ve görsel olarak yeniden üretilmesi" (Ungers, 1982, s.11).

Kavramlar sürekli yeniden anlam atfedilmeye, üretilmeye hazır şemalardır¹³. Herkesin anlayabileceği ortak temel bir çerçeveleri olduğu kadar, herkeste farklı anlam derinliklerine ulaşma kabiliyetleri vardır. Anlam derinlikleri temelde ikon, indeks ve sembollerle alegorik olarak sağlanabilir.

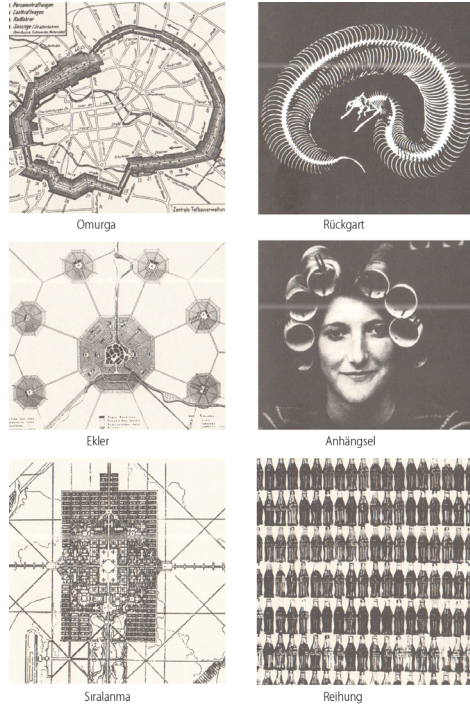
İkonlar, imgelemlerle bir anlam derinliği sağlamak için kullanılırlar. Olgunun gerçekliğine dair açıklama imgelem vasıtası ile aktarılır. "Genel anlamda imgelem, bir dizi olguyu, aynı görsel imgenin koşullara imgenin kendisine olduğu gibi bağlı olacağı şekilde tarif eder." (Ungers, 1982, s.13).

İndeks, bir olguyu açıklamak için öncesinde tasniflenmiş veri biçimlerini kullanmaya denir. Metafor kurmak bunun en basit uygulama biçimidir. "Metaforlar, somutluklar doğuran ve süreçlerin tamamen soyut algılanışı yerine daha betimleyici ve açıklayıcı bir karaktere sahip olan güncel olayların figüratif bir ifade şekline dönüştürülmesidir. . . . Benzetme çoğunlukla, farklı nesnelere birbirine bağlayan ve her ikisinin de karakteristik özellikleri-

¹³ Şema (Schemata) hakkında detaylı bilgi için ekolojik psikoloji alanına geri dönmekte fayda vardır (Gibson, 1950, 1966, 1986).

nin etki ettiği yeni bir görünüm keşfeden yaratıcı bir düşünceyle bulunur” (Ungers, 1982, s.15). Kısaca, farklı iki şey arasında benzerlik kurmaya metafor denilir.

Sembol bir şeyin öz biçimidir. Semboller, belirli kurallar ve kaideler ile kanonik imgelemler¹⁴ oluştururlar (Broadbent, 1980). Semboller en öz şekilde vücut bulsalar bile, duruma göre, kişiye göre, bambaşka sembolik ifadelerle bürünebilme kapasiteleri vardır. “Modern bilimsel dünya, karmaşık sembolik kodlar ve sistemler ve normal dile kıyasla daha nesnel ve öz olmaları nedeniyle daha yararlı olan yapay işaretler ve semboller ile doludurlar. Ancak nesnel dünyanın ötesinde semboller, büyülü aydınlanmalar ve çeşitli dinlere ait kült sembollere dayalı metafiziksel bir dünyayı da temsil ederler...” (Ungers, 1982, s.21). Semboller çeşitli işaretler, modeller, sinyaller ve alegoriler şeklinde olabilir. Kent, planlama ve tasarım alanında sembollerle düşünmek analogi kurarak olmaktadır. “Analogi, bir benzerlik veya normalde birbirinden tamamen farklı olan iki olay arasında benzer ilkelerin varlığını inşa eder” (Ungers, 1982, s.19).

Şekil 10: Kent, Planlama ve Tasarım Alanında Kavram ve Tasarımı Kaynak: Ungers, O. M. (1982). Morphologie: City Metaphors. Yazar Tarafından Yeniden Düzenlenmiştir (2020).

¹⁴Kanon yapmak bir kuralı, kaidesi olan durumun yeniden ifade edilmesi durumudur. Örneğin müzikte kanon yapmak, iki aynı enstrümanın aynı melodiyi birbirine iki saniye gibi bir zaman farkı yaratarak aralıkla çalarak oluşturduğu yepyeni melodiye verilen isimdir.

Pratikte, planlamada kavram tasarımı hiçbir zaman tamamen yönteme uygun statik bir biçimde yapılmaz. Kavram tasarım yöntemleri genellikle süreci pratikte tecrübe ettikten sonra y ntemleştirilmiştir. Bu yüzden kavram tasarımı pek de bilimsel bir çalışma biçimi olarak görülmemektedir. Halbuki yukarıda da bahsedildiği üzere beynin olguyu kavraması kavramsallaştırma ile olur. Kent formu da bu kavrayış üzerine biçimlenmiş kentsel bir ara yüzdür.

Sonuçta, Fenomenografi yukarıda temel prensiplerinden bahsedilen kavram tasarımı için bir yöntem olarak önerilmektedir. Bu  neri kavram tasarımına yeni bir boyut getirmek yerine bunu daha bilimsel bir çerçeveye oturtmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, Fenomenografi sürekli dönüşen kent yazını için kavramsallaştırmayı bilimsel bir yönteme dönüştürme ihtiyacından ötürü kent planlama alanına uyarlanmıştır, nitekim kent ve evre bilimleri alanında yapılan çalışmalar çoğunlukla kentsel çevrenin bugünkü durumunu anlamak ve anlamlandırmak üzerine yapılmaktadır.

9. Sonuç, Tespitler ve  neriler

Kent mekânı, her dönem farklı kavramlar ve farklı bir bilgi-eylem birlikteliği ile üretilmiştir. Bu farklı birliktelik, birbiri ile uyumsuz kentsel ara yüzler oluşturmuştur. Bu durum kent mek nının ara formlarla şekillenmesine sebep olur. Yapılı çevrede de farklı ara yüzlerde üretilen farklı ara formların sürekliliğini takip etmek mümkündür. Kent birbiri ile ilgisi olmayan ara formların birikimi sonucu oluşmuştur.

Aslında kent mekânı dönemsel düşün süreçlerinin artıklarından oluşan bir yapılı evre haline gelmektedir. Burada biz kent plancılarını ilgilendiren en önemli sorun planlama ve tasarım nesillerin birbiri ile yetersiz iletişim kurmalarıdır.

Bu alışma, kavramların planlama nesilleri arası iletişimi sağlamak adına etkili bir araç olduğunu iddia etmektedir. Yapılı çevrenin kurgusunun sürekliliği için mesleki iletişim kurmak şarttır. Bunun da en basit yolu kavramları kullanmaktan geçer. Fenomenografi meslek insanlarının çevreye karşı tutumlarındaki sürekliliği sağlamak adına kavramlar geliştirebilecekleri bilimsel araçlardan birisi olarak önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Åkerlind, G. S. (2007). Variation and Commonality In Phenomenographic Research. *Higher Education Research & Development*, s. 4360 (<https://doi.org/10.1080/07294360500284672>)
- Barlas, M. A. (2006). *Urban Street and Urban Rituals*. Ankara: METU, Faculty of Architecture Printing Shop.
- Bowden, J. A., Green, P., & Åkerlind, G. (2005). Learning to do phenomenography: reflective discussion. John A. Bowden, Pam Green (Ed.), *Doing Developmental Phenomenography* (s. 74–101). RMIT University Press.
- Broadbent, G. (1980). Building Design as an Iconic Sign System. Geoffrey Broadbent, Richard Bunt, & Charles Jencks (Ed.), *Signs, Symbols, and architecture* (s. 311–333). John Wiley & Sons.
- Chamrat, S. (2017). Exploring Thai Grade 10 Chemistry Students' Understanding of Atomic Structure Concepts and the Nature of Science Through the Model-based Approach. Graduate School, Kasetsart University, Bangkok, Tayland.
- Cibangu, S. K., & Hepworth, M. (2016). The uses of phenomenology and phenomenography : A critical review. *Library and Information Science Research*, 38(2), s.148–160. (<https://doi.org/10.1016/j.lisr.2016.05.001>)
- Creswell, J. W. (2013). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Method Approaches*. Sage Publications, Inc.
- Franco, T. (2009). *Metamopolis*. Frederic Edelman'ın yazılarıyla. China, Chongoing.
- Gibson, J. J. (1950). *The Perception of the Visual World*. Cambridge: The Riverside Press.
- Gibson, J. J. (1966). *The Senses Considered as Perceptual Systems*. Boston, MA: Houghton Mifflin.
- Gibson, J. J. (1986). *The Ecological Approach to Visual Perception*. Boston : Houghton Mifflin.
- Jung, C. G. (1958). *The Undiscovered Self*. London: Routledge.
- Kesim, B. (2017). *The Atrophy of Place*. Middle East Technical University, Ankara.
- Koberg, D., & Bagnall, J. (1972). *The Universal Traveller: A Companion for Those on Problem-solving Journeys and a Soft-systems Guide Book to the Process of Design*. California: William Kaufmann Inc.
- Marton, F. (1981). Phenomenography - Describing World Around Us. *Instructional Science*, 10, 177–200.
- Marton, F. (1986). Phenomenography: A Research Approach to Investigating Different Understandings of Reality. *Journal of Thought*, 21(3), 28–49. (<https://doi.org/10.2307/42589189>)
- Maslow A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, (50), 370–396. (<http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>)
- Norberg-Schulz, C. (1979). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Penguin Books.
- Ragin, C. C. (1987). *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. University of California Press.
- Sin, S. (2010). Considerations of Quality in Phenomenographic Research. *International Journal of Qualitative Methods*. 9 (4) s.305–319.
- Singleton, R., & Straits, B. C. (2010). *Approaches to Social Research*. New York: Oxford University Press.
- Svensson, L. (1997). *Theoretical Foundations of Phenomenography*. Higher Education Research & Deve-

lopment. 166:2 159-171. (<https://doi.org/10.1080/0729436970160204>)

Tuan, Y.-F. (1974). *Topophilia: A Study of Environmental Perceptions, Attitudes, and Values*. Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall.

Ungers, O. M. (1982). *Morphologie: City Metaphors* (Çeviren: C. Öztürkcan). İstanbul:Lemis.

Yates, C., Partridge, H., & Bruce, C. (2012). Exploring information experiences through phenomenography. *Library and Information Research* 36(112), s.96–119.

Planlama Eğitiminde Kültürel Varlıklara Yönelik Bilincin Arttırılmasında Yöntem Arayışları: Ankara Ulus Örneği

Araş. Gör. Damla Yeşilbağ

Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi-Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Öğr. Gör. Can Gölgelioğlu

Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi-Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Temsil ettikleri değerler ile kültürel varlıklar, güncel koruma yaklaşımları doğrultusunda fiziksel ve sosyo-ekonomik çevreleriyle birlikte ele alınmaktadır. Bu bağlamda kültürel varlıkların korunması, şehir plancılarının da görev aldığı interdisipliner bir çalışma alanı olarak öne çıkmaktadır. Günümüzde planlama eğitiminde kültürel varlıklar ve koruma disiplinine yönelik öğrenme yöntemleri, genellikle mevzuata, mevcut yöntem ve uygulamalara odaklanmaktadır. Ancak teori odaklı bu öğrenme yöntemleri sonucunda öğrenciler, planlama çalışmalarında kültürel varlıkları olanaktan çok 'kısıtlama alanları' olarak algılamaktadır. Bu çalışma, kültürel varlıklar ve planlama alanlarının kesişiminde, John Dewey'in "deneyim" tartışmalarına dayanarak bir yöntem denemesi öne sürmektedir. Bu doğrultuda öğrenciler ve kültürel varlıklar mekânın asli özneleri olarak kabul edilmiş, öğrencinin mekana salt biçimsel bir noktadan bakmayı aşması, kültürel varlıklara ilişkin farkındalığa sahip olması ve kültürel varlık ile mekansal planlama arasında oluşan boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. Ankara Ulus örneklem alanında yaratıcı düşünce çerçevesinde üretilen projeler, öğrencilerin yerelde üretilen özgün bilgiyi ve kültürel değerleri deneyimleme ve bu deneyimlerin bir parçası olma fırsatını yakaladığını, belirli düzeyde bir farkındalığa eriştiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel varlıklar, Kentsel planlama, Eğitim yöntemi, Mekan deneyimi, Tasarım

Rethinking on the Methodology for Awareness-Raising of Cultural Heritage Sites in Planning Education: Case of Ulus, Ankara

Abstract

In the light of current conservation approaches, cultural assets and their values are considered within their physical and socio-economic environments. In this context, urban planners play important roles in the interdisciplinary field of cultural heritage conservation. In the current planning education, methods of learning in cultural heritage mainly focus on legal aspects, existing conservation methods or different spatial applications. Because of a theory-based educational framework, design students predominantly perceive these assets as restrictive foci rather than meaningful values in cities. This study seeks for an alternative method in approaching these assets, by focusing on John Dewey's "experience" discussions in the context of planning and urban design field. Within this scope, it recognizes students and cultural assets as the major agents of place, and tries to raise awareness through a creative experience sequence. The findings show that, experiencing the local knowledge, aforesaid creative process do increase the awareness on the potentials and significance of cultural assets.

Keywords: Cultural assets, Urban planning, Education Method, Place Experience, Design

1. Giriş

Yaşamakta olduğumuz coğrafya, tarih öncesi çağlardan günümüze dek birçok medeniyetin kültürel birikimine sahipken, ulusal ve uluslararası düzeyde çok sayıda kültürel varlık değerine ev sahipliği yapmaktadır. Süregelen değişimlerden etkilenen bu kültürel değerler, kırsal ve kentsel yaşam alanlarının günlük yaşantısı, ekonomisi ve gelişiminde oldukça önemli roller oynamaktadırlar. Kültürel varlığın korunması alanında gelişmekte olan güncel yaklaşımlar ışığında, söz konusu değerlerin içerisinde buldukları fiziksel ve sosyo-ekonomik çevreler ile birlikte korunması önem kazanmıştır. Bu bağlamda, kentsel ve kırsal alan planlamasında kültürel varlıkların korunması, şehir plancılarının da aktif olarak görev aldığı interdisipliner bir çalışma alanı olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, günümüz şehir ve bölge planlama eğitiminde kültürel varlıklara yönelik geliştirilecek yaklaşımlar büyük önem kazanmaktadır.

Planlama eğitiminde, koruma alanına yönelik öğrenme yöntemleri genellikle mevzuata ve temel koruma yöntemlerine ilişkin bilgilerin aktarılması ve/veya mevcut uygulamaların incelenmesi düzeyinde kalmaktadır. Günümüze dek süregelen ve devam etmekte olan planlama anlayışı çerçevesinde, mevzuata yönelik veya teorik bilgilerin aktarıldığı kültürel varlıkların korunması alanındaki temel eksikler: 'kültürel' varlığa ilişkin değerleri okuyamama, bilinçsizlik ve yeniyi üretme hedefinin ortaya çıkardığı çelişkiler olarak tanımlanabilir. Ağırlıklı olarak teorik kalan öğrenme yöntemleri sonucunda, öğrenciler, planlama

çalışmalarında, kültürel varlıkları olanaktan çok bir 'kısıtlama alanı' olarak algılamaktadır. Bu bağlamda, planlama eğitiminde korumaya yönelik bilincin oluşturulması ve bilginin aktarımında yeni yöntem arayışlarına ihtiyaç vardır.

Bu çalışmadaki yöntem denemesi, kültürel varlıklar ve planlama alanlarının kesişiminde, John Dewey'in 'deneyim' tartışmalarını esas çerçeve olarak belirlemiştir. Bilgiyi, mekânı, eğitimcileri ve öğrencileri kapsayan deneyimler bütününde, öğrencileri ve kültürel varlıkları mekânın asli özneleri olarak kabul etmektedir. Söz konusu özneler üzerinden, 'tasarlama' ve 'koruma' arasındaki çatışma ve olanaklara odaklanmaktadır. Dersin birinci aşamasında, kullanım/değişim değeri, yer bağları/mekan kimliği, kültürel varlık/değer analizleri gibi farklı teorik çerçeveler, özellikle bu olasılıkların ve çatışmaların tartışıldığı oturumlar ile işlenmektedir. İkinci aşamada, korumaya yönelik bilincin pekiştirilmesi amacı ile, kültürel varlıkların araştırıldığı ve deneyimlediği bir süreç tasarlanmıştır. Öğrenciler örneklem alan içerisinde seçilen kültürel varlıkları sınıfa tanıtırken, onları ziyaret etme ve deneyimleme fırsatına da erişirler. Son aşamada ise, eğitimciler ve öğrenciler, yaratıcı eylem/tasarım süreçlerini birlikte kurgularlar. Kabiliyetlerini kullanmada özgür bırakılan öğrenciler, seçilen 'yerin' herhangi bir parçasında, belirledikleri değerleri alanın tasarımlarıyla ilişkilendirmeye çalışmaktadır. Bu eylem süreci sonrasında, aktarılan teorik bilginin tekrar edilmesi, mekanda algılanması ve içselleştirilmesi hedeflenmektedir. Nihayetinde, uygulanan bu yöntem denemesi, öğrencinin mekana salt biçimsel bir noktadan bakmayı aşmasını, kültürel varlık ve mekansal planlama arasında oluşan boşluğun doldurulması ümidini taşımaktadır.

2. Teorik Çerçeve: Kültürel Varlıklar ve Deneyim

Çalışmanın teorik çerçevesi koruma ve deneyim olmak üzere iki alt bölüm üzerinde kurulmuştur. Birinci bölümde, kültürel varlıkların korunması süreci, genişleyen tanım ve kapsam çerçevesinde incelenmiş, üniversite eğitimi sürecinde planlama ve tasarım öğrencilerinin koruma olgusu ile olan ilişkilerini deneyim kavramı bağlamında irdelenmiştir. İkinci bölümde ise, deneyim kavramı, John Dewey'in öğrenme sürecinin parçası olma tanımı çerçevesinde tartışılmış, öğrenci ve kültürel varlık bileşenlerini 'şeyleştirme' sürecinden kurtarabilecek potansiyel faktörler incelenmiştir.

2.1. Kültürel Varlıkların Korunması: Genişleyen Tanım ve Kapsam

Kültürel varlık ve kültürel varlığın korunması kavramlarının geçirdiği gelişim sürecinin anlaşılması, günümüzde benimsenmiş olan koruma yaklaşımlarının içselleştirilmesi ve uygulanmasında oldukça önemli bir noktada yer almaktadır. Sürekli olarak değişim içerisinde olan kültürel varlıklar, geçmişten günümüze dek gelişen ve genişleyen bir kapsam ve anlama sahiptir. Günümüzde geldiği noktada kültürel varlık kavramı, mimarlık, şehir planlama, iç mimarlık, mühendislik, tarih, sanat tarihi vb. disiplinleri kapsamakta, bu disiplinlerin bir aradılığı ile yürütülen kültürel varlığın korunması alanı ise ayrı bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmaktadır (Günay, 2017, s. 497). Kentsel ve kırsal mekanların biçimlendirilmesi, bu biçimlendirme sürecinde sosyo-ekonomik ve politik gelişmeleri yönlendiren şehir planlama disiplini, kültürel varlık alanları üzerinde karar veren, ya da verdiği kararlar ile etki sahibi olan önemli bir çalışma alanıdır. Dolayısıyla şehir planlama eğitimi süresince kültürel varlık bilincinin oluşturulması, temel düzeyde teorik bilgi aktarımı ve kültürel varlık alanında yaşanan gelişmeleri takip edecek düzeyde bir bakış açısının kazandırılması önem taşımaktadır.

Hall ve diğerleri, kültürü “sosyal grupların özgün yaşam biçimlerinin oluşturdukları bir düzey” olarak tanımlamaktadır (2003, s.10). Dolayısıyla kültürün kendisini bir varlıktansa, var olan sosyal grupların sürekli olarak ürettiği ve değiştirdiği bir süreç olarak ele almak gerekmektedir. Bu süreç içerisinde oluşmuş olan kimlik, kültürün temsili olan hikayeler; gelenekler, kişiler, objeler, yapılar, mekanlar, kentler, peyzajlar gibi varlıklara gömülmüştür. Bu bağlamda kültürel varlık, yalnızca kültürün birikimi olan bu varlıkları tanımlayan fiziksel oluşumları değil, kültürel kimliğin temsil edildiği tüm olguları kapsamaktadır. Günay’ın da belirttiği gibi;

“Mirasın tanımlanmasında zorluk, fiziksel çevrenin olduğu kadar bu fiziksel çevrenin ayrılmaz bir parçası olan insanların da sürecin içine katılması ile başlar. Çünkü korumanın öznesi, fiziksel çevre olduğu kadar bu çevreyi oluşturan, yaşamasını sağlayan, bu çevreyi deneyimleyen insanlar ve o insanlar aracılığı ile taşınan bellek, kültür, kimlik, gündelik hayatlar ve üretimlerdir.” (Günay, 2017, s. 487)

Kültürel varlık kavramı, antik dönemden günümüze dek deneyimlenen koruma uygulamaları doğrultusunda gelişmiş bir kapsama sahiptir (Erder, 2018, s. 31). Bu kapsam, değişen bir tanımlı içermekense, alanda deneyimlenen uygulamaların, tartışmaların ve yaklaşımların bir birikimi sonucunda gelişmektedir. Yapıların tekil korunmasından yapı ve yakın çevresi, içerisinde bulunduğu doku ve sosyo-ekonomik çevreyi içerecek şekilde bir kapsamın oluşması, bu birikimin bir sonucudur. Günümüzde kültürel varlık kavramı, fiziksel bir yapının tanımlanmasının ötesine geçmiş olup, bu yapının oluşum ve varoluş süreci, bu sürece dahil olan topluluklar ve bu yapılara yüklenen anlamlar ile hikayeleri içermektedir. Bu kapsam dahilinde kültürel varlıklar, insanların ürettiği kültürel belleğin ve deneyimlerin ürünleri olarak devamlı gelişen ve değişen bir süreci temsil etmektedirler.

Kültürel varlıkların korunması konusunda gelişen yaklaşımların temeli, yukarıda da belirtildiği üzere, insanların yapılı çevreler oluşturduğu antik dönemlere kadar uzanmaktadır. 19.yüzyıla dek yapıların bakım ve onarımı ile sürdürülmesi üzerinden geliştirilen bu yaklaşımlar, tarihi çevre bilincinin oluşması ile birlikte farklı bir boyuta taşınmıştır. Kapsamı farklılık gösterse de koruma yaklaşımlarının temelinde yatan, “neden koruyoruz?” sorusuna cevap veren ideoloji aynıdır. İnsan psikolojisi üzerine yürütülen araştırmalar, bireylerin çevresi ile olan ilişkilerini, belirli bir yer ve zaman algısı ile kurduğunu göstermektedir. Bu ilişki, geçmiş, bugün ve gelecek arasında kurulmuş olan bağlardan beslenerek, gelecek nesillere bilgi ve doğal/yapılı çevre aracılığı ile aktarılmaktadır. Doğan Kuban, kavranabilir bir çevre imgesini, bütün zamanları içeren bir birikimin görüntüsü ile tanımlar (2000, s. 23). Dolayısıyla yapılı çevrenin korunması, bu çevreye gömülmüş olan bilginin, bir belge niteliğinde geleceğe aktarılması için gereklidir. John Ruskin’in koruma disiplinin erken dönemlerinde ortaya koyduğu yaklaşım da bunu destekler niteliktedir:

“Yapılara dokunma hakkına sahip değiliz. Yapılar bizlere ait değildir. Yapılar bir derecede onları inşa edenlere ve tamamen insanoğlunun gelecek tüm nesillerine aittir.” (Ruskin, 1849-2008, s. 16)s

Kültürel varlıkların korunması, günümüzde sahip oldukları değerlerin belirlenmesi üzerine yoğunlaşan bir sürece odaklıdır. Değer analizi, koruma disiplininin temelini oluşturmakta olup, oldukça öznel bir yapıya sahip olması ve yere özgü alanlarda değişiklik

göstermesi sebebiyle sürekli gelişen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değerlerin oluşum sürecinde rol alan sosyal yapıya ilişkin farkındalığın oluşması, teknik konularda bilgi sahibi olmanın yanı sıra, belirli bir ölçüde gelişmiş bir bakış açısına sahip olmayı da gerektirmektedir. Bu bağlamda, kültürel varlıkların korunması konusunda bilincin arttırılmasına yönelik çalışmalar, bu değerlerin belirlenmesi, farkındalık oluşturulması ve bilginin aktarımı konularına eğilmelidir.

Üniversite eğitimi açısından kent planlama, mimarlık, kentsel tasarım gibi disiplinlerin en önemli özelliklerinden biri olan, kişilerin sürekli olarak deneyimledikleri alanlar içerisinde çalışıyor olmaları, kişileri araştırdıkları ve öğrendikleri bütünü parçaları haline getirir. Ancak gündelik hayatın rasyonalitesi, mekândaki anlamları 'şeyleştirerek' onları mekanik birer nesneye dönüştürme riskini taşır. Kültürel varlıkların somut ve somut olmayan değerleri ele alındığında, bu nesneleştirme ve bir nevi değersizleştirme süreci, planlama ve kentsel tasarım anlayışlarına da yansır. 'Şeyleştirilen' değerler öğrenci tarafından birer çizgi, form, nesne olarak algılanma tehlikesi ile başbaşa kalır. Dolayısıyla kültür varlıklarına yönelik bilincin oluşturulması, kentsel ve kırsal planlama konularında çalışacak olan uzmanların yere özgü değerlerin farkına varması konularında, kültürel varlıklarda tarihsel süreç içinde oluşmuş olan değerlerin anlaşılmasının ötesinde, alanı deneyimleme ve öğrenmenin de gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu sayede şehir plancıları kültürel varlık alanlarını "dokunulmaması gereken belirli bir sınır" olarak görmekten uzaklaşacak, yerle özgü bilgiyi ve deneyimi öğrenerek, verilen kararları yönlendirecek bir farkındalık seviyesine ulaşacaktır. Bu kapsam doğrultusunda dersin temel hedefi, kültürel varlıklara yönelik farkındalığı, gelişen tanımları kapsamında öğrenciye kendi deneyimleri aracılığıyla aktararak alana ilişkin değerlerin içselleştirilmesi ile belirli bir seviyede bilincin oluşturulması ve temel düzeyde bir bakış açısının kazandırılmasını amaçlamaktadır.

2.2. John Dewey Yaklaşımı: Öğrenme Deneyiminin Parçası Olmak

Dersin teorik çerçevesi John Dewey'in deneyim ve öğrenme arasındaki bağlantıları üzerine inşa edilmiştir. Dewey'e göre "deneyim sürekli olarak vuku bulur, çünkü yaşayan canlı ve onu çevreleyen koşullar yaşamın her alanında var olurlar" (1934, s. 35). Dewey'in deneyim ve öğrenme sürecindeki yaklaşımı eleştirel kuram ile yakından ilişkilidir ve yerelde üretilen bilginin deneyimlenmesi ile bilginin bir döngü içine girmesine olanak sağlar (Ataöv, 2013). Bilgi ulaşılabilecek bir 'şeyden' ziyade, mekânın içerisinde söz konusu özne üzerinden deneyimlenirse, tecrübenin gücü artacaktır. Deneyim, teorik ve pratik bilginin ikisinde de gizlidir. Fakat pratik ile elde edilen, mekânın özneleriyle tanışma fırsatını yaratır. Sikandar (2015, s. 193) bu fırsatı şu şekilde yorumlamıştır:

"Dewey'in eğitim felsefesinde, eğitimin temel amacı olarak gördüğü, bir kişinin yaşamı ile deneyimleri arasında sürekli bir süreç bulunmaktadır. Bu şekilde, eğitim, kişiyi sosyal yeterliliğe sahip tutma kapasitesine sahiptir. Bu bağlantı kurulmadıkça, eğitim yetersiz kalacaktır. Dewey, etkileşim ile deneyimlerin devamlılığı arasında güçlü bir ilişki olduğunu görmektedir. Bu ilişki kişinin toplumdan getirdiği deneyimler yoluyla olur."

Dewey'in yaklaşımında hangi deneyimin, nasıl elde edilmesi gerektiği konusunda net bir çerçeve bulunmamaktadır. Ders kapsamında deneyim elde edilecek şeklinin mekanikleşme-

mesi önemlidir. Eğitim alanının odak aldığı konuya göre deneyimlerin şekillenmesi gerektiği düşünülürse, tepeden inme teorik bir tutumdan ziyade, tabandan oluşturulan ve öğrencilerin algı ve geçmiş/gelecek deneyimlerine odaklanmaktan yana bir tutum ortaya konulmalıdır. Dewey bu süreci bir dönüşüm olarak da izah etmektedir. Ona göre “gelişim dönüşümden gelir, deneyimin yeniden inşası ve organizasyonu deneyime anlam katar” (1916, s. 76). Van Poeck ve diğerleri, öğrencinin dersin parçası ve öznesi olduğu bu gelişim sürecini bir katılım ve demokrasi yaklaşımı olarak değerlendirmektedir. Yazarlar, iki temel noktayı ön plana çıkarmaktadırlar: (i) süreklilik ve (ii) etkileşim, deneyimlerin vazgeçilmez noktalarıdır (Van Poeck, Östman, & Block, 2018). Kişi içine girdiği öğrenme sürecinde, etkileşimin karşılıklı değişim potansiyelini deneyimlemektedir. Kuşkusuz ki bir dönemlik kısıtlı bir zaman diliminde öğrencinin mekânı (örneklem alanı) ne kadar değiştirebileceği soru işaretleri taşımaktadır. Fakat şunu unutmamak gerekir, öğrencinin kültürel varlık alanını deneyimlemeye devam edeceği düşünüldüğünde, süreç ders ile biten bir deneyimi ifade etmez. Tam tersine, karşılıklı etkileşim süreci ders ile başlayan, yeni ve etkileşimli bir deneyimi ifade eder. Dewey (1938, s. 35) bu noktayı şu şekilde vurgulamaktadır:

“Elde edilen her deneyim, hareket eden ve onu yaşayan kişiyi değiştirir, bu değişiklik, istense de istenmese de, sonraki deneyimlerin kalitesini etkiler. Çünkü artık o deneyimi yaşayacak farklı bir insandır.”

Kültürel varlık alanları ve planlama eğitimindeki bütüncül problemin, bir ahlaki deneyim olduğu söylenebilir. Öğrenci, mekanik bir mekânsal bilgiden ziyade sürekli bir değişim içinde olan ve aynı zamanda profesyonel hayatının ilerleyen aşamalarında yüz yüze geleceği bir sosyo-mekânsal değerler ve problemler silsilesi ile karşı karşıyadır. Böylesine karmaşık gibi duran alanda, deneyimin ahlaki ve değiştirici gücünü muhakkak önemsemek gerekir. Transaksiyonel yaklaşımın evrensel bir ahlaki çerçeve sunmasından ziyade, bir metot olarak kullanabileceğini, aynı zamanda kişinin geçmiş dönemdeki deneyimlerinden faydalanarak, deneyimin sürekliliği içerisinde değişimin yakalanabileceğini önemsemek gerekir (Öhman & Östman, 2007). Van Poeck, Östman ve Block (2018) bu ahlaki duruşu, tutum ve davranış ikilisinin önemli olduğu bir diğer başlık olan sürdürülebilirlik çalışmalarında göstermiştir. Yazarlar, sürdürülebilirliği öğrenmek açısından etkileşim içinde olan dört ana faktör ile bir öneri-model sunmaktadırlar:

1. Kişilere ait faktörler: katılımcıların mevcut bilgileri, önceki deneyimleri, fikirleri vb.
2. Kişilerarası faktörler: kişiler arasındaki sosyal etkileşimler: iletişim, diyaloglar vb.
3. Kurumsal faktörler: anlatılar, kültürel gelenekler, söylemler, epistemolojik inançlar vb.
4. Maddi faktörler: eserler, doğal çevre, altyapılar, teknolojiler, vücut vb.

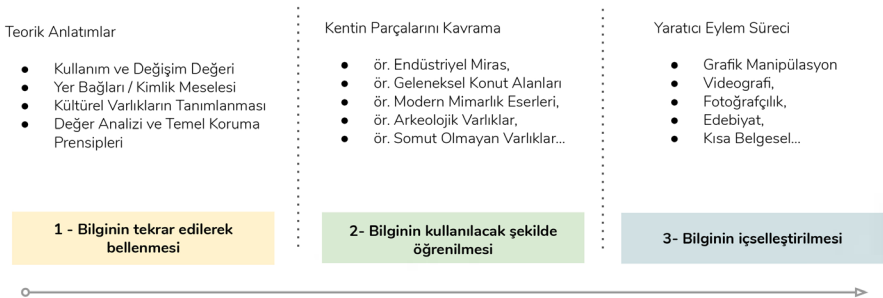
Bu faktörleri, kültürel varlık ve kentsel tasarım alanının kesişiminde de uygulamak mümkündür. Öncelikle, öğrencilerin mevcut bilgi ve deneyimleri onlara belirli avantajlar ve dezavantajlar sunmaktadır. Öğrenci için tasarım yeniyi yaratma becerisi olarak görülebileceken, kültürel varlık alanları bu yeniyi yaratmayı engelleyen alanlar olarak tanımlanma riski taşımaktadır. Hâlbuki bu durum tamamen tasarım sürecinin hangi perspektiften

tanımladığı ile ilişkilidir. Bu aşamada bu bakış açısını özgürleştirmek için öğrencinin ders boyunca üreteceği çalışmaların geçmiş deneyimlerinden ve becerilerinden kopuk olmasını sağlamak gerekmektedir. Üretim yöntemi bakımından öğrenciye istediği tasarım alanında, istediği formatı üretmesine fırsat verilmesi, hem geçmiş deneyimlerini değerlendirmek hem de mekân ile etkileşime geçeceği yöntemleri özgürleştirmek açısından değerli olacaktır. Öğrenci mekândan koptuğu ve çalışması sadece dijital ortam ya da kâğıt üzerinde üretildiği sürece, mekânın asli öznesi olan anlamlar ile diyalogu minimuma inecektir. İletişimi, diyalog kurmasını ve yerelde elde edeceği bilgiyi edinebilmesi için, mekandaki deneyimlerini çeşitlendirmesi teşvik edilmelidir. Bu etkileşimlerin kurulma yöntemi, kültürel varlık ve kentsel tasarım değerlerini keşfetme süreci açısından serbest bırakılabilir. İletişimsel etkileşim arttıkça öğrenci ve mekânın özneleri arasındaki anlayış ve duygudaşlık yeteneği de gelişecektir. Kültürel gelenekler, anlatılar gibi toplumsal/kurumsal etkileşimler geçmiş ve bugün arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Öğrenci özellikle söz konusu örneklem alan içerisinde yaptığı çalışmalar ile kültürel varlığın tekel özneleri olmadığını, tarihsel sürecin parçalarındaki çatışmaları ve bütünlükleri gözlemlene şansını elde edecektir. Ayrıca, maddi faktörlerin incelenmesi ile gündelik hayat içerisinde yanında geçip gidilen fiziki çevrenin anlamını ve kültürel varlık bağlamındaki değerini sorgulayacak, eserler, doğal çevre, yeni kullanılan teknolojiler gibi birçok farklı bileşeni ve kültürel varlık değerlerini etkileyen koşullarını inceleyecektir. Öğrencinin deneyimlerini teorik bir yaklaşımdan çıkarak gündelik hayatıyla birleştirmesi, çalışma alanı içerisinde yer alan fiziki faktörlere farklı bir noktadan bakmasını sağlayacaktır. Geçmiş deneyimlerinde pasif halde algıladığı 'şeyleştirilmiş' çevre, algının değişmesi ile birlikte yeni bir anlam çerçevesi tanımlayan bir bütün haline gelecektir.

3. Ders Yönteminin Kurgulanması: Bilginin İçselleştirilmesi

Söz konusu düzeye ulaşılmasını kolaylaştırmak açısından, dersin akışı bilgiyi içselleştirme hedefinde üç temel bölümde kurgulanmıştır. Tekeli'ye göre öğrenme düzeyleri üç derecede gruplanabilir: (i) bilginin tekrar edilerek belenmesi (ii) bilginin işte kullanılacak kadar öğrenilmesi (iii) bilginin davranış değiştirecek şekilde öğrenilmesi ve içselleştirilmesi (2010, ss. 121-122). Ders bu gruplandırmaları temel olarak bir öğrenme süreci kurgular (Şekil 1).

Ders İşleyiş Yönteminde Akış Önerisi

Şekil 1: Ders İşleyiş Yönteminde Akış Önerisi

Birinci bölüm, tasarım ve koruma tartışmaları çerçevesinde öğrencilerin düşünceleri ve stüdyo eğitimi üzerinden sorgulamalar ile başlamaktadır. Buradaki amaç geleneksel planlama yöntemlerinin dışında bir tartışma kurabilmek, kültürel varlık alanları değerlendirmelerinin sadece fiziksel odalarda tartabildiğinin farkındalığının yaratılmasını sağlamaktır. Öğrencilerin stüdyo deneyimleri üzerinden kentsel tasarım ve kültürel varlık alanları çerçevesinde kullanım ve değişim değeri tartışması yapar. Burada ki temel amaç mekânın tasarlanması ile birlikte ortaya çıkan değişim değeri ve bunun üzerinden mekânın metalaşması sürecinin tartışılmasıdır. "Tasarlamak her zaman 'yeni'den mi geçer?" sorusu ile öğrenciler tartışmaya çekilir. İkinci haftada, yer bağları ve kimliği konuları ile öklitçi mekân ve sosyal mekân arasındaki ayrışmaların temelleri tartışılır. Burada yereldeki bilgi ve değer atama süreçlerinin çevre psikolojisi bağlamındaki odakları incelenir. Yer bağlarının oluşumları farklı ölçekler, bu bağları yaratan etkenler ve literatür bağlantıları ile devam eder. "Kişileri mekâna bağlayan ve kimliğin oluşmasını sağlayan değişkenler nelerdir?" sorusu üzerinden somut ve somut olmayan kavramlar tartışmaya açılır. Üçüncü haftada, kültürel varlık konusunda neyin, neden ve nasıl korunduğu çerçevesinde tarihsel bağlam işlenmektedir. Bu noktadaki en önemli vurgu koruma olgusunun tarihsel süreç içerisindeki değişimi gözlemlenmek, somut ve somut olmayan kültürel varlıklar konusunda fiziksel olgulardan sosyal olgulara geçişin nasıl sağlandığını aktarmaktır. Bu dersin devamının işleneceği hafta değer analiz yöntemlerinin özetlenmesi ile öğrencinin koruma konusunda genel bir bilgi birikimine ulaşması hedeflenir. Bu noktada şunu net bir şekilde belirtmekte fayda olacaktır: dersin amacı koruma teorisi ve yaklaşımlarını kapsamlı olarak vermek değildir. Bir lisans dersi olarak kurgulanan bu sistem içerisinde asıl hedef gerekli asgari bilginin aktarılması ve tartışmalar ile tekrar edilerek bellekte yer etmesidir.

İkinci bölümde, söz konusu eğitim döneminin seçilmiş olan örneklem alanı üzerinden kültürel varlıklara konu olabilecek başlıklar belirlenir. Bu başlıklar kimi zaman fiziki öğeleri kapsarken, kimi zaman da somut olmayan kültürel varlık bileşenlerinden oluşabilir. Öğrenci bu kültür öğesini kentsel tasarım ve kültürel varlık çerçevesindeki alt başlık üzerinden inceler ve sınıfa aktarır. Bu aşamada sadece kendisini bilgiyi kullanılacak kadar öğrenmek ile kalmaz aynı zamanda sınıftaki tartışma ortamı ile yeni fikirleri inşa etme sürecine girer. Ders yürütücülerinin buradaki en temel kaygısı dersin ilk parçasında aktarılan bilgi bağlamından kopmaların yaşanmamasıdır. Bu koşulun sağlanması ile öğrencinin bilgiyi tekrar etme süreci ve kent mekânını deneyimleme süreci ile birleşecek ve konuların hafızada yer etmesi daha kolay sağlanacaktır.

Üçüncü bölümde, öğrenci tasarım, mekân ve koruma olguları ile baş başa bırakılır. Bu son bölümünü temsil eden dört haftalık süreçte öncelikle alana gezi düzenlenir. Mekânın tarihsel değerleri, gündelik hayatına yönelik değerleri, kültürel varlık öğeleri ve tasarım problemleri ile mekân bileşenlerinin anlaşılmasına gayret edilir. Bu keşif süreci doğrusal ve programlı bir geziden çok, mümkün olduğu kadar öğrencilerin kendi yönlendirdikleri deneyimlerden oluşmalıdır. Yürütücü sadece keşif çerçevesini belirler. İçerik tamamen öğrencilerin merakları ve yönlendirmeleri ile oluşacaktır. Bu keşfetme sürecinin sonunda deneyim paylaşımı yuvarlak masa toplantılarına evrilir. Öğrenci grubu/grupları ile odak grup çalışmaları ile tartışmalara devam eder. Odak grup çalışmaları grup içerisinde eşit şekilde söz alınabilmesinin ve katılımının sağlanabilmesi, ortaklaşma sürecini deneyimleme ve sürecin bir parçası olarak kurgulamayı ve aynı zamanda farklı perspektiflerin

deneyimlenerek esnek tartışmaların yürütülmesine olanak sağlar. Burada öğrencilere süreci somutlaştıracak bir hedef verilir. Söz konusu mekânda ‘kurgusal’ bir kentsel tasarım projesi yapılmaktadır. Dersin birinci bölümünde tasarım ve kültürel varlık kesişimi konusunda bilgi edinen ve devamında bu bilgileri söz konusu alanda kullanan öğrenci, söz konusu kurgu projeye bir katkı sunmaktadır. Öğrenci bu noktada kendi geçmiş deneyimlerinden herhangi bir becerisini kullanmak serbest bırakılacaktır. İsteddiği bir arayüzü kullanarak yereldeki konu başlığını görsel bir kompozisyon ile tasarımı yapan ekibe aktarmak ile görevlendirilir. Bu aşamada tasarımın veya oluşturulacağı aracın çerçevesi öğrenci tarafından belirlenir ve ör. fotoğraf, edebiyat, resim, grafik manipülasyonlar, koku, ses, sözlü tarih gibi konulardan herhangi bir seçilir. Ders kullanılan araca ya da aracı kontrol eden öğrencinin kabiliyetine odaklanmaz. Bu ayrım büyük önem taşımaktadır. Ders yereldeki kültürel varlık olgusundaki anlama ve kentsel tasarım ile ilişkisine odaklanır. Bu anlam, kullanılan araçlar ile birlikte mümkün olduğu kadar provokatif ve çarpıcı şekilde yansıtılmaya çalışılır ki, deneyimleme ve deneyim davranışı değiştirecek şekilde içselleştirilmesi o kadar kalıcı olsun.

4. Çalışma Alanı: Ankara Ulus Tarihi Kent Merkezi

Dersin temel amaçlarından biri olan kültürel varlıklara yönelik farkındalığın oluşması ve meslek edinimleri süresince çalışılacak kentlerde kültür varlıklarının değerlerinin tespit edilmesi doğrultusunda, öğrencilerin gündelik hayatlarının bir parçası olan Ankara-Ulus çalışma alanı olarak seçilmiştir. Yatay ve dikey düzlemde farklı dönemlere ait kültürel birikimin gözlemlendiği bir alan olarak Ulus, öğrencilerin kültürel varlıkların genişleyen tanım ve kapsamı doğrultusunda somut ve somut olmayan değerleri ortaya çıkarması, geçmiş, bugün ve gelecek arasında kurulan bağları deneyimleri ve öğrenimleri üzerinden kurması açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Ayrıca, kültürel varlıkların sahip olduğu değerleri gündelik yaşam ile ilişkilendirmek noktasında da farklı dönemlerin ideolojik değerlerinin çatışma ve bütünlük içerisindeki biraradalığı ile dersin laboratuvarı olma niteliğindedir.

Ulus’un günümüzde yerleşmiş olduğu bölge, stratejik ve fiziksel konumu sebebiyle tarih boyunca önemli bir yerleşim alanı olarak öne çıkmış, Roma Dönemi Galatia’sının başkenti Ancyra’dan, Cumhuriyetin başkenti Ankara imgesine dek farklı dönemlere tanıklık etmiştir (Foss, 1977, s. 29). Kentin ve Ulus’un en eski yerleşim alanını temsil eden Kale bölgesi, Hititler, Frigler, Lydler, Persler ve Osmanlıların izlerini barındıran, kent tarihinin önemli bir belgesi olarak Ulus’un simgelerinden birini oluşturmaktadır (Aktüre, 2000, ss. 3-23). Bu süreç içerisinde, önemli ticaret yollarının üzerinde bulunmasıyla sebebiyle, ilk dönemlerinden itibaren ticari merkez olma özelliğini korumuş, Frig döneminden 19.yy’a dek tekstil ticaretinde öne çıkmıştır (Foss, 1977, s. 31; Ergenç, 2000, s. 54). Her ne kadar Cumhuriyet’in başkenti imgesi ile özdeşleşmiş olan Ulus’un inşası en güçlü imgesini oluşturmuş olsa da bu döneme dek geçirmiş olduğu tarihsel süreç ile kültürel bir birikim mekânı haline gelmiştir. Bu birikimin en güzel ifadelerinden birini Ahmet Hamdi Tanpınar “Acayip bir karışıklık içinde bu tarih daima insanın gözü önündedir. Türk kültürünün kendinden evvel gelmiş medeniyetlerden kalan şeylerle bu kadar canlı surette rastgele karıştığı, haşır neşir olduğu pek az yer vardır” diyerek ortaya koymuştur (Tanpınar, 1946-2014, s. 17). Şüphesiz ki Ulus’un kimliğinin oluşumunda, Cumhuriyet’in ilanı ve başkent inşası oldukça önemli bir role sahiptir. Bu doğrultuda Erken Cumhuriyet Dönemine

tanıklık etmiş, rejim değişikliği ile birlikte gelen sosyal ve mekansal değişimler ile birlikte kültürel katmanlarına bir yenisini eklemiştir.

Geçirmiş olduğu bu tarihsel gelişim sürecinin belgeleri arasında sayılabilecek Augustus Tapınağı, Roma Hamamı gibi Roma dönemi kalıntıları, Osmanlı Dönemi kent dokusu içerisindeki Hacı Bayram Cami, han, hamam ve konutlar, Yahudi nüfusunun yapı mirası olarak öne çıkan İstiklal Mahallesi, genç Cumhuriyet'in temsili olan meclis yapıları, tiyatrolar ve kamusal yapılar, Ulus'un barındırdığı bu kültürel birikimi temsil ederek, günümüzdeki kimliğini ortaya koymaktadır. Ancak bu kimlik, kültürel "varlık" öğelerinin temsil ettiği ideolojiler sebebiyle bir çatışma alanı haline gelmiş, değerlerini kaybetmeye başlamıştır. Bu kayıp süreci, Cumhuriyet'in başkentinin inşasında sırasında geçirilen modernleşme süreci ile başlayarak, günümüzde Cumhuriyet imgesinin önemli temsil araçlarından modern mimarlık eserlerinin yıkılmasına dek uzanan bir çatışmayı işaret etmektedir. İstiklal Mahallesi'nin boşaltılması ve yapıların "harabeleştirilmesi", İller Bankası binasının "depreme dayanıklı olmadığı" gerekçesiyle yıkılması bu kayıp sürecine örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra, Yenişehir'in kurulması ile başlayan modernleşme sürecinin başlattığı dönüşüm ile birlikte, 1930'lardan günümüze dek hazırlanan planlar ve uygulamaların sonucu olarak Ulus, merkezi fonksiyonları zayıflamış ve tarihi değerleri bozulmaya başlamış bir kent merkezi haline gelmiştir. Bu kapsamda, sahip olduğu çok katmanlı kültürel birikimin yanı sıra çok sayıda problem alanını da bünyesinde barındıran Ulus, öğrencilere kültürel değerlerin çeşitliliği ve tarihsel sürecin parçalarındaki çatışma ile bütünlükleri gözlemlene şansı sunmaktadır.

Ulus'un geçirmiş olduğu tarihsel sürecin aktarılması ile başlayan örneklem çalışması, alana düzenlenen geze öğrencilerin alanı deneyimlemesi ile devam etmiştir. Öğrenciler bu süreçte Ulus'un gündelik yaşam akışının bir parçası olma deneyimini yaşamış, alana dair değerleri ve problemleri gözlemlenmişlerdir. Öğrencilerin ilgi alanları ve alanda yaşadıkları deneyimler doğrultusunda belirli bir kültürel değer temsili olduğu bilinen alanlar seçilmiş, bu alanlarda çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmaların sonucu olarak değer ve problem tanımları açısından belirli bir doygunluğa ulaşan deneyimler, alanda gerçekleştirilen bir toplantı ve devamında sınıf ortamında yürütülen grup çalışmaları ile tartışılmış, farklı deneyimlerin paylaşıldığı bu etkileşimli çalışmalar sonucunda Ulus'un kültürel parçaları öğrenme sürecinin bir parçası haline gelmiştir.

Tablo 1: Ders Kapsamında Üretilmiş Olan Projeler (Çankaya Üniversitesi, 2019)

Yöntem / Ürün	Proje Adı	Odak - Anlam
Sözlü Tarih Araştırması / Videografi	Sanatçılar ve Ulus	Küçük Tiyatro sanatçılarının zaman içerisinde değişen Ulus deneyimleri üzerinden, fiziki ve sosyal dönüşümün okunması
Sözlü Tarih Araştırması / Videografi	Boğaziçi Lokantası	Ulus'un geçirmiş olduğu tarihsel sürecin esnaf kültürü üzerindeki etkileri
Sözlü Tarih Araştırması / Videografi	Kale ve Çocuklar	Kale'nin kültürel değerlerinin tanımlanmasında gündelik yaşamın öneminin, çocukların yaşadığı deneyimler üzerinden vurgulanması
Sözlü Tarih Araştırması / Poster	Ulus'un Anı Haritası	Ulus'un kültürel değerlerinin varlığı, değişimi ve yok olma süreçlerinin anılar üzerinden okunması

Yazılı Tarih Araştırması / Videografi	Yahudi Mahallesi	Yahudi Mahallesi'nde yaşanan fiziksel ve sosyal dönüşüm sonucunda geleneksel konut dokusunun terk edilmesi ile kaybettiği kültürel değerler
Yazılı Tarih Araştırması / Videografi	Ankara Palas	Erken Cumhuriyet Dönemi simgelerinden Ankara Palas'ın, planlama uygulamaları ve Kızılay gelişimi doğrultusunda kaybetmiş olduğu sosyal ve kültürel değerler
Yazılı Tarih Araştırması / Poster	Gençlik Parkı	Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze dek kullanılan Gençlik Parkı'nın sahip olduğu kamusallığın değişimi
Yazılı Tarih Araştırması / Fotoğraf Manipülasyonu	Bent-Deresi	Geçirmiş olduğu fiziki ve sosyal dönüşüm süreci çerçevesinde Bentderesinin kültürel değerlerinin dönüşen kamusallığı üzerinden incelenmesi
Yazılı Tarih Araştırması / Poster	19 Mayıs Stadyumu	19 Mayıs Stadyumu'nun değişen kullanımı ile kaybolan stadyum kültürünün, toplumun tüm bireylerini bir araya getirerek kentsel yaşam alanının bir parçası olması çerçevesinde incelenmesi
Fotoğraflama / Fotoğraf Manipülasyonu	Ulus'un Damgası	Ticari merkez işlevin geçmişten günümüze dek sürdürmüş olan Ulus'un güncel ticari fonksiyonlarının Ulus imgesi üzerindeki etkisi
Fotoğraflama / Fotoğraf Manipülasyonu	Geçmiş Zaman Olur ki	Ulus'un değişmeyen ticari merkez fonksiyonları üzerinden, değişen kamusallığının incelenmesi
Fotoğraflama / Fotoğraf Manipülasyonu	Ulus Alışveriş Merkezi	Alışveriş merkezleri ile zayıflayan Ulus ticari merkezinin sahip olduğu sokak kültürü değerlerinin yok olma tehdidi altında olması
Fotoğraflama / Fotoğraf Manipülasyonu	Augustus Ulus'ta	Augustus Tapınağı'nın çevresinde yaşanan dönüşüm ve koruma uygulamaları çerçevesinde kaybedilen değerlerinin incelenmesi
Fotoğraflama / Fotoğraf Manipülasyonu	Dini Yapılar ve Kapatılık	Ulus'ta bulunan, geçmiş dönemlerin ve etnik grupların kültürel varlıklarını simgeleyen dini yapıların erişilmezliği ve görünmezliği üzerinden değerlerinin vurgulanması
Fotoğraflama / Fotoğraf Manipülasyonu	Zafer Anıtı	Ulus Meydanını tanımlayan yapıların, Zafer Anıtı ile birlikte sahip olduğu değerlerin meydanın dönüşümü ile tehdit altına girmesi
Fotoğraflama / Poster	Ulus Meydanı Neden Kullanılmıyor?	Ulus Meydanını araç yolları ile çevreleyerek kavşak haline getiren tarihsel süreç ve kaybedilen meydan nitelikleri
Fotoğraflama / Broşür-Sosyal Medya Hesabı	Insta-Hero Ulus	Sosyal medya aracılığı ile Ulus'un tarihi ve modern değerlerinin tanıtılması, deneyimlenmesi ve görünür kılması
Koku Örnekleme / Poster	Ulus'un Kokuları	Üretimin sürdürüldüğü ticari merkez olarak Ulus'un, tüketim mekanları olan alışveriş merkezlerinin gelişimi ile birlikte tehdit altında olan değerlerinin incelenmesi

Alanda yürütülen çalışmaların sonuç ürünleri; fotoğraf kolajları ve manipülasyonları, videografi, sözlü ve yazılı tarih araştırmaları, derinlemesine görüşmeler ve röportajlar, gözlemler, duyuşsal algılama gibi çok sayıda farklı yöntemin kullanıldığı, özgün süreçler sonucunda ortaya çıkmıştır (Tablo 1). Bu yöntemler aracılığı ile öğrenciler, yaratıcı eylem/tasarım süreçleri çerçevesinde Ulus'ta bulunan farklı somut ve somut olmayan kültürel değerleri deneyimleme imkanı bulmuşlardır. Bu sayede teorik dersler ile başlayan öğrenme süreci, alanda edinilen deneyimler ile beslenmiş, öğrencilerde stüdyoda yürütmekte olduğu çalışmalar dahilinde ve mesleki alanda karşılaşacakları çalışma alanlarında kültür varlıklarına yönelik bilincin oluşması ve bakış açısı geliştirilmesi noktasında aktif bir role sahip olmuştur. Aşağıda, farklı yöntemlerden örneklerin sunulduğu öğrenci projeleri doğrultusunda, Ulus'un çok katmanlı kültürel birikiminin, gündelik hayatlarında kimliksizleşmiş çevre algısından çıkarak yer ile ilişkilerinin kurulduğu, tarihsel sürecin içerisinde temsil ettiği anlam ve kültürel öneminin ortaya çıkarıldığı görülmektedir.

4.1. Ulus'un Damgası

Ulus'un Damgası projesi, Ulus'u kent merkezi işlevini geçmişten günümüze dek korumuş bir yer olarak tanımlamaktadır. Kent merkezi olarak Ulus, insanların alışveriş yaptıkları, toplu taşıma hatlarının bir araya geldiği, dini ve kültürel çekim noktaları ile turistik amaçlara hizmet eden bir alandır. Ancak geçirmekte olduğu değişim sürecinin sonucunda belirli kültürel değerlerini yitirmekte, insanların gündelik yaşamları içerisinde görmeden ve deneyimlemeden geçtikleri bir alan haline gelmektedir. Bu durum proje kapsamında, kent merkezi işlevinin devamlılığına karşın değişen fonksiyonlar ve yapılı çevre ile bir dönüşüm olarak değerlendirilmiştir. Ulus'un geçirdiği bu dönüşüm sürecine tabelaların fiziki çevreye ve mekan algısına etkileri üzerinden vurgulanarak, tabelaların Ulus'un kimliğini yansıtan parçaları üzerinde yeni bir imge oluşturduğunu ortaya koymuştur (Şekil 2).

“Projede kullanılan çeşitli eski ve yeni tabelalar, Ulus'un geçmişten günümüze dek sürdürmüş olduğu kent merkezi işlevini ortaya koymaktadır. Zafer Anıtı vurgusu ile Ulus'un kültürel belleğinin önemli parçalarından biri olan Cumhuriyet imgesi temsil edilmiş, Ulus'ta yaşanan değişim gözler önüne serilmiştir.” (Özdemir, 2019)

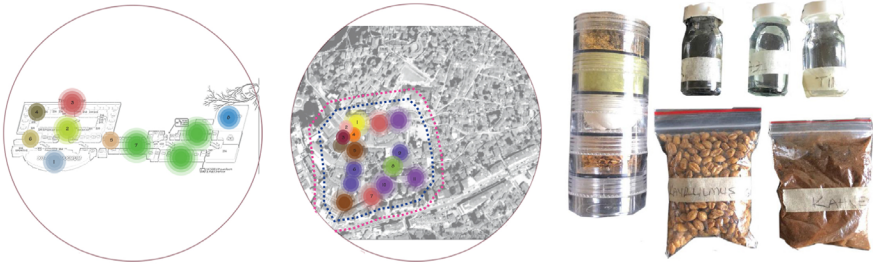
Şekil 2: Ulu Camii'nin Damgası (Özdemir, 2019)

Proje, Ulus'un Cumhuriyet imgesini temsil eden bir değeri olarak ele aldığı Zafer Anıtı'nın, günümüzde tabelalar ile oluşan Ulus imgesi ile bir temsilini gerçekleştirmiş, üç boyutlu maket kartonu sunumu ile Ulus'ta yaşanan değişim üzerinden kültürel değerlerini vurgulamıştır. Maketin ortasında bulunan Zafer Anıtı'nın görünübilirliği, tabelalar ile tanımlanmıştır.

4.2. Ulus'un Kokuları

Ulus'un Kokuları projesi, Ulus'un Damgası projesine benzer şekilde Ulus'un kent merkezi işlevinden ve bunun alanın kültürel birikiminin önemli bir katmanı olmasından yola çıkarak, günümüzde yaşanan dönüşüme odaklanmaktadır. Geçmişten günümüze dek üretim mekanları ve ticarethaneleri ile Ulus, Ankara kentinin çekirdeğini oluşturmuştur. Ancak günümüzde gittikçe yaygınlaşan alışveriş merkezleri, ticari merkez olan Ulus'un dönüşümü üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Kentin ticari aktivitelerinin yeni mekanı haline gelen alışveriş merkezleri ile Ulus'un karşılaştırmasını kokular üzerinden araştıran proje kapsamında Samanpazarı bölgesi ile Ankamall Alışveriş Merkezi'nin belirli noktalarında koku deneyimi gerçekleştirilmiş, koku kaynakları toplanarak kaplarda sunulmuştur (Şekil 3). Bu araştırma sonucunda bu iki alanın üretim-tüketim davranışları üzerinden değerlendirilmesi yapılmış, Ulus'un ticarethaneleri, üretimin devam ettiği mekanlar olarak özgün kokulara sahipken, tüketim mekanı olan alışveriş merkezlerinin kokuları "aynı"laşmıştır.

"Ulus'un ticarethaneleri, soba, kömür, deri, naftalin, ahşap, vernik, gaz yağı, boya, bakır, baharat, çay, poğaçaya gibi günün farklı zamanlarında yoğunlaşan özgün kokulara sahiptir. Kokuların kaynağında deneyimler de kokular gibi özgünleşir. Alışveriş merkezlerinde ise parfüm, yeni kumaş, kızartma gibi "aynı"laşan kokular, mekanın algısına da yansır, farklı mağazalarda yaşanan deneyim de "aynı"laşmaktadır." (Çalışkan, 2019)

Şekil 3: Ulus'un Kokuları (Çalışkan, 2019)

Ortaya koyduğu bu farklılık ile Ulus'un Kokuları projesi, el işçiliğinin ve zanaatkarlık kültürünün devam ettiği bir ticari merkez olarak Ulus'un kültürel değerinin, kentin gelişiminde etki sahibi olan alışveriş merkezleri tarafından tehdit edildiğini vurgulamaktadır.

4.3. Ankara Palas

Ankara Palas projesi, Erken Cumhuriyet Döneminin önemli imgelerinden biri olan Ankara Palas'ın geçirmiş olduğu tarihsel süreci gazete haberleri üzerinden inceleyerek, sahip olduğu ve kaybetmekte olduğu değerlere odaklanmıştır. Ankara Palas'ın döneminde sanatçıların, yazarların, gazetecilerin ve politikacıların bir araya geldiği balo ve toplantıların organize edildiği, otel olarak hizmet vermiş önemli bir kültürel merkez olması, sahip olduğu sosyal değer ile kent belleğinde oldukça önemli bir yere edinmesini sağlamıştır. Ancak kent merkezinin ve sosyo-kültürel faaliyetlerin Kızılay'a kayması ve bu doğrultuda geliştirilen planlama kararları ile birlikte Ankara Palas mülkiyet değişimlerine sahne olmuş, değişen fonksiyonu ile birlikte kentlilerin farketmediği, kullanmadığı ve deneyimlemediği bir yapı haline gelmiştir.

“Ekonomik problemlerin ve kent merkezinin Kızılay'a taşınması ile birlikte Ankara Palas, planlama uygulamalarının mağduru olan bir kültürel varlık haline gelmiştir. Geçirmiş olduğu mülkiyet dönüşümleri sonucunda değişen fonksiyonları, Ankara Palas'ın toplum ile olan bağını zayıflatmıştır. Öyle ki bir Ankara'lı olarak ben, Ankara Palas hakkında hiçbir bilgi ya da deneyime sahip değildim.” (Eryılmaz, 2019)

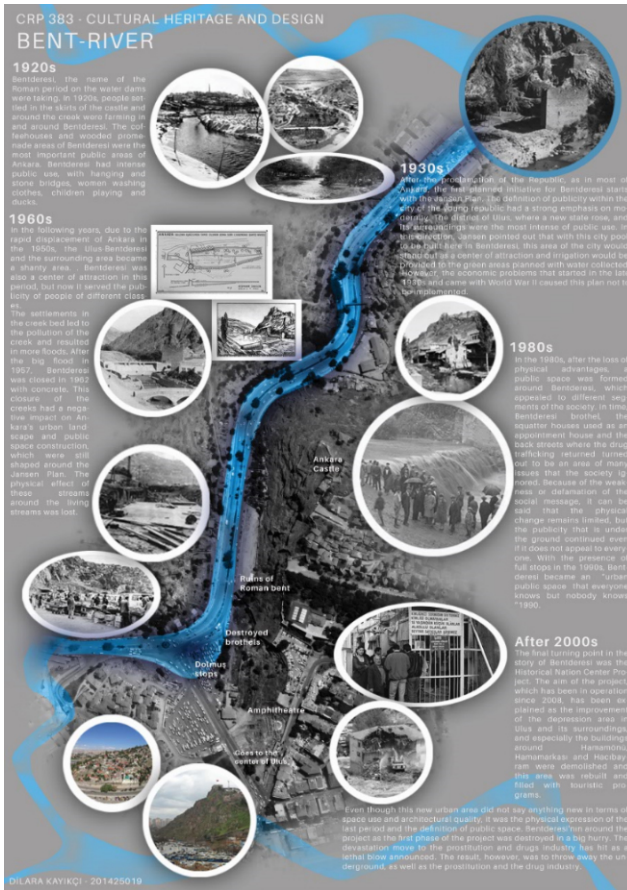

Şekil 4: Ankara Palas (Eryılmaz, 2019)

Mimari açıdan sahip olduğu değerler koruma altına alınmış dahi olsa, toplumdan izole olarak sosyal niteliklerini ve değerini yitiren Ankara Palas, proje kapsamında “planlama uygulamalarının mağduru olan bir kültürel varlık” olarak nitelendirilmiş, bunu temsilen mimari yapısının çözünerek yok olmasını simgeleyen bir fotoğraf manipülasyonu hazırlanmıştır (Şekil 4).

4.4. Bent-Deresi

Günümüzde görünürlüğüne yitirmiş olsa da dereler, geçmişte Ankara'nın önemli doğal değerlerini oluşturmaktaydı. Ancak zaman içerisinde Hoşdere, Kavaklıdere, Bülbülderesi, Cevizlidere, Kirazlıdere gibi semtlere isimlerini veren dereler, geçirdikleri müdahaleler sonucunda kentsel mekandan kaybolmuştur. Bunun en önemli örneklerinden birini Bentderesi oluşturmaktadır. Üzerinde bulunan kahvehaneler, ağaçlık mesire alanları, asma ve taş köprüler, çamaşır yıkayan kadınlar, oyun oynayan çocuklar ve ördekler ile Ankara'nın en önemli kamusal mekanlarından biri olan Bentderesi, 1962 yılında sel taşkınları ve kirlilik gibi sebeplere kapatılmış, Ankara'nın caddelerinden biri haline gelmiştir. Bent-deresi projesi, doğal yatakları yer altına alınan bu derelerin görünürlüğü ile birlikte kamu-sallıklarının da yitirildiğini vurgulamaktadır (Şekil 5). Proje kapsamında, kentte yaşanan göç ve kontrolsüz gelişimin sonucu olarak gecekondulaşmanın görüldüğü Bentderesi çevresinin genelev, randevu evi olarak kullanılan gecekonduları ve uyuşturucu ticaretini döndüğü ara sokakları ile toplumun göz ardı ettiği birçok konunun yer bulduğu vurgulanmış, alanın "herkesin bildiği ama kimsenin bilmediği" bir kentsel kamusal mekan olarak kamu-sallığını devam ettirdiği ortaya konulmuştur.

Şekil 5: Bent-Deresi (Kayıkcı, 2019)

“Sonuç olarak Bentderesi Roma döneminden günümüze kadar farklı sosyal grupların ortak yani kamusal mekânı haline gelmiştir. Her ne kadar yıllar içerisinde üzeri kapatılarak susturulmaya çalışılsa da üzerindeki canlılığını kaybetmemiştir. Bentderesi'nin hikayesi bize en temelde üzeri kapatılarak ya da yıkılarak aranan çözümlere karşın, mekandaki kamusallığın yerin altından akmaya devam eden dere gibi farklı bir mekanda devam edeceğini göstermiştir.” (Kayıkçı, 2019)

4.5. Geçmiş Zaman Olur ki

Geçmiş Zaman Olur ki projesi, Ulus kent merkezinin kamusallığının geçirdiği ve geçirilmekte olduğu dönüşümü vurgulamaktadır. Tarihi ticaret merkezinin değişen kamusalılık çerçevesinde kaybetme olduğu değerleri Anafartalar Caddesi üzerinde 1930-1970 yılları arasında çekilen eski fotoğraflar ile günümüzde çekilen-yeni fotoğraflarını birleştirilmesi ile ortaya koyan proje, Ankara kentinin ticari ve tarihi çekirdeğini oluşturan Ulus'un değişimine odaklanmıştır (Şekil 6).

“Alışveriş merkezleri arttıkça tarihi ticaret alanları önemi kaybetmeye başlamıştır. Geçmişte oldukça yoğun kullanılan Anafartalar Caddesi, her ne kadar ticari merkez fonksiyonlarını ve fiziki yapısını sürdürüyor olsa da, insanların bir düğüm ya da nirengi noktası olarak kullandıkları bir kamusal mekan olma özelliğini yitirmiş, insanların yer ile kurdukların bağın değişmesi sonucu kimliğinin dönüşmesi tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır” (Erdem, 2019)

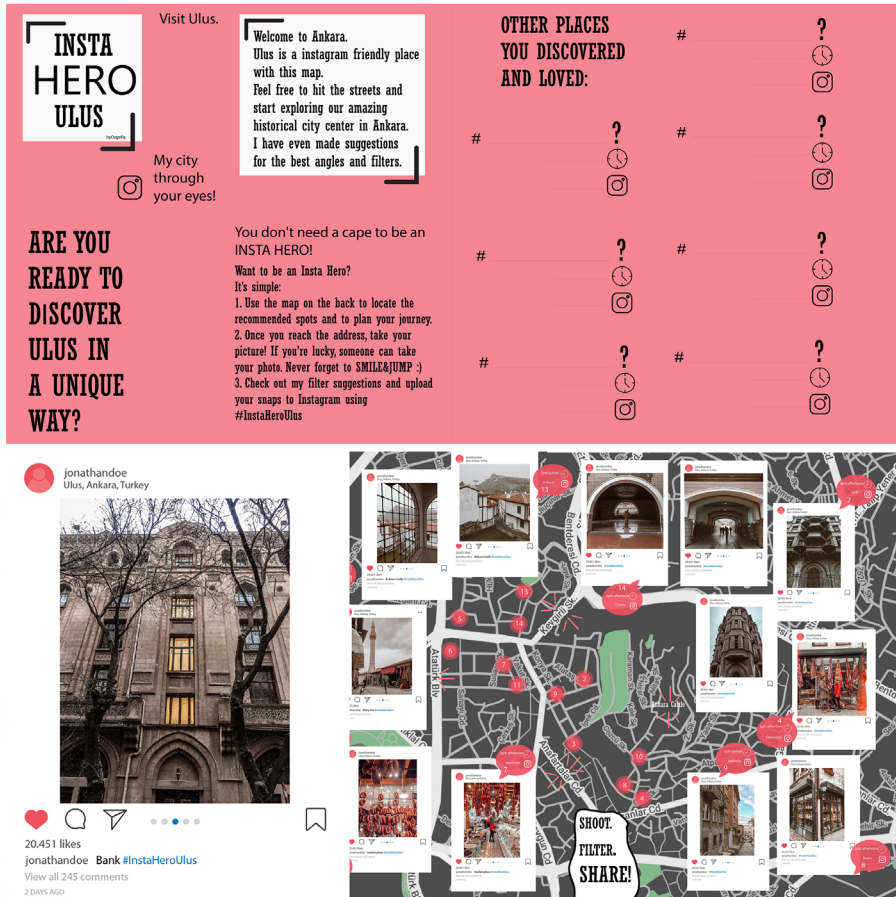

Şekil 6: Geçmiş Zaman Olur ki (Erdem, 2019)

4.6. Insta-Hero Ulus

Küresel ölçekte gelişen tüketim olgusunun Ulus üzerindeki etkilerine odaklanan Insta-Hero Ulus projesi, maddelerin, yemeklerin, kaynakların olduğu kadar yerlerin ve değerlerinin de tüketildiğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Ulus, antik dönemlerden günümüze dek geçirmiş olduğu süreçlerin sonucunda güçlü bir kimliğe sahip, ancak günümüzde “bilinmez” bir alan haline gelmiştir. Ulus’un bilinmezliğini, bir tüketim aracı olan sosyal medya kullanımı üzerinden okuyan proje, alanda bulunan değerlerin sosyal medya aracılığı ile görünür kılınmasını ve yer ile bağların kurulmasını amaçlamaktadır.

“Belki de farketmediğimiz değerler, süslü filtreler ile görünür olmayı bekliyordur. Geçmişin ve bugünün değerleri, günlük yaşantının bir parçası haline gelebilecek rotalar ile fotoğraflanarak, belki bir sokak satıcısı ile gerçekleşen bir diyaloga veya meydana gelecek bir olayla anılar haline gelecektir.” (Fiş, 2019)

Şekil 7: Insta-Hero Ulus (Fiş, 2019)

4.7. Augustus Ulus'ta

Augustus Ulus'ta projesi, Augustus Tapınağı ve yakın çevresinde gerçekleşen dönüşüm üzerinden, tarihi bir belge niteliği taşıyan tapınağın kültürel değerlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Hacı Bayram Camii ve çevresinde gerçekleştirilen düzenlemeler, Augustus Tapınağı'nın fiziksel durumunda meydana gelen değişimler ve Ulus'un değişmekte olan kimliği doğrultusunda tapınak görülmez hale gelmiştir.

"Augustus günümüzde yaşasaydı ne olurdu? Geçmişten bir liderle Ulus'un belleğini oluşturan alanda neler yapılabilirdi? Değeri bilinmeyen bu yapıya adını veren kişi ile tanışarak, farklı etnik gruplara ve dini inanışlara ev sahipliği yapmış bu alanın değerlerini ortaya koymayı amaçlayan bu proje, Augustus'un Ulus'ta geçireceği bir günü kurgulamaktadır." (Gürel, 2019)

Şekil 8: Augustus Ulus'ta (Gürel, 2019)

Proje kapsamında, Ulus'un kültürel belleğinin ve kimliğinin simgesi haline gelmiş alanlarda gerçekleştirilen fotoğraf manipülasyonları ile Augustus Tapınağı'na ilişkin farkındalığın ve görünürlüğün artırılması amaçlanmış, Ulus'un tarihi gelişiminde önemli bir katman olan antik dönemlere ilişkin taşıdığı değerlerin gelecek nesillere aktarılması gerekliliği ve önemi vurgulanmıştır (Şekil 8).

5. Sonuç

Bu çalışma, kültürel varlıklar ve planlama alanlarının kesişiminde, John Dewey'in "deneyim" tartışmalarına dayanarak bir yöntem denemesi öne sürmektedir. Bu doğrultuda öğrenciler ve kültürel varlıklar mekânın asli öznelere olarak kabul edilmiş, öğrencinin mekana salt biçimsel bir noktadan bakmayı aşması, kültürel varlıklara ilişkin farkındalığa sahip olması ve kültürel varlık ile mekansal planlama arasında oluşan boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. Bu çalışma kapsamında, gündelik yaşantının bir parçası olarak, Ankara'nın tarihi kent merkezi, Ulus örneklem alanı olarak belirlenmiştir. Çalışma alanındaki somut ve somut olmayan kültürel varlık öğeleri üzerinden, gündelik yaşantıda deneyimlenen anların, tarihsel mekanların ve bu mekanlardan geçen hikayelere odaklanılmıştır. Yereldeki özgün niteliklerine vurgu yapma hedefinde, tespit edilen değerlerin sunum yöntemi tamamen öğrenciler tarafından üretilmiştir. Bireysel ilgi alanları doğrultusunda (ör. fotoğraf, resim, videografi, edebiyat vb.) yereldeki bilginin ürettiği değerlerin, yaratıcı bir eylem/tasarım üzerinden sunulmasına yönelik bir akış geliştirilmiştir.

Bunun sonucunda somut ve somut olmayan kültürel varlık alanlarına ilişkin çok sayıda yaratıcı üretim yöntemi elde edilmiştir. Öğrencilerin çalışmalarda koku karşılaştırmaları, zihinsel haritalama, grafik manipülasyon, üç boyutlu poster, videografi, sözlü tarih çalışmaları gibi farklı nitelik ve çarpıcılıklarda yöntem kullandıkları gözlenmiştir. Bu sayede, üretilen özgün bilgiyi ve söz konusu kültürel varlığı birebir deneyimleme, ve deneyimlerin parçası olma fırsatını yakalamışlardır. Bu yöntemin en önemli çıktısı, korumanın temel dayanağı olan değer analizi ve yargılarının vurgulanması ile gündelik yaşama konu olmuş alanlarda kültürel değerlerin farkına varılabilmesidir. Öğrencilerin nihai sunumlarında yapmış oldukları ve kendi deneyimleri üzerinden vardıkları sonuçlar da bu farkındalıkları onaylar niteliktedir:

"Erken Cumhuriyet Dönemi kimliği, Ankara'nın önemli imgelerini sunmaktadır. Bu kimlik, Ulus'un yapılı çevresinde hala temsil edilmektedir." (Özdemir, 2019)

"Samanpazarında hala esnaf kültürü deneyimlenebilmektedir." (Çalışkan, 2019)

"Bir Ankaralı olarak Ankara Palas hakkında hiçbir bilgiye ya da deneyime sahip değildim. Toplumdan izole edilmiş bu değer, planlama kararlarının mağduru olmuştur." (Eryılmaz, 2019)

"Sonuç olarak, Bentderesi Roma zamanından günümüze kadar farklı sosyal grupların ortak mekânı yani kamusal mekânı haline gelmiştir. Her ne kadar yıllar içerisinde üzeri kapatılarak örtülmeye çalışılsa da, üzerindeki canlılığını kaybetmemiştir." (Kayıkçı, 2019)

"Farklı etnik gruplara ve dinlere ev sahipliği yapmış bu alanda (Ulus'ta) bulunan tarihi izler ve yaşanmışlıklar, değerlerini kaybetmeden gelecek nesillere aktarılmalıdır." (Gürel, 2019)

Nihai olarak, ders kapsamında örneklenen tasarımlar, kültürel varlıklara yönelik bilincin oluşturulması, kültürel varlık kavramının genişleyen kapsam ve tanımlarının aktarılması, ve planlama sürecinde kültürel varlık alanlarına yaklaşımının sosyal, ekonomik ve fiziksel

boyutlarını içerecek şekilde geliştirilmesi hedefleri çerçevesinde incelendiğinde, belirli bir düzeyde farkındalığın oluştuğu görülmektedir. Çalışmaya konu olan işbu yöntem denemesi çerçevesinde, yaratıcı düşünce aracılığı ile mekândaki kültürel varlıkları deneyimleyen öğrencilerin, stüdyo çalışmaları ve mesleki deneyimlerinde çalışma alanlarına yönelik farklı bakış açıları geliştirmeleri sağlanmış, deneyimleme süreçleri ile bilginin içselleştirilmesi sağlanmış, ve kültürel varlık alanlarına yönelik farkındalıkları arttırılmıştır.

KAYNAKÇA

Aktüre, S. (2000). 16.yy Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler. In A. Tükel Yavuz (Ed.), *Tarih İçinde Ankara* (2nd ed., 1–48 ss.). Ankara: T.B.M.M. Basımevi.

Ataöv, A. (2013). Karar Verme Süreçlerinin Demokratikleştirilmesinde Stratejik Yaklaşımın Rolü ve Örnek Uygulamalar Süreç Tasarımı, Katılım ve Eylem. *Journal of Planning*, 23(3), 125–133. <https://doi.org/10.5505/planlama.2013.39974>

Çalışkan, B. (2019). "Ulus'un Kokuları: Samanpazarı ve Ankamall Alışveriş Merkezi Karşılaştırması". Büşra Çalışkan'a ait 2018-2019 Güz Yarıyılı ders projesi (Fotoblok poster). Çankaya Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Arşivi, Ankara.

Çankaya Üniversitesi (2019). 2018-2019 Güz Yarıyılı Cultural Heritage and Design Dersi Projeleri, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara.

Dewey, J. (1916). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. New York: MacMillan.

Dewey, J. (1934). *Art as Experience*. Michigan: Balch.

Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan Company.

Dewey, J., & Bentley, A. F. (1949). *Knowing and the Known*. Boston: Beacon Press.

Erdem, E. G. (2019). "Geçmiş Zaman Olur ki". Emine Gülşen Erdem'e ait 2018-2019 Güz Yarıyılı ders projesi (Fotoblok poster). Çankaya Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Arşivi, Ankara.

Erder, C. (2018). *Tarihi Çevre Algısı*. (Y. D. Aktaş & F. Diri Akyıldız, Eds.). İstanbul: YEM Yayın.

Ergenç, Ö. (2000). 16. Yüzyıl Ankara'sı: Ekonomik, Sosyal Yapısı ve Kentisel Özellikleri. In A. Tükel Yavuz (Ed.), *Tarih İçinde Ankara* (2nd ed., 49–58 ss.). Ankara: T.B.M.M. Basımevi.

Eryılmaz, E. D. (2019). "Ankara Palas". Ezgi Dilara Eryılmaz'a ait 2018-2019 Güz Yarıyılı ders projesi (Fotoblok poster). Çankaya Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Arşivi, Ankara.

Fiş, Ö. (2019). "Insta-Hero Ulus". Özge Fiş'e ait 2018-2019 Güz Yarıyılı ders projesi (Fotoblok poster). Çankaya Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Arşivi, Ankara.

Foss, C. (1977). *Late Antique and Byzantine Ankara*. *Dumbarton Oaks Papers*, 31, 27–87.

Günay, Z. (2017). *Koruma Planlaması*. In S. S. Özdemir & Ö. B. Özdemir Sarı (Eds.), *Kent Planlama*. Ankara: İmge Kitabevi.

Gürel, E. (2019). "Augustus Ulus'ta". Elif Gürel'e ait 2018-2019 Güz Yarıyılı ders projesi (Fotoblok poster). Çankaya Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Arşivi, Ankara.

Hall, S., Jefferson, T., Clarke, J., & Roberts, B. (2003). *Subcultures, Cultures and Class: A Theoretical Overview*. In S. Hall & T. Jefferson (Eds.), *Resistance through rituals : youth subcultures in post-war Britain* (8th ed., s. 287).

Kayıkcı, D. (2019). "Bent-deresi". Dilara Kayıkcı'ya ait 2018-2019 Güz Yarıyılı ders projesi (Fotoblok poster). Çankaya Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Arşivi, Ankara.

Kuban, D. (2000). Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu: Kuram ve Uygulama. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi A.Ş.

Öhman, J., & Östman, L. (2007). Continuity and change in moral meaning-making - A transactional approach. *Journal of Moral Education*, 36(2), 151-168. <https://doi.org/10.1080/03057240701325258>

Özdemir, B. Z. (2019). "Ulus'un Damgası". Berra Zeynep Özdemir'e ait 2018-2019 Güz Yarıyılı ders projesi (Fotoblok poster). Çankaya Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Arşivi, Ankara.

Ruskin, J. (1849-2008). *The Lamp of the Memory*. London: Penguin Group.

Sikandar, A. (2015). John Dewey and His Philosophy of Education. *Journal of Education and Educational Development*, 2(2), 191-201.

Tanpınar, A. H. (1946-2014). *Beş Şehir*. Ankara: Ülkü.

Tekeli, İ. (2010). *Mekansal ve Toplumsal Olanın Bilgibilim Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Van Poeck, K., Östman, L., & Block, T. (2018). Opening up the black box of learning-by-doing in sustainability transitions. *Environmental Innovation and Societal Transitions*. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2018.12.006>

Planlamada Yeni Yöntemsel Arayışlar için bir Katkı: Ankara-Ulus Örneğinde Kentsel Ritimler

Dr. Sezen Savran

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Mimarlık, Tasarım ve Güzel Sanatlar Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Bu çalışma; Ankara'nın tarihi merkezi Ulus'un son dönemde yaşadığı dönüşüme ve karşı karşıya olduğu tehditlere dikkat çekmek amacıyla gerçekleştirilmiş olan "Bilinmeyen Ulus" atölye ve sergileri arasında yer alan "Ulus'un Ritimleri" adlı ritim-analiz projesinin deneyimlerini aktarmaktadır. Bu deneyimlerin içine teorik çerçevenin pratiğe aktarılışı, atölye kurgusu, saha araştırması, sergi süreci ve geri bildirimler girmektedir. Atölye çalışmasının yöntemi, Lefebvre'in ritim-analiz yaklaşımının bir video projesi olarak sunumudur. Geri bildirimlerin alınabilmesi için bir anket uygulaması yapılmış, bu çalışmada anket sonuçlarına da yer verilmiştir. Ritim-analitik proje ile Ulus'un kalabalık ve تنها yerlerine, farklılaşan sosyal profile, eski ve yeni yapılar, hareketlilik ve kesintilere odaklanılmıştır. Temel amacın kentlilerdeki farkındalık, bilinç, aidiyet, koruma ve savunma düzeyinin artırılması olan tüm bu çalışmanın sonucunda; bu türden girişimlerin fark yaratabildiği görülmüş ve planlama disiplininin bilgi üretiminde yeni yöntem arayışları da göz önünde tutularak, benzer çalışmaların artırılması gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Ritim-analiz, Ulus Tarihi Kent Merkezi, Zaman-mekân.

A Contribution to the New Methodological Quest for Planning: Urban Rhythms in Ankara-Ulus Example

Abstract

This study shares the experiences of the “Rhythms of Ulus” project, which was a part of “Unknown Ulus” workshops and exhibition organized by Ankara Branch of Chamber of City Planners in Turkey to draw attention to the recent threats faced by Ulus, the historical center of Ankara. These experiences include theoretical framework, workshop construct, fieldwork, exhibition process and feedbacks. The method of the workshop includes the presentation of Lefebvre’s rhythm-analysis approach as a video project. In order to get feedbacks to this video project, a survey was applied, and the results of the survey were narrated. The rhythm-analytical project focused on the crowdedness and solitude, differentiated social profiles, old and new structures, mobility, etc. The main purpose of the study was to increase the level of individuals’ awareness, consciousness, belonging, as well as their sense of protection in the context of urban sites. As a result, it has been observed that such projects can make a difference and there is a need to increase similar studies in planning discipline.

Keywords: Ankara, Rhythm-analysis, Ulus Historical City Center, Time-space.

1. Giriş

Ulus, Türkiye’nin başkenti olan Ankara’nın tarihi kent merkezidir. Milattan öncesi dönemlerde inşa edilen kaleye, Augustus Tapınağı ve Roma hamamı kalıntılarına sahip olan bölge; öncelikle bir arkeolojik merkezdir. Ulus’un yoğun ticaret aksları, han tipindeki üretim ve ticaret merkezleri ve büyük çarşıları çok uzun zamandan beri varlığını sürdürmektedir. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması sonrası başkent’in İstanbul’dan Ankara’ya taşınması; Ulus’a ikinci bir kimlik daha kazandırmıştır. Cumhuriyetin ilk meclisi Ulus’ta açılmıştır. Cumhuriyet ideolojisi ile planlanan yeni başkent’in bu ilk merkezine; ilk tren garı, büyük bir kent parkı (Gençlik Parkı), içinde kurucu önder Atatürk’ün anıtı bulunan bir kent meydanı ve meydanın çevresinde konumlanan ünlü mimarların sivil mimarlık eserleri de eklenmiştir. Opera sahnesi, tiyatro sahnesi, çeşitli kamu kurumları, Ankara Palas Oteli, bankalar, okullar, vb. kullanımlar da yine bu dönemde Ulus’ta yer almıştır. Günümüzde bu yapıların bir bölümü aynen kullanılmakta; bir bölümü ise işlev değişikliği yaşayarak müze, üniversite binası, sanat galerisi gibi kullanımlara dönüştürülmüştür.

1950 yılı ülke ve başkent için önemli bir kırılma noktasıdır. Tarımda makineleşme, sanayileşme girişimi ve izlenen liberal politikalar sonucu kırdan kente göç eden yoğun nüfus, Ulus çevresinde gecekonduların alanlarına yerleşmeye başlamıştır. Bu süreç aynı zamanda Kızılay’ın yeni kent merkezi olarak yükselişine sahne olmuştur. Ulus ve Kızılay, kentin ye-

niden şekillenen toplumsal yapısının da bir getirisi olarak eski ve yeni merkez olma rollerini aralarında paylaşmıştır. Yeni meclis, yeni bakanlık binaları, memur konutları, kentin ilk gökdeleni, yeni bir kent parkı gibi unsurlar da Kızılay'da oluşturulan yeni merkezin gücünü pekiştirmiştir. Son 40 yıllık süreçte adeta kaderine terk edilen Ulus; bir yandan çöküntüleşme yaşarken, diğer yandan yıkımlar ve bazı planlama, yenileme/dönüşüm faaliyetleri ile de gündeme gelmiştir.

Ulus ve çevresinde yoğun olarak kullanılan yerler olduğu kadar kimsenin uğramadığı, hatta uğramaya cesaret edemediği yerler de bulunmaktadır. Eşitsizliklerin ve çelişkilerin gözlemlenebildiği, çok katmanlı ve kaotik sosyo-mekânsal yapısı ile Ulus, gözlerden uzak ve bilinmeyen bir kent merkezi olarak sessizce varlığını sürdürmektedir. Ancak bir yandan da tarihsel miras özelliği bulunan kentsel doku, yapı ve sokak dokusu gibi mekânsal değer kayıpları da yaşamaktadır. Ulus'un geleceği için, yaşanan kayıplara rağmen bugün sahip olduğu bu değerlerin bütün kentliler tarafından daha çok farkında olunması ve korunması elzemdir.

Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi, 2013 yılından beridir farklı ana temalarda karma işlerden oluşan sergiler düzenlemektedir. 2019 yılında düzenlenecek olan beşinci serginin ana teması ise "Bilinmeyen Ulus" olarak belirlenmiştir. Bu temanın seçilmesinin amacı Ulus'a, yaşadığı dönüşüme ve karşı karşıya olduğu tehditlere dikkat çekmek olmuştur. Ulus'un görülmeyen, konuşulmayan ve duyulmayan özelliklerini gün yüzüne çıkartmak ve dolayısıyla kentlilerde farkındalık ve sahiplenme duygusu yaratmak amaçlanmıştır. Farklı disiplinlerden uzman ve öğrencilerin oluşturduğu yaklaşık 90 kişilik bir ekibin 10 farklı atölyelerde yenilikçi yöntemler benimseyerek kolektif biçimde ürettiği sergi ürünleri, 2019 yılının şubat ayında 2 hafta süreyle sergilenmiştir.

Bu çalışma; yazar tarafından kurgulanmış ve yürütülmüş olan ve yukarıda belirtilen 10 atölyeden biri olan "Ulus'un Ritimleri" adlı atölyenin teorik çerçeve, yöntem, uygulama, sonuç ürün, sergi deneyimi ve geri bildirimlerinden oluşmaktadır. Atölyede teorik arka plan olarak gündelik yaşam, ritim ve ritim-analiz kavramlarından faydalanılmıştır. Bu teorik çerçeve aynı zamanda çalışmanın yöntemine de girdi oluşturmuştur. Diğer taraftan planlama ve görsel sanatlar disiplinlerinin ortaklaşacağı biçimde 'Ulus'un Ritimleri' atölyesi, eşzamanlı iki video projesi olarak ortaya çıkmıştır. Ulus'un 10 farklı bölgesinde fotoğraf, video ve hızlandırılmış (time-lapse) video kaydı çalışmaları yapılmıştır. Sonuç ürünün ulaşmak ve iletmek istediği temel düşünce; Ulus'un karşıt ritimlerinin bir arada görünür kılınması ve bilinmezliğin ötesine geçilerek zamanın ve mekânın ruhunun yakalanmasına dönük çaba sarf edilmesidir. Serginin tamamlanmasından sonra sonuç ürün olan video çalışmasının izleyenlerde uyandırdığı düşüncelerin elde edilmesine yönelik olarak bir anket çalışması yapılmıştır. Şehir ve Bölge planlama öğrencisi 30 kişilik bir gruba videoyu izlemeden önce ve izledikten sonra bazı sorular yöneltilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde Ulus ve çevresine ilişkin hızlı bir tarihsel inceleme, ikinci bölümünde gündelik yaşam, ritimler ve ritim-analiz kavramlarına ilişkin kuramsal çerçeve, üçüncü bölümde ise Ulus özelinde teorik çerçevenin nasıl ele alındığı, çalışmanın yöntemi ve sonuç ürüne dair bilgiler ile geri bildirim niteliğindeki anket çalışması sonuçları yer almaktadır. Son bölümde genel değerlendirme yapılarak gelecekteki benzer çalışmalar için öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

2. Ulus: Hızlı bir Tarihsel Bakış

Tarihsel süreç içinde Ulus meydanının kullanım amacı, kullanıcı grupları, mekânsal tanımı ve kamusal anlamı değişmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Ulus; kurumsal yapılara ev sahipliği yapması nedeniyle aydınlar, sanatçılar ve özellikle politikacılar tarafından yoğun olarak kullanılan bir merkez haline gelmiştir. 1923 sonrası Lörcher Planı ile törenlerin ve kutlamaların yapıldığı bir Cumhuriyet meydanı kimliğine bürünmüş olan Ulus, aynı zamanda bürokratik ve politik merkez özelliğini de kazanmıştır. Bu kimliğiyle “Yeni Ankaralılar” ve “Eski Ankaralılar” için resmî kullanımlı bir mekân haline gelmiştir (Bayraktar, 2013). Burada “Yeni Ankaralılar” olarak ifade edilen gruplar; Ankara’nın başkent oluşundan sonra kurumlarda çalışmak üzere gelen memurlardır. 1927 yılında kentte çalışan nüfusun yaklaşık yarısını, yeni bir yaşam biçiminin öncüsü olan asker ve sivil bürokratlar oluşturmaktadır (Nalbantoğlu, 1984).

1930-1950 arası dönemde bürokratik ve politik merkez özelliklerini koruyan Ulus, meydanla ilişkili olarak açılan sinemalar ve Şehir Bahçesi ile aynı zamanda kültürel bir merkeze dönüşmüştür. Yeni kurulan bankaların genel müdürlüklerini inşa etmek için, Bulvarın Ulus Meydanı ile ilişkilenen kısmını seçmeleriyle Ulus hem bir finans merkezi; daha çok üst gelir grubunun alışveriş yaptığı Balık pazarı ve Belediye Dükkânlar Sitesi gibi yapılar ile hem de bir ticari merkez olarak önem kazanmıştır (Şenyapılı, 1985). Jansen Planı kentin yeni yönetim merkezini Yenışehir’e taşıırken, ticari işlevi Ulus’ta bırakmıştır. Ulus’un zamanla farklılaşan bu merkez özellikleri, Yeni Ankaralılar ve Eski Ankaralılar için tören ve kutlama amaçlı resmî kullanımlı bir merkez olma özelliğinin zayıflamasına ve sivil kullanımlar için önemli bir mekân haline gelmesine yol açmıştır. 1950-1980 arası yıllar; Ulus’un bürokratik ve politik merkez özelliğini kaybetmeye başladığı, finansal merkez özelliğinin sürmesine karşın Kızılay’ın kültürel açıdan önem kazanması ile kültürel merkez özelliğini yitirdiği bir dönem olmuştur. 1967 yılında Karaoğlan Çarşısı’nın yerine yapılan Anafartalar Çarşısı ve aynı yıl Belediye Dükkânlar Sitesi’nin yerine yapılan 100. Yıl Çarşısı ile ticari merkez özelliği güçlenmiştir. Üst gelir grubu kullanıcılarının Kızılay’a kaymasıyla orta ve alt gelir grubu için ticari açıdan önem kazanan merkezin bu özelliği Ulus Meydanı’nın kullanımını da belirlemiştir (Bayraktar, 2013). 1980 Sonrası dönemde ise bazı özelleşmiş ticari aktivitelerin yer aldığı, çoğunlukla alt gelir grubu tarafından kullanılan bir ticari merkez haline gelen Ulus’un bürokratik ve politik işlevi sembolik düzeye inmiş, özel bankaların güçlenmesi ve merkez dışında yer seçmeleri nedeniyle Ulus, finansal merkez özelliğini de kaybetmiştir. Ulus Meydanı giderek köhneleşen bu merkezde önemsizleşmiş, zamanla kamusal anlamını da tümüyle yitirmiştir (Ayten, 1997).

1986’da Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ulus Tarihî Kent Merkezi Koruma Planı’nı elde etmek amacıyla bir proje yarışması düzenlemiştir. Yarışmayı Raci Bademli başkanlığında, çeşitli uzmanlık alanlarına sahip kişilerden oluşan ekip kazanmıştır. Temel özelliği koruma amaçlı planlama ve kentsel tasarımda ‘süreç yönetimi’ olan bir plan üretilmiştir. Ulus Planı, Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 10 Kasım 1989 gün ve 954 sayılı, Ankara BŞB Meclisi’nin 15 Ocak 1990 gün ve 33 sayılı kararlarıyla onaylanarak uygulanmaya başlanmıştır. Ancak belediye, arkeolojik ve kentsel sit alanlarının bulunduğu tarihi kent merkezinde “köklü değişim ve dönüşüm” sağlanamadığı gerekçesiyle 14.01.2005’te Ulus Tarihî Kent Merkezi Koruma İslah İmar Planı’nı iptal etmiştir (Kıral, 2005).

Yarışma projesinin iptalinden sonra Ankara Büyükşehir Belediyesi, 15.07.2005 tarihinde, 5366 Sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” uyarınca, Ulus’un da içerisinde bulunduğu bir bölgeyi “Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı” olarak ilan etmiştir. 341 hektarlık söz konusu alana ilişkin 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım ve 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planları, 17.05.2007 tarihinde koruma kurulu tarafından uygun görülmüş, 15.06.2007 tarihinde ise Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi tarafından onaylanmıştır. TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi’nin yarışma projesinin iptali, koruma kurulu kararı ve planın kendisine açtığı davalar sonucunda Ankara 10. İdare Mahkemesi, Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planlarının yürütmesinin durdurulmasına ve iptaline karar vermiştir (Tunçer, 2013).

Ankara Büyükşehir Belediyesinin onayladığı son planların mahkemelerce iptal gerekçeleri; planların şehircilik ilkelerine, koruma planlaması tekniklerine, korumaya ilişkin ulusal ve uluslararası yasal çerçeveye ve kamu yararına aykırı oluşlarıdır. Adı geçen planlar, 2005 yılındaki Yenileme Alanı kararı ile tescillenen bölgede koruma yerine yenileme anlayışının yansımalarını taşımıştır. Son olarak “Ulus Tarihi Kent Merkezi 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı” Ankara Büyükşehir Belediye Meclisince 14.10.2014 tarihinde onaylanmıştır. Fakat bu plan da benzer gerekçelerle 2016 yılında iptal edilmiştir. Plan iptalleri nedeniyle 2008-2014 ve 2015-2019 yılları arasında Ulus geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları yürürlükte kalmıştır. Ulus’a yıkım getirmeden, sahip olduğu tüm değerleri koruyan bütüncül bir koruma planının yürürlükte olmayışı, Ulus’un son dönemdeki en büyük sorunu haline gelmiştir. Savunmasız kalan Ulus’ta tarihi İller Bankası yıkılarak yok edilmiş, Anafartalar Çarşısı, 100. Yıl Çarşısı, Ulus İşhanı gibi yapılar hakkında yıkım kararları alınmıştır. 2018 yılında Ulus ve çevresi için arkeolojik açıdan riskli olabilecek şekilde araç yolunun yer altına alınmasını ve meydan genişletmesi için meydanın çevresindeki 5 önemli cumhuriyet dönemi yapısının yıkılmasını öngören bir yayalaştırma projesi basına yansımıştır (ŞPO Ankara, 2019).

2019 yerel seçimleri sonrası Ankara’nın yerel yönetiminde yaşanan değişiklik, Ulus ve çevresi için de yeni bir sayfanın açılması anlamına gelmiştir. Yayalaştırma projesi de, çarşılar ve Ulus İşhanı için yıkım da gündemden kalkmıştır. Ulus tarihi kent merkezi ve çevresi için yeni bir koruma amaçlı planlama çalışması sürecine girilmiştir. Ancak tehditlerin tamamen ortadan kalkıp kalkmadığı, Ulus’un sahip olduğu değerlerden yeni kayıpların yaşanıp yaşanmayacağı, belirsizliklerin hangi tarihte hangi plan kararları ile giderileceği gibi soruların cevapları güncel olarak da verilememektedir. Kesin olan, Ulus konusundaki farkındalık, sahiplenme ve koruma düşüncesinin mümkün olan en geniş kesimdeki kentli tarafından sahiplenilmesi gerekliliğidir.

3. Ritimler, Ritim-analiz ve Ritim-analiste Dair

Lefebvre’in kültürel coğrafya yaklaşımının temelini gündelik yaşam, yaşanan mekân ve sosyal mekân gibi kavramların modern dünyadaki durumu oluşturmaktadır (Conlon, 2010). Yazarın kariyeri boyunca üzerinde çalıştığı ve fikir ürettiği gündelik yaşamın eleştirisi kuramı, ritim kavramının da gelişimine eşlik etmiştir. Lefebvre’e göre dünyada

her yerde ve her şeyde istisnasız var olan şey ritimdir ve yaşamın ritimleri zamanda ve mekânda bir arada salınmaktadır. Ritim, aslında zaman, mekân ve birbiriyle kesişen enerjinin birlikteliğidir (Horton, 2005). Bir yer, bir zaman ve bir enerji tüketimi arasında etkileşim olan her yerde ritim vardır. Ritim hayatın içinde ritim olur. Ritim ne bir töz, ne bir maddedir; özne ile nesne veya görelî ile mutlak arasındaki bir ilişkiden ibarettir (Lefebvre, 2004).

Lefebvre'den önce de zaman-mekân birlikteliğini ve ritimleri açıklayan kuramcılar bulunmaktadır. Durkheim, zaman ve mekânı nesnel olarak toplumların içinde üretilen sosyal yapılar olarak kavramsallaştırmıştır. Buna göre kolektif bellek, mekânda ve zamanda sınırlı ve belirli bir grubun üretimi sonucu oluşmaktadır. Kolektif bellek sayesinde de sosyal yaşamın ritimleri sabitlenirken, toplumsal grubun düzenliliğini ve istikrarı sağlanmaktadır. Marx'ın dile getirdiği üzere geçmiş nesillerin gelenekleri, yani kolektif bellek, bireylerin zihinlerinde dağ gibi ağırlık yapmaktadır. Durkheim'a göre ritimler, dini ritüellerin ve doğanın döngülerinin dağılımı ile paraleldir (Halbwachs, 1950).

Ritimler; hızlı ve zayıf tempolar, duraklamalar, sessizlikler ve boşluklar, devam etmeler ve ara vermelerden meydana gelir. Ritimlerden söz edilebilmesi için bir devrimin içinde tekrarın olması gerekmektedir. Zamanda ve mekânda tekrarı ve ölçüsü olmayan ritim yoktur, ancak tekrarlar hiçbir zaman soyut olarak özdeş değildir. Ritimlerde tekrar her zaman yeni ve beklenmedik bir fark barındırır (Lefebvre, 2004). Ritim görelidir ve daha hızlı veya daha yavaş ritimler birbirini içerebilir. Ritimler tekrar ile ilgilidir ve kırılma noktaları ile netleşmektedir (Horton, 2005).

Lefebvre; ritimleri incelerken temel bir ayırım olarak 'döngüsel ritimler' ve 'doğrusal ritimler' kategorilerini tanımlamıştır. Bu ayırım, yazarın ritimlerin 'tekrar' ve 'ölçü' özelliklerine göre şekillenmektedir. Döngüsel ritimler, temelde kozmik olan, doğadan gelen (günler, geceler, dalgalar, gelgitler, mevsimler, vb.) ritimler olarak açıklanmaktadır. Aslında buradaki en önemli husus, bu ritimlerin 'doğal' ritimler olmasıdır. Lefebvre, bu sınıfa bedeni ve insanın doğal ritimlerini de katmaktadır. Daha somut bir örnek olarak döngüsel tekrarların en iyi 12 sayısı ile temsil edildiğini (burçlar, daire çevresi, aylar, vb.) ifade etmektedir. Bunun karşılığı olarak doğrusal ritimler ise toplumsal pratikten, insan etkinliğinden gelen, eylemlerin ve jestlerin monotonluğu sonucu dayatılan yapılardır. Doğrusal ritimleri ise en iyi ondalık sayıların temsil ettiği (metronom ölçüsü ve çekiç vuruşları gibi mekanik tekrarlar) dile getirilmektedir. Döngüsel ve doğrusal ritimler, kendilerini birbirine göre ölçülebilir, yani her biri ölçen veya ölçülen haline gelebilir (Lefebvre, 2004).

Lefebvre, ardışık fenomenlerin sonsuz tekrarı olarak betimlediği doğrusal ritimleri eleştirmektedir. Yazara göre kapitalizm gündelik yaşamı kısırlaştırmış, modern toplumda döngüsel ritmin yerini doğrusal ritimler almıştır. Marx'ın bireyin iş yaşamına ve emeğe yabancılaşması düşüncesi, Lefebvre'de daha geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Modern dünyada bireyler gündelik yaşamını oluşturan çalışma dışı zamandaki faaliyetlere de (aile hayatı, tatiller, boş zaman, vb. dahil) yabancılaşmıştır. Modern çağı tanımlayan zaman, duvar ya da kol saatlerinin ölçümüne ve işgününün rutinine tâbi hale gelmiştir (Lefebvre ve Regulier, 2005). Lefebvre'e göre asıl olan, modern dünyada çizgisel zamanda varlığını sürdüren ritmik zamandır.

Lefebvre'in ritimlere ilişkin diğer sınıflandırmalarında, ritimlerin örtük veya aleni olması, sergilenme halindeki bilinçlilik düzeyi ve içten gelen/öğrenilen ayrımları söz konusudur. Gizli ritimler, kolay kolay gözlemlenerek analiz edilmesi mümkün olmayan ritimler olarak değerlendirilebilir. Bu ritimleri ancak kişilerin kendilerinin açığa vurması söz konusu olabilir. Umumi ritimler ise gözlemlenerek analiz edilmesi daha olası olan ritimlerdir. Kurmaca ritimler ise bireyselden çok toplumsal bir bütünün parçası olmaktan ileri gelen ritimlerdir. Bu ayrımlar da en az ritimlerin tekrarlanma özelliği, yani ölçüsü kadar önemlidir. Ritimlerin bir araya geliş şekilleri de birbirinden farklılaşmaktadır. İki ya da daha fazla ritmin çatışması halinde ortaya çıkan ahenksizlik, 'Poliritmi' veya 'Aritmi' olarak tanımlanmaktadır. Sağlıklı bünyelerdeki gibi iki veya daha fazla ritmin yaratıcı etkileşimi 'Öritmi', ritimler arasındaki uyumlu tekrar, ölçü ve frekans birlikteliği ise 'İzoritmi' olarak sınıflandırılmaktadır (Lefebvre, 2004).

Lefebvre, ritimlerin ortaya çıkarılmasında bir yöntem olarak ritim-analitik projeyi ileri sürmektedir. Ritim-analizin temel ilkesi karşıt terimlerdir. Mekanik ile organik, sürekli ile kesintili, niceliksel ile niteliksel, vb. birçok karşıt terim; ritimlerin ortaya çıkarılmasında yararlanılan karşıt terimler arasındadır. Nesnenin tek bir özelliğini inceleyerek indirgeyici bir analiz yapılması, klasik analiz sınıfındadır ve karşıt terimler arası ilişkilerin ve etkileşimlerin incelenmesi ise yapısal analizdir. Lefebvre, ritim-analiz konusunda yapısal analizi de çatışma ve ittifak halindeki durumların saptanması ve buna göre analizin yapılması gerekliliğini ortaya koyarak 'Diyalektik Analiz' fikrini önermektedir (Lefebvre, 2004).

Ritim-analiz, çok farklı pratiklerle çok farklı türde bilgiyi bir araya getiren sistematik bir yöntemdir. Her şeyden önce keşfetmek ve bu keşifleri ortaya koymakla alakalı bir analizdir. Lefebvre'in kendi deyimiyile ritim-analiz, bilimselliği şiirsellikten mümkün olduğunca az ayırmaya çalışır. Gündelik yaşamdaki ritimler, tahmin edilemeyecek boyuttaki sırları ve tuhaf soruların yanıtlarını elinde tutuyor olabilir. Gizli saklı ve dolayısıyla erişilemez ritimler yoktur. Sadece nerede ve nasıl aranması gerektiği bilinmelidir. Ritimler açığa çıkarılarak ortaya koyulmaya başladığı aşamada, bunların incelenebilmesi için zorunlu olarak bir karşılaştırma ihtiyacı açığa çıkmaktadır. Çünkü ritimleri oluşturan öğeler de, farklı ritim çeşitleri de birbirleri ile karşılaştırıldıklarında daha iyi gün yüzüne çıkmaktadırlar. Ritim-analiz; yurttaşların şehirle olan ilişkisinin yalnızca bireylerin gruplarla olan sosyolojik ilişkisinden ibaret olmadığını kanıtlamaya imkân sağlar. Farklı toplumsal gruplara mensup bireyler, birbirlerinden farklı ritimlere sahip olabilir (Lefebvre, 2004).

Ritim-analizi yapacak kişiler; dünyaya, zamana ve çevreye dair algısını ve kavrayışını değiştirmeli, tüm duyularına başvurmalıdır. Ritim-analist için hareketsiz olan hiçbir şey yoktur. Başka insanlardaki gereksinimi, arzuyu, düşünceleri, tutkuları kavramaya çalışır. Bunu yaparken yalnızca sözlere veya verilere değil kişilerin itiraf ve sırlarına da kulak vermeli, anlamı olmadığı söylenen şeyleri ve hatta sessizlikleri dinlemelidir. Ritim-analist; mekanlardan çok zamanlara, imgelerden çok ortama, belirli olaylardan çok o andaki atmosfere duyarlı olmalıdır. Ritimleri kavrayabilmek ve analiz edebilmek için belli oranda bu ritimlerin dışına çıkmak gerekmektedir. Belli bir seviyedeki dışsallık, analitik aklın işlemesini sağlamaktadır. Ancak ritim-analist kendini hem içerde hem dışarıda konumlandırmalıdır. Bu hassas bir dentedir. Ritim-analistin sadece bakmak yerine, yani aynanın etkilerini yansıtmak yerine dikkatlice dinlemeyi öğrenmesi gerekmektedir. Ritmi hem yakalayan, hem de insanların onu algıladığı şekilde bütünlüğünün içerisinde algılayan

konumda olma üstlenmelidir. Hem içeride hem dışarıda olmak, ritim-analistin de o ritmin bir parçası olması anlamına gelmemektedir. Bu durumun en önemli nedeni, ritimlerin deneyimlendiği anda onu yaşayan kişi tarafından analiz edilememesidir. Ritim-analist, başkalarının ritimlerini mümkün olduğunca içselleştirmeli, ancak dışarıdan bir göz olduğunu da unutmamalıdır.

Ritim-analist daima dinleme halinde bulunarak; bir senfoni veya opera dinler gibi bir evi, bir sokağı veya kenti dinleyebilir. Zamana, dolayısıyla tekrarlara ve farklılıklara dikkat kesilerek, ritimleri ve ritimlerin ilişkilendirilmesini zihinsel edim yoluyla ayırt eder. Ancak elbette ki ritimleri kavrayabilmek için biraz zaman gerekir; ve bu kavrayış zaman üzerine, şehir ve insanlar üzerine bir tür meditasyon gerektirir. Mekânda “bu yığında bir hiyerarşi ya da belirleyici bir ritim var mı, başlangıçtan beri var olan ve düzenleyici bir unsur var mı, insanlar her şeyden önce birbirlerini görmek ve birbirleriyle karşılaşmak için bir araya geliyor olamazlar mı, kalabalıklar farkında olmadan bir kalabalık olma bilincine erişebilir mi?” gibi sorgulamalar yapmak, analiz sürecinin başlangıcı için yararlı olacaktır. Kalabalığı yeterince gözlemediğimizde, akışlar ve düzenler kendilerini açığa çıkarmaya başlayacaktır.

3.1. Ritim-analitik Proje Örnekleri

Lefebvre, ritim-analiz yöntemine ilişkin görece soyut ve kuramsal düzeydeki açıklamalarından sonrasını ritim-analistlerin hayal gücüne bırakmaktadır. Ritim-analiz yönteminin nicel ve nitel yöntemler arası bir konuma sahip olma, hemen hemen her ölçekte zaman-mekân sorgulamasına uygun olma, hatta mekân bağımsız birçok örnek incelemesine bile fırsat verme gibi özellikleri bulunmaktadır. Farklı disiplin dallarından pek çok araştırmada yöntem olarak benimsenmiştir.

Bazı ritim-analitik projeler mekân bağımsız olan ritimleri araştırmıştır. Christie (2013), Güney Afrika’da sosyal adalet ve eşitlik için devam eden mücadeleyi anlamak amacıyla, küreselleşme ile okul yönetim sistemlerinin yerel yönetim politikaları arasındaki gerilimleri incelerken Lefebvre’in mekânın üretimi kavramı ve ritim-analiz yönteminden yararlanmıştır. Christie’nin ritim analiz çalışmasında sömürgeciliğin kalıntılarının Güney Afrika’daki eğitim fırsatları üzerindeki etkilerin bütüncül bir şekilde kavranabilmesi için; yasama önlemleri, tarihi kanıtlar, mimari analizler ve hükümet yetkililerinin ifadeleri gibi veriler bir araya getirilmiştir. Yazarın çalışması, farklı bölgelerdeki okulların mekânsal ilişkilerini haritalamakta ve bunun sonucunda siyahiler ve beyazlar için eşitsiz fırsatların yaratılmış olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Middleton (2013), Avustralya’da doktora öğrencilerinin tezlerini bitirene kadarki stresli süreçlerini anlayabilmek için ritim-analitik projeden yararlanmıştır. Yazarın bu çalışmada bir araya getirdiği veriler ise; öğrencilerin okullarındaki üst üste çakışan teslim tarihleri, kişisel ilişkileri, kültürel perspektifleri ve fiziksel tükenmişlikleridir. Crane (2017) ise, öğretmen ve öğrencilerin sınıf içindeki gündelik deneyimlerini ritimler aracılığıyla çözümlendiği çalışmasında; öğretmenlerin bu gündelik ritimlere göre topluluk önünde konuşma performanslarının değişimini ortaya koymuştur.

Diğer bazı ritim-analiz araştırmaları ise zaman-mekân birlikteliğinden doğan ritimleri ortaya koyma amacı taşımıştır. Bieler (2009), Toronto'daki bisiklet aktivistleri grubu üyelerinin kritik kitle (critical mass) etkinlikleri üzerinden kurduğu sosyal ağları araştırdığı çalışmada ritim-analizden yararlanmıştır. Söz konusu etkinlikler, San Francisco'da Eylül 1992'de başlayan ve dünya çapında yayılan bir farkındalık, eleştiri ve direniş eylemidir. Yerel ve küresel ölçeklerde sürdürülebilir taşımacılığın iyileştirilmesi ve otomobilin köleleştiriciliğine dikkat çekme amaçlı olarak bisikletliler tarafından ayda bir karayolu trafiğini işgal etme etkinlikleri düzenlenmektedir. Tez çalışmasında birden çok yöntemli olarak Ritim-analitik Proje ve Ağ Sermayesi Analizi (Network Capital Analysis) bir arada kullanmıştır. Yazar ritim-analiz çalışması için 10 kez kritik kitle etkinliğine katılım sağlamıştır ve deneyimlerini kayda geçirmiştir; ayrıca diğer bisiklet aktivistleri ile anket ve derinlemesine görüşmeler de gerçekleştirilmiştir. Bu veriler de kullanılan tüm yöntemlere girdi sağlayacak şekilde kurgulanmıştır. Sonuçta bisiklet topluluğunun gündelik yaşam deneyimleri, normal günler ve etkinlik günleri arasındaki farklar ve Lefebvre'nin ritim kategorileri de dikkate alınarak (kamusal ritimler, ritmik müdahaleler, izoritmi, aritmi, poli-ritmi, öritmi) analiz edilmiştir.

Bir diğer çalışmada Simpson (2012), Londra'daki sokak sanatçılarının kamusal mekanlardaki performans deneyimlerini keşfetmek için ritim analizi kullanmaktadır. Yazar, sanatçıların farklı koşullara göre değişen ritimlerini sorgularken; doğanın kesişen döngülerini, şehir sakinlerinin doğrusal ritimlerini ve kapitalist sistemin tekrarlı, monoton ve içsel taleplerini dikkate almıştır. Bu çalışmada kamusal alan, kapitalist ideolojinin çerçevesi içinde gözlemlenebilen sosyal ritimler ve mücadeleler alanı olarak ön plana çıkmıştır. Edensor ve Holloway (2008), çalışmalarında İrlanda'da turistler için düzenlenen bir otobüs turu üzerinden ritim sorgulaması yapmışlardır. Çalışmanın amacı; seçilmiş olan gözlemlenebilir ve tekrarlar üzerinden, tarihin ve şimdiki zamanın akışkan zamansallıklarını ortaya çıkarmaktır. İncelenen konular arasında güzergâh, ziyaret noktaları, turun zamansal yapılması, yol özellikleri, turistlerin bireysel deneyimleri, yaş ve cinsiyet gibi demografik özellikleri, vb. bulunmaktadır. Tüm bu canlı veya cansız ritimler, kendi içlerinde karşılaştırmalar ve bir bütün halinde de değerlendirmeler yapılarak Lefebvre'nin ritimler sınıflandırmaları ışığında tartışılmıştır.

Gümüş (2017), yüksek lisans tez çalışmasında, ritim-analiz kavramını İzmir Kıbrıs Şehitleri Caddesi'nde pratik olarak uygulamaya çalışmıştır. Çalışmada bu caddenin kimliği ve özgün nitelikleri gündelik yaşam üzerinden analiz edilmek istenmiştir. Analiz yapılırken cadde üzerindeki zemin kat kullanımları ortaya koyulmuş, bu kullanımlar üzerinden 3 adet gözlem noktası belirlenmiştir. Gözlem noktalarında cadde kullanımına yönelik durma, buluşma, çalışma, yürüme, alışveriş, oturma, yemek yeme, vb. gibi aktivitelerin kategorilendirilmesi üzerinden ritimler sorgulanmıştır. Son olarak mevsim ve günün saatleri gibi Lefebvre tarafından döngüsel olarak nitelendirilen doğanın ritimlerine göre değişen bu aktivite kategorilerinin bir araya gelme örüntüleri değerlendirilmiştir.

Görsel Sanatlar alanında yüksek lisans tezi çalışması hazırlamış olan Janse van Veuren (2012), ritim-analitik proje olarak Johannesburg şehrindeki kamusal alanlarda 24 saatlik hızlandırılmış video ve ses kayıtları almıştır. Taksi durağı, kütüphane, dans stüdyosu, spor alanı, peyzaj alanı, mezarlık, yüzme havuzu, bulvar cephe bir restoran gibi mekanlar ve ayın doğuşu ile sağanak yağış gibi doğa olayları kaydedilmiştir. Bu kayıtlar

daha sonra çeşitli görüntü ve ses analizlerinden de geçirilerek birbiri ile uyum gösteren ritimler birleştirilmiştir. Kurgusal ve sanal bir poliritmi oluşturan bu görüntülere ses analizi sonucunda elde edilen verilerle uyumlu olarak üretilen müzik de en son eklenmiştir. Ritim-analitik proje ile elde edilen bu enstalasyon, birçok sanat atölyesinde sergilenme imkânı da bulmuştur. Bir diğer önemli ritim-analiz çalışmasında Conlon (2010), İrlanda'da 1990'lar ve sonrasında yaşanan ekonomik gelişme sonucunda dönüşen mekanları; ayrıca bu dönemde ülkeye gelen göçmenlerin göç etmeden önceki ve sonraki gündelik yaşamlarını incelemektedir. Aslında bu inceleme, göçün bir sonucu olarak göçmen grupların iki farklı profil oluşturmalarına dayanmaktadır: Bunlardan ilki, İrlanda'nın eski kırsal ağırlıklı yaşam biçimini sıkıcı bulan, profesyonellerdir. Bu grubun mekandaki dönüşüme etkilerine çarpıcı bir örnek olarak eski hayvan pazarının açık otopark alanı haline geliş verilebilir. İşe gidiş, çalışma, boş zaman ve uyuma ritimleri dahilinde doğrusal zamana göre yaşayan bu grup, İrlanda'nın küresel modernite dünyasına katılımının canlı örnekleridir. Ancak ikinci grubun gündelik hayat deneyimi daha çarpıcıdır. Aynı dönemde ülkeye mültecilik başvurusunda bulunmuş ve bu statüyü almayı bekleyen göçmenlere, devlet tarafından belirli barınma olanakları tanınmıştır. Çalışma hakkının bulunmadığı bu göçmenlerin bir kısmının yaşadığı eskiden manastır olan bir barınma merkezinde yazar tarafından derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde çoğunluğu Afrika ülkelerinden gelen kadınlar; kahvaltı, yemek, çamaşır, vb. gündelik işlerin barınma merkezi çalışanları tarafından yürütüldüğünü ve onların ise sadece bu rutine uymak dışında hiçbir şey yapmadıklarını belirtmişlerdir. Modern dünyada belki de olabilecek en sıradan, tekdüze ve sıkıcı bir gündelik yaşama sahip olan sığınmacılar, önceki hayatlarında gündelik hayatlarının çok daha verimli olduğundan bahsetmişlerdir.

Mekân bağımlı olan veya olmayan çalışmaların ötesinde, son dönemde sanal mekanlar olarak adlandırabileceğimiz sosyal medya platformlarını inceleyen bazı çalışmalarda da ritim-analiz yönteminden yararlanılmıştır. Örneğin Skeggs ve Yuill (2016), çalışmalarında Facebook'un sermayenin, emeğin, kodun, iletişimin ve sosyal ilişkilerin farklı alanlarında neler yapabildiğini; diğer bir deyişle günümüzün önemli iletişim biçimlerinden biri kâr arayışıyla sermayenin mantığı tarafından yönlendirildiğinde neler olduğunu araştırmaktadır. Bu amaçla Facebook kullanıcılarının sayfalarında beliren reklamlar ve bu reklamlara verilen tepkiler büyük veriler halinde (big data) toplanmış ve görselleştirilmiştir. Bu araştırmada ritim-analizin katkısı, insanların iş, aile, ilişkiler, vb. gibi öğelerden oluşan yaşam biçimlerinin sosyal medyadaki ritimleri üzerinden sorgulanması ve bu temel üzerine diğer sorgulamaların yapılmasıdır. Benzer bir başka çalışmada ise yine büyük verilerle çalışılmış ve bu kez de bir başka sosyal medya kanalı olan Instagram üzerinden analiz yapılmıştır. Bu çalışmada ise çeşitli mekanlarda paylaşılan fotoğraflar üzerinden doğrusal ve döngüsel ritimler ile kolektif toplumsal üretimin nasıl açığa çıktığı ortaya konulmaya çalışılmıştır (Hochman ve Manovich, 2013). Buraya kadar aktarılan ve ritim-analizi yöntem olarak kullanmış olan araştırmaların ana konu, incelenen alt bileşenler, hedef kitle/mekân/zaman gibi özelliklerinin özetlendiği tabloya aşağıda yer verilmiştir.

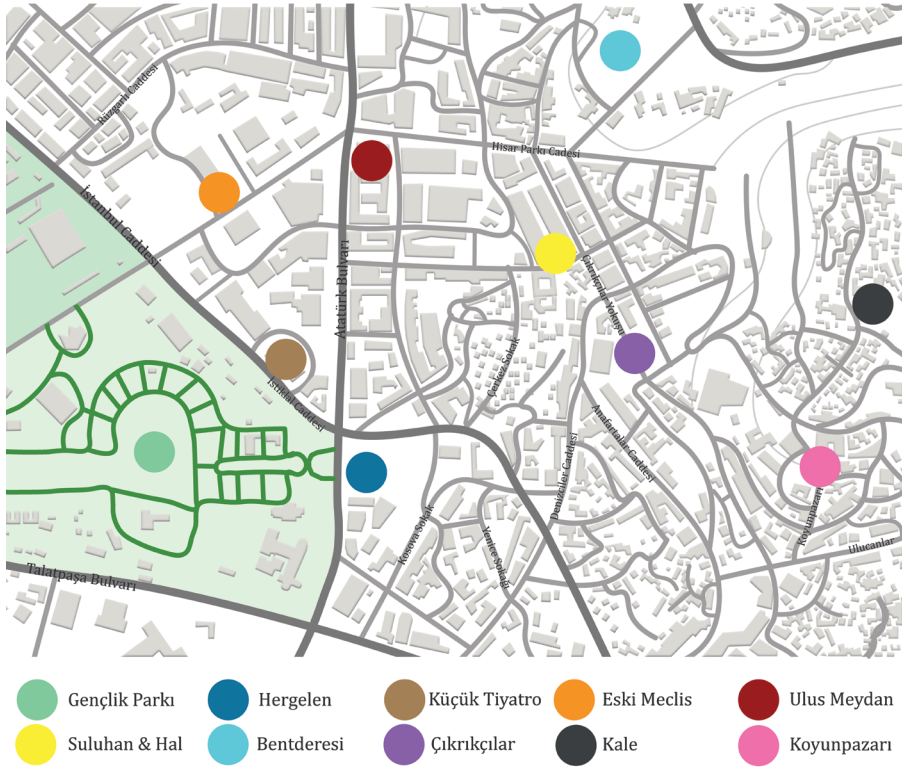
Tablo 1: Ritim-analiz Yöntemi Kullanılmış Örnek Çalışmalar (Kaynak: Literatür taraması sonucu yazar tarafından oluşturulmuştur)

Yazar(lar)	Ana tema	Araştırma materyali	Yer / Mekân	Hedef Kitle
Christie (2013)	Eğitimde sosyal adalet	Yasama önlemleri, tarihi kanıtlar, mimari analizler ve hükümet yetkililerinin ifadeleri	Güney Afrika'daki okullar	Siyahi ve Beyaz öğrenciler
Middleton (2013)	Doktora Süreci Stresi	Çalışan teslim tarihleri, kişisel ilişkiler, kültürel perspektifler ve fiziksel tükenmişlikler	Avustralya'daki üniversiteler	Doktora öğrencileri
Bieler (2009)	Sosyal ağ araştırması	Topluluğunun gündelik yaşam deneyimleri, normal günler ve etkinlik günleri arasındaki farklar	Toronto ana caddeleri	Critical Mass Bisiklet aktivistleri
Simpson (2012)	Kamusal mekân kullanımı	Doğanın kesişen döngüleri, şehir sakinlerinin doğrusal ritimleri ve kapitalist sistemin tekrarlı, monoton ve içsel talepleri	Londra sokakları	Performans sanatçıları ve izleyicileri
Gümüş (2017)	Kimlik ve özgün nitelik sorgulaması	Mevsime ve günün saatlerine göre değişiklik gösteren sokak kullanım çeşitlerinin sorgulanması	İzmir Kıbrıs Şehitleri Caddesi	Sokak kullanıcıları
Janse van Veuren (2012)	Kurgusal ve sanal poliritmi	Taksi durağı, kütüphane, dans stüdyosu, spor alanı, peyzaj alanı, yüzme havuzu gibi mekanlar ile doğa olayları	Johannesburg kamusal alanları	Üretilen enstelasyonun ziyaretçilere sunumu
Conlon (2010)	Günlük hayatta tekdüzelik	Bir geçiş aşamasında olan sığınmacı ve göçmenlerin gündelik yaşamlarının kısırlığı	İrlanda göçmen barınma merkezi	Göçmen ve sığınmacılar
Skeggs ve Yuill (2016)	Sermayenin sosyal medyayı yönlendirmesi	Facebook kullanıcılarının sayfalarında beliren reklamlar, bu reklamlara verilen tepkilerin kullanıcıların gündelik ritimleri	Facebook verileri (big data)	Facebook kullanıcıları
Hochman, Manovich, (2013)	Kolektif toplumsal üretim	Çeşitli mekanlarda paylaşılan fotoğraflar üzerinden doğrusal ve döngüsel ritim sorgulaması	Instagram verileri (big data)	Instagram kullanıcıları

Örneklere görüldüğü gibi, çok farklı alanlarda Lefebvre'nin ritimler ve ritim-analiz kavramsallaştırması kullanılmıştır. Bu örnekler somut veya soyut mekân ile bağlantılı olabildiği gibi, tamamen mekândan bağımsız da olabilmektedir. Mekân bağımlı incelemeler, farklı ölçeklerde (sokak, bir kamusal alan, bütün bir şehir, vb.) olabilmektedir. Birçok çalışmada ritim-analiz yöntemi, ritim kavramının bir başka kavramla birlikte ele alındığı da görülmektedir. Bu kavramlara; mobilite, sosyal ağlar, sosyal adalet, tekdüzelik, vb. gibi örnekler verilebilir. Bazı araştırmalarda karşıtlıkların bir arada ele alındığı ve karşılaştırmalar yapıldığı görülmüştür. Örneğin siyahi ve beyaz öğrenciler karşılaştırması, bir mekânın gündelik hali ile bir etkinlik düzenlendiği hali karşılaştırması, sığınmacıların göç öncesi ve sonrası gündelik yaşamlarının karşılaştırılması vb. Ayrıca araştırmaların yürütülmesinde güncel olarak büyük veri, görsel sunum teknikleri, fotoğrafçılık, video çalışmalarından da faydalandığı görülmüştür.

4. Ulus'un Ritimleri: Atölye/Sergi

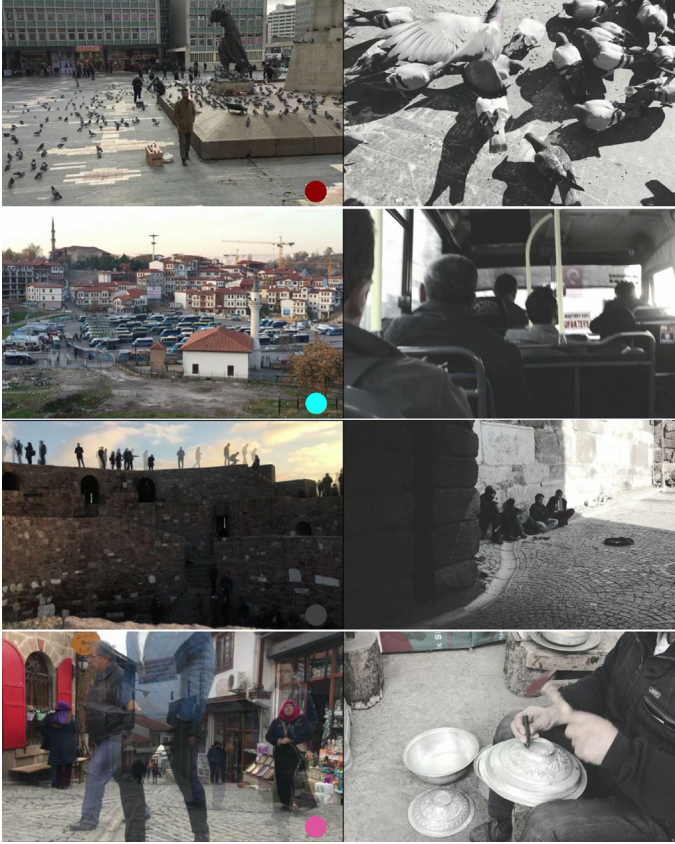
Bilinmeyen Ulus ana teması altında yürütülen atölyelerin temel amacı; Ulus'un görülmeyen, duyulmayan ve dile getirilmeyen özelliklerini ortaya çıkararak kentlilerdeki farkındalık düzeyini bu anlamda artırmaya çalışmak olmuştur. Bu temel amaç altında kurgulanan atölyelerden biri olan "Ulus'un Ritimleri", yukarıda teorik ve uygulama örnekleri detaylıca aktarılan ritim-analitik bir proje olarak hayata geçirilmiştir. Atölye; lisans ve lisans üstünde planlama, mimarlık ve kentsel politika alanlarında eğitim alan 6 öğrencinin desteği ile gerçekleştirilmiştir. Atölyenin teorik arka planını oluşturan ritim ve ritim-analiz konularında yapılan sunuş sonrası bu kuramsal çerçevenin Ulus özelinde nasıl ele alınacağına ilişkin tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede Ulus'ta ritim-analizin yapılacağı mekanlar ve bu mekanlarda araştırılacak karşıt terimler belirlenmiştir. Seçilen mekanlar Ulus Atatürk heykeli ve çevresi, Gençlik Parkı, Eski Meclis, Hacı Bayram, Hergelen Meydanı, Küçük Tiyatro, Sulu Han, Ulus hali, Bentderesi, Çıkırıkçılar, Kale ve Koyunpazarı'dır.

Şekil 1: Ulus'ta Video Kaydı İçin Belirlenen Noktalar (Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Belirlenen karşıtlıklar ise kalabalık ve tenha yerler, zengin ve yoksul mekanları, hareketlilik ve sakinlik, eski ve yeni yapılar şeklinde olmuştur. Araştırmanın temel yöntemi normal hızda ve hızlandırılmış (time-lapse) video kayıdır. Kayıtlar, karşıtlıkları yansıtmak üzere

eş zamanlı akan iki ekranın aynı anda izlenmesine olanak verecek biçimde birleştirilerek sunulmuştur. İlk video hızlandırılmış kayıtlardan oluşmakta olup Ulus'un 12 farklı noktasındaki hareketlilik, durgunluk, süreklilik, kesintiler gibi özelliklerini göz önüne çıkarmaktadır. İkinci video ise gündelik yaşamın içindeki organik ilişkiler, gizli ritimler, vb. gibi özelliklere odaklanmıştır. İki videodaki farklı ritimlerin bir araya gelişinin bir poliritmi mi yoksa öritmi mi meydana getirdiği ise izleyicisine bırakılmıştır. Aşağıda video projesinin bazı sahnelerine yer verilmiştir.

Şekil 2: Video çalışmasından farklı mekanlardaki sahne örnekleri (Kaynak: Video projeden ekran görüntüleri ile yazar tarafından oluşturulmuştur)

Şekil 1'deki harita üzerinde işaretlenmiş olan yerlerin sembol renkleri videolar akarken videonun çekildiği konuma göre sahne üzerinde de gösterilmiştir. Bu sayede izleyiciler hangi videonun nereden çekildiğini de takip edebilmiştir. Şekil 2'de gösterilen örnekler haritada da görülebildiği gibi heykel çevresi, Bentderesi, Kale ve Koyunpazarı'ndan alınan kayıtların sahneleridir. Videolarda yaya hareketliliğinin en yüksek olduğu yerler meydan, Sulu han, Ulus hali ve Çıkrıkçılar yokuşu olarak gözlemlenmiştir. Taşıt trafiği ise Atatürk Bulvarı ve Bentderesi dolmuş duraklarının bulunduğu kesimdeki taşıt akslarında yoğunlaşmaktadır. Eski meclis ve küçük tiyatro gibi yerlerde diğerlerinde olduğu kadar

akışta bir süreklilik bulunmamakta; örneğin meclisi ziyaret eden gruplar geldiğinde veya tiyatro saatlerinde çoğalan ve daha sonra azalan şekilde hareketler söz konusu olmuştur. Gençlik parkında ve kalede bu kopuşlar günün saatlerine göre yaşanırken, Koyunpazarı ve Hergelen kesiminde hareketliliğin seyrekleştiği görülmüştür. Kalenin arka sokakları, Yahudi mahallesi gibi aslında diğer kalabalık yerlere konum olarak çok da uzak olmayan kesimlerde ise neredeyse hiçbir insan hareketliliğinin bulunmadığı gözlenmiştir. Turistik ve sosyal-kültürel işlev alanlarında kullanıcı profiline çeşitlendiği, alışveriş amaçlı kullanan kesimin birbirine daha benzer sosyal profildeki kullanıcılar olduğu öngörüsünde bulunulmuştur. Ekranın sağında akan ikincil videoda gündelik hayatın içinden sahneler eş zamanlı olarak görülmektedir. Burada örneğin meydandaki güvercinler, Koyunpazarı'nda bir bakır ustası, Suluhan'da bir seyyar satıcı, bir dolmuşun içi, vb. gibi detaylar izlenmektedir. Şekil 3'te ritim-analiz projesi olarak hayata geçirilen video çalışmasının sergilenişine ilişkin fotoğraflara yer verilmiştir.

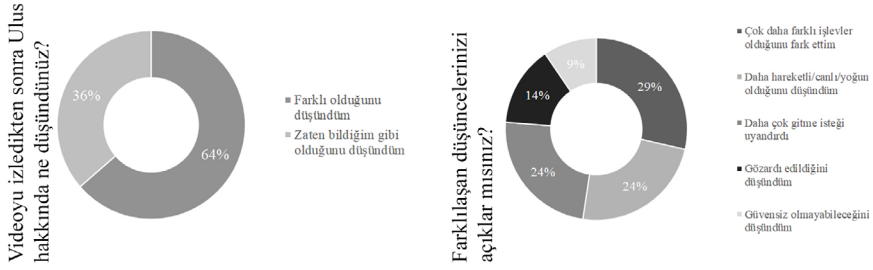
Şekil 3: Ulus'un Ritimleri Ritim-analiz projesinin sergilenişi (Kaynak: Video projesinden ekran görüntüleri ile yazar tarafından oluşturulmuştur)

Sergiyi açık kaldığı yaklaşık 2 haftalık sürede pek çok kentli ziyaret etmiş, Ulus'un ritimleri atölyesi tarafından üretilen video çalışması da izlenmiştir. Ancak sergiyi ziyaret eden kişilerin geri bildirimlerini doğrudan almak mümkün olmamıştır. Bu nedenle daha detaylı bir geri bildirim alınabilmesi adına ayrıca küçük bir anket çalışması yapılmıştır. Aşağıdaki başlıkta bu ek çalışmaya ilişkin bilgiler aktarılmıştır.

4.1. Geri-bildirim: Anket Çalışması

Anket çalışması, Ulus'un ritimleri atölyesi kapsamında yürütülen ritim-analitik projenin sonucu olan video çalışmasının düşündürdüklerini ve etkilerini görebilmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Anket, Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü lisans öğrencisi, yaş ortalaması 23 olan 30 kişi ile yapılmıştır. Sorular; video çalışmasının sunumundan önce ve video izlendikten sonra olmak üzere iki aşamalı olarak yöneltilmiştir. Video izlenmeden önce sorulan sorular; kaç yıldır Ankara'da yaşıyor olduğunuz, Ulus'a gidiş sıklığı, hangi amaçlarla gidildiği, Ulus denince aklı ilk gelen mekanlar ve akılda canlanan ilk düşüncelerin neler olduğu şeklindedir. İlk 3 soruya alınan cevapların oranları sonraki grafiklerde gösterilmiştir.

Şekillerde görüldüğü gibi Ulus denince akla ilk olarak Ankara'nın tarihi merkezi oluşu gelmektedir. İlk akla gelen mekanlar ise Hacı Bayram, Kale, Eski Meclis, Atatürk Heykeli ve Ulus meydanı olmuştur. Bu soruların ardından ankete katılan öğrencilere video izletilmiştir. Videonun izlenmesinin ardından bu çalışmanın Ulus ile ilgili önceki düşüncelerinde bir farklılığa neden olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Ek olarak farklılığa neden olduğunu belirten öğrencilerden, bu farklılığı dile getirmesi istenmiştir. Bu iki soruya verilen cevaplara ilişkin grafikler aşağıdaki gibidir.

Şekil 6: Video çalışmasının yarattığı Ulus'a ilişkin farklılaşan düşünceler

Grafiklerden de görüldüğü gibi ankete katılan öğrencilerin %64'ü videoyu izledikten sonra Ulus'a ilişkin farklı düşünceler geliştirdiğini belirtmiştir. Bu farklılaşmaların betimlenmesi istendiğinde ise; Ulus'un kendi kullanım amaçları dışında çok daha farklı işlevler barındırdığı, düşündüklerinden daha hareketli bir yer olduğu, Ulus'un göz ardı edildiği ve düşündüğü kadar güvensiz olmayabileceği, sonraki süreçte daha çok gitmeye çalışılacağı gibi geri bildirimler alınmıştır.

5. Değerlendirme

Şehir Plancıları Odasının kuruluşunun 50. yıldönümünde düzenlenen Dünya Şehircilik Günü Kolokyumunun ana teması "Planlama, Kavramlar ve Arayışlar" olarak belirlenmiştir. Planlamanın bir varlık olduğuna dikkat çekilerek, sürekli değişen ve dönüşen yönlerine odaklanılması çağrısında bulunulmuştur. 43. Kolokyum kapsamında sunulan bu çalışma, planlamada yöntem arayışlarının bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Yöntemsel arayışlara bir katkı olarak düşünülen "Bilinmeyen Ulus" sergisi ve "Ulus'un Ritimleri" atölye deneyimi, bu bağlamda yorumlanmıştır.

Tarihsel süreçte bakıldığında Ulus tarihi kent merkezinde çeşitli koruma ve planlama girişimleri olduğu, ancak bu süreçlerin özellikle yerel yönetimlerin baskısı nedeniyle sağlıklı işletilemediği, bu durumun ise belirsizlik ve tehditlere yol açtığı görülmektedir. Farklı merkez işlevlerinin değişimi ve dönüşümü ile paralel olarak Ulus, giderek daha çok kaderine terk edilmiş, bazı kesimleri atıl bırakılmış, bazı önemli yapılar yıkılmış veya yıkım tehdidi altında kalmıştır. Ancak tüm bu olumsuzlukların yanı sıra Ulus, Ankara'nın en önemli ve değerli bölgelerinden biri olma özelliğini hiçbir zaman kaybetmemiş, kentli nüfusun belli bir bölümü tarafından farklı amaçlarla kullanılmaya da devam edilmiştir. Süreç, 2017 yılında Cumhuriyet dönemi mirası olan tarihi iller Bankası yapısının yıkıl-

ması, 2018 yılında ise meydan çevresindeki diğer bazı yapılarda yıkım öngören yayalaştırma projesinin gündeme gelmesi ile sonuçlanmıştır. Geline bu noktada mümkün olan en yüksek orandaki kentlide Ulus'a dair farkındalık, bilinç, aidiyet, koruma ve savunma düzeyinin artırılması da hiç olmadığı kadar önemli hale gelmiştir. Bu amaçla toplumsal muhalefeti kitleselleştirmeye çalışan sivil toplum kuruluşları ve platformlar da bunu yaparken kendini tekrarlamadan yaratıcı eylem süreçleri kurgulamalıdır. "Bilinmeyen Ulus" temalı atölyeler ve sergi de bu çabanın bir örneği olarak değerlendirilebilir. Farklı yollarla Ulus'un kimliğini oluşturan değerlerin pek çoğuna dikkat çekilmiş; Ulus'un Ritimleri atölyesi de bu bütünün parçalarından biri olmuştur.

Ulus'un ritimleri projesi, her şeyden önce atölye katılımcısı olan öğrencilerin deneyimi bakımından önemsenmektedir. Atölyede başlangıcında Ulus'a ilk kez geldiğini belirten öğrencinin atölyenin son günü ayrılırken kendisine sorulan bir yere giden yolu tarif etmesine şahit olunmuştur. Sergi izleyicilerinden önce atölye katılımcılarının Ulus kent merkezine karşı farkındalık, aidiyet ve gelecekte kullanım durumlarında gelişme yaşanmış; bu durum atölye katılımcılarının kendileri tarafından da dile getirilmiştir. Sergi sayesinde ritim-analitik bu proje yaygınlaştırılmış, pek çok izleyiciye erişme şansı söz konusu olmuştur. Anket çalışması sonuçları ile ise bu ve benzeri türden girişimlerin fark yaratabildiği bir kez daha kanıtlanmış olmuştur.

Yöntemsel açıdan değerlendirme yapılacak olursa; görsel sanatlar ve bu disiplinin sahip olduğu tekniklerin bir planlama sorunsalını ortaya koymada çok güçlü bir etkisinin bulunduğu görülmüştür. Lefebvre'in ritimler ve ritim-analiz kuramının teorik çerçeveden pratiğe aktarılmasında da bu teknikler çok iyi araçlardır ve daha çok kullanılmaları gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca bu tür girişimler, disiplinler arası çalışma imkânı bakımından da önemli bir pencere açmaktadır. Bilgi üretimi konusunda pek çok alanda yeni arayışların söz konusu olduğu bir dönemde, planlama alanının da bu arayışın dışında kaldığı düşünülmemelidir. Sosyal bilimlerde giderek gündelik yaşamdaki sosyal pratiklere (Sztompka, 2008), coğrafya disiplininde ise insan merkezli coğrafya anlayışına doğru evrilen (Gregory, 1994) bir dönüşüm yaşanmıştır. Planlama disiplininde de 1960'lar modernizminin araçsal rasyonalizmi ve 1980'ler post-modernizminin iletişimsel rasyonalizminin ardından bilgi üretimi konusunda alternatif yöntemler arayışı söz konusu olmaktadır (Tekeli, 2018). Lefebvre'in ritim-analitik projesi de bu kapsamda ele alınmış ve yöntem olarak benimsenmiştir. Planlama disiplininde benzer türden çalışmaların giderek arttığı da görülmektedir. Bu durum olumlu karşılanmaktadır, çünkü planlamada teoride ve pratikte yeni yaklaşımların üretilmesi gerektiği açıktır.

KAYNAKÇA

- Ayten, M. (1997). Kentsel mekânın değişiminin bir yansıma biçimi olarak alışveriş merkezleri ve Ankara kenti. Ankara Sempozyumu: 13-15 Ekim 1997, Ankara. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.
- Bayraktar, N. (2013). Tarihe Eş Zamanlı Tanıklık: Ulus ve Kızılay Meydanlarının Değişim Süreci. Ankara Araştırmaları Dergisi, 1(1), 20-35.
- Bieler, A. (2009). Rhythmanalysis of critical mass: A meeting place. York University.
- Christie, P. (2013). Space, place, and social justice: Developing a rhythmanalysis of education in South Africa. Qualitative Inquiry, 19(10), 775-785.
- Conlon, D. (2010). "Fascinatin'rhythm(s): Polyrhythmia and the syncopated echoes of the everyday". Geographies of Rhythm: Nature, Place, Mobilities and Bodies. Farnham: Ashgate, 7081.
- Crane, J. A. (2017). Public Speaking in Private Spaces: A Rhythmanalysis of the Public Speaking Classroom in the 21st Century (Doctoral dissertation, San Diego State University).
- Edensor, T., & Holloway, J. (2008). Rhythmanalysing the coach tour: the Ring of Kerry, Ireland. Transactions of the Institute of British Geographers, 33(4), 483-501.
- Gregory, D. (1994). Social theory and human geography. In Human Geography (pp. 78-109). Palgrave, London.
- Gümüş, İ. (2017). A study on social practices and rhythms: The analysis of everyday life spaces in İzmir (Master's thesis, İzmir Institute of Technology).
- Halbwachs, M. (1950). The Collective Memory. New York: Harper and Row
- Hochman, N., & Manovich, L. (2013). "Zooming into an Instagram City: Reading the Local Through Social Media". First Monday, 18(7).
- Horton, D. (2005). Book review: Henri Lefebvre, rhythmanalysis: Space, time and everyday life. Time & Society, 14(1), 157-159.
- Janse van Veuren, M. (2014). The Rhythms of Minutes: Henri Lefebvre's rhythmanalysis and an investigation of spatial practices in a selected public site in urban Johannesburg.
- Kıral, (2005). Ö. H. Ulus'u Koruma X Ulus'u Değiştirme. Mimarlık Dergisi, 323.
- Lefebvre, H. (2004). Rhythmanalysis: Space, time and everyday life. A&C Black.
- Lefebvre, H., & Regulier, K. (2005). Gündelik Hayat ve Ritmleri. Elçin Gen.(Translated by). Birikim Dergisi, 191, 79-85.
- Middleton, S. (2013). Henri Lefebvre and education: Space, history, theory. Routledge.
- Nalbantoğlu, G. (1984). Ankara'da apartmanlaşma olgusu. Tarih içinde Ankara: 28-30 Eylül 1981 seminer bildirileri Ankara içinde (257-273). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- Simpson, P. (2012). "Apprehending Everyday Rhythms: Rhythmanalysis, Time-Lapse Photography, and the Space-Times of Street Performance". cultural geographies, 19(4), 423-445.
- Skeggs, B., & Yuill, S. (2016). "The methodology of a multi-model project examining how Facebook infrastructures social relations". Information, Communication & Society, 19(10), 1356-1372.
- Sztompka, P. (2008). The focus on everyday life: A new turn in sociology. european review, 16(1), 23-37.
- Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi (2019). Mekân: Ulus Ankara'da yitmekte olan kültür ve tabiat varlıkları:

mekân, insan ve kentin tarihi, Tematik Rapor, ŞPO Yayını.

Şenyapılı, T. (1985). Ankara kentinde gecekondü gelişimi (1923-1960). Ankara: Kent-Koop Yayını.

Tekeli, İ. (2018). Scientific Knowledge and Decision-Making in Planning: 226 Understanding Emotional Aspects. In Politics and Conflict in Governance and Planning (227-242). Routledge.

Tunçer, M. (2013). Ankara tarihi kent merkezi yenileme alanı koruma planı, niteliği ve iptaline ilişkin gerekçeler. Ankara araştırmaları dergisi, 1(2), 10-34.

Planlamada Yöntem Aracı Olarak; Konum Tabanlı Sosyal Paylaşım Ağları

Ege İmren

Hacettepe Üniversitesi, Geomatik Mühendisliği Yüksek Lisans Programı, yüksek lisans öğrencisi

Özet

Konum tabanlı sosyal paylaşım ağları, kullanıcıların sosyal ağ paylaşımları ile birlikte konumlarını da anlık olarak paylaşabildikleri platformlardır. Konum tabanlı sosyal paylaşım ağları (Foursquare-Swarm, Instagram, Facebook vb.), kullanıcıların gerçek zamanlı konumlarını harita üzerinde işaretleyebilmelerine ve paylaşımlarına izin verdiği için kenti hareketliliğinin konumsal ve zamansal olarak saptanabilmesine ve analiz edilebilmesine olanak sağlar. Kentlilerin günlük, haftalık ve aylık paylaşımlarıyla kentteki gündelik aktiviteleri, tercihleri, hobileri ve başka birçok kenti kullanım desenleri saklanabilir ve işlenebilir hale gelmektedir. Sosyal ağların analiz edilebilmesi kentsel mekânların kullanımı üzerindeki araştırmalar ve mevcut durum analizleri için önemli bir yöntem haline gelmektedir. Şehircilik çalışmalarında kullanılan klasik yöntemlerin yanı sıra (anket çalışmaları, alan gözlemi gibi) sosyal ağlar üzerinden yapılan analizlerden, kentsel alanlarla ilgili çok daha kolay ve çok daha hızlı bulgular elde edilebilir. Bu kapsamda, çalışmanın konum tabanlı sosyal paylaşım ağlarının bir yöntem aracı olarak kullanılması ve dijital verilerin kentsel alanlar hakkında önemli bir bilgi kaynağı/deposu olmasıyla ilgili literatür araştırması ve literatürdeki örnek çalışmaların incelenmesi şeklinde olması düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Konum tabanlı sosyal ağlar, Dijital veri, Kentlerde veri kullanımı, Sosyal ağ analizi, Planlamada yöntem arayışları

As a Planning Method Tool: Location Based Social Networks

Abstract

Location-based social networks are platforms where users can share their locations instantly along with social network shares. Location-based social networks (Foursquare-Swarm, Instagram, Facebook, etc.) allow urban mobility to be detected and analyzed spatially and temporally, as it allows users to mark and share their real-time locations on the map. With daily, weekly and monthly sharing of the citizens, their daily activities, preferences, hobbies and usage patterns of many other cities are stored and processed. The ability to analyze social networks has become an important method for research on urban usage and current situation analysis. In addition to the classical methods used in urbanization studies (such as survey studies, field observation), much easier and much faster findings regarding urban areas can be obtained from the analyzes made on social networks. In this context, it is thought that the study should be used as a method tool for location-based social networks and digital data as an important source / store of information about urban areas and literature research and case studies in the literature.

Keywords: Location based social networks (LBSN), Digital data, Data usage in cities, Social network analysis, Searching for methods in planning

1. Giriş

Günümüzde bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin hız kazanması ile birlikte, kentlerdeki elektronik ve haberleşme ağ yapılarında çoğalmalar ve mevcut altyapı sistemlerinde de iyileşmeler meydana gelmeye başlamıştır. Elektronik ve haberleşme ağlarındaki iyileşmeler ile birlikte de toplumların teknolojik ağlara erişimleri daha kolay olmakta ve bu ağları kullanma oranları artmaktadır. Bu durum toplumların iletişim alışkanlıklarında değişmelere sebep olmuştur. Son zamanlarda bireyler, klasik iletişim ve haberleşme araçlarının yerine teknoloji tabanlı iletişim ağları, bir diğer adıyla, sosyal ağları daha aktif kullanmaktadırlar.

Sosyal ağlar, bireylerin herhangi bir konu hakkındaki fikirlerini görsel ve/veya metin olarak sanal ortamda paylaşabildikleri, başkalarıyla etkileşim halinde oldukları, dilerse kişisel bilgilerini de ekleyebildikleri bir platformdur. Konum tabanlı sosyal paylaşım ağları ise, kullanıcıların görsel/metinsel paylaşımlarına ilave olarak konumlarını da anlık olarak paylaşabildikleri alanlardır. Sosyal ağlar, bireyler ve toplumlar arasındaki iletişim şeklini değiştirirken, aynı zamanda bireylerin kentle arasında kurduğu iletişime de başka bir boyut kazandırmıştır. Özellikle konum tabanlı sosyal paylaşım ağları, kullanıcıların fiziksel çevre ile ilgili fikir ve davranışlarını sanal ağlar bağlantısıyla kalıcı hale getirmesine olanak sağlar.

Sosyal ağ verileri hem kentliler hem de kentler ile ilgili birçok bilgiyi içermektedir. Bireyler, gün içinde konum tabanlı sosyal ağları (Foursquare-Swarm, Instagram, Facebook vb.) kullanarak yaptıkları paylaşımları ile kentsel alanı kullanma davranışları hakkında bilgiler üretmektedir. Kentlilerin mobil cihazları aracılığıyla sosyal ağlar üzerinden günün farklı zaman dilimlerinde ve farklı yerlerde rahatça paylaşım yapabiliyor olmaları, kentler hakkında da ürettikleri dijital verileri arttırmaktadır. Sosyal ağlar üzerinden üretilen bu dijital verilerden dolayı, bu platformlar aynı zamanda kent ile ilgili bilgi alınabilecek bir kaynak ve yöntem aracı haline de gelmektedir. Coğrafi etiketli dijital verilerin saptanması, konum olarak belirlenebilmesi ve analiz edilmesiyle kentler hakkındaki güncel ve geçmiş bilgilerin, gelişmelerin, sorunların ve taleplerin mekânsal dağılımları da elde edilebilir. Herhangi bir kentte yaşayan kullanıcıların yaptığı sosyal ağ paylaşımlarını analiz ederek bir şehrin nüfus dinamiklerini, fiziksel, sosyal ve siyasi yapılarını, güncel olaylarını rahatlıkla takip edebilir ve bu bilgileri görselleştirebiliriz.

Konuma dayalı sosyal ağlar, kullanıcıların fiziksel davranışlarını izlememize izin verir (Ercoskun, 2015). Konum tabanlı sosyal paylaşım ağları, kullanıcıların gerçek zamanlı konumlarını harita üzerinde belirlemelerine ve paylaşımlarına izin verdiği için, kentli hareketliliğinin konumsal ve zamansal olarak saptanabilmesine ve analiz edilebilmesine olanak sağlar. Kentlilerin, ağlar üzerindeki paylaşımları kentsel alanı kullanma davranışları hakkında bilgiler vermektedir. Kentlilerin günlük, haftalık ve aylık paylaşımları ile kentteki gündelik aktiviteleri, tercihleri, zevkleri, hobileri ve daha başka birçok kenti kullanım desenleri sosyal ağlar üzerinde depolanabilir ve işlenebilir hale gelmektedir. Bu verilerle birlikte de kentlerdeki ticari faaliyetlerin, sosyo-kültürel kullanımların, açık yeşil alanların ortalama kaç kişi tarafından talep gördüğü, hangi zaman aralığında talep gördüğü gibi birçok kentsel bilgiye erişebiliriz. Sanal ağlar üzerindeki bu coğrafi haritalamalar ile kent ve kentli arasında bir geçiş ortamı yaratılırken, bireylerin sokaklar, caddeler, meydanlar, yeşil alanlar gibi kent parçacıklarını da algılamasını etkiler.

Sosyal ağların analiz edilebilmesi kentsel mekânların kullanımı üzerindeki araştırmalar ve mevcut durum analizleri için önemli bir yöntem haline gelmektedir. Şehircilik çalışmalarında kullanılan klasik yöntemlerin yanı sıra (anket çalışmaları, alan gözlemi gibi) sosyal ağlar üzerinden yapılan analizlerden, kentsel alanlarla ilgili çok daha kolay ve çok daha hızlı bulgular elde edilebilir. Bu kapsamda, bu çalışmanın konum tabanlı sosyal paylaşım ağlarının bir yöntem aracı olarak kullanılması ve dijital verilerin kentsel alanlar hakkında önemli bir bilgi kaynağı/deposu olması ile ilgili literatür araştırması ve literatürdeki örnek çalışmaların incelenmesi şeklinde olması düşünülmüştür.

2. Planlama Disiplininde Veri Toplama Yöntemleri

Veri toplama; sistematik bir şekilde kurulan, hedeflenen değişkenler üzerine bilgi toplama ve ölçme işlemidir. Bu sayede, ilgili sorular yanıtlanıp sonuçları değerlendirilebilir. Bütün veri toplama çalışmalarının amacı, veri analizine çevirecek olan niceliksel ve niteliksel kanıtları yakalamak ve probleme doğru ve güvenilir bir cevap oluşturulmasını sağlamaktır.

Kent planlaması eylemi, geniş ölçüde veri toplanmasını ve bunların sistemleştirilmesini zorunlu kılmaktadır (Ercoskun vd., 2004). Planlama ve tasarlama sürecinin temelini oluşturan ve çalışılan bölgenin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için kullanılan çeşitli veri toplama yöntemleri bulunmaktadır.

2.1. Klasik Veri Toplama Yöntemleri

Çalışma alanı ya da verilerin tanımlanması için kullanılan yöntem ne olursa olsun, doğru veri toplama, araştırmanın bütünlüğünü ve niteliğini korumak için gereklidir. Hem uygun veri toplama araçlarının seçilmesi ve hem de doğru olanların kullanımı, hataların ortaya çıkma ihtimalini azaltır.

Planlamadaki temel veri kaynakları kamu kurumları (yerel ve merkezi yönetimler, bakanlıklar, kalkınma ajansları vb.) ile özel sektör firmalarının ürettikleri/oluşturdukları verilerdir.

İlgili kurum ve kuruluşlardan elde edilen verilerin yanı sıra çalışma yapılacak alanın ölçeğine göre doğrudan kullanıcı görüşünden (anket çalışması, yüz yüze görüşmeler, alan ve/veya yaya gözlemleri gibi) yararlanılan çalışmalar da bulunmaktadır.

2.2. Kent ve Dijital Veri İlişkisi

Dijital veri, teknolojik aygıtlar tarafından üretilen ve yine teknolojik ortamlarda işlenebilen, paylaşılabilen ve kullanılabilen bir veri türüdür. Mobil cihazlardaki GPS (küresel konumlama sistemi) ile kullanıcıların da aktif olarak kendi içeriklerini üretmelerine olanak sağlayan Web 2.0 teknolojisinin birlikte kullanımı büyük miktarda coğrafi ve sosyal bilgi üretimine olanak sağlamıştır. Mobil cihazların ve konum bilgisine dayalı mobil sosyal ağ sitelerinin artan kullanımı, dijital verinin erişilebilir olmasına yol açmıştır.

Günümüzde dijital alanlarda yaşanan gelişmeler ile birlikte, kentlerdeki elektronik ve haberleşme ağ yapılarında çoğalmalar ve mevcut altyapı sistemlerinde de iyileşmeler meydana gelmeye başlamıştır. Ağlardaki iyileşmelerin akıllı kent teknolojileri ile desteklenmeleriyle de bireylerin teknolojik ağlara erişimleri daha kolay olmakta ve sosyal ağları kullanma oranları artmaktadır. Bilgi iletişim teknolojileri ile birlikte etrafımızı çevreleyen sosyal ağlar ve mobil cihaz uygulamaları; bireyler ve toplumlar arasındaki iletişim şekillerini değiştirirken, bireyin kentle de arasında kurduğu iletişime başka bir boyut kazandırmaya başlamıştır.

Günümüz kentinde, kent eylemlerinin bilgi teknolojileriyle gerçekleşmesiyle birlikte açığa çıkan ve Büyük Veri (Big Data) olarak adlandırılan veriler, kentin ilişkisel yapısının çözümlenmesine ve kentteki davranış eğilimlerinin/örüntülerinin okunmasına yardımcı olur. Günümüz kenti, konum duyarlı aygıtların ve teknolojilerin yaygın kullanımı ve kent eylemlerinin (yeme-içme, alışveriş, ulaşım vb.) bilgi teknolojileriyle bütünleşik olarak gerçekleşmesiyle birlikte sürekli olarak veri üreten bir ağlar bütünü olarak tanımlanabilir (Üsküplü ve Çolakoğlu, 2019).

3. Teknolojik Bir Yöntem Olarak; Konum Tabanlı Sosyal Paylaşım Ağları

Dünyadaki mobil cihazların ve GPS teknolojisinin birlikte kullanımı, konum tabanlı sosyal ağlar (location based social networks) gibi yeni bir iletişim platformu oluşturmuştur. Konum tabanlı sosyal ağlar, kullanıcıların fiziksel bir yerde "check-in" (yer bildirim) yapmalarını ve konumlarını çevrimiçi arkadaşlarıyla paylaşmalarını sağlayan bir internet hizmetidir (Gao ve Liu, 2013). "Check-in", bir kullanıcının mevcut coğrafi konumunu, arkadaşlarına sosyal medya aracılığıyla ne zaman ve nerede olduğunu bildirmek için gönderdiği çevrimiçi bir etkileşim etkinliğidir. Sanal dünyayla etkileşime giren diğer bir-

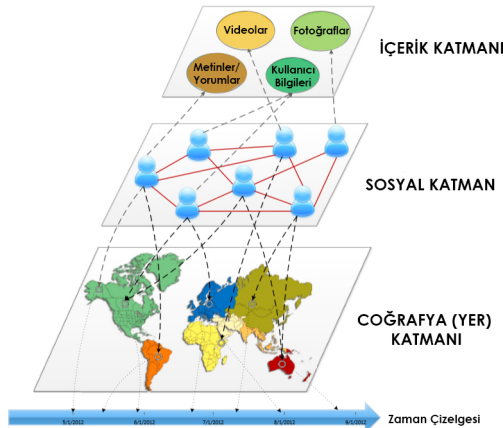
çok çevrimiçi etkinliklerle (takip etme, fotoğraf etiketleme, mesaj gönderme vb.) karşılaştırıldığında, kullanıcının gerçek dünyadaki konumsal hareketini, sanal dünyanın ve gerçek dünyanın kesiştiği yerde paylaşmasına olanak sağlar. Sosyal ağlar, gerçek dünya ile sanal dünya arasındaki boşluğu doldurarak, kullanıcıların bir kent haritası üzerinde kendilerini dijital olarak işaretlemelerini sağlar. Bu nedenle, konuma dayalı sosyal ağlardaki yer bildirimlerinin incelenmesi, kullanıcıların gerçek dünyadaki davranışlarını sosyal ağlar yoluyla analiz etmek için ideal bir ortam sağlar ve mobil pazarlama gibi çeşitli konum tabanlı hizmetleri potansiyel olarak iyileştirebilir.

Günümüzde milyonlarca insan, kendiyile ve çevresiyle ilgili bilgileri paylaşabilmek, arkadaşlarının neler yaptığını görebilmek, arkadaşlarıyla veya yabancılarla iletişim kurabilmek, güncel haberleri takip edebilmek ve kaydedebilmek için Facebook, Twitter, Instagram, Foursquare gibi sosyal ağ hizmetlerini kullanmaktadır. 2018 yılındaki dünya istatistiklerine göre; Facebook aktif kullanıcı sayısı 2.2 milyar ile dünya üzerinde en çok kullanılan sosyal paylaşım ağıdır. Facebook'u, 1.8 milyar ile Youtube, 1 milyar ile Instagram izlemektedir (URL1).

2019 Türkiye istatistiklerine bakıldığında ise 59.36 milyon (nüfusun %72'si) internet kullanıcısı, 52 milyon ise (nüfusun %63'ü) aktif sosyal medya kullanıcısıdır. Aktif sosyal medya kullanıcılarının %92'lik kısmı YouTube, %84'ü Instagram ve Facebook'u kullanmaktadır (URL2).

3.1. Konum Tabanlı Sosyal Paylaşım Ağları

Tipik bir konum tabanlı sosyal ağ paylaşımı üç farklı bilgiyi kendi içinde saklar. Her bir paylaşım; içerik katmanı, sosyal katman ve konum (coğrafya, yer) katmanından oluşur (Şekil 1). İçerik katmanı, kullanıcıların görsel ve metinsel içerikleri ile geri bildirimleri veya farklı yerler hakkındaki ipuçlarından oluşur. Sosyal katman sosyal arkadaşlık bilgilerini (takipçileri) ve bu içeriklerin ortalama kimler tarafından izlenebileceği bilgisini içerir. Coğrafi katman ise, kullanıcıların o anki yer bildirimini yaptığı konum bilgisini saklar. Bu üç katmanın tümü, kullanıcının konum paylaşımı/yer bildirimini davranışının zamansal bilgilerinin gösteren bir zaman çizelgesi ile birlikte sosyal ağ uygulamasının arka planında tutulur.

Şekil 1: Sosyal Ağ Verisindeki Bilgiler Kaynak: Gao ve Liu, 2013

Paylaşımlarda konum ve zaman verisinin bulunması, dijital veri araştırmaları ve veri analizindeki en önemli kısımdır. Konum, kullanıcı bağlamının en önemli bileşenlerinden biri olduğu için, bireyin ilgi alanları ve davranışları hakkında geniş bilgi konumlarından öğrenilebilir. Verilerin içerdii farklı sosyal bilgilere göre filtrelenmeleriyle de hem mekânsal hem de zamansal bağlamda sorgulamalar yapılabilir hale gelmektedir.

Literatürdeki çalışmalara bakıldığında konum tabanlı sosyal ağ hizmetleri sunan mevcut uygulamalar üç kategoriye ayrılmaktadır (Zheng, 2011);

1. Coğrafi etiketli medya uygulamaları,
2. Nokta konum odaklı uygulamalar,
3. Yörünge merkezli uygulamalar

Coğrafi etiketli medya uygulamaları (Geo Tagged Media Based), kullanıcıların fiziksel dünyada üretilen metin, fotoğraf ve videolar gibi medya içeriğine konum etiketi eklemelerini sağlar. Bu tarz uygulamalarda konum ekleme, anlık olarak veya kullanıcı o ortamdaki ayrıldıktan (örneğin eve döndükten) sonra da gerçekleşebilir. Instagram, Facebook, Twitter gibi sosyal paylaşım siteleri bu tarz uygulamalara örnek olmaktadır. Bu sosyal ağlara bir konum boyutu eklenmesine rağmen, bu tür hizmetlerin odak noktası hala medya içeriğidir. Yani konum, yalnızca medya içeriğini düzenleme ve zenginleştirme özelliği olarak kullanılırken, kullanıcılar arasındaki temel konu paylaşımının kendisine dayanır.

Nokta konum odaklı uygulamalar (Point Location Driven) kullanıcıları mevcut konumlarını gerçek zamanlı olarak paylaşmaya teşvik eder. Foursquare-Swarm, Google Maps-Yerel Rehberler gibi uygulamalar nokta konum odaklı uygulamalara örnektir. Bu tip uygulamalarda, kullanıcıların daha fazla konum paylaşımı yapmaları için ödüllendirme mekanizması vardır. Örneğin: Foursquare'de, mekânlarda yapılan yer bildirimleri puan ve çeşitli rozetlerle ödüllendirilir. Bu uygulama türlerinde kullanıcılar, diğer kullanıcıların gidebilecekleri, turistik olarak ziyaret edebilecekleri veya gittikleri mekânlarda yiyebilecekleri şeyler için öneriler ekleyebilirler. Bu tür bir sosyal ağlarda, mekân (nokta konumu), kullanıcılar arasındaki etkileşimi ve ilişkiyi belirleyen ana unsurdur. Aynı zamanda kullanıcılar tarafından oluşturulan içerikler (yorumlar, fotoğraflar vb.) bir nokta konumuna sahiptir.

Yörünge merkezli uygulamalar (Trajectory Centric) kullanıcıların nokta konumlarının sıralı bir bağlantısı olan bir rotayı paylaşmalarını sağlar. Strava, Nike+, Runkeeper gibi spor uygulamaları bu türe örnek olmaktadır. Yörünge merkezli bir sosyal ağ hizmetinde, kullanıcılar her iki nokta konumuna (bir yörünge/rota/iz üzerinde bulunan) ve bu nokta konumlarını bağlayan bağlantılara dikkat ederler. Bu hizmetler, kullanıcılara belirli bir yörünge hakkında yalnızca mesafe, süre ve hız gibi temel bilgileri anlatmakla kalmaz, aynı zamanda bir kullanıcının deneyimini yansıtan ipuçları, yorumlar ve fotoğraflar da gösterir. Bu sayede kullanıcıların seyahat / spor deneyimleri dijital bir haritadan takip edilebilir ve başka sosyal ağ platformlarında da paylaşılabilir.

Bu üç farklı özellikteki konum tabanlı paylaşım ağları arasındaki odak, zaman ve bilgi seviyeleri özelindeki karşılaştırma Tablo 1'de görüldüğü üzeredir. Nokta konum odaklı ve yörünge merkezli uygulamalar, coğrafi etiketli medya uygulamalarına göre birçok açıdan

daha fazla ve daha doğru bilgiler içermektedir. Nokta konum odaklı ve yörünge merkezli uygulamalar arasında iki açıdan farklar bulunmaktadır. Bunlardan biri, yörünge merkezli uygulamalarda bir noktanın bir rotaya nasıl dâhil olduğu, kullanıcının bir konuma nasıl ulaştığı, kullanıcının bir yerde kaldığı geçici süre, iki konum arasındaki seyahat süresi ve rotanın fiziksel özellikleri ve trafik koşulları gibi bilgilere sahip olmasıdır. Sonuç olarak, yörünge merkezli uygulamalarda kullanıcıların davranışlarını ve ilgi alanlarını doğru bir şekilde anlamamız daha olasıdır.

Tablo 1: Paylaşım Ağlarının Özelliklerinin Karşılaştırılması (Kaynak: Zheng, 2011)

Konum Tabanlı Sosyal Paylaşım Ağları	Odak Noktası	Zaman Gereksinimi	İçerdiği Bilgi Seviyesi
Coğrafi etiketli medya uygulamaları	Medya içeriği	Yok	Zayıf
Nokta konum odaklı uygulamalar	Nokta konumu	Çok yüksek	Normal
Yörünge merkezli uygulamalar	Seyahat/spor rotası	Normal	Yüksek

Nokta konum odaklı bir paylaşım ağında ise kullanıcılar genellikle gerçek zamanlı konumlarını paylaşırken, yörünge merkezli uygulamalarda büyük olasılıkla, kullanıcılar genellikle yolculukları bittikten sonra o rotalarını yüklemeyi tercih ettiklerinden veriler gerçek zamanlı veriler olmamaktadır. Bu özellik, kullanıcının gerçek zamanlı konumuna dayalı veri analizleri için olumsuz olabilir, ancak konum tabanlı bir sosyal ağdaki gizlilik sorunlarını bir ölçüde azaltır. Başka bir deyişle, kullanıcılar bir kullanıcının spor rotasını gördüğünde, kullanıcı zaten artık orada değildir (Zheng, 2011).

İlk iki sosyal ağ uygulamalarında üretilen konum verileri, yörünge merkezli uygulamalar tarafından kullanılabilir bir yörünge biçimine dönüştürülebilir. Örneğin, bir kullanıcı tarafından birkaç gün boyunca çekilen coğrafi etiketli fotoğrafların nokta konumlarını sırayla işaretlendiğinde, olası bir rota çizilebilir. Benzer şekilde, zamana göre sıralanan bir bireyin yer bildirim kayıtları incelendiğinde ev-iş-okul-gezme alanları vb. ilgi alanları ile ilgili haritada bir rota çizilebilir kolaylaşacaktır.

3.2. Sosyal Ağ Analizleri

Sosyal ağlar, kentlilerin ihtiyaçlarının daha iyi anlaşılabilmesi ve onlarla doğrudan iletişim kurulabilmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır (Akıllı Şehirler Beyaz Bülteni, 2019). Sosyal ağların analiz edilebilmesi kentsel mekânların kullanımı üzerindeki araştırmalar için önemli bir yöntem haline gelmektedir. Kentlerdeki dijital dönüşümlerin çok hızlı yaşandığı günümüzde, teknolojik nesnelere (akıllı sayaçlar, mobil cihazlar vs.) ve sosyal ağlardan elde edilen verilerden yararlanabilmek için konumsal olarak daha iyi belirlenmeleri ve analizlerinin daha iyi yapılması gerekmektedir.

Sosyal ağ analizlerinin yapılabilmesini önemli ölçüde kolaylaştıran asıl olay, Google, Four-square, Instagram gibi popüler sosyal ağların API (application programming interface/uygulama programlama arayüzü) uygulamalarını herkese açık hale getirmeleridir. 2005

yılında Google Maps ve API uygulamasının kullanıcılara açık hale gelmesiyle, konumsal analiz ile ilgilenen birçok kişi ve kurumlar, mekân ve sosyal ağlar arasında analizler üretmeye başlamışlardır. Sosyal ağ analizlerinin popülerleşmesinin diğer nedenleri ise, geleneksel veri analizlerine oranla daha kısa zamanda, daha az maliyetle ve görselleştirilmesi daha iyi sonuç ürün elde edilebiliyor olmasıdır. Fakat 2014 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki seçimlerde yaklaşık 50 milyon Facebook kullanıcı verilerinin sızdırıldığı'nın 2018 yılında ortaya çıkmasıyla, sosyal ağlara olan güvenilirlik olumsuz etkilenmiş ve olaydan sonra birçok popüler uygulama (Instagram, Foursquare vb.) kullanıcılarının API erişimini kısıtlamıştır (URL3).

Konum tabanlı sosyal ağ kullanımlarının yaygınlaşması, coğrafi etiketli verilerin artmasına ve kentlerin, kentliler tarafından daha rahat anlaşılabilmesine olanak sağlamıştır. Coğrafi etiketli sosyal ağ verilerinin analiz edilmesi üç farklı çalışma alanında incelenebilmektedir:

- Şehir plancılarına yardımcı olmak,
- Ticari işletmelere yardımcı olmak,
- Bireylerin yaşadıkları kente daha iyi uyum sağlamalarına yardımcı olmak (Tasse ve Hong, 2014).

Tasse ve Hong'un 2014 yılında yaptıkları araştırma çalışması ve sonrasında yayınladıkları "Şehirleri Anlamak için Sosyal Medya Verilerinin Kullanılması" başlıklı makalelerinde coğrafi etiketli sosyal medya verileri, şehir plancılarına, kentlerdeki yaşam kalitesini iyileştirebilmeleri ve kentin farklı bölgelerindeki insanların karşılaştığı sorunları tespit edebilmeleri için yeni bir yöntem olabileceğine işaret etmektedir. Plancılar, coğrafi etiketli sosyal medya verilerini kullanarak kentlilerin;

- Sosyo-ekonomik durumlarını,
- Yaşam kalitelerini,
- Kentsel hareketliliklerini ve
- Kenti kullanım desenlerini haritalayabilirler.

Konum tabanlı sosyal paylaşım ağları, aynı zamanda ticari işletmelerin, müşteri davranışlarını anlaması ve analiz edebilmesine de yardımcı olur. İşletmeler, kentteki belirli bir bölgede olan müşteri potansiyellerini ve müşteri davranış eğilimlerini analiz ederek o bölge için potansiyel işletme konumlarını da belirleyebilirler. Pazar araştırması, perakende ticaret analizi gibi kavramlarla günümüzde de oldukça popüler olan bu analizler hem yerel düzeydeki hem de küresel ölçekteki ticari işletmeler için kullanılmaktadır. Sosyal ağlar üzerinden yapılan bu analizler, sahada müşterilerle anket yapılarak fikirlerinin alınmasından çok daha kolay ve ucuz bir yöntemdir. Yaygın olarak kullanılan konum tabanlı sosyal ağ olan Foursquare uygulaması üzerinden de, ticari mekânlar, kentlilerin mekânları hakkındaki fikir ve değerlendirmelerini öğrenebilir ve yer bildirimini yapan kullanıcıların profillerine göre hizmetlerini şekillendirebilirler. Örneğin bir işletme tüm kullanıcılarının 18-24 yaş arasında olduğunu tespit ederse, gençlere göre daha fazla etkinlik, kampanya

yapmayı düşünebilir. Bir diğer örnek ise, belirli bir mahallede yaşayan kentlilerin, şehrin diğer kısmındaki Tayland restoranlarını ziyaret ettiğini tespit edilirse, o mahalleye Tayland restoranı açma fikri ortaya çıkabilir (Tasse ve Hong, 2014).

Konum tabanlı sosyal paylaşım ağlarının kent için kullanılabileceği bir diğer alan ise bireylerin yaşadıkları/çalıştıkları/gezdikleri kent için fikir sahibi olmalarıdır. Kullanıcılar, bilmedikleri bir kente taşındıklarında ya da turist olarak gittiklerinde, konum tabanlı ağlardan yararlanarak kentin hangi sokağında ya da semtinde ne gibi etkinliklerin olduğunu ya da hangi çeşitlikte ve sayıda mekânların olduğunu öğrenebilir. Aynı şekilde kentin herhangi bir bölgesinde yeni açılan mekân haberlerinden ve sosyal aktivitelerden, hem aynı kentteki hem de çevre kentlerdeki bireyler daha hızlı ve daha kolay haberdar olabilirler. Bireylerin sosyal ağlar aracılığıyla merak ettikleri kent(ler)i “takip etmeleri” kent ile ilgili algılarını ve izlenimlerini şekillendirmektedir.

Kentsel çalışmalarda da sosyal paylaşım ağları kullanılarak birçok analiz yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Fotoğraf ve metin içeriği paylaşım uygulamaları, (Flickr, Instagram, Twitter vb.) spor temalı uygulamalar (Atleto, Strava, Run Keeper vb.) ve konum tabanlı uygulamalar (Foursquare, TripAdvisor vb.) gibi çok çeşitli sosyal ağ uygulamaları yardımıyla kent ile ilgili veri toplama, analiz edebilme, sorgu yapabilme ve görselleştirme gibi önemli işlemler yapılabilmektedir. Sosyal ağ verilerinin kullanılması ve görselleştirilmesi, kentlilerin kent içindeki hareketlilikleri ve aktivite dağılımları arasındaki ilişkinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Kentlerin, teknolojinin ilerleyişiyle her gün daha kolay erişilebilen ve analiz edilebilen veriler üretmesiyle birlikte bu veriler aracılığıyla kent, yaşam kalitesini iyileştirmek ve kaynakları etkin kullanabilmek için kentlilere geri bildirim yapabilmektedir.

Sosyal ağlar hem kentler için önemli bir veritabanı olmak da hem de kentliler için önemli bir kent rehberi olmaktadır. Herhangi bir kentte yaşayan kullanıcıların yaptığı sosyal ağ paylaşımlarını analiz ederek bir kentin;

- nüfus dinamiklerini,
- fiziksel, sosyal ve siyasi yapısını,
- güncel olaylarını rahatlıkla takip edebilir ve bu bilgileri görselleştirebiliriz.

Aynı zamanda, herhangi bir kentte yaşayan kullanıcılar, diğer kullanıcıların sosyal ağ paylaşımlarını takip ederek;

- yaşadığı çevre hakkındaki gelişmeleri ve güncel olayları rahatlıkla takip edebilir,
- kentteki planlama süreçleri veya yenilikleri izleyebilir ve/veya bu süreçlere dahil olabilir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmı konum tabanlı sosyal paylaşım ağlarındaki dijital verilerin toplanması ve analiz edilmesi aşamaları ile şehir planlama disipliniinde yöntem olarak kullanıldığında ne gibi sonuçlar elde edilebileceğini yapılan literatür taramasındaki örnek çalışmalar üzerinden sunacaktır.

3.3. Sosyal Paylaşım Ağlarının Şehir Planlama Disiplininde Kullanım Alanları

Konum tabanlı sosyal ağlar, kullanıcıların gerçek zamanlı konumlarını harita üzerinde belirlemelerine ve paylaşımlarına izin verdiği için, kentli hareketliliğinin konumsal ve zamansal olarak saptanabilmesine ve analiz edilebilmesine olanak sağlar. Kentlilerin, ağlar üzerindeki paylaşımları kentsel alanı kullanma davranışları hakkında bilgiler vermektedir. Kentlilerin günlük, haftalık ve aylık paylaşımları ile kentteki gündelik aktiviteleri, tercihleri, zevkleri, hobileri ve daha başka birçok kenti kullanım desenleri sosyal ağlar üzerinde depolanabilir ve okunabilir hale gelmektedir.

Kentlilerin mobil cihazları aracılığıyla sosyal ağlar üzerinden günün farklı zaman dilimlerinde ve farklı yerlerde rahatça paylaşım yapabiliyor olmaları, ürettikleri dijital verileri arttırmaktadır. Sosyal ağlar üzerinden üretilen bu dijital verilerden dolayı, bu platformlar aynı zamanda kent ile ilgili bilgi alınabilecek bir kaynak haline de gelmektedir.

Sosyal ağlar, aynı zamanda, kentin içindeki sosyal hayatın gerçek zamanlı izlenmesi ya da kayıt altına alınması ile sosyal hayata doğrudan etki eden kullanıcıyla kent arasında bir ara yüzdür (Üsküplü ve Çolakoğlu, 2019). Kullanıcıların kişisel bilgileri ve görsel/metinsel paylaşımları dışında coğrafi bilgilerini de ekleyebildikleri konum tabanlı sosyal paylaşım ağları, kullanıcıları fiziksel mekânlar ve haritalar üzerinde işaretler. Sanal ağlar üzerindeki bu coğrafi haritalamalar ile de kent ve kentli arasında bir geçiş ortamı yaratılırken, bireylerin sokakları, caddeleri, meydanları, yeşil alanları gibi kent parçacıklarını da algılamasını etkiler.

Konum tabanlı sosyal paylaşım ağlarının planlama çalışmalarına katkı sağlayabileceği iki farklı kısım olabileceği düşünülmüştür. Bunlardan ilki veri toplama ve verilerin analiz edilme süreci ile bu analizler ve sentezlerden sonra ortaya çıkan planlama süreci ve sonraki süreçlerdir.

3.3.1 Veri Toplama ve Analiz Sürecinde Sosyal Ağ Kullanımı

Şehir planlama eğitimi ve meslek yaşamındaki klasik veri toplama yöntemlerinden üst başlıklarda bahsedilmiştir. Bu başlıkta konum tabanlı sosyal paylaşım ağlarındaki dijital verilerin toplanması ve analiz edilmesiyle ilgili bilgiler verilerek bu ağlardan yararlanılarak yapılmış örnek analizler ve görselleştirmeler sunulacaktır.

Sosyal medya, belirli kentsel yönlerle ilgili araştırmaları ilerletmek için araştırmacılar tarafından değerli bir kaynak olarak kabul edilmektedir (Anselin ve Williams, 2015). Sosyal ağ analizlerinin yapılabilmesini önemli ölçüde kolaylaştıran asıl olay 2005 yılı ve sonrasında Google, Foursquare, Instagram gibi popüler sosyal ağların API uygulamalarını herkese açık hale getirmeleridir. Fakat 2018 yılında Facebook kullanıcılarının verilerinin sızdırıldığına ortaya çıkmasıyla, sosyal ağlara olan güvenirlilik olumsuz etkilenmiş ve olaydan sonra birçok popüler uygulama (Instagram, Foursquare vb.) kullanıcılarının ücretsiz olarak API erişimini kısıtlamıştır. Günümüzde aynı sistemde veri çekme işlemleri için her uygulamanın API adresleri üzerinden verilerin ne amaçla kullanılacağı ile ilgili (akademik, ticari vb.) açıklamayla birlikte iletişime geçilmesi gerekmektedir.

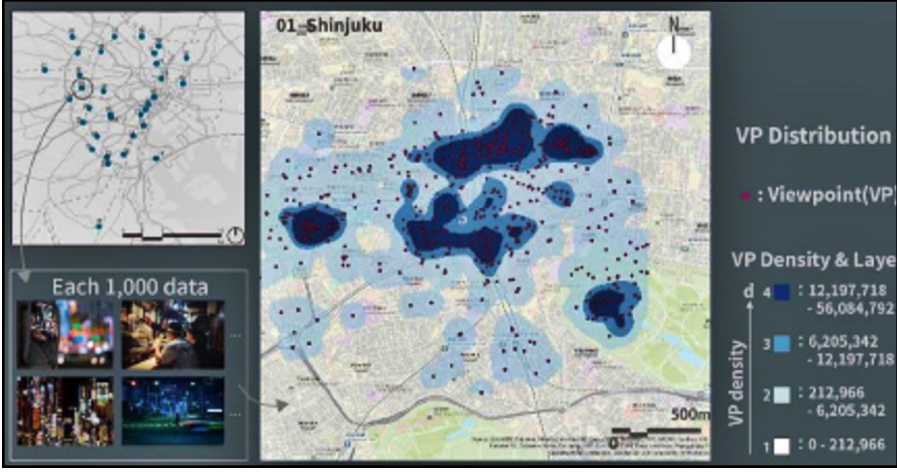
Sosyal ağlardaki dijital verilere erişim ve sonraki aşamaların kavramlaştırılmış hali Şekil 2'de yer almaktadır. Konum bilgisi bulunan içeriklere, yani kullanıcının cihazındaki GPS sistemine göre coğrafi olarak koordinatlandırılmış veriler API aracılığıyla elde edilebilmektedir. Elde edilen bütün sayısal verilerin tercih edilen coğrafi bilgi sistemleri yazılımlarına (QGIS, POSTGIS vb.) aktarılarak mekânsal olarak doğru konumlandırılmaları sağlanabilir. Daha sonra CBS yazılımı aracılığıyla verilerin öznitelik ve konum bilgileri üzerinden sınıflandırmalar, amaca yönelik sorgulamalar ve analizler yapılabilir. Ham verilerden işlenmiş veri elde etmek için son aşama olarak ise yapılan tüm bu analizlerin görselleştirilmesi ve tematik bir harita üzerinde gösterilmesidir.

Şekil 2: Veri Çekme İşlem Adımları

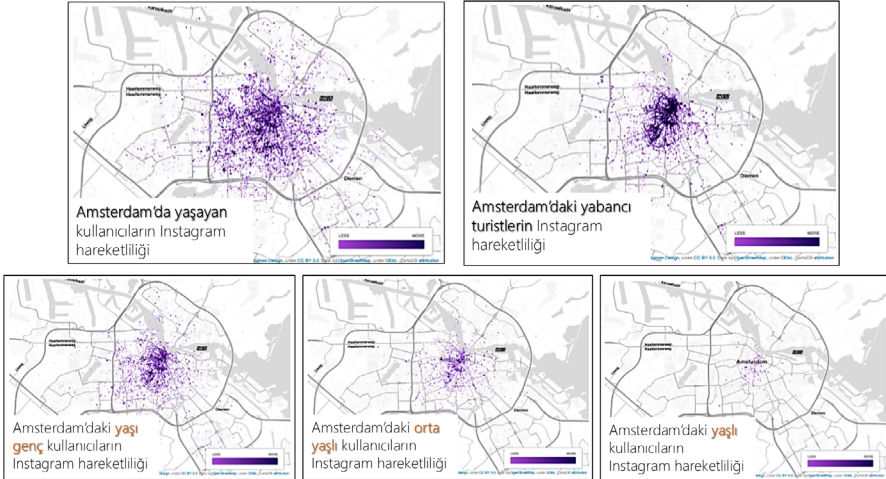
Kentsel çalışmalarda da sosyal paylaşım ağları kullanılarak birçok analiz yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Sosyal ağ verilerinin kullanılması ve görselleştirilmesi, kentlilerin kent içindeki hareketlilikleri ve aktivite dağılımları arasındaki ilişkinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Fotoğraf ve metin paylaşım uygulamaları, spor ve fiziksel aktivite uygulamaları, yer bildiri için kullanılan uygulamalar, turizm ve konaklama amacıyla kullanılan uygulamalar yardımıyla kent ile ilgili veri toplama, analiz edebilme, sorgu yapabileme ve görselleştirme gibi önemli işlemler yapılabilmektedir.

Fotoğraf içeriği paylaşma uygulamaları olan Flickr ve Panoramio'da herkese açık olarak yayınlanan coğrafi etiketli fotoğraflara göre kentteki popüler turistik yerlerin analizi ile manzara ve silüet noktalarının belirlenmesi bu uygulamalar aracılığıyla yapılabilir. Japonya'nın Tokyo kentinde yapılan çalışmalardan biri, Flickr uygulaması aracılığıyla kent merkezinde çekilip paylaşılan fotoğrafların mekânsal dağılımlarını ve yoğunluklarını göstermektedir (Şekil 3). Fotoğrafların çekildikleri yerlerin kent içerisindeki mekânsal dağılımları, o kentteki kültürel ve turistik alanlarını, manzara ve silüet alanlarını ve/veya görsel kalitesi yüksek alanların dağılımını ve bu alanların kentte uzun ya da kısa süreli bulunan kişiler arasındaki popülaritesini göstermektedir.

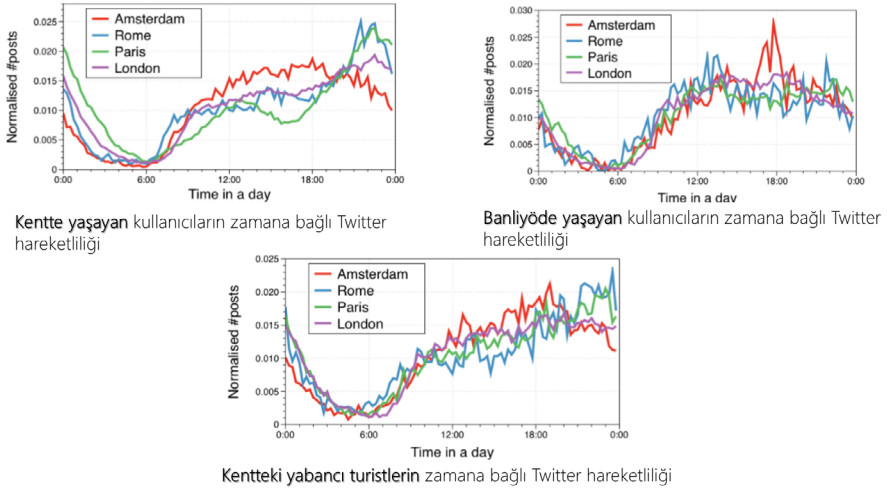
Şekil 3: Veri Toplama ve Analiz Sürecinde Sosyal Ağ Kullanımı-Fotoğraf Uygulaması
Örneği Kaynak: Fujinima, 2017

Amsterdam, Roma, Londra ve Paris için Instagram ve Twitter gönderileri üzerinden analizlerin yapıldığı bir çalışmada bu kentleri kullanan ülke vatandaşlarının ve yabancı turistlerin yaptığı paylaşımlar ve paylaşımları yapan kişilerin yaşları üzerinden görselleştirmeler sunulmuştur (Şekil 4). Çalışmada, Instagram paylaşımlarının konumlara göre dağılımları analiz edilerek, o bölgedeki yerli ve yabancı turistlerin kentin en çok hangi bölgelerini kullandığı, sosyal yaşam bilgileri ve aktivite tercihleri görselleştirilmiştir.

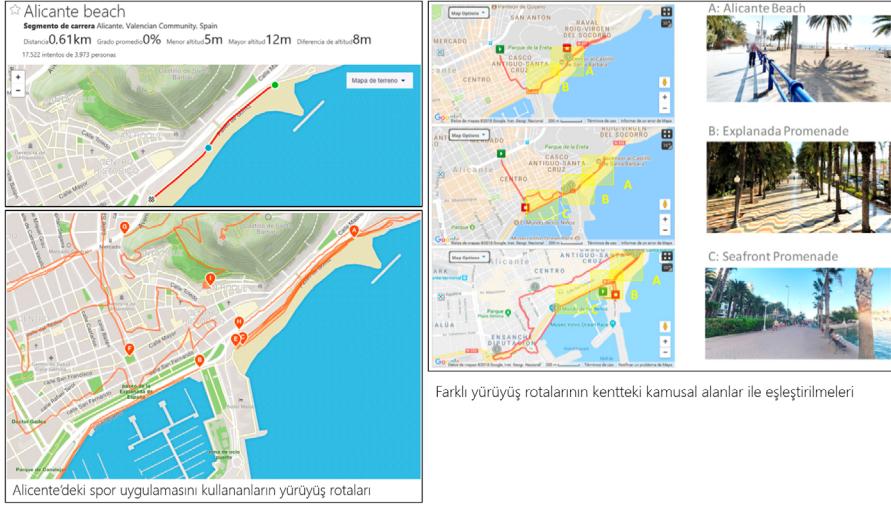
Şekil 4: Veri Toplama ve Analiz Sürecinde Sosyal Ağ Kullanımı -Fotoğraf Paylaşım Uygulaması Örneği II Kaynak: Hauff vd., 2016

Aynı çalışmanın devamında Amsterdam, Roma, Londra ve Paris şehirlerinde kent merkezinde ve banliyöde yaşayan vatandaşlar ile yabancı turistlerin gün içerisinde hangi saatler arasında Twitter uygulamasından içerik paylaştıkları tablo olarak sunulmuştur (Şekil 5). Tablolar üzerinden 24 saat içinde bir şehirdeki ortalama sosyal medya faaliyetlerinin zamansal dağılımı incelenebilmektedir. Tablolar hem o kentlerdeki gece ve gündüz saatlerindeki kentsel canlılık hakkında fikir vermekte (örneğin 22:00 ile 06:00 arasındaki paylaşımların sıklığı), hem de iş çıkış saatlerindeki, ev-iş arasında geçen süredeki sosyal medya kullanımının (örneğin 17:00 ile 19:00 arasındaki paylaşımların sıklığı) yoğunluğu hakkında bilgi vermektedir.

Şekil 5: Veri Toplama ve Analiz Sürecinde Sosyal Ağ Kullanımı-Fotoğraf Paylaşım Uygulaması Örneği Kaynak: Hauff vd., 2016

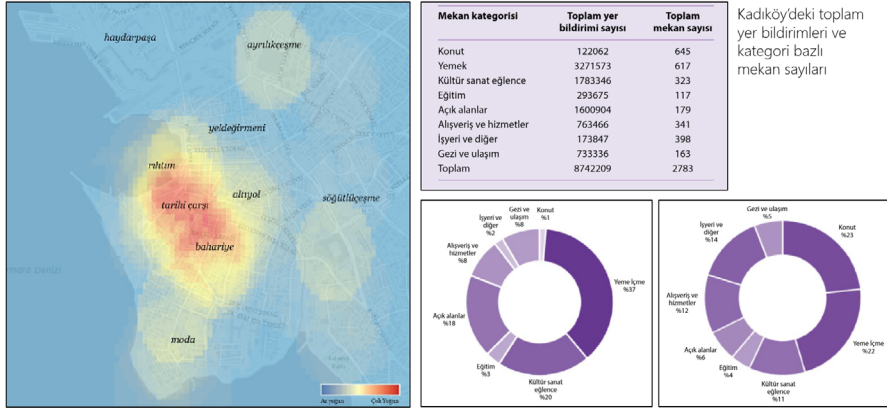
Spor temalı Atleto, Strava, Run Keeper gibi sosyal ağlar kullanılarak da kentteki koşu veya yürüyüş rotaları ve varış yerleri, rekreasyonel alanlar (kent parkları, sahil yolları gibi) ile kavşak ve trafik ışıklarının yoğun olduğu alanlar belirlenebilir. İspanya'nın Alicente kentinde yapılan bir çalışmada 1) kullanıcıların mobil cihazlarındaki (akıllı telefonlar, akıllı kol saatleri vs.) spor uygulamalarından spor aktiviteleri sırasındaki coğrafi rotaları toplanmıştır. Daha sonra bu rotalardaki; aktivite esnasında kullandıkları yollar veya durup bekledikleri yerlerle kent haritası eşleştirilmiştir. Son olarak da spor uygulamasından toplanan verilerin kentteki büyük kamusal alanlarla eşleştiği ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada kullanıcıların mobil cihazları aracılığı ile spor aktiviteleri sırasındaki coğrafi izlerinden yararlanılmış, verilerin görselleştirilmesiyle kentteki büyük kamusal alanlar ortaya çıkmıştır (Şekil 6).

Farklı yürüyüş rotalarının kentteki kamusal alanlar ile eşleştirilmeleri

Şekil 6: Veri Toplama ve Analiz Sürecinde Sosyal Ağ Kullanımı-Spor Uygulaması Örneği Kaynak: Mora vd., 2018

Konum tabanlı uygulamalardan biri olan Foursquare uygulaması kullanılarak kentte en çok tercih edilen mekânlar, bu mekânların işlevleri ve kentteki dağılımları tespit edilebilir. İstanbul Anadolu yakasında yapılan bir çalışmada, kullanıcıların en fazla yer bildirmiş olduğu mekânlar ve bu mekânların kategorilerinin belirlenmesi ile kentte en fazla tercih edilen işlevler(yeme-içme, kültür-sanat, gece hayatı gibi) ve bu işlevlerin harita üzerinde yoğunlaştığı bölgeler işaretlenerek görselleştirilmiştir. (Şekil 7)

İstanbul Kadıköy merkezde Foursquare uygulamasında en çok yer bildirmiş mekanlar

Kadıköy'de kategori bazlı en çok yer bildirmiş mekanlar

Kadıköy'deki mekan sayılarının, bildirim yapılan toplam mekan sayısına oranları

Şekil 7: Veri Toplama ve Analiz Sürecinde Sosyal Ağ Kullanımı-Yer Bildirimi Uygulaması Örneği Kaynak: Üsküplü vd., 2019

3.3.2. Planlama Süreci ve Sonrasında Sosyal Ağ Kullanımı

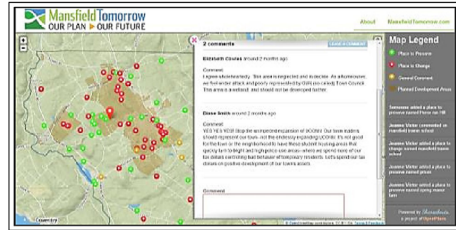
Planlama süreci farklı aktörler ve kurumlar arasındaki uzun süreli bir iletişim ve etkileşim sürecidir. Bu aktörlerin ve kurumların karar alma sürecinde; şeffaflık ve halkın katılımı planlama pratiğinin standart bir bileşeni haline gelmiştir. Mevcut iletişim zorluğundan dolayı bu iki temel kavram, planlama sürecine tam ve doğru olarak dâhil olamamaktadır.

Facebook, Twitter veya Instagram gibi sosyal ağ hizmetleri, kamu kurumlarının (ilçe belediyeleri, büyükşehir belediyeleri vb.) sosyal yardım faaliyetlerini arttırmak ve halkla etkileşim kurma yeteneklerini genişletmek için kullanılabilir. Sosyal ağlar kamu kurumları tarafından genellikle; bilgi paylaşımı, duyuru yapma, anket yapma, soru sorma ve cevaplama, kentlilerin fikirlerinin ve görüşlerinin alınması gibi alanlarda kullanılmaktadır. Bu yaklaşım yaygın olarak yerel yönetimler tarafından kullanılmaktadır. Örneğin, 2013'te Avustralya'daki Victoria eyaletindeki hükümet, Melbourne için Yeni Büyükşehir Planlama Stratejisinin hazırlanması adına fikir alışverişinde bulunmak ve vatandaşları ortak bir katılım sürecine dâhil etmek için Facebook, Twitter ve YouTube'u kullanmıştır.

Şekil 8' de örneği verilen bir diğer katılımcı planlamada sosyal ağları kullanan ülke ise İngiltere'dir. İngiltere'nin Mansfield kentinde geliştirilen "System48" isimdeki internet sitesi de kamu kurumlarının sosyal ağ hizmetlerinden faydalanmalarına örnektir. System48 şehir hizmeti, bir yandan yerel yönetim, belediye birimleri ve kamu hizmeti kuruluşları ile diğer taraftan o bölgede yaşayan halk arasındaki işbirliğini geliştirmek için tasarlanmıştır. Vatandaşların bölgedeki farklı sorunları kolayca rapor etmelerini sağlar. Sistemin bir diğer kullanım amacı ise devam eden ve/veya yeni yapılacak projeler için halkın görüş, öneri ve uygulama politikalarını öğrenmektir. Bu sayede halk "yeni yerleşim yerlerinin nerede olacağı, kırsal üretimin nasıl destekleneceği, hangi yerel firmaların destekleneceği ve korunması gereken doğal ve tarihi değerlerin nasıl korunması gerektiği" ile ilgili konularda fikirlerini sistem üzerinden belli edebilmektedir.

Melbourne Metropolitan Planlama Stratejisinin hazırlanması için kullanılan Facebook sayfası

Mansfield bölgesinde yaşayan kentlilerin görüş/önerileri için oluşturulmuş web sayfası

Şekil 8: Planlama Süreci ve Sonrasında Sosyal Ağ Kullanımı Kaynak: Brokovic, 2013

Bu tarz yaklaşımların planlama içerisindeki faydaları aşağıdaki gibidir:

- Halkın ihtiyaçlarına yönelik politika ve uygulamalar sağlar.
- Bir bölgeye yapılan kentsel hizmetler karşısındaki halkın düşüncelerinin öğrenilmesini sağlar.
- Kentsel hizmetler üzerinde halkın söz hakkı olmasını ve halk ile kamu kurumları arasındaki entegrasyonunu sağlar.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Kentler hakkında bilgi üretmek için yapılan sosyal ağ analizleriyle ilgili çalışmalar, kentsel hesaplamalar (urban computing) adlı disiplinlerarası bir alana yerleştirilmektedir. Bu kavram, bilgisayar bilimi ve programlama yaklaşımlarını kentsel planlama, kentsel ekonomi ve kentsel sosyoloji gibi daha geleneksel alanlarla birleştirmek için kullanılabilir. Dijital veri platformları dinamik bir şekilde gelişen ve değişen kentlerdeki güncel bilgilere ulaşabilmek adına hızlı bir kaynak olmaktadır. Günümüzde, dijital veriler tek başlarına tam ve doğru bilgilere erişim için yeterli olmasa da, inceleme yapılacak alan hakkında kısa zamanda fikir sahibi olunması adına önemlidir.

Şehir planlama alanında yöntem olarak kullanılabilmesi önerilen konum tabanlı sosyal ağlar ile mevcut durumda kullanılan klasik yöntemler arasında veriden kaynaklı, teknik, maddi sorunlar ve veri içerikleri özelinde yapılan karşılaştırmanın sunumu Şekil 9'daki gibi olmaktadır. Her iki yöntemde kullanılacak durumlara göre sağladığı çeşitli avantaj ve dezavantajlar bulunmaktadır.

Yöntemin uygulandığı araştırma kapsamında ulaşılan kişilerin sayısı ve kişilerden alınan bilgiler her iki yöntem için de azdır. Anket yaptığımız bölgede rastgele seçilen bir birey ile o bölgede atılmış gönderilerden alınacak fikir tam olarak o bölgeyi yansıtmayabilir. Fakat sosyal ağlardan elde edilecek veriler/gönderiler/yorumlar/içerikler sayıca anket yapılan kişilerden fazla olacağı için bu yöntemde örneklem büyüklüğünün fazlalığından bahsedilebilir.

PROBLEM KONULARI	Konum Tabanlı Sosyal Ağ Yöntemi	Klasik Yöntemler (Anket, alan gözlemi vs.)
VERİDEN KAYNAKLI SORUNLAR		
Temsiliyet gücü kapsamı	(-)	(-)
Bilgilerin doğruluğu	(-)	(-)
Örneklem büyüklüğü	(+)	(-)
TEKNİK SORUNLAR		
Kalifiye eleman ihtiyacı	(-)	(-)
Teknik bilgi gerekliliği	(+)	(-)
MADDİ SORUNLAR		
Finansal maliyet (çıkıtı masrafı, anketör masrafı vs.)	(-)	(+)
Zaman kullanımı	(-)	(+)
Mekansal yakınlık ihtiyacı	(-)	(+)
VERİ İÇERİĞİ		
Nokta odaklı coğrafi veriye erişim	(+)	(-)
Kent geneli kullanım	(+)	(-)
Kırsal alanlarda kullanım	(-)	(+)

Şekil 9: Sosyal Ağlar ile Klasik Yöntemlerin Karşılaştırılması

Kalifiye elemana ve teknik bilgi gerekliliğine de klasik yöntemlerde daha az ihtiyaç duyulduğu için yapılan araştırmada çalışan kişi sayısı az ise o araştırmada klasik yöntemlerin kullanımı daha tercih edilebilir olabilir.

Yöntem olarak sosyal ağların kullanımı hem daha kısa zamanda hem de daha az maliyetle ve görselleştirmesi daha iyi sonuç ürün elde edilmesi gerektiği zamanlarda çok önemli avantajlar sağlamaktadır. Bunun dışında bu yöntem, farklı şehir ve/veya ülkelerde yapılacak çalışmalar için de çok uygun olmaktadır. Sosyal ağ verisi çekme işlemi için mekânsal olarak o çalışılan yere yakın olma gerekliliği bulunmamakta ve buna rağmen nokta odaklı coğrafi veriye erişilebilmektedir. Fakat klasik yöntemler için böyle bir durum söz konusu değildir. İnternet ve özellikle sosyal medya kullanımının az olduğu kırsal kesimler içinse durum tam tersi olup, öyle bir çalışmada klasik yöntemler daha ideal olabilmektedir.

Muhakkak ki Türkiye gerçeğinde dijital veri kaynakları tek başına yeterli olmasa da, klasik yöntemler denenmeden önce, inceleme yapılacak alan hakkında kısa zamanda ön fikir sahibi olmak adına kullanabilmek için çok değerli bir yöntem olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Anselin, W., Williams, S.E. (2015). Digital neighborhoods, *Journal of Urbanism International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 9 (4), 1-24, doi: 10.1080/17549175.2015.1080752

Bocconi, S., Bozzon, A., Psyllidis, A., Bolivar, C.T., Hauben, G.J. (2015). Social Glass: A Platform for Urban Analytics and Decision-making Through Heterogeneous Social Data, (Konferans Bildirisi). 24th International World Wide Web Conference, Florence.

Brkovic, M., Brkovic, V. S., (2013). Harnessing Social Media for Urban Planning: An Overview, (Konferans Bildirisi). 49th ISOCARP Congress, Brisbane.

Ercoskun, Ö. , Sat, A., Varol, Ç. (2004). Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Şehir Planlamadaki Rolü, (Konferans Bildirisi). 3. CBS Bilişim Günleri, İstanbul.

Ercoskun, Ö. (2015). Exploring Geo-Social Networks For Urban Studies, (Konferans Bildirisi). 2nd International Multidisciplinary Scientific Conferences on Social Sciences and Arts, Varna.

Ercoskun, Ö. (2016). Ultimate Ict Network in Turkey For Smart Cities, *Journal of Planning* 2016, 26 (2), 130-146.

Ensari, E., Kobaş, B., (2018). Web Scraping and Mapping Urban Data to Support Urban Design Decisions, *AJZ ITU Journal of the Faculty of Architecture* 2018, 15(1), 5-21.

Gao, H., Liu, H. (2013). Data analysis on location-based social networks, *mobile social networking*, 165-194, doi: 10.1007/978-1-4614-8579-7_8.

Marti, P., Serrano-Estrada, L., Nolasco-Cirugeda, A., (2018), *Social Media Data:Challenges, Opportunities and Limitations in Urban Studies*, *Computers, Environment and Urban Systems* 74, 161-174.

Mora, H., Perez-delHoyo, R., Perez, J., Molla, R. (2018). Analysis of social networking service data for smart urban planning, *Journal of Urbanism International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 10 (12), 1-19, doi:10.3390/su10124732

Nuaimi, A., Shamsi, A., Badidi, E., (2018). Social Media Analytics For Sentiment Analysis And Event Detection In Smart Cities, (Konferans Bildirisi). 4th International Conference on Natural Language Computing,

Dubai.

Petrosyan, S., (2011). Impact of Social Media on Urban Planning, (Konferans Bildirisi). Death and Life of Social Factors Conference, Berkeley.

Tasse, D., Hong, J.I (2014). Using social media data to understand cities, https://www.dantasse.com/docs/using_social_media_data_to_understand_cities_bduic2014.pdf

Üsküplü, T., Çolakoğlu, B. (2019). Sosyal Ağ Verileri ve Mekân Dizim Analizlerinin Kentsel Stratejiler Geliştirilmede Kullanımı: Kadıköy Örneği, *Megaron*, 14 (2), 269-278.

Yang, J.,Hau, C., Houben, G., Bolivar, C.T, (2016). Diversity in Urban Social Media Analytics. (Konferans Bildirisi). Web Engineering: 16th International Conference, Lugano.

Zeng, Y. (2011). Location-Based Social Networks:Users, Computing with Spatial Trajectories (pp 243-276) Retrieved from https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4614-1629-6_8

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2019). Akıllı Şehirler Beyaz Bülteni (<https://webdosya.csb.gov.tr/db/cbs/menu/akillisehirler>)

URL 1:<https://expandedramblings.com/index.php/resource-how-many-people-use-thetop-social-media/>

URL2:<https://dijilopedi.com/2019-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>

URL3:https://tr.wikipedia.org/wiki/Facebook-Cambridge_Analytica_veri_skandal%C4%B1

Veri Şehri: Sosyal Medya Platformlarından Elde Edilen Verilerin Planlama Alanında Kullanılabilirliğine Yönelik Bir İnceleme

Arş. Gör. Mete Korhan ÖZKÖK

Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Sosyal medya kaynaklı coğrafi konum işaretli veriler günümüzde politik, ekonomik, sosyal boyutlu kentsel ağları çözümlenmede kullanılan bir büyük veri çeşidini oluşturmaktadır. Bu veriler özellikle kullanıcıların kent veya bölge içindeki aktivite noktalarının, kullanım yoğunluğu gösterdiği alanların ve mekâna ilişkin duygu ve düşüncelerini içermesi bakımından sosyo-mekânsal nitelikli kullanıcı örüntülerini sunmaktadır. Dolayısıyla büyük verinin derlenmesi ve yorumlanması planlama alanında çalışma sahasına yönelik ön bilgilerin elde edilmesi, kullanıcı hareketliliğinin yorumlanabilmesi, kentsel sorun noktalarının belirlenebilmesi gibi analiz türlerine yönelik bir altlık oluşturabileceğini söylemek mümkündür. Bu bildirinin amacı, günümüzde yeni nesil bir kamusal alan olarak kabul edilen sosyal medya platformlarından elde edilen verilerin planlamada kullanılabilirliğine yönelik ilgili literatürü ve yazarın da içinde yer aldığı ve sosyal medya verileri kullanarak üretilmiş çalışmalardan örnekler verilecek, sosyal medya verilerinin planlamada efektif bir veri kaynağı olarak kullanımına yönelik sonuç yorumları geliştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Web 2.0, Sosyal Medya, Büyük Veri, Data Şehir, Planlama.

Giriş

İnternet kullanıcıları günümüzde artık pasif bir bilgi alıcısı değil, özellikle sosyal ağlar aracılığıyla büyük miktarda veri üreticisi haline gelmiştir (García-Palomares, Gutiérrez ve Mínguez, 2015). Bu sosyal ağlar bilginin yaratılmasını, saklanmasını, paylaşılmasını ve diğer kullanıcılarla paylaşılmasını ve her gün çok büyük miktarda veri üretilmesini sağlar (Cao ve diğerleri, 2015). Sosyal medya, günümüzde birçok çalışmada katılımcı praksisler için bir araç olarak sunulmaktadır (Freeman, 2010; Terras, 2011; Giaccardi, 2012; Yağan, 2013).

Web 2.0'ın (bir başka tanım ile post-web dönemi) kullanıcı hizmetine sunulması ve yaygınlaşması ile birlikte sanal platform farklı bir yapıya bürünmüş, toplumsal iletişim platformları olarak da adlandırılabilir sosyal medya sitelerinin yaratılması ile internet insanlar için haberleşme aracı olmanın ötesinde sosyalleşme/etkileşime geçme, birey olarak kendini ifade etme ve yorumlarını paylaşma platformuna dönüşmüştür (Bell, 2009; Elias, 2012; Brkovic ve Srteovic Brkovic, 2013; N.-C. Chen, 2016; Büyükdemirci ve Ercoşkun, 2017; Toscano, 2017). Uluslararası literatürde “mekân (space)” kelimesi ile analogik bir bağlantısı olan internet ağı kazandığı yeni özellik ile birlikte “şebeke şehir (wired city)” (Dutton, Blumler ve Kraemer, 1987), “siber-mekân (cyber-space)” (Herring, 1994, s. 1), “arayüz mekân (interfacial space)” (Elias, 2012, s. 137), özellikle kentsel yapı ve şehir planlama ile ilgisi bakımından “siber-şehir (cyber-city)” (Graham, 2003), “veri şehri (data city)” (Ciuccarelli, Lupi ve Simeone, 2014) şeklinde yeni kavramlar kazanmıştır. Araujo (2004, s. 1) sosyal medya ve toplumsal iletişim platformlarının yarattığı dönüşüm ile ilgili olarak; fiziksel mekânda bir arada olamayan sosyal toplulukların çok kullanıcı (sanal) ortamlara geçiş süreci ile bir araya gelebileceğini ve bu birlikteliğin fiziksel mekânda da görülebileceğini belirtmektedir. Benzeş şekilde Ciuccarelli ve diğerleri (2014:7) fiziksel mekânın sosyal medya ile etkileşimi sonrasında daha fazla deneyimlenen, yaşanan ve ortak bir şekilde yorumlanabilen mekânlar haline geldiğini savunmaktadır. Başka bir deyişle, günümüzde sosyal medya platformları somut kentsel realitenin yaşandığı, tartışıldığı, deneyimlendiği ve mevcut deneyimlerin paylaşıldığı, iletişimlerin kurulduğu soyut bir kamusal alan haline gelmiştir (Humphreys, 2010, ss. 764-765; Tierney, 2013, s. 83; Yegen, 2013, s. 128; Toscano, 2017, s. 276; Leetaru, 2017; Köselertli, 2017, s. 55; Kim, Chae ve Park, 2018, ss. 70-71). Bu deneyimler, yorumlamalar ise evrensel konumlama sistemleri (GPS) ile tanımlı konum işaretli bilgiler haline gelmekte ve fizik mekân ile sanal mekân arasında gerçek konumlar üzerinden bağlantılar kurulmaktadır.

Bu bildirinin amacı, günümüzde yeni nesil bir kamusal alan olarak kabul edilen sosyal medya platformlarından elde edilen verilerin planlamada kullanılabilirliğine yönelik ilgili literatürü ve planlamada yeni yeni veri kullanım türlerine yönelik örnekler sunmaktır. Bu kapsamda ilgili literatür çerçevesinde yazarın da içinde yer aldığı ve sosyal medya verileri kullanarak üretilmiş çalışmalardan örnekler verilecek, sosyal medya verilerinin planlamada efektif bir veri kaynağı olarak kullanımına yönelik sonuç yorumları geliştirilecektir.

1. Planlama Alanında Coğrafi Konum Tabanlı Sosyal Medya Verilerinin Kullanımına Yönelik Literatür Değerlendirmesi

İnternet ortamının kazandığı yeni özelliklerle birlikte yeni bir bilgi platformuna dönüştüğü görülmektedir. Günümüzde şehir planlamaya yönelik evrensel literatürde konum işaretli sosyal medya verileri kentsel sorunları çözümlene, sosyal mekâna yönelik yorumlamalar geliştirme konularında ele alınmaya başlamıştır. 1980 sonrası oluşan küreselleşme hareketi kentlerde farklı dönüşüm süreçlerini başlatmış ve paralel olarak sosyal davranış biçimleri, kentte yeni oluşan karmaşık, interaktif bilgi ağından ve akışından etkilenmiştir. Küreselleşme sonrası rekabetçi etkenler nedeniyle dinamik bir şekilde değişim/dönüşüm geçiren kentlerde ise şehir plancılarının yenilikçi/teknolojik çözümleneleri planlama sürecine dahil etmesi gerekmektedir (N.-C. Chen, 2016).

Günümüzde “akıllı şehircilik (smart urbanism)” akımı altında ele alınmaya başlayan bu yeni eğilimde şehir plancıları; Twitter, Foursquare, Facebook, Swarm, Instagram, Flickr, TripAdvisor gibi sosyal medya platformlarından konum işaretli verilerin (yorum, fotoğraf, yer bildirimleri, etkinlikler vb.) alınmasını ve kente/planlamaya yönelik altlık oluşturacak şekilde derlenmesini hedeflemektedir (Goodspeed, 2013; Ciuccarelli ve diğerleri, 2014; Kitchin, 2014). Yapılacak bu derleme ise planların hazırlık sürecinde kentsel dinamiklerin ve mekânsal okumanın yapılmasına kolaylık sağlamakta ve bu yapısı ile dolaylı bir yoldan kullanıcıların görüşlerinin planın hazırlık sürecine katılmasını sağlamaktadır (Baraniuk, 2013; Tasse ve Hong, 2014; Büyükdemirci ve Ercoşkun, 2017). Planın tasarım sürecinde konum işaretli sosyal medya verilerinin dahil edilmesi; kullanıcıların yoğunlaştığı iş alanlarının belirlenmesi, kentte kullanılmayan bölgelerin tespiti, en çok kullanılan park, meydan gibi kamusal noktaların tespiti, kentsel işlev alanlarında yapılan yorumların analizi, kentte gerçekleşen olayların neden/nerede/ne zaman sorgulamalarının yapılabilmesi, kullanıcıların yoğunlaştığı rotaların örüntüsünün ortaya konması ile uygun yaya ve taşıt rotalarının belirlenmesi vb. özellikleri bakımından yeni bakış açıları sağlayabilecektir (Girardin, Calabrese, Fiore, Ratti ve Blat, 2008; MIT, 2008; X. Chen, 2011; Cranshaw, Schwartz, Hong ve Sadeh, 2012; Noulas, Scellato, Mascolo ve Pontil, 2012; Komninos, Stefanis, Plessas ve Besharat, 2013; Y. Liu, Sui, Kang ve Gao, 2014; Zhan, Ukkusuri ve Zhu, 2014).

Brkovic ve Srteovic Brkovic (2013, s. 2) sosyal medya verilerinin şehir planlamada girdi sağlayabileceği başlıkları şu şekilde özetlemektedir:

- Nüfus örneklem büyüklüklerinin belirlenmesi ve veri madenciliğinin yapılabilmesi (dolaylı katılım),
- Bilgi sağlama,
- Kentteki kullanıcılar ile iletişim kurulması, anketlerin yapılması, görüşlerin alınması ve geri bildirim istenebilmesi,
- Halk katılımının sağlanabilmesi ve iş birliklerinin kurulabilmesi.

Ayrıca ilgili literatürde güncel bir bilgi akışının olması, uygulamanın kolay olması ve maliyetin olmaması bakımından planlama çalışmalarına girdi olarak sosyal medya verilerinin kullanımının uygunluğu vurgulanmaktadır (Brkovic ve Srteovic Brkovic, 2013; Tasse ve Hong, 2014; Smarzarro, Lima ve Davis, 2017). Örneğin B. Liu (2010) internetteki kullanıcıların yorumlarını incelediği çalışmasında; yorumlarda yapılacak içerik okumaları ile birlikte kentteki kullanıcıların mekânsal deneyimlerine ve/veya herhangi bir konudaki görüşlerine dair duygu analizlerinin (sentiment analysis) yapılabileceğini belirtmiştir. Twitter, Instagram, Facebook gibi sosyal medya sitelerindeki kullanıcıların yorumlarının içerik analizlerinin yapılması kentte yaşayanların genel psikolojik yapısına yönelik yorumların yapılabilmesini sağlamaktadır. Ek olarak Sagl, Resch, Hawelka ve Beinat (2012, s. 54) sosyal medya sitelerinde yapılacak yorumlamalar ile kentte geleneksel yöntemlerle takip edilemeyecek nitelikteki gizli davranış kalıplarının da bu yolla izlenebileceğini ve kentin sosyo-teknik örüntüsünün ortaya konabileceğini belirtmektedir. Örneğin Choudhury, Monroy-Hernández ve Mark, (2014) çalışmalarında, Twitter'daki kullanıcı paylaşımlarını inceleyerek 2010-2012 yılları arasında Meksika'da olan suçla mücadele sürecinin kentte yaşayanların psikolojik durumlarına olan etkilerini içerik analizleri ile incelemiştir. Ayrıca konum bazlı değerlendirmeler ile kullanıcıların yoğunlaştığı ve/veya etkileşim içinde olduğu noktalar ve kullanıcıların zaman içindeki etkinliklerinin örüntüsü tespit edilebilmektedir. Bir başka deyişle kentte en çok kullanılan ve kullanılmayan bölgelerin tespiti özellikle kentsel ölçekte soylulaştırılmış, kentsel yenileme gerektiren, korunması gereken vb. özel nitelikli bölgelerin tespitinde de yardımcı olabilecektir.

2008 yılında Massachusetts Institute of Technology bünyesinde bulunan MIT Senseable City Lab tarafından yapılan World's Eye (Dünyanın Gözü) projesi kapsamında İspanya'da çekilmiş ve konum işaretli olarak Flickr sitesine yüklenmiş olan resimler incelenmiş; sonucunda ise ülkedeki turist akışları, en çok gezilen noktalar tespit edilmiş ve gezi noktalarına ilişkin yorumlar derlenmiştir (MIT, 2008). X. Chen (2011) sanal ortamdan elde edilen kentsel verileri kullanarak dinamik haritalar oluşturmaya yönelik çalışmasında; bu veriler yolu ile hazırlanacak haritaların gerçek zamanlı veri akışını yansıtabileceği ve fiziksel-sanal mekân arası etkileşimi incelemeyi mümkün kılabileceğini belirtmiştir. GPS bilgili kullanıcı rotaları (Google Maps destekli kullanıcı sürüş ve yürüyüş rota/süre verileri), konum işaretli sosyal medya verileri kullanılarak eş zamanlı ulaşım haritaları hazırlanmıştır. Sonuç olarak, sanal ortamdan elde edilen verilerle eş zamanlı ve güncel haritaların hazırlanabildiği, ulaşım yapısındaki örüntülerin ortaya konabildiği ve kentteki kullanıcıların algısal süreçlerinin modellenilebildiği belirtilmiştir. Noulas ve diğerleri (2012) Foursquare'deki kullanıcıların davranış psikolojileri ve yaşadıkları kentlerdeki görülen etkilerine yönelik büyük ölçekli çalışmalarında 111 günlük bir dilimde yaklaşık 12.000.000 adet kullanıcı paylaşımını incelemiş ve kolektif kullanıcı faaliyetlerinin mekânsal izlerine dair bir analiz yapmıştır. Analiz kapsamında kullanıcıların günlük ve haftalık davranış kalıpları ile kentteki aktiviteler arası geçişler ile arazi kullanım yapısı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda kentte kullanıcıların hafta içi ve hafta sonu en çok kullandığı mekânlar belirlenmiş, mekânlar arası geçişte hangi ulaşım aracının kullanıldığı ve hangi aktarma istasyonlarının kullanıldığı belirlenmiş; kentsel ritme ilişkin açıklamalar getirilmiştir. Büyükdemirci ve Ercoşkun (2017) sosyal medya sitelerindeki konum işaretli kullanıcı yorumlarını ve kullanıcıların mekândaki davranışlarını çözümlenmeye yönelik çalışmasında; Ankara'da en çok vakit geçirilen kahve mekânlarının

Foursquare ve Swarm sitelerindeki konum işaretli kullanıcı yorumları ile belirlenmiş ve en çok yer bildirimi yapılan kahve mekânlarının kentte yoğunlaştığı noktalar ile etkileyen faktörleri, ayrıca müşteriler ile yapılan anket çalışmaları ile birlikte değerlendirilmiştir.

Ayrıca son dönemde yapılan çalışmalarda (Munar ve Ooi, 2012; Ginzarly ve Teller, 2016; Stefano, 2017; Dameria, Akbar ve Indradjati, 2018; van der Hoeven, 2018) özellikle kültürel miras alanlarında turistlerin ve ziyaretçilerin yorumlarının analizi, yoğunlaştığı noktaların tespiti ve sonucunda bölgedeki sosyo-kültürel ağ örüntülerinin tespiti konusunda da sosyal medya verilerinin kullanılabilir olduğu belirtilmiştir.

2. Coğrafi Konum Tabanlı Sosyal Medya Verilerinin Kullanımına Yönelik Örnekler Üzerinden Değerlendirmeler

Bu bölümde yazarın da içinde yer aldığı ve sosyal medya verileri kullanarak üretilmiş çalışmalar; veri temin yöntemi ve niteliği, elde edilen sonuçlar başlıklarında özetlenecek ve sosyal medya verilerinin planlamada efektif bir veri kaynağı olarak kullanımına yönelik sonuç yorumları geliştirilecektir. Üst ve alt ölçekte sosyal medya verileri ile yapılabilecek değerlendirmeler açısından bölgesel ölçekte Eceabat ilçesi örneği, kentsel ölçekte ise Kırklareli kent merkezi örnekleri seçilmiştir.

2.1. Çanakkale İli Eceabat İlçesi Örneği ¹

Bu çalışma, Çanakkale ili Eceabat ilçesinde belirlenen 5 alt bölgede coğrafi konum işaretli sosyal medya iletilerini kullanarak alandaki ziyaretçilerin ve kullanıcıların yoğunlaşma bölgelerinin tespit edilmesini ve yapılmış olan iletilerde içerik analizi yaparak ziyaretçilerin ve kullanıcıların alana yönelik yorumlarının, duygu ve düşüncelerinin tespit edilmesini amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında Çanakkale ili Eceabat ilçesi idari sınırları içinde -tüm alanı kapsayacak nitelikte- toplamda 5 adet nokta belirlenmiş (Şekil 1, Tablo 1) ve bu noktaların beş kilometre çapı içinde iletilerinde konum bilgileri girilmiş, açık hesaplara (public profile) ait Instagram, Foursquare ve Flickr sosyal medya sitelerindeki iletiler toplanmıştır. Toplanan bu iletiler tarih bilgisi, ileti ve paylaşımların yapıldığı konum bilgileri ve yorumlar şeklinde belirlenen öz nitelik bilgilerine göre derlenmiştir.

¹ İlgili çalışma için ayrıca bkz. (Özkök, Tok ve Tüzün, 2019).

Şekil 1: Çalışma Alanı Konumları (Altlık Harita: Google Earth,2008-Landsat Görüntüsü)².

Tablo 1: Çalışma Alan Konum ve Kapsama Alan Bilgileri.

Konum No.	Enlem	Boylam	Etki Çapı	Kapsadığı Alan
Konum-1	40.077045	26.207363	5 km	Alçıtepe, Seddülbahir Köyleri
Konum-2	40.136911	26.295261	5 km	Behramlı, Kilitbahir Köyleri
Konum-3	40.224787	26.323408	5 km	Bigalı,Kabatepe, Kocadere Köyleri Eceabat Kent Merkezi
Konum-4	40.319367	26.309044	5 km	BüyükAnafarta, KüçükAnafarta, Beş- yol Köyleri
Konum-5	40.274662	26.418221	5 km	Yolağzı, Kumköy, Yalova Köyleri

Amaçta belirtilen sosyal medya verilerini toplamak, derlemek ve görselleştirilebilir-sorgulanabilir formata getirebilmek için ilgili araçlarından en kullanıcılarından biri olan Netlytic isimli web tabanlı sitedir (bkz. <https://netlytic.org>) (Gruzd, 2016). Site aracılığı ile Twitter, Facebook, Instagram, Youtube ve RSS üzerinden veri toplanabilmektedir. Instagram platformundaki konum bazlı sorgulamalarda Netlytic isimli web tabanı üzerinden yapılmış olup; Flickr, Foursquare sitelerindeki coğrafi konum etiketli, açık hesaplara ait paylaşımlar uygulama programlama ara yüzleri (API) aracılığı ile toplanmıştır. Instagram, Flickr, Foursquare ve Airbnb üzerinden toplanan verilere ait zaman aralığı ve frekans analizi aşağıdaki gibidir (Tablo 2). Türkiye'deki sosyal medya kullanıcı profiline koşut elde edilen büyük verinin %93'lük bir kısmını Instagram verileri oluşturmaktadır, en az veri Airbnb platformundan elde edilmiştir.

²Instagram platformundan veri toplama işlemi Netlytic isimli web tabanı üzerinden yapılmış olup; ilgili web tabanı konum özellikli sorgulamalarda beş kilometrelik çaplar üzerinden veri toplama işlemi yapılmaktadır. Bu nedenle ilçe sınırını kapsamak için toplamda 5 adet konum belirlenmiş olup; diğer platformlarda yapılan veri toplama işlemlerinde de bu koordinatlar esas alınmıştır.

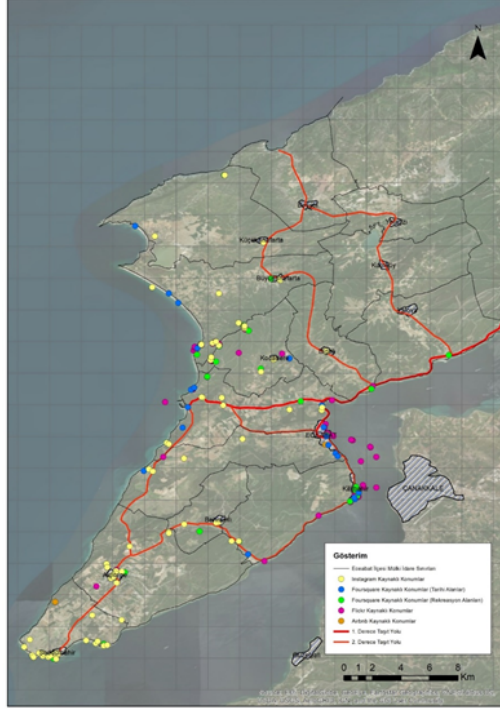
Tablo 2: Çalışma Kapsamında Toplanan Verilere Ait Nitelik Bilgileri.

Platform Adı	Tarih Aralığı	Frekans	Yüzde (%)
Instagram ³	19.09.2018-19.11.2018	4591 Paylaşım	93.05
Flickr	23.06.2009-02.04.2019	3367 (Erişile- bilen 250 adet) Paylaşım	5.07
Foursquare	2014-2019	60 Mekân	1.22
Airbnb	2019	33 Mekân	0.67
Toplam Veri Sayısı:	4934	100.00	

Sosyal medya ve çevrimiçi platform kaynaklı elde edilen veriler derlenerek Eceabat ilçesinde en çok kullanılan noktalar, kullanım amaçları ve kullanım yoğun noktaların olumlu/olumsuz niteliklerine ilişkin bilgilere erişilmiştir. Kullanım özelinde bakıldığında, temelde 4 tip kullanım olduğu (tarihi alan gezileri, rekreasyon alan kullanımları, fotoğrafçılık amaçlı kullanımlar, konaklama amaçlı kullanımlar) belirlenmiştir.

Çalışmada ticaret ve hizmet alanlarının kullanımına yönelik Foursquare platformu üzerinde ayrıca bir sorgulama yapılmış ancak Eceabat merkez dışında özelleşmiş bir ticaret/hizmet kullanım noktası tespit edilememiştir. Bu nedenle çalışma sürecine dahil edilmemiştir. Konum bilgileri bulunan bu noktalar bütüncül bir şekilde harita üzerinde düzenlenmiş (Şekil 3), sonuç olarak en yoğun kullanılan bölgeler belirlenmiştir.

³ Aralık 2018 tarihinde Instagram platformunun güvenlik politikalarında yapılan değişiklik nedeniyle akademik çalışmalar için açık hesaplara ait veri akışı engellenmiştir (bkz. <https://www.instagram.com/developer/>).

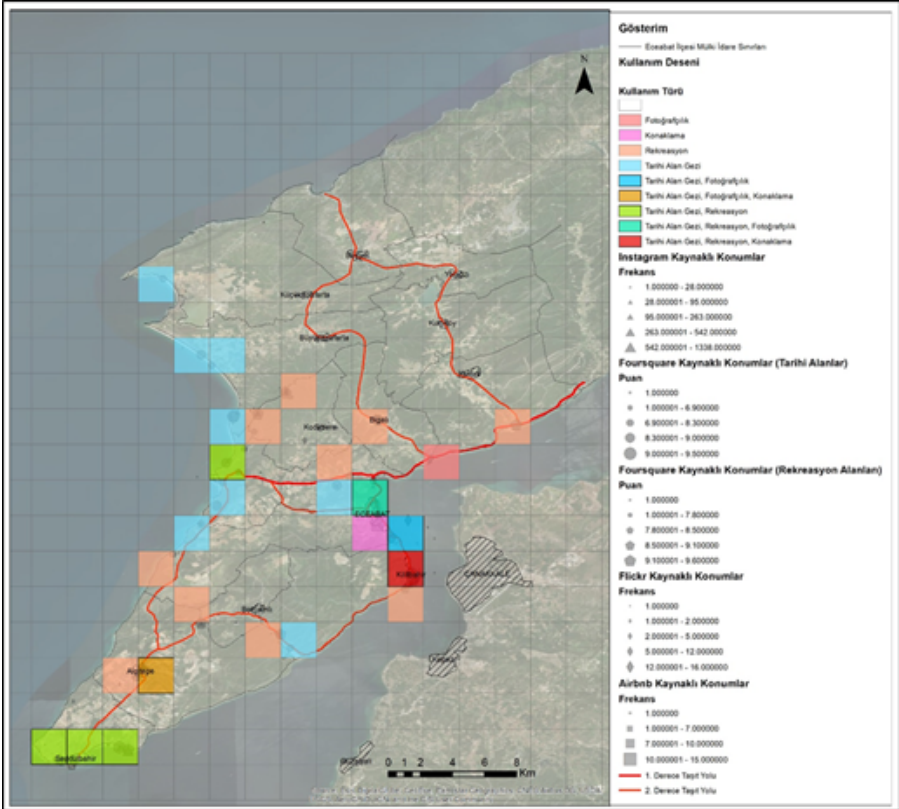
Şekil 3: Sosyal Medya Kaynaklı Konum Dağılım Haritası (Altlık Harita: Google Earth Uydu Görüntüsü, Ölçek: yaklaşık 1/170.000).

Sosyal medya iletilerinin/paylaşımların en çok Kocadere, Kilitbahir, Alçıtepe ve Seddülbahir köyleri ile Eceabat kent merkezinde yoğunlaştığı görülmektedir. Beşyol, Yolağzı, Kumköy ve Yalova köylerinde ise herhangi bir paylaşımın olmadığı tespit edilmiştir. Kullanıcıların ana ulaşım hatları üzerinde yoğunlaştığı görülmekte dolayısıyla erişilebilirlik ile doğrudan ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Ayrı platformlardan elde edilen tüm veriler bütüncül olarak değerlendirildiğinde ise Eceabat ilçesinde en çok kullanılan mekânlar; 57. Piyade Alayı Şehitliği (Kocadere köyü), Alçıtepe Köyü Şehitliği ve yakın çevresi, Anzak Koyu (Kocadere köyü), Conkbayırı (Kocadere köyü), Çanakkale Şehitler Abidesi (Seddülbahir köyü), Eceabat sahil ve yakın çevresi, Kilitbahir köyü, Morto Koyu (Seddülbahir köyü), Soğanlıdere Şehitliği (Behramlı köyü) olarak tespit edilmiştir. Bu mekânlar içinde Anzak Koyu, Morto Koyu ise kullanıcıların ulaşım ve kirlilik açısından olumsuz yorumlarının bulunduğu noktalarıdır. Bu bakımdan elde edilen ön sonuç, Eceabat ilçesinde yoğun kullanıma sahip temel noktaları ve öncelikli mekânsal düzenleme gerekli alanlar ile düzenlemenin niteliğine dair bir temel veri oluşturmaktadır.

Instagram, Flickr ve Airbnb platformlarından elde edilen verilerin frekans, Foursquare platformundan elde edilen verilerin puan değerlerine göre bir değerlendirme yapıldığında en yoğun kullanımların; Büyükanafarta, Küçükkanafarta, Kocadere, Kilitbahir, Alçıtepe, Seddülbahir köyleri ve Eceabat kent merkezi sahil şeridinde tarihi alan gezisi amaçlı, Bigalı, Behramlı, Büyükanafarta, Kocadere, Kilitbahir, Seddülbahir, Behramlı, Yalova köyleri

ve Eceabat kent merkezinde rekreasyon amaçlı, Alçıtepe, Bigalı köyleri ve Eceabat kent merkezinde fotoğrafçılık amaçlı, Alçıtepe, Kilitbahir köyleri ve Eceabat kent merkezinde konaklama amaçlı kullanımlar olduğu görülmektedir. Bu bakımdan Eceabat kent merkezi ve Alçıtepe, Kilitbahir köyleri ilçe sınırları içinde kullanımların en yoğun olduğu üç merkezi oluşturmaktadır.

Eceabat ilçesindeki kullanım desenlerini sunmak amacıyla, çalışma alan sınırları içinde yaklaşık 1,5 kilometrekarelik bir karelaj hazırlanmış olup, her bir kare içine düşen yoğun kullanım türleri ile tanımlanmıştır (Şekil 4). Buna göre bölge bazlı kullanımlar aşağıda özetlenmiştir (Tablo 3).

Şekil 4: Sosyal Medya Kaynaklı Verilere göre Bölge Bazlı Kullanım Desen Haritası (Altlık Harita: Google Earth Uydu Görüntüsü, Ölçek: yaklaşık 1/170.000).

Tablo 3: Sosyal Medya Kaynaklı Verilere göre Bölge Bazlı Kullanım Deseni.

Yerleşim Adı	Kullanım Türü
Beşyol	Yoğunlaşan bir kullanım bulunmamaktadır
Yolağzı	Yoğunlaşan bir kullanım bulunmamaktadır
Kumköy	Yoğunlaşan bir kullanım bulunmamaktadır
Yalova	Rekreasyon
Küçükanafta	Tarihi Alan Gezileri
Büyükanafta	Tarihi Alan Gezileri, Rekreasyon
Bigalı	Rekreasyon, Fotoğrafçılık
Kocadere	Tarihi Alan Gezileri, Rekreasyon
Kilitbahir	Tarihi Alan Gezileri, Rekreasyon, Konaklama
Behramlı	Rekreasyon
Alçitepe	Tarihi Alan Gezileri, Fotoğrafçılık, Konaklama
Seddülbahir	Tarihi Alan Gezileri, Rekreasyon
Eceabat Kent Merkezi	Tarihi Alan Gezi, Rekreasyon, Fotoğrafçılık, Konaklama, Hizmet/Ticaret

İlgili şekil ve tablolar değerlendirildiğinde çalışmanın bir diğer ön sonucu ise, elde edilen verilere göre yapılan bu derlemenin bölge bütününe yönelik kullanım ve aktivite örüntülerinin tespit edilebilmesinde bir yöntem olarak kullanılabilirliğidir. Sosyal medya verilerine göre yapılacak incelemeler özellikle planlama alanında bölge yapısına yönelik yapılacak ön analizlerde bilgi amaçlı kullanılabilir bir altlık niteliğine sahiptir. Tarih bazlı kullanım yoğunluğunun değişimi ve en yoğun kullanım noktaları, olumlu/olumsuz kullanıcı yorumlarının yoğunlaştığı bölgelerin tespiti, özellikle kültürel miras ve koruma alanlarında yapılacak çalışmalar için en çok kullanılan tarihi/doğal miras bölgelerinin ve kullanıcı memnuniyetsizliği olan noktaların tespiti açısından ve planlama kararlarına dahil edilebilmesi açısından bir kavramsal/metodolojik bir çerçeve sunmaktadır.

2.2. Kırklareli Kent Merkezi Örneği ⁴

Bu çalışmada, literatürdeki diğer örneklerden farklı olarak anket uygulamasından elde edilen verilere destek olarak coğrafi konum işaretli sosyal medya verileri de kullanılmıştır. Sosyal medya verilerinin kullanılmasının temel nedenleri; öncelikli olarak kullanıcı paylaşımlarının ve yoğunluklarının kentteki aktivite örüntü noktalarını ve yoğunluk durumlarını tespit etmede kullanılabilirliğini denetlemek, günümüzde büyük veri olarak adlandırılan bu bilgilerin planlama süreçlerinde bir altlık veri olarak kullanılabilirliğini sorgulamaktır. Anket uygulamasına göre elde edilen verinin büyüklüğü ve zaman serisinin genişliği açısından kentte en yoğun kullanılan parkları ve kullanım yoğunluklarını (gün/saat) tespit etmede daha detaylı veri verebilmektedir. Bu amaca yönelik olarak Kırklareli

⁴İlgili çalışma 2019 yılında tamamlanan ve T.C. Kırklareli Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyon Başkanlığı tarafından desteklenen (KLÜBAP-154) numaralı, "Kırklareli İli Merkezindeki Kamusal Alanların Sosyo-Psikolojik Etkilerinin Araştırılması" başlıklı proje kapsamında yazar tarafından yapılan analiz ve değerlendirme çalışmalarının özetlenmiş bir halini içermektedir.

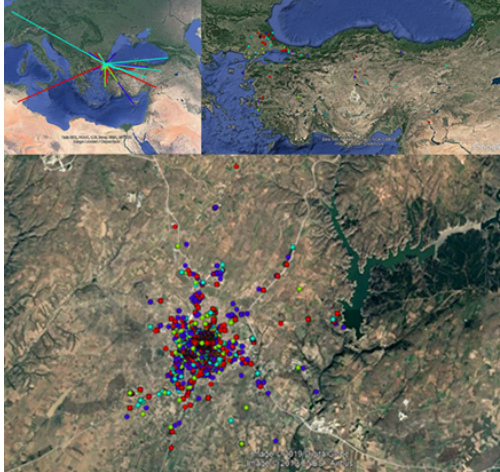
kent merkezi sınırları içinde merkezi 41.733419,27.233414 koordinatları olacak şekilde beş kilometre çap içindeki kullanıcıların açık hesaplara (public profile) ait Instagram ve Foursquare sosyal medya sitelerindeki iletiler toplanmıştır. Toplanan bu iletiler tarih bilgisi, ileti ve paylaşımların yapıldığı konum bilgileri ve yorumlar şeklinde belirlenen öz nitelik bilgilerine göre derlenmiştir.

Çalışma kapsamında Instagram ve Foursquare üzerinden toplanan verilere ait zaman aralığı ve frekans analizi aşağıdaki gibidir (Tablo 4). Türkiye'deki sosyal medya kullanıcı profiline koşut elde edilen büyük verinin %99'luk bir kısmını Instagram verileri oluşturmaktadır. İlerleyen bölümlerde ise her bir platform üzerinden elde edilen verilere yönelik bulgular aktarılacak olup; sonuç olarak bütüncül değerlendirmeler yapılacaktır.

Tablo 4: Çalışma Kapsamında Toplanan Verilere Ait Nitelik Bilgileri.

Platform Adı	Tarih Aralığı	Frekans	Yüzde (%)
Instagram ⁵	13.06.2018-08.12.2018	40000 adet ileti	99.87
Foursquare	2014-2019	50 Mekân	0.13
Toplam Veri Sayısı:	40050	100.00	

Haziran- Aralık 2018 tarihlerini kapsayan paylaşımlar toplanmış ve 40.000 adet Instagram iletileri elde edilmiştir (Şekil 5). Instagram'dan elde edilen fotoğraflar park konumlarına göre ayrı kategorilere ayrılmıştır. Foursquare verileri ise uygulama program arayüzleri (API) aracılığı ile toplanmış ve Kırklareli ilinin Merkez ilçesine ait 50 adet park alanı, kullanım zamanı ve puanlarına göre sınıflandırılmıştır. Park konumlarına göre ayrılan enlem ve boylam koordinatları ile zamansal ve mekânsal park kullanım yoğun bölgeleri belirlenmiştir. Coğrafi konum farklılığı, bot paylaşım, içerik uyumsuzluğu, ticari reklam olması gibi sebeplerle denetleme yapılarak 30.146 adet ileti çalışmada ele alınmamıştır.

Şekil 5: Instagram Bazlı Elde Edilen İletilerin Düzenleme Öncesi Coğrafi Konumları

⁵Aralık 2018 tarihinde Instagram platformunun güvenlik politikalarında yapılan değişiklik nedeniyle akademik çalışmalar için açık hesaplara ait veri akışı engellenmiştir (bkz. <https://www.instagram.com/developer/>).

Coğrafi konum işaretli Instagram verileri filtreleme süreci sonucunda elde edilen ve kentteki parklarda paylaşılmış olan 9854 adet ileti içinde 6252 kez giriş yapılan Şevket Dingiloğlu Parkı %63,45 oranla, Yayla Parkı ise 2694 kez giriş yapılarak %27,34 oranla Kırklareli kent merkezi içinde en çok kullanılan parklar olarak tespit edilmiştir. Ahmet Cevdet Paşa Parkı ve Atatürk Parkı 3 kez giriş yapılarak %0,03 oranla, Göktan Özüpek Parkı ise sadece 1 kez giriş yapılarak %0,01 oranla en az tercih edilen parklar olarak tespit edilmiştir. En fazla ziyaret edilen Şevket Dingiloğlu Parkı ve Yayla Parkında kullanıcıların sabah saatlerinde yoğun olduğu görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5: Instagram İletilerine Göre Kırklareli İli Merkez İlçesinde Görülen En Yoğun Toplanma Noktaları (Netlytic web tabanı verileri derlenerek hazırlanmıştır).

Enlem	Boylam	Frekans (İleti Sayısı)	Y ü z d e (%)	Zaman Aralıkları	Konum Bilgisi
41.73472222	27.22527778	6252	63,45	11.00- 17.00	Şevket Dingiloğlu Parkı
41.73906172	27.22272055	2694	27,34	08.00- 14.00	Yayla Parkı
41.73145406	27.21424987	454	4,6	07.00- 20.00	İstasyonaltı
41.74152975	27.27363763	343	3,45	10.00- 14.00	Kırklareli Barajı
41.71929721	27.19167054	94	0,95	03.30- 21.00	Karahıdır Korusu
41.724083	27.21145	9	0,09	10.00- 17.00	Kavaklı Korusu
41.72786142	27.21623424	3	0,03	13.00- 17.00	Ahmet Cevdet Paşa Parkı
41.7481	27.22008	3	0,03	10.00- 11.00	Atatürk Parkı
41.73043	27.23225	1	0,01	20.00	Göktan Özüpek Parkı
Toplam	9853	100	null		

Foursquare verileri ise uygulama programlama arayüzleri (API) kullanılarak Kırklareli Merkez ilçeye ait coğrafi konum işareti parkları belirten ilk 50 parka ait bilgiler elde edilmiştir. Parklar puan ve en çok ziyaret edildiği saatlere incelenmiştir. Foursquare verilerinden elde edilen puanlara göre (8.5 üstü) en çok ziyaret edilen alanlar DSİ piknik alanı, Yayla parkı ve Koza park ve Saklı Bahçedir. Parklar hafta içi ve hafta sonu ziyaret edilme saatleri benzerlik göstermektedir. Park kullanımları sabah, öğle ve akşam olmak üzere üç gruba ayrıldığında bütün parklarda genellikle 08.00- 09.00, 13.00- 17.00, 18.00- 00.00 saatlerinde tercih edilmektedir. Buna göre park kullanıcıları parkları, iş yerine giderken, öğle arasında ve iş çıkışları ziyaret edildiği düşünülebilmektedir.

Park alanlarına 500 metrelik erişim çapı içinde muhtemel yoğun kullanıcısı olan mahalleler belirlenmiştir . Bu mahalleler; Yayla Mahallesi, Karacaibrahim Mahallesi, İstasyon Mahallesi, Kocahıdır Mahallesi ve Karakaş Mahallesi'dir. Toplamda 12 mahallesi bulunan Kırklareli kent merkezinin geriye kalan 7 mahallesindeki parkların tercih edilmediği ya da kullanıcılarının sosyal medya ortamında coğrafi konum işaretli ileti paylaşımında bulunmadığı tespit edilmiştir.

Park kullanım yoğunluğunun en fazla olduğu alanlar Kırklareli'nin 2. Derece doğal sit alanı olan içerisinde anıt ağaçların bulunduğu Şevket Dingiloğlu Parkı, ilk yerleşim yeri olan Yayla Mahallesi'nde bulunan Yayla Parkı, eski demiryolu hattının bulunduğu İstasyon altı, büyük alan kullanımları sunan Kırklareli Barajı ve çevresinde bulunan DSİ Piknik Alanıdır. Ayrıca sosyal medya verileri ile tespit edilen kullanım saatleri değerlendirildiğinde gün boyu kullanım olan parkların yeme-içme sunumu olan ve mevcut ticari faaliyetlerin, yaya yollarının kesişiminde olan dolayısıyla gece/gündüz arası bölge genelinde kullanıcı profilinde çok fazla değişim olmayan parklar (Şevket Dingiloğlu Parkı, Yayla Parkı, Koza Park, Saklı Bahçe) olduğu görülmektedir.

3. Sonuç

Çalışma sonuçları bütüncül olarak değerlendirildiğinde; literatür anlatımlara uygun bir şekilde konum işaretli sosyal medya verilerinin üst ölçekte ziyaretçilerinin bölge içindeki yoğunlaştığı konumlarının, yorumlarının dolayısı ile özellikle bölge planlarını yönlendirecek şekilde mekânsal kullanım örüntülerinin tespit edilmesi buna bağlı olarak arazi kullanım ve ulaşım taleplerine yönelik değerlendirmelerin yapılabilmesi için bir altlık analiz kaynağı olarak kullanılabilmesi görülmektedir. Alt ölçekte kentteki kullanıcı ve ziyaretlerin kullanım örüntü yoğunluklarının, zaman dilimlerinin ve kullanım tipolojilerinin tespit edilebilmesi için uygun bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Benzer bir yaklaşım ile imar planlarını yönlendirecek şekilde arazi kullanım, ulaşım ve bağlı diğer üstyapı ile altyapı yatırımlarına yönelik kararların alınmasında altlık analiz kaynağı olarak kullanılabilir. Bununla birlikte geleneksel anket, sözlü mülakat, gözlem gibi yöntemlere kıyasla daha kısa sürede, geniş kullanıcı profilli ve fazla sayıda veri bu yöntemler ile temin edilebilmektedir. Bu bakımdan sosyal medya verilerinin özellikle planlama alanında geleneksel metotlarla birlikte bir veri kaynağı olarak kullanılması ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Araujo, A. (2004). From Multiuser Environments As (Virtual) Spaces To (Hybrid) Spaces As Multiuser Environments: Nomadic Technology Devices And Hybrid Communication Places. (Yayımlanmamış doktora tezi). Federal University of Rio de Janeiro—UFRJ, School of Communications, Rio de Janeiro.

Baraniuk, C. (2013). Foursquare check-ins tell stores where to set up shop. *New Scientist*, 219(2930), 21. doi:10.1016/S0262-4079(13)62033-3

Bell, D. (2009). Cyberspace/Cyberculture. *International Encyclopedia of Human Geography* içinde (C. 1-2, ss. 468-472). London: Elsevier.

Brkovic, M. ve Srteovic Brkovic, V. (2013). Harnessing Social Media for Urban Planning: An Overview (ss. 1-10). 49th ISOCARP Congress 2013, sunulmuş bildiri, Avustralya: ISOCARP.

Büyükdemirci, H. İ. ve Ercoşkun, Ö. (2017). Coğrafi Tabanlı Sosyal Medya Kullanımı: Ankara'da En Çok Yer Bildirimi Yapılan Kahve Mekânları. *Süleyman Demirek Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 2(1), 33-54.

Cao, G., Wang, S., Hwang, M., Padmanabhan, A., Zhang, Z. ve Soltani, K. (2015). A scalable framework for spatiotemporal analysis of location-based social media data. *Computers, Environment and Urban Systems*, 51, 70-82. doi:10.1016/j.compenvurbsys.2015.01.002

Chen, N.-C. (2016). Urban Data Mining: Social Media Data Analysis as a Complementary Tool for Urban

- Design. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Massachusetts Institute of Technology, Massachusetts.
- Chen, X. (2011). Seeing Differently: Cartography For Subjective Maps Based On Dynamic Urban Data. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Massachusetts Institute of Technology, Massachusetts.
- Choudhury, M. D., Monroy-Hernández, A. ve Mark, G. (2014). "Narco" Emotions: Affect and Desensitization in Social Media during the Mexican Drug War (ss. 3563-3572). SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems, sunulmuş bildiri, Toronto, Kanada: ACM. <https://www.microsoft.com/en-us/research/publication/narco-emotions-affect-and-desensitization-in-social-media-during-the-mexican-drug-war/> adresinden erişildi.
- Ciuccarelli, P., Lupi, G. ve Simeone, L. (2014). Visualizing the Data City: Social Media as a Source of Knowledge for Urban Planning and Management. PoliMI SpringerBriefs. New York: Springer International Publishing.
- Cranshaw, J., Schwartz, R., Hong, J. I. ve Sadeh, N. (2012). The Livehoods Project: Utilizing Social Media to Understand the Dynamics of a City. Sixth International AAAI Conference on Weblogs and Social Media, sunulmuş bildiri, Dublin, İrlanda: AAAI Organization.
- Dameria, C., Akbar, R. ve Inradrajati, P. N. (2018). Whose Sense of Place? Re-thinking Place Concept and Urban Heritage Conservation in Social Media Era. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 158(1), 012010. doi:10.1088/1755-1315/158/1/012010
- Dutton, W. H., Blumler, J. G. ve Kraemer, K. L. (Ed.). (1987). Wired Cities: Shaping the Future of Communications. Boston, MA, USA: G. K. Hall & Co.
- Elias, H. (2012). Post-web: The Continuous Geography of Digital Media. Portekiz: Formal Press Publishing House.
- Freeman, C. G. (2010). Photosharing on Flickr: Intangible heritage and emergent publics. International Journal of Heritage Studies, 16(4-5), 352-368. doi:10.1080/13527251003775695
- García-Palomares, J. C., Gutiérrez, J. ve Mínguez, C. (2015). Identification of tourist hot spots based on social networks: A comparative analysis of European metropolises using photo-sharing services and GIS. Applied Geography, 63, 408-417. doi:10.1016/j.apgeog.2015.08.002
- Giaccardi, E. (Ed.). (2012). Heritage and social media: Understanding heritage in a participatory culture (1st ed.). New York, NY: Routledge.
- Ginzarly, M. ve Teller, J. (2016, Haziran). Network Theory Framework for Urban Cultural Heritage Conservation. Managing Change: Urban Heritage Between Conservation and Development, sunulmuş bildiri, İngiltere. <https://orbi.uliege.be/handle/2268/200389> adresinden erişildi.
- Girardin, F., Calabrese, F., Fiore, F. D., Ratti, C. ve Blat, J. (2008). Digital Footprinting: Uncovering Tourists with User-Generated Content. IEEE Pervasive Computing, 7(4), 36-43. doi:10.1109/MPRV.2008.71
- Goodspeed, R. (2013). The Limited Usefulness of Social Media and Digital Trace Data for Urban Social Research (No: AAAI Technical Report WS-13-04). Kaliforniya, ABD: Association for the Advancement of Artificial Intelligence (AAAI).
- Graham, S. (Ed.). (2003). The Cybercities Reader. London ; New York: Routledge.
- Gruzd, A. (2016). Netlytic: Software for Automated Text and Social Network Analysis. <https://netlytic.org> adresinden erişildi.
- Herring, C. (1994). An Architecture for Cyberspace: Spatialization of the Internet. ABD: U.S. Army Construction Engineering Research Laboratory.
- Humphreys, L. (2010). Mobile social networks and urban public space. New Media & Society, 12(5), 763-

778. doi:10.1177/1461444809349578

Kim, H. J., Chae, B. K. ve Park, S. B. (2018). Exploring public space through social media: An exploratory case study on the High Line New York City. *URBAN DESIGN International*, 23(2), 69-85. doi:10.1057/s41289-017-0050-z

Kitchin, R. (2014). The real-time city? Big data and smart urbanism. *GeoJournal*, 79(1), 1-14. doi:10.1007/s10708-013-9516-8

Komninos, A., Stefanis, V., Plessas, A. ve Besharat, J. (2013). Capturing Urban Dynamics with Scarce Check-In Data. *IEEE Pervasive Computing*, 12(4), 20-28. doi:10.1109/MPRV.2013.42

Köselerli, B. B. (2017). YENİ MEDYA ORTAMININ YENİ KAMUSAL ALAN OLARAK KULLANIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME. *Humanities Sciences*, 12(1), 51-64. doi:10.12739/NWSA.2017.12.1.4C0216

Leetaru, K. (2017). Is Social Media Really A Public Space? *Forbes*. 26 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.forbes.com/sites/kalevleetaru/2017/08/01/is-social-media-really-a-public-space/> adresinden erişildi.

Liu, B. (2010). Sentiment analysis and subjectivity. *Handbook of Natural Language Processing*, Second Edition. Taylor and Francis Group, Boca içinde .

Liu, Y., Sui, Z., Kang, C. ve Gao, Y. (2014). Uncovering Patterns of Inter-Urban Trip and Spatial Interaction from Social Media Check-In Data. *PLOS ONE*, 9(1), e86026. doi:10.1371/journal.pone.0086026

MIT. (2008). The World's Eyes / Los Ojos Del Munda. 31 Temmuz 2018 tarihinde <http://senseable.mit.edu/worldseyes/> adresinden erişildi.

Munar, A. M. ve Ooi, C.-S. (2012). What Social Media Tells Us about the Heritage Experience. Kopenhagen: Copenhagen Business School.

Noulas, A., Scellato, S., Mascolo, C. ve Pontil, M. (2012). An Empirical Study of Geographic User Activity Patterns in Foursquare (ss. 570-574). *Fifth International AAAI Conference on Weblogs and Social Media*, sunulmuş bildiri, Barcelona, İspanya: AAAI Organization.

Özkök, M. K., Tok, E. ve Tüzün, G. (2019). Coğrafi İşaretli Sosyal Medya Verilerinin Bölgesel Aktivite Örüntülerini Çözümlemede Kullanılabilirliğine Yönelik Bir İnceleme: Eceabat İlçesi Örneği. 27. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu (23-24 Mayıs 2019), sunulmuş bildiri, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Sagl, G., Resch, B., Hawelka, B. ve Beinat, E. (2012). From Social Sensor Data to Collective Human Behaviour Patterns – Analysing and Visualising Spatio-Temporal Dynamics in Urban Environments. *GI_Forum 2012: Geovisualization, Society and Learning: Conference Proceedings* içinde (ss. 54-64). Berlin: Wichmann, H.

Smarzaro, R., Lima, T. F. de M. ve Davis, C. A., Jr. (2017). Could Data from Location-Based Social Networks Be Used to Support Urban Planning? *Proceedings of the 26th International Conference on World Wide Web Companion* içinde , *WWW '17 Companion* (ss. 1463-1468). Cenova, İsviçre: International World Wide Web Conferences Steering Committee. doi:10.1145/3041021.3051700

Stefano, B. (2017). Digital Innovations in Architectural Heritage Conservation: Emerging Research and Opportunities: Emerging Research and Opportunities. *IGI Global*.

Tasse, D. ve Hong, J. I. (2014). Using Social Media Data to Understand Cities (No: Paper 151). Pittsburgh, ABD: Human-Computer Interaction Institute Carnegie Mellon University.

Terras, M. (2011). The Digital Wunderkammer: Flickr as a Platform for Amateur Cultural and Heritage Content. *Library Trends*, 59(4), 686-706. doi:10.1353/lib.2011.0022

Tierney, T. F. (2013). Disentangling Public Space: Social Media and Internet Activism. *Thresholds: Journal*

of the MIT Department of Architecture, 41, 82-89.

Toscano, P. (2017). Instagram-City: New Media, and the Social Perception of Public Spaces. *Visual Anthropology*, 30(3), 275-286. doi:10.1080/08949468.2017.1296313

van der Hoeven, A. (2018). Valuing Urban Heritage Through Participatory Heritage Websites: Citizen Perceptions of Historic Urban Landscapes. *Space and Culture*, 1-20. doi:10.1177/1206331218797038

Yağın, U. (2013). Teknoloji, kamusal alan ve sosyal medya: Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımı ve politik katılım üzerine ampirik bir çalışma. *İletişim: Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 123-153.

Yegen, C. (2013). Demokratik ve Yeni Bir Kamusal Alan Olarak Sosyal Medya. *Anemon*, 1(2), 119-136.

Zhan, X., Ukkusuri, S. V. ve Zhu, F. (2014). Inferring Urban Land Use Using Large-Scale Social Media Check-in Data. *Networks and Spatial Economics*, 14(3-4), 647-667. doi:10.1007/s11067-014-9264-4

İstanbul'da Alternatif Mekan Olarak Yer Altı Alanları ve Kullanıcı Değerlendirmeleri: Yenikapı - Hacıosman Metro Hattı

H. Betül Mannasoğlu

Dr. Öğr. Üyesi Gülden Demet Oruç

İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama

Özet

Günümüz kentlerinin karşılaştığı en büyük sorunlar hızlı kentleşmenin sebep olduğu sonuçlardır. Nüfus artışı, nüfusa bağlı artan ihtiyaçlar ve yeni kullanımlar bir yandan kent merkezinde yoğunluğa neden olurken, diğer yandan çeperlere doğru büyüyen kentler doğal kaynakları tehdit etmekte ve yaşam kalitesinin azalmasına neden olmaktadır. Kontrolsüz büyümeyi önlemek, nüfus için altyapı ve hizmetleri sürdürmek ve aynı zamanda çevre dostu çözümler sunmak için alternatif çözüm önerilerinin geliştirilmesi önemlidir. Mevcut koşullarda kentlerde karşılaşılan sorunlar için öncelikli bir çözüm seçeneği olarak değerlendirilirse de yer altının farklı amaçlarla etkili bir şekilde kullanılmasıyla birlikte kent merkezinde sağladığı avantajlar birçok örnekte karşımıza çıkmaktadır. İstanbul'daki kentsel sorunlar göz önüne alındığında sahip olduğu kullanım potansiyeli nedeniyle yer altı alanlarının kentsel planlamada yeni bir yaklaşım oluşturabileceği düşünülmektedir. Mevcutta parçacıl olarak gelişmeye başlamış olan yer altı kullanımlarının, gelecekte özellikle merkezi noktalarda önem kazanacağı öngörülmektedir. Kent planlama politikaları kapsamında çok boyutlu olarak değerlendirilmesi gereken yer altı alan kullanımlarının İstanbul'daki durumunu değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada konu kullanıcı boyutu üzerinden ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yer Altı Alan Kullanımı, İstanbul, Yenikapı-Hacıosman Metro Hattı

Underground Areas as an Alternative Space in Istanbul and User Evaluations: Yenikapı - Haciosman Metro Line

Abstract

The biggest problems faced by today's cities are the results of rapid urbanization. While population growth, increasing population-dependent needs and new land uses increase the densities in the city center, on the other hand growth of cities towards the periphery threaten natural resources and cause a decrease in the quality of life. It is important to develop alternative solutions to prevent uncontrolled growth, to maintain infrastructure and services for the population, and also to provide environmentally friendly solutions. The effective use of underground areas for different purposes provides advantages in the city center which can be seen in many examples, although it is not considered as a priority solution for the problems faced in the current conditions of cities. Considering the urban problems in Istanbul, it is thought that underground areas can provide a new approach as an urban development alternative. It is foreseen that underground uses, which have already started to develop in fragmentary manner, will gain importance especially in central areas in the future. In this study, it was aimed to evaluate the situation of urban underground uses in Istanbul, which should be evaluated multi-dimensionally within the scope of urban planning policies, and understand users perspective.

Keywords: Urban Underground Areas, Istanbul, Yenikapı-Haciosman Metro Line

1. Giriş

Günümüzde kentler nüfus artışı ve bu artışın beraberinde gelen çevre kirliliği, kent merkezinde arsa sıkıntısı yaşanması, kamusal ve doğal alanların tehdit edilmesi gibi birçok soruna çözüm arayışı içindedir. Mevcut koşullarda ihtiyaçlara çözüm üretemeyen yoğun kent merkezlerinde yaşam kalitesinin artırılabilmesi için yenilikçi yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Yer altı alanlarının bir alternatif olarak değerlendirilmesi ile kentsel sorunların çözümüne farklı bir bakış açısı sağlanabileceği ve bu alanların gelişimiyle birlikte: Yer üstündeki yığılmanın azalacağı, kent merkezlerinde -özellikle pandemi dönemde insan sağlığını odağına alan planlama yaklaşımında ihtiyaç duyulan ve önemi anlaşılan-kamusal alan oluşumuna katkı sağlanacağı, yeni oluşturulacak projelerde yüksek katlı yapıların bir kısmının yer altına alınarak kent silüetinin korunabileceği ve kullanımların belirli mekanlarda yoğunlaşması ile erişim mesafelerinin kısıllanacağı düşünülmektedir. Bu yaklaşımın benimsendiği gelişmiş ülkelerde mevcut teknolojinin de desteği ile geniş kapsamlı yer altı alan kullanımı mümkün olsa da gelişmekte olan birçok ülkenin bu konuya yabancı olduğu ya da planlama çerçevesi dışında geliştirilen noktasal projelerin uygulamaya geçtiği görülmektedir.

Yer altı alanları günümüz kentlerinin sorunlarını çözüme konusunda önemli bir alternatif olmasının yanı sıra çok boyutlu olarak ele alınıp, değerlendirilmesi gereken bir konudur. Yer altı alanlarının şehirlerin geleceğinde kentsel mekan bağlamında rolünü irdeleyen bu çalışmada 'İstanbul için yer altı alanları gelecekte bir gelişim alternatifi olabilir mi?' soru-

suna yanıt aranmakta ve İstanbul'da yer alan yer altı kullanımları ve kullanıcı eğilimlerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Yenikapı – Hacıosman Metro Hattı'nda kullanım çeşitliliği ve kullanıcı potansiyeli bakımından önde gelen 4 metro istasyonunda yapılan anket çalışması ile, gelecekte konuyla ilgili yapılacak çalışmalarda da yönlendirici olacağı düşünülmektedir. İstanbul'daki kullanıcıların yer altı alanları konusunda beklentileri, mevcut ve gelecekteki olası kullanımlar konusundaki değerlendirmeleri ele alınmıştır.

2. Kentsel Mekanda Yer Altı Alan Kullanımları

2.1. Kentlerde Yer Altı Alan Kullanımının Tarihsel Gelişimi

Başlangıçta yaşamsal faaliyetlerin sürdüğü “yer altı kentleri ve mağaralar” olarak karşımıza çıkan yer altı alan kullanımı örnekleri ilerleyen dönemlerde yaşam alanı kullanımından uzaklaşarak altyapı ve ulaşım faaliyetlerini barındırmış, günümüz kentlerinde ise gelişen teknolojinin katkılarıyla yeniden yaşam alanları sunan mekanlara dönüşmüştür. Özellikle 19.yy sonrasında gelişmiş inşaat teknolojileri ile birlikte yer altında inşaat çalışması yapmak kolaylaşmış ve havalandırma, aydınlatma gibi sorunlar için çözümler üretilmiştir.

Yer altı kullanımları ilk olarak insanların kendilerini düşmanlar, sert hava koşulları, vahşi hayvanlar gibi çevresel tehditlerden korumak amacıyla tercih ettiği barınaklar olarak karşımıza çıkmaktadır (Montazerhodjah ve diğ., 2014). Asya, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Amerika ve Avrupa gibi dünyanın farklı bölgelerinde bulunan yer altına ve kayaya gömülü yerleşimler detaylı olarak incelendiğinde barınmanın yanı sıra ibadet, depolama, hayvancılık vb. faaliyetleri de kapsadığı görülmektedir (Şekil 1).

Şekil 1: Derinkuyu Kesiti (URL-1)

Eski çağlarda kentlerin oluşması ile birlikte altyapı ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. Günümüz modern kentsel altyapı sistemlerinin kökleri M.Ö. 2500 yılında Babiller'in inşa ettiği su tünellerine ve Romalıların geliştirdiği su ve kanalizasyon sistemlerine uzanmaktadır (Montazerhodjah ve diğ., 2014). Bugün de kullanılan yer altı yaya geçitlerinin ilk örneği Roma mimari türlerinden olan 'cryptoporticus'tur. Diamond ve Kassef'e (2017) göre bu yapılar yalnızca ulaşımı sağlamak amacı ile tasarlanmamış, yer üstündeki binalara da destek sağlamıştır. Yer altının kentsel altyapı olarak kullanımına verilebilecek bir diğer örnek ise sarnıçlardır. İstanbul'da Roma ve Bizans döneminin önemli mimari yapılarından

olan sarnıçlar İstanbul'un su sorununu çözmek amacı ile kullanılmış ve suyun depolanması ve dağıtımında rol oynamıştır (Güngör, 2017).

Yer altı alanlarının ulaşım amaçlı kullanımı 1860 yılında kaya matkabının bulunması ve 1870'te dinamitin keşfi ve tünel teknolojilerinin gelişimi ile Londra, Paris ve diğer büyük şehirlerde başlamıştır (Montazerolhodjah ve diğ, 2014). Bugüne geldiğinde metro hatlarının ulaşımın yanında bazı şehirler için bir sembol niteliği taşıdığı görülmektedir. Birçok şehirde yer altı kullanımlarının entegre olarak geliştiği bu yapılar mimari özellikleri ve farklı tasarımları ile öne çıkmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2: Stockholm'de Bulunan Metro İstasyonlarından Bir Örnek (URL – 2)

1900'lü yılların başında Kanada ve Japonya gibi ülkelerde yer altında gelişen ticaret ve eğlence kullanımları yer altı alan kullanımını farklı bir boyuta taşımış ve zamanla bu tür kullanımlar farklı ülkelerde de tercih edilmeye başlanmıştır. Tercih edilme sebepleri ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de ibadet, rekreasyon, alışveriş, eğitim gibi birçok yaşamsal faaliyeti bünyesinde barındıran bu alanlar dünyanın birçok yerinde gelişim alternatifi olarak değerlendirilmiştir.

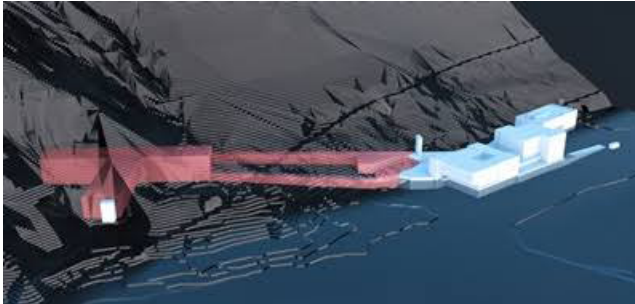
1950'li yıllara geldiğinde sivil savunmanın önem kazanması ile birlikte yer altında sığınaklar oluşturulmaya başlanmıştır, Çin, İngiltere, Amerika, Rusya gibi birçok ülkede yer altı bomba sığınakları inşa edilmiştir. 1950'lerin sonunda İngiltere'de inşa edilen Burlington ülkenin en büyük sığınağı olarak kayda geçmiştir. Şekil 3'te görülen Dixia Cheng, 1970 yılında Çin'de kurulmuş olan ve 85 kilometrekarelik bir alana yayılan bir sığınak olup, barındırdığı fonksiyonlarla kullanıcılarına bir yaşam alanı sunmaktadır (Flashes, 2018).

Şekil 3: Dixia Cheng (URL – 3)

1970'li yıllarda dünyayı tehdit eden Petrol Krizi sonrasında küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi konuların önem kazanması ile birlikte daha ekolojik bir çevre oluşturmak amacıyla yer altında modern konutlar tasarlanmaya başlanmıştır (Bozsaky, 2015). Yer altının enerji tasarrufu ve gürültü yalıtımı sağlaması, dış etkenlerden ve hava koşullarından korunaklı bir mekan sunması ekolojik konutların yer altında tasarlanması fikrini desteklemektedir (Liu ve diğ., 2015). Bu yapılar doğal peyzajla bütünleşik olarak tasarlandıklarından buldukları çevrede görüntü kirliliği oluşturmamaktadır. Ayrıca modern teknoloji ile yer altında karşılaşılan havasızlık, gün ışığına erişim gibi problemlerin önüne geçilmektedir.

Günümüzde ise yer altı alanları farklı fonksiyonları bir araya getirerek mekan kavramına yeni bir boyut kazandırmaktadır (Tablo 1). Yer altı; şehirlerde yüzeyde bulunması istenmeyen kullanımların süpürüldüğü bir kent halısı görevi (Cornaro ve Admiraal, 2017) yanı sıra barındırdığı bazı özelliklerle farklı kullanımlar için çeşitli avantajlar da sağlayabilmektedir. Şekil 4'ten de görüleceği gibi İsviçre'de bulunan bir fabrikanın bir kısmı dağın içine yerleştirilerek makinelerin yer üstünde oluşturacağı titreşim sorunu doğrudan çözülmüştür. Ayrıca mekandaki sabit hava koşulları sebebiyle yaz aylarında soğutucu için gerekecek enerji ihtiyacı azalmıştır (Ruegg ve diğ., 2013).

Şekil 4: Waferfab, İsviçre (URL - 4)

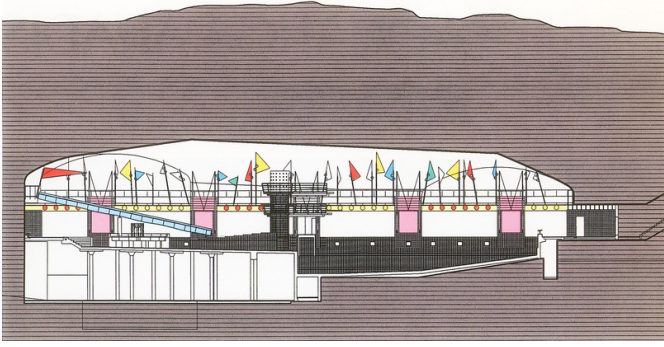
Diğer yandan gelişen teknolojinin yer üstündeki koşulları yer altında da mümkün kılmasıyla doğrudan insan deneyimlerini ilgilendiren kullanımlar bir yana, gelişmiş ülkelerde güneş enerjisinin de kullanılmasıyla yer altında tarım alanları da oluşturulabilmektedir. Örneğin Japonya'da yer altında bulunan Pasona 02 Çiftliği'nde güneş enerjisi kullanılarak farklı türden ürünlerin yetiştirilmesi için uygun ortamlar sağlanmakta, aynı mekanda üretilen ürünlerin satışı da gerçekleşmektedir (Labbe, 2016). Buna ek olarak New York'taki Highline projesinden esinlenerek geliştirilen Lowline projesi ile atıl durumdaki metro hattı yer altı parkına dönüştürülmektedir (Şekil 5). Eski terminalin canlandırılması ile kentteki kamusal alan ihtiyacına farklı bir çözüm sunulması hedeflenmiştir (Santos, 2016).

Şekil 5: Lowline, New York (URL-5)

Dünya'nın birçok yerinde yer altında ulaşım ağlarına ve yer üstündeki kullanımlara eklenerek ya da kentteki farklı noktalarda tamamen bağımsız olarak gelişen yer altı kullanımları bulunmaktadır. Yer altı kullanımlarının bir örümcek ağı gibi kentteki farklı kullanımlara eklendiği Montreal ve Toronto şehirleri bu konuda önde gelen şehirlerdir. Toronto'da PATH olarak adlandırılan yer altı ağı Guinness Rekorlar Kitabı'na göre dünyanın en büyük yer altı alışveriş kompleksidir ve bünyesinde hizmet ve ticaret birimleri bulunmaktadır (Belanger, 2006).

Finlandiya'nın Helsinki şehrinde de yer altı alan kullanımı konusundaki yenilikçi uygulamalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, yapımı 1993 yılında tamamlanmış olan Itakeskus Yüzme Havuzudur (Şekil 6). 1000 kişilik kapasiteye sahip olan havuz acil durumlarda 3800 kişinin barınabileceği bir sığınak olarak kullanılabilir (Vähäaho, 2015). 1969 yılında ibadete açılan Tempeliaukio Kilisesi kaya içine gömülü olarak tasarlanmış bir diğer örnektir. İç mekana doğal ışığın girişi kilisenin kubbesinde bulunan cam yüzeyler sayesinde sağlanmaktadır (Vähäaho, 2015).

Şekil 6: Itakeskus Yüzme Havuzu (URL-6)

Tablo 1: Yer altı alan kullanım türleri örnekleri (Mannasoğlu, 2019)

Fonksiyonlar	Kullanım Türleri	Örnekler
Altyapı	İçme suyu Doğalgaz boru hatları Elektrik Telekomünikasyon Kanalizasyon	
Ulaşım	Raylı ulaşım hatları Karayolu tünelleri Otoparklar	The Big Dig, Boston Şişhane Otoparkı, İstanbul
Depolama	Zararlı madde depoları İçme suyu depoları Yağmur suyu depoları Enerji depoları Arşivler	The Snake Tüneli (yağmur suyu depolama), İsveç İsveç Ulusal Arşivleri
Üretim	Fabrika, sanayi alanları Madenler Tarım alanları	Waferfab, İsveç Wieliczka Tuz Madeni, Krakow Pasona 02 Çiftliği, Tokyo

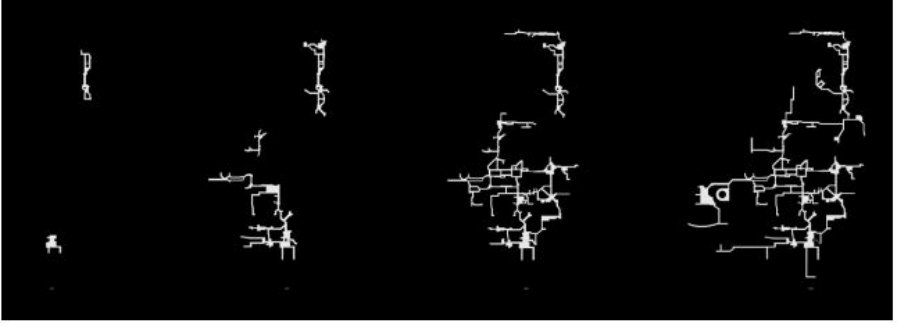
Kentsel kullanımlar	Konutlar	Montreal Yeraltı Şehri, Louvre Müzesi, Karanlıkta Diyalog Müzesi, İstanbul Temppeleaukio Kilisesi, Helsinki Lowline, New York
	Ofisler Alışveriş alanları Sosyo kültürel alanlar (tiyatro, sinema, müze, ibadet alanları vs) Eğitim alanları Kamusal alanlar Parklar	
Sivil savunma	Barınaklar	Dixia Cheng, Çin

Kısaca, yer altı mekanlarında çok farklı fonksiyonların planlanması mümkündür. Bununla birlikte, herhangi bir uygulama yapmadan önce yer altının doğal ve tükenebilir bir kaynak olduğu ve yapılan uygulamaların geri dönüşünün yer üstüne kıyasla oldukça zor olduğu unutulmamalıdır. Bu anlamda yapılacak uygulamalarda konunun planlama boyutu önem kazanmaktadır.

2.2. Yer Altı Alan Kullanımına Yönelik Dünya Örnekleri ve Planlama Yaklaşımı

Yeraltı alan kullanımları ile ilgili yapılan çalışmalarda öne çıkan şehirlere bakıldığında Şikago, Montreal, Toronto gibi kuzey Amerika örnekleri ve Tokyo, Şangay gibi uzak doğu ülkelerinden örneklerle karşılaşmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik seviyesine paralel olarak yer altı alan kullanımlarının da arttığı görülmektedir. Yer altı kullanımı yaklaşımı yalnızca farklı fonksiyonların yer altına alınması olarak anlaşılmamalıdır; günümüzde yer altını ilgilendiren uygulamalar bir mimari tür olarak değerlendirildiği gibi bu alanlar için tasarım rehberleri de hazırlanmaktadır. Buna paralel olarak artık birçok şehirde yer altı alan kullanımı kent planlamasına dahil edilmekte ve bu planlarla yer altı mekanlarının hem yer üstü kullanımlarla hem de yaya bağlantıları ve toplu taşıma hatları ile entegrasyonu sağlanmaya çalışılmaktadır.

Toronto'da PATH (Şekil 7) ve Montreal'de RESO olarak adlandırılan yer altı sistemleri Kanada'yı yer altı alan gelişimi konusunda dünyada öncü konuma taşımaktadır. Yer altında birbirine entegre gelişen kullanımların yanı sıra yer üstündeki kamu binaları, alışveriş merkezleri, üniversiteler gibi kullanımlara da erişim sağlayan bu yapılar toplu taşıma hatları ile de bağlantı sağlamaktadır. Yer üstündeki yaşamın yer altında devamlılığını sağlayan ve kent merkezi boyunca birbirine eklenerek gelişen yer altı kullanımlarının Kanada'da tercih edilmesine sebep olan birçok etken bulunmaktadır. Kış aylarının sert geçtiği ve sıcaklığın -30 derecelere kadar düştüğü bu şehirlerde iklim yer altı kullanımı konusunda önemli bir yönlendiricidir (Belanger,2006). Yer altında dışardaki koşullardan izole olarak, kontrol edilebilir sistemlerin de kullanılmasıyla birlikte iklimin olumsuzluklarından etkilenmeyen bir ortam sağlanmaktadır. Birçok Kuzey Amerika kentinde ise gerekli koşullar sağlandığı takdirde yer altı kullanımları KAKS hesabına katılmamakta, yani şehir yönetimleri yatırımcıları yer altı alan kullanımı konusunda teşvik etmektedir. Bütün bunlara ek olarak Montreal şehrinin doğal sınırlayıcıları olan Royal Dağı ve St. Lawrence nehri kent merkezinin yayılmasına engel olmakta, bu yüzden Compact City oluşturmak amacıyla yer altı alanlarının gelişimi desteklenmektedir (El Geneidy ve diğ, 2011).

Şekil 7: Toronto Yer Altı Alanları Tarihsel Gelişim Şeması (Belanger, 2006)

Finlandiya'nın başkenti olan Helsinki'nin soğuk iklim koşulları ve yer altında inşaat yapılmasına uygun zemin yapısı sebebiyle yer altı alan kullanımı gelecek için bir gelişim alternatifi olarak değerlendirilmektedir. Helsinki yer altı alan kullanımına dair bir master plana sahip olan ilk şehirdir ve bu planın yaptırım gücü bulunmaktadır (Şekil 8). Vähäaho'nun aktardığı üzere (2014) altyapı, enerji temini ve atık yönetimi, ulaşım, büyük ölçekli kamusal yapılar gibi kullanımları yer altına alarak yer üstünde yeni kullanımlar için yer açmak, yer altına alınabilecek kullanımları belirlemek ve yeni yerleşimlerde otopark alanlarını yer altında tasarlamak bu planın başlıca hedefleridir. 2010 yılında kabul edilen Helsinki Yer Altı Master Planı'nda belediye sınırları plan sınırı olarak kabul edilmiştir. Planda yalnızca mevcut ve planlanan yer altı kullanımları gösterilmemiş, gelecekte ihtiyaç durumunda kullanılacak rezerv yer altı alanları da tanımlanmıştır (Vähäaho, 2015).

Şekil 8: Helsinki Yer Altı Master Planı (URL-7)

Bahsedilen iki ülkeden farklı olarak Çin'de yer altı alan kullanımı ile mevcut altyapının değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Savaş zamanında kullanmak için inşa edilen ancak zamanla atıl duruma gelen yer altı sığınakları günlük hayatta kullanılabilir şekilde düzenlenmiştir (Zhao ve diğ., 2016). Mevcut duruma bakıldığında Çin plansız yer altı gelişiminin olumsuz sonuçlarının gözlemlenebileceği önemli bir örnektir. Ülkedeki ekonomik

gelişmeler ve ulaşım projeleri ile yer altı alanları sayıca artsa da planlama sistemindeki eksiklikler ve şeffaf bir onay mekanizmasının bulunmaması sebebiyle sorunlar yaşanmakta (Ronghua ve dig, 2012), yurt dışı örneklerinin taklit edilmesi, kontrol mekanizmalarının yetersizliği, koordinasyon ve yönetimde yaşanan sıkıntılar Çin'de başarılı bir yer altı kullanımını engellemektedir (Zhu, 2014). Çevresindeki kullanımlardan bağımsız olarak, tek bir kullanıma yönelik tasarlanan ya da erişilebilir olmayan yer altı kullanımları kente entegrasyon sorunu yaratmaktadır. Ayrıca kullanımda olan yer altı alanları şehirlerin master planlarında yer almaması nedeniyle hem mevcut durumdaki yer altı yer üstü kullanımlarının ilişkisi hem de gelecekte yer alacak kullanımların entegrasyonu sağlanamamaktadır (Qihu, 2015). Bu durumda planlamanın yer üstünde olduğu gibi yer altı için de büyük önem taşıdığı vurgulanabilir. Yaşanan sorunlardan ders çıkaran Çin, başta Pekin ve Şangay gibi büyük şehirler olmak üzere toplamda 20 şehirde doğrudan yer altı alan kullanımını ele alan planlama çalışmalarına başlamıştır (ITACUS, 2010).

Kentsel yer altı alanlarının önemi gün geçtikçe artsa da birçok ülkede konuyla ilgili uygulamalar bulunmasına rağmen yer altı alanlarına dair planlama çalışmalarının yapılması ve bu alanlara yönelik politikaların geliştirilmesi halen göz ardı edilmektedir. Yer üstü gibi yer altı da sınırsız bir kaynak değildir ve yer altında yapılacak olan uygulamaların geri dönüşü yer üstüne kıyasla çok daha zordur. Bu yüzden yer altında yapılacak herhangi bir uygulamanın yer üstünde yapılan uygulamalar gibi dikkatlice planlanması, bu doğrultuda getirilecek kullanımların çevresiyle ve yer üstündeki kullanımlarla uyumu, yer üstü ile oluşturulacak bağlantılar, kullanıcı potansiyelleri, ekonomik faktörler gibi birçok kriter göz önünde bulundurulmalıdır. Planlama çalışmaları yapılırken, mekan yer altını da göz önünde bulundurarak üç boyutlu olarak ele alındığında ileride karşılaşılacak sorunların önüne geçileceği düşünülmektedir. Bobylev'e (2009) göre yer altı alanlarının yer üstündeki imar planlarına entegrasyonunda birçok sorun yaşanmaktadır. Bu sorunlar genel olarak yer üstü kaynaklarının yer altına kıyasla az olduğuna dair toplumda oluşan yanlış kanı, birçok şehrin planlanırken üçüncü boyutun göz ardı edilerek iki boyutlu planlama yaklaşımının geliştirilmiş olması ve yer altı alanları planlanırken çoğunlukla tek bir sektör/kullanım odaklı gelişim öngörülmesidir. Stones ve Heng'e (2016) göre kullanım ve nüfus yoğunluğu, erişim, mekandaki kullanımlar ve bu kullanımların hacmi yer altı alanları planlanırken mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca yer altı ve yer üstü alanlar bütüncül bir şekilde planlandığında yakın mesafede birbiriyle uyumlu fonksiyonlar bir araya gelerek aynı altyapının birçok kullanıma hizmet etmesi sağlanmakta, böylece daha uygun maliyetli yer altı gelişimi desteklenmektedir.

Türkiye'de de yer altı alan kullanımına yönelik çalışmalar bulunmasına rağmen doğrudan bu konuyu ele alan bir planlama çalışması bulunmamaktadır. Yer altı alanlarının kullanımı ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmiş, noktasal uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle İstanbul'da yer altı alan planlamasının yapılması yer altı tarihi ve kültürel varlıkların korunması bakımından da oldukça önemlidir. Yer altı alan kullanımını ele alan detaylı çalışmaların geçmiş uygarlıklara dair tarihi ve kültürel eserlerin ortaya çıkarılması kadar yer altı yapılarının keşfedilmesi ve İstanbul'a kazandırılmasında önemli rol oynayacağı da düşünülmektedir.

3. İstanbul'da Yer Altı Alan Kullanımları

İstanbul aşırı kentleşme ve nüfus yoğunluğu sebebiyle ortaya çıkan birçok kentsel sorunla mücadele etmeye çalışan bir şehirdir. Bu sorunlar göz önüne alındığında etkili bir yer altı alan kullanımının İstanbul için özellikle merkezi noktalardaki arazi sıkıntısına ve erişim sorununa çözüm getirebileceği düşünülmektedir. İstanbul'da günümüz teknolojisini de dahil ederek yapılacak kapsamlı bir planlama ile yer altı kullanımının yüzeyde kamusal alanların oluşumuna katkı sağlaması ve kentin mekânsal kalitesini olumlu yönde etkilemesi mümkündür.

Mevcut duruma bakıldığında dünyadaki diğer ülkelere kıyasla İstanbul'un modern yer altı alan kullanımı konusunda başlangıç aşamasında olduğu söylenebilir. Ancak konu kullanım çeşitliliği bakımından ele alındığında, halihazırda işlev gösteren ve fikir aşamasında olan yer altı alan kullanımları dünya örnekleri ile paralellik göstermektedir. Şu anki durumda yer altı alanları İstanbul'da ulaşım ve altyapının yanı sıra, ticari birimler, inovasyon merkezi, sosyal ve kültürel aktivite alanları, kamusal alanlar gibi birçok faaliyeti barındırmaktadır. Özellikle yer altı ulaşım ağlarına entegre olarak gelişen kullanımların kentsel mekan kavramına yeni bir boyut kazandırdığı görülmektedir. Planlama boyutuna bakıldığında ise İstanbul'daki durumun Çin'deki örneklerle paralellik gösterdiği, mevcutta doğrudan ya da dolaylı olarak bu konuyu ele alan hiçbir çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. İstanbul için yeni bir konu olmasına rağmen bütüncüllüğü olmayan parçacıl durumdaki yer altı kullanımlarının olumsuz etkileri gözlemlenebilmektedir.

İstanbul'da yer altı alan kullanımının tarihsel gelişim sürecine bakıldığında bu kavramın kent için oldukça eski olduğu görülmektedir. Özellikle Tarihi Yarımada'da bulunan keşfedilmiş ve keşfedilmeyi bekleyen Roma ve Bizans döneminden kalan sarnıçlar bu düşüncüyü doğrulamaktadır (Şekil 9). MS 3. yüzyılda su ihtiyacını karşılamak üzere inşa edilen bu yapılarda suyun depolanması ve dağıtımı sağlanmıştır (Güngör, 2017).

Şekil 9: Yerebatan Sarnıcı (URL-8)

Yer altı alan kullanımına yönelik ilk modern uygulama ise 1875 yılında Beyoğlu ve Galata arasında hizmet vermeye başlayan Beyoğlu Tüneli'dir. Beyoğlu Tüneli, Londra Metro-su'ndan sonra dünyada hizmete geçen ikinci metro hattı olma özelliğini de taşımaktadır (Kayaoğlu vd, 2014). Sonrasında 1987 yılında Aksaray – Esenler arasında hizmet veren

M1 metro hattının açılışına kadar yer altında herhangi bir ulaşım çalışması gerçekleştirilmemiştir. Bu çalışmada ele alınan Yenikapı – Hacıosman Metro Hattının temelleri ise 1992 yılında atılmış ve hat 2000 yılında Taksim ve 4. Levent arasında hizmet vermeye başlamıştır (Pektaş, 2017). Zamanla yeni istasyonların eklenmesi ile günümüze ulaşan Yenikapı – Hacıosman bağlantısı kent merkezi boyunca hizmet vermekte ve ihtiyaç dahilinde eklenen kullanımlarla bünyesinde farklı birçok yer altı kullanımını barındırmaktadır.

İstanbul ölçeğinde karşılaşılan bir diğer yer altı kullanım türü ise özellikle 1980-1990 yılları arasında popüler olan yer altı çarşılarıdır. Bu bağlamda 1973 yılında İBB tarafından açılan Aksaray Yer Altı Çarşısı ve 1987 yılında açılan Bakırköy Yer Altı Çarşısı önemli örneklerdendir. Günümüzde Fatih, Beyoğlu, Bakırköy gibi ilçelerde varlığını sürdüren bu kullanımların eskisi kadar tercih edildiğini söylemek mümkün değildir (Şentürk, 2011). Özellikle Eminönü, Unkapanı, Aksaray gibi merkezi konumlarda bulunan çarşıların fiziksel koşullarının elverişsiz olması sebebiyle yayalar tarafından bir transit bağlantı olarak tercih edildiği görülmektedir. Yer altının ticari faaliyet amaçlı kullanımına İstanbul'un neredeyse her ilçesinde bulunan AVM'ler de örnek olarak verilebilir. Yer üstünde tasarlanmış olan bu yapılar yerin 1-2 kat altında da otopark, alışveriş, sinema, oyun alanı gibi kullanımlar sunmakta, konumu uygun olanların metro hattıyla yaya bağlantısı sağlanarak kullanım yoğunluğunun artırılması hedeflenmektedir.

4. Yenikapı-Hacıosman Metro Hattı Alan Çalışması

4.1. Metodoloji

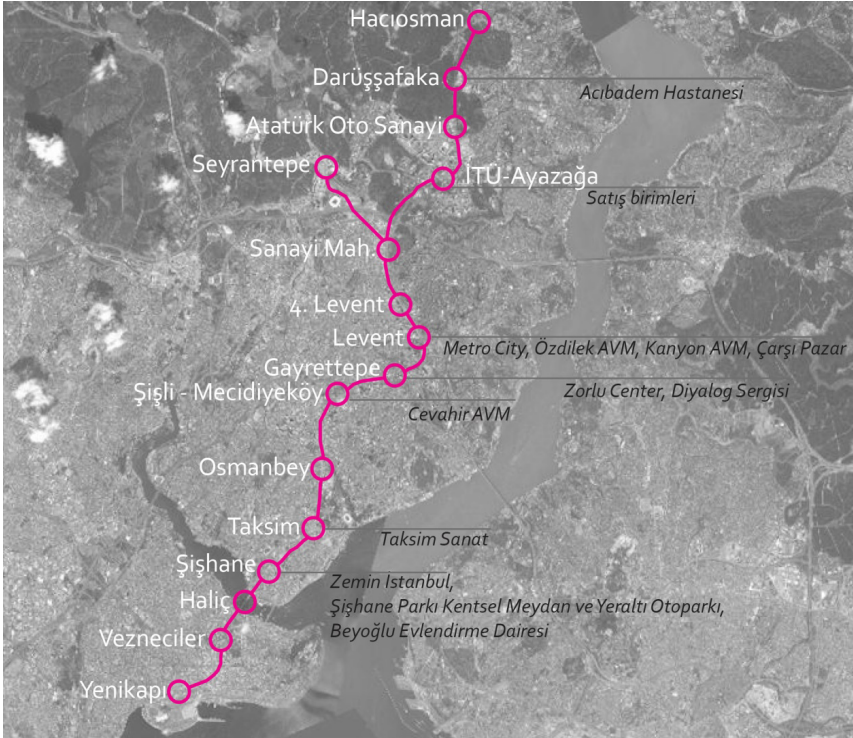
İstanbul'da yer altı alanlarının bir hat boyunca geliştiği ilk örnek olma özelliğine sahip olan Yenikapı-Hacıosman metro hattı, bünyesinde ticari alanlar, sergi alanları, kamu alanları, inovasyon merkezleri gibi farklı kullanımları barındırmaktadır. Farklı istasyonlarda metroya erişim sağlamak için tasarlanmış olan yaya yolları üzerinde gelişim gösteren ulaşım harici kentsel kullanımların yanı sıra, bazı istasyonlarda yer üstünde yer alan kullanımlara da doğrudan bağlantı sağlanmaktadır. Kullanım çeşitliliği sağlaması, merkezi noktalara hizmet vermesi ve sahip olduğu kullanıcı çeşitliliğine bağlı olarak yer altı alanlarını İstanbul'un geleceği için bir kentsel mekan alternatifi olarak değerlendiren bu araştırma kapsamında Yenikapı Hacıosman Metro Hattı ele alınmış ve bu hat üzerinde bulunan ve günlük kullanıcı yoğunluğu ile farklı yer altı kullanımları barındırmaları bakımından önde gelen 4 istasyon seçilerek, bu istasyonlarda yer alan farklı türden kullanımlar, istasyonların yer üstü ile bağlantı noktaları detaylı olarak incelenmiştir. Yer altı alan kullanımlarının mevcut durumuna dair görüşleri ve gelecekteki yer altı kullanımlarına ilişkin kullanıcı beklentilerini değerlendirebilmek amacıyla her bir istasyonda 60 metro/yer altı alan kullanıcısıyla olmak üzere toplamda 240 kişi ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmada mekanları kısa süreli kullanan metro kullanıcıları ve yayalar ile özellikle işi nedeniyle yer altında uzun süre bulunması gereken kişiler (istasyon amiri, güvenlik görevlisi, ticari birimlerde çalışan kişiler vb.) arasında çevreyi algılama ve değerlendirme konusunda farklılıklar olabileceği göz önüne alınarak, yer altında çalışan kişilere de özellikle yer verilmiştir.

Kullanıcıların kentsel yer altı alan kullanımı konusundaki genel görüşlerinin yanı sıra o an içinde buldukları fiziksel mekanı, yaya bağlantı yollarını ve kullanımları algılama bi-

çimleri değerlendirilerek kullanımlar bakımından farklılaşan dört istasyonun kıyaslanması da amaçlanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda konuyla ilgili kullanıcı eğilimlerinin yanı sıra kullanıcıların mekana yönelik deneyimlerinden yola çıkarak gelecekte oluşturulacak yer altı mekanlarının tasarımına, bu alanlarda yer alması gereken kullanımlara ilişkin çıkarımlar yapılması hedeflenmektedir.

4.2. Yenikapı Haciosman Metro Hattı

2000 yılında hizmete giren ve İstanbul'daki metro hatları arasında kullanıcı yoğunluğu açısından ilk sırada gelen Yenikapı –Haciosman Hattı'nda, zamanla sahip olduğu kullanıcı potansiyeliyle de ilişkili olarak ihtiyaca yönelik farklı türden kullanımlar yer almaya başlamıştır (Şekil 10). Bazı istasyonlarda yalnızca günlük ihtiyaca yönelik büfe, kahve standı vb. birimler bulunurken bazı istasyonlarda ise büyük ölçekli kullanımlar ve farklı ticari birimler yer almaktadır. Hat geneli değerlendirildiğinde Şişhane ve Levent İstasyonları arasında yer alan bölge yaya akışının ve yer üstündeki kentsel kullanımların en yoğun olduğu bölgedir. Yer altı kullanımları da büyük çoğunlukla bu istasyonlarda yer seçimi yapmıştır. Ayrıca diğer dünya örneklerindeki gibi Levent, Mecidiyeköy ve Gayrettepe istasyonlarında yer üstünde bulunan kullanımlar ile metro hatları arasında doğrudan bağlantı sağlanarak erişilebilirlikleri artırılmıştır. Barındırdıkları farklı kullanımlar sebebiyle alan çalışmasını oluşturan Şişhane, Taksim, Gayrettepe ve Levent İstasyonları detaylı olarak ele alınmıştır.

Şekil 10: Yenikapı – Haciosman Metro Hattı Üzerindeki Kullanımlar (Mannasoğlu, 2019)

4.2.1. Şişhane

Ticaret ve ulaşım gibi kullanımlardan farklı olarak Beyoğlu Evlendirme Dairesi ve Zemin İstanbul inovasyon merkezi ile Şişhane İstasyonu İstanbul ölçeğinde yer altı kullanımı konusunda yenilikçi örnekler barındırmaktadır. Evlendirme dairesi, 2014 yılında faaliyete geçen Şişhane Parkı Kentsel Meydan ve Yer Altı Otoparkı projesinin bir parçasıdır. Yer üstünde Haliç'e bakan bir park ve rekreasyon alanına açılan proje yaya erişimi için önemli bir bağlantı sağlamaktadır (Şekil 11). Ayrıca, yer altında evlendirme dairesinin bulunduğu alanda market, restoran, evlendirme şefliği, fotoğrafçı gibi birimler de bulunmaktadır.

Şekil 11: Beyoğlu Evlendirme Dairesi ve Şişhane Park (URL-9)

2018 yılında hizmet vermeye başlayan Zemin İstanbul'da kuluçka merkezi, deneyim merkezi, eğitim ve etkinlik merkezi ve animasyon stüdyosu gibi farklı birimler bulunmaktadır (Şekil 12). Hiçbir şekilde gün ışığına teması bulunmayan bu yapıda ferahlık hissini artırmak amacı ile avlular kullanılmıştır. Toplamda 1350 m2 inşaat alanına sahip olan mekanın tavan yüksekliği 7 metredir (URL-10).

Şekil 12: Zemin İstanbul (Kişisel Arşiv)

Yer üstünde Tarlabası Bulvarı ile bölünmüş olan Kasımpaşa – Galata bağlantısı istasyonda bulunan yaya giriş/çıkışları ile daha erişilebilir hale gelmektedir (Şekil 13). İstasyonun bütün giriş çıkışları birbiriyle bağlantılı olmasa da İstiklal Caddesi ve Şişhane, Galata ve Kasımpaşa bağlantılarının yayalar için daha güvenli bir ortam sunduğu düşünülmektedir.

Şekil 13: Şişhane Metrosu Giriş/Çıkışları (Mannasoğlu, 2019)

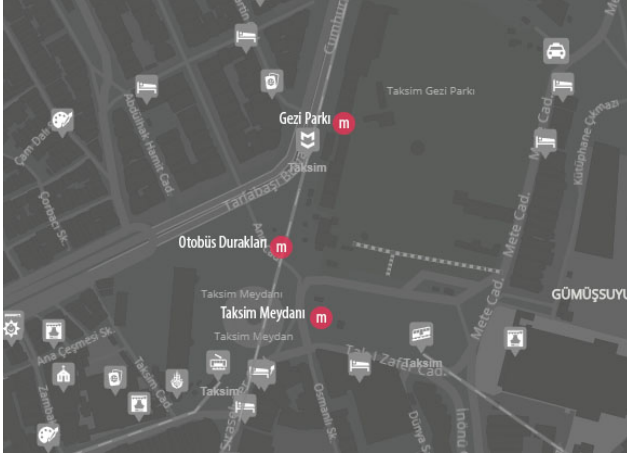
4.2.2. Taksim

Taksim İstasyonu bu çalışmadaki diğer istasyonlara kıyasla daha tek düze kullanımlar barındırmaktadır. Taksim Meydanı girişinde yer alan Taksim Sanat isimli merkez bünyesinde sergi alanı, kitap satış birimi ve kafe bulundurmaktadır (Şekil 14). Yenikapı – Haciosman Metro Hattı'ndaki bazı duraklarda dönemsel sergiler gerçekleştirilmektedir. Bu duraklardan biri olan Taksim İstasyonu'nun Gezi Parkı çıkışı üzerindeki yaya bağlantısında yılın her döneminde farklı konularla ilgili sergiler yer almaktadır.

Şekil 14: Taksim Sanat (Kişisel Arşiv)

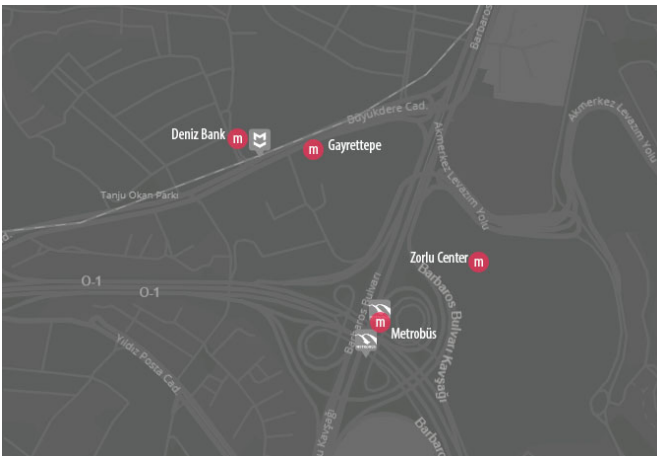
Yer üstünde yaya erişimi sorunu olmayan bir noktada bulunmasına rağmen Taksim İstasyonu yaya bağlantıları da Gezi Parkı ve Taksim Meydanı giriş/çıkış noktaları arasında kesintisiz yaya bağlantısı sağlamakta, özellikle yağışlı günlerde yayalar için bir alternatif sunmaktadır (Şekil 15).

Şekil 15: Taksim Metroyu Giriş/Çıkışları (Mannasoğlu, 2019)

4.2.3. Gayrettepe

Gayrettepe istasyonu ve Zorlu Center arasında bağlantı sağlamak amacı ile yapılan Zorlu bağlantı tüneli, Zorlu Center'la beraber hizmete girmiştir. Tünellerin toplam uzunluğu 770 metredir ve bağlantılar metro ve Zorlu arasındaki entegrasyonu sağlamanın yanı sıra, yeme-içme birimleri, kozmetik dükkanları, kuaför, butik, turizm acentesi, teknolojik ekipman satış birimleri gibi farklı kullanımları barındırmaktadır (Şekil 17). Özellikle iş çıkış saatlerinde metrobüs bağlantısının getirdiği kalabalığa ek olarak yaya tünelinin fiziksel yapısı sebebiyle elverişsiz bir ortam sunmasına rağmen Zorlu Bağlantı Tüneli ile yer üstünde Barbaros Bulvarı'ndaki trafiğe takılmadan daha güvenli bir yaya bağlantısı sunulmaktadır (Şekil 16).

Şekil 16: Gayrettepe Metroyu Giriş/Çıkışları (Mannasoğlu, 2019)

Gayrettepe Metrosu girişinde bulunan ve 2013 yılında açılan Karanlıkta Diyalog sergisi 2016 yılında Sessizlikte Diyalog sergisi ile birlikte ilerleyen zamanlarda Diyalog Müzesi altında birleşerek bu istasyonda kalıcı hale gelmiştir (Şekil 18). Müzede ziyaretçilerin görme ve duyma engelli bireylerin yaşantılarını deneyimleme olanağı sunulmaktadır.

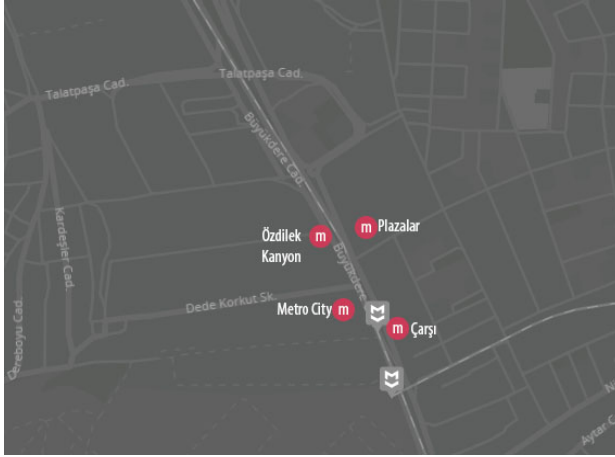
Şekil 17: Gayrettepe İstasyonu'ndaki Farklı Türden Kullanımlar (Kişisel Arşiv)

Şekil 18: Diyalog Müzesi Girişi (Kişisel Arşiv)

4.2.4. Levent

Levent İstasyonu sahip olduğu yaya bağlantıları ile yer üstünde bulunan Metro City, Kanyon ve Özdilek Park alışveriş merkezlerine doğrudan entegredir. Metro kullanıcılarının ve yayaların yer üstüne çıkma ihtiyacı duymadan yer altında birçok noktaya erişimini sağlamaktadır (Şekil 19).

Şekil 19: Levent Metrosu Giriş/Çıkışları (Mannasoğlu, 2019)

2012 yılında bu istasyonda açılan Çarşı Pazar projesi yurt dışında bulunan canlı yapıyı İstanbul'a getirmek, barındırdığı manav, şarküteri, eczane, giyim mağazası gibi ticari birimlerle çalışma saatleri içerisinde semt pazarlarına gitme imkanı olmayan beyaz yakalıların ihtiyacını karşılamak fikri ile ortaya çıkmıştır. 10 yıl boyunca kira zammı yapılmaması, depozito ve hava parası gibi masrafların devre dışı bırakılması ile yatırımcıların dikkatini çekmek hedeflenmiştir. Mevcut konumu sebebiyle de gelecek vaat eden proje havalandırma, aydınlatma, elektrik yetersizliği gibi sebeplerden ötürü kısa sürede işlevsiz bir hale gelmiş, başlangıçta bulunan 94 mağazanın 84'ü kapanmıştır (İlhan, 2014) (Şekil 20).

Şekil 20: Levent İstasyonu'nda Boş Dükkanlar

4.3. Bulgular

Araştırma kapsamında yer altı alanlarına ilişkin bulgulara geçmeden önce anket çalışmasına katılanların sosyo demografik yapısı incelenmiştir. Katılımcıların yarısından fazlasını genç ve eğitim düzeyi yüksek bir grup oluşturmaktadır. Görüşülen kişilerin %95'i 45 yaşın altında iken %72'si lisans ya da lisansüstü düzeyde eğitime sahiptir. Yer altında çalışanların oranı toplam görüşülen kişi sayısının %28'ini oluşturmaktadır. Katılımcıların %58'i erkek, %42'si kadinken yer altında çalışan kişilerin cinsiyet dağılımına bakıldığında erkek çalışan sayısının daha fazla olduğu, çalışanların %12'sinin kadın, %88'inin ise erkek olduğu görülmektedir.

4.3.1. Anket Yapılan İstasyonlara Özgü Bulgular

Bu bölümde kullanıcıların buldukları istasyonda yer alan yaya bağlantı yolları ve yer altı kullanımlarına ilişkin olumlu ve olumsuz değerlendirmelerine yer verilmiştir (Tablo 2).

Çalışma kapsamındaki tüm istasyonlarda farklı konulardaki giriş/çıkış noktaları arasında yer altından kesintisiz bağlantı sağlanmıştır. Tablo 2 incelendiğinde, bu bağlantıların yayalara yer üstündeki araç trafiğine maruz kalmadan çeşitli noktalara kısa ve güvenli erişim kolaylığı sağlamanın en olumlu özellik olarak değerlendirildiği görülmektedir. Diğer istasyonlardan farklı olarak, Levent İstasyonu'nda hem metrodan AVM'lere doğrudan erişim sağlanmakta hem de AVM'ler arası bağlantı yer altından gerçekleştirilebilmektedir. Hava şartlarının yağışlı ya da çok sıcak olduğu günlerde yer altının iklimsel korunaklılık sağlanması da belirtilen olumlu özelliklerdendir.

Başlangıçta yalnızca metro istasyonlarına yaya erişimini sağlamak için tasarlanmış bağlantı yollarında bulunan farklı kullanımlar ve bu bağlantı yollarında gerçekleşen dönemsel sergiler ya da sanatsal aktiviteler mekanın monotonluğunu kırmakta ve kullanıcıları tarafından olumlu olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Taksim ve Levent'teki gibi kullanım çeşitliliğinin bulunmadığı yer altı güzergahlarında müzisyenlerin varlığı, resim ve fotoğraf sergileri ilgi çekici bulunmaktadır.

Mekanda havalandırma sistemleri bulunmasına rağmen havalandırmanın yetersizliği yaya bağlantı yolları için sıklıkla belirtilen olumsuz özelliklerden biridir. Yaya bağlantı yolları üzerinde bulunan yeme içme noktalarından yayılan kokular ve günün belirli saatlerinde artan kullanıcı yoğunluğu ile meydana gelen havasızlık yayalarda bu mekanları bir an önce terk etme isteği doğurmaktadır. Ayrıca halihazırda farklı kullanımların yer aldığı bu yollarda iş çıkış saatlerinde artan kullanıcı yoğunluğu ile birlikte mekanın kapasitesi yetersiz kalmaktadır. Bağlantı yollarının başlangıçta yalnızca erişim için tasarlanması ve bu mekanlara sonradan eklenen kullanımların oluşturduğu yoğunluk özellikle Gayrettepe ve Taksim gibi aktarma istasyonlarını olumsuz etkilemektedir. Gayrettepe'deki metrobüs - yaya bağlantısı da göz önüne alındığında özellikle iş çıkış saatlerinde dar ve basık olarak tasarlanmış yaya tünellerinde mekanda bulunan ticari kullanımların stantları ve bu kullanımlar önünde oluşan sirkülasyona da bağlı olarak yaya hareketliliği olumsuz etkilenmekte, günün belirli saatlerinde kaotik bir ortam oluşmaktadır. Anket sonuçlarına göre yıllık kullanıcı sayısının 10 milyonu geçtiği ve farklı ulaşım bağlantılarına entegre olan Taksim kısıtlı bir kullanım çeşitliliğine sahip olmasına rağmen yaya hareketi açısından yetersiz kalmaktadır. Bu durum diğer istasyonlara kıyasla daha az sayıda ve çeşitlilikte

fonksiyon bulunduran Taksim İstasyonu için gelecekte yapılacak uygulamalar konusunda da bir uyarı niteliği taşımaktadır. Mevcut durumda yaya sirkülasyonu için yetersiz kalan Taksim'de yeni kullanımlar tanımlanırken bu kullanımların mekana getireceği artı sirkülasyon mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Zemin İstanbul, Evlendirme Dairesi ve otopark alanları gibi farklı kullanımlar barındıran ve farklı giriş/çıkış noktalarına sahip olan Şişhane ve bünyesinde farklı AVM'lere doğrudan bağlantı sağlayan Levent istasyonlarında hem kullanıcılar hem de çalışanlar tarafından mekan içindeki yönlendirmenin zayıf olduğu, istasyon ve AVM giriş/çıkışlarının kolay algılanmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca yukarıda da bahsedildiği gibi Levent İstasyonu'ndaki ticari fonksiyonların atıl durumda olması ve Taksim İstasyonu'nda kullanım çeşitliliği bulunmaması sebebiyle kullanıcıların bir kısmı bu istasyonlardaki bağlantı yollarını sıkıcı olarak nitelendirmiştir.

Yer altı bağlantı yollarında yer alan kullanımların erişilebilirliği bu mekanlara ilişkin olumlu olarak değerlendirilen özelliklerden biridir. Kullanıcıların büyük bir kısmı günlük ihtiyaca yönelik büfe ve kafe gibi kullanımlara yer üstüne çıkma ihtiyacı duymadan ulaşabilmenin kolaylık sağladığını ifade etmiştir. Gayrettepe İstasyonu gibi yoğun kullanıcı potansiyeli bulunan bir aktarma noktasında günlük ihtiyaca yönelik kullanımların erişilebilir olması kullanıcılar için önemli bir alternatif sağlamaktadır. Zorlu AVM yaya bağlantı yolunda yer alan farklı kullanımların mekanda sağladığı çeşitlilik de sıklıkla ifade edilen olumlu özelliklerdendir. Ayrıca kullanıcı yoğunluğunun varlığı ticari kullanımlar için de bir avantaj sağlamakta, metro/metrobüs kullanıcıları bu alandaki kullanımlar için potansiyel oluşturmaktadır. Kullanım çeşitliliği yer altı alanlarının monotonluğunu kırarak, mekanı daha canlı ve işlevsel hale getirmektedir. Örneğin Şişhane İstasyonunda farklı bir tasarıma sahip olan Zemin İstanbul ve Evlendirme Dairesi mekanlarının önünden geçip giden yayaların ilgisini çektiği gözlemlenmiştir.

Kullanımların olumsuz yanlarını belirten ifadelerden önde gelenler ise yer altında bulunan mekanların gürültülü olması ve ilgi çekici kullanımların bulunmamasıdır. Ayrıca kullanımların yer altında bulunmasının mekânsal işleyişi olumsuz etkilediği de ifade edilmiştir. Örneğin Şişhane'de özellikle hafta sonları nikah salonu önünde kalabalık sebebiyle mekandaki uğultu artmaktadır. Evlendirme dairesi kullanıcıları ile yapılan anketlerde mekanın akustiğini yetersiz bulduğu, bekleme salonunun uğultusundan ötürü diyalog kurmanın zorlaştığı belirtilmiştir. Ayrıca Zemin İstanbul çalışanlarına göre mekanda bulunan havalandırma aletlerinin çalışırken oluşturduğu gürültü baş ağrısı gibi sorunlara sebep olmaktadır. Kullanımların mekanda oluşturduğu sıkışıklık ise anket katılımcıları tarafından en çok vurgulanan olumsuz özelliktir. Ticari birimlerin yaya yolu üzerinde yer alan stantları, masa ve sandalyeleri yaya tünelini daraltmakta, yeme içme birimlerinin sebep olduğu koku havalandırmanın yetersiz kaldığı durumlarda mekan kalitesini olumsuz etkilemektedir. Levent İstasyonu'nda sıklıkla belirtilen olumsuz durum ise farklı türden kullanımlar yer alsada boş dükkanların mekanda terk edilmişlik hissi yaratması ve mekanı işlevsiz kılmasıdır.

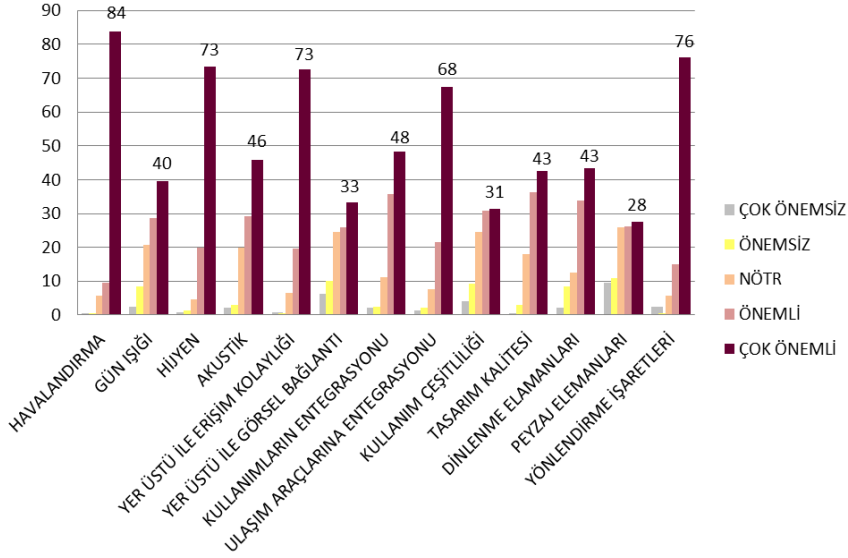
Tablo 2: Yaya Bağlantı Yolları ve Yer Altı Kullanımlarına Özgü İfadeler

İSTASYONLAR	YAYA BAĞLANTI YOLLARI		KULLANIMLAR	
	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumsuz
Şişhane	kestirme bağlantı sanatsal aktiviteler iklimsel korunaklılık güvenli geçiş imkanı	iç mekan yönlendirmeleri yetersiz erişim mesafesi	erişilebilir mekanı canlı ve işlevsel hale getirmeleri mekan tasarımları	gürültü ilgi çekici olmayan kullanımlar yetersiz akustik
Taksim	kestirme bağlantı sanatsal aktiviteler iklimsel korunaklılık güvenli geçiş imkanı	yetersiz havalandırma kullanıcı yoğunluğu tekdüze mekan	sanatsal aktiviteler günlük ihtiyaca yönelik satış birimleri	havalandırmanın yetersizliği iletişim araçlarının kullanılmaması
Gayrettepe	kestirme bağlantı trafikten izole mekan kullanımların mekanda çeşitlilik sağlaması	uzun bağlantı yolları dar ve basık bir tünel kalabalık havalandırma	mekanda çeşitlilik sağlaması ihtiyaca yönelik kullanımlar erişilebilir	kullanımların mekanda oluşturduğu sıkışıklık yeme içme birimlerinin sebep olduğu koku
Levent	AVM'lere doğrudan bağlantı kestirme bağlantılar sanatsal aktiviteler	yetersiz havalandırma zayıf yönlendirme kalabalık atıl durumdaki ticari faaliyetler sebebiyle mekanın sıkıcı olması	günlük ihtiyaca yönelik ve erişilebilir kullanımlar	boş dükkanların mekanda terk edilmişlik hissi yaratması ve mekanı işlevsiz kılması

4.3.2. Yer Altı Alan Kullanımına Dair Değerlendirmeler

Yer altı alanlarının kullanım sıklık ve yoğunluğunu, planlama ve tasarıma ilişkin belirli faktörler etkilemektedir. Çalışma alanına yönelik tanımlanan faktörlerin bu alanların kullanımında etki düzeyi incelenmiştir. Bu faktörler arasında yer altı kullanıcıları en önemli faktörleri sırasıyla havalandırma, yönlendirme işaretleri, hijyen ve yer üstü ile erişim kolaylığının bulunması şeklinde tanımlamışlardır (Tablo 3). Yer altı çalışanlarının en çok şikayet ettiği durumlardan biri mekanda yönlendirme işaretlerinin varlığına rağmen kendilerine yön tarifi sorulmasıdır. Özellikle yer altı alan kullanımlarının çeşitlendiği ve yer üstünde farklı kullanımlara yürüme mesafesinde bulunan istasyonlarda daha okunaklı yönlendirme işaretleri kullanılması gerekmektedir. Yer altı mekanlardaki kullanım çeşitliliği, tasarım kalitesi, dinlenme alanlarının varlığı gibi faktörleri önemli bulan kullanıcı oranının daha düşük olması bu alanların kısa süreli kullanım mekanları olarak değerlendirilmesiyle ilişkilendirilmiştir. Benzer şekilde peyzaj elemanlarının varlığı ve yer üstü ile görsel bağlantının kurulması gibi kriterler katılımcıların büyük bir çoğunluğunun bu koşulların yer altında sağlanabileceğine ihtimal vermemesi sebebiyle düşük puan almıştır. Yer altı alan kullanımı ile ilgili sıklıkla vurgulanan gün ışığına erişim sorunu, dış dünyadan kopukluk hissi, zaman algısının yitilmesi gibi sorunlara rağmen gün ışığına erişimin sağlanması ve yer üstü ile görsel bağlantının kurulması gibi kriterlerin düşük oranda kullanıcı tarafından önemli bulunması beklenilmeyen bir sonuçtur. Mevcut yer altı alan tasarımlarının oluşturduğu önyargılar sebebiyle teknoloji ve tasarımın etkili kullanımını ile yer altında daha iyi koşulların sağlanabileceğinin öngörülemediği olabileceği ve öncelikli amacı toplu ulaşımı sağlamak olan istasyonlarda ulaşmak istediği yere yetişmek amacıyla hızlı hareket eden kullanıcıların bu mekanları geçici kullanım alanları olarak değerlendirdiği sonucuna varılmaktadır.

Tablo 3: Literatür Araştırmasına Göre Yer Altı Alanları İçin Önem Arz Eden Kriterlerin Değerlendirilmesi (Mannasoğlu, 2019)

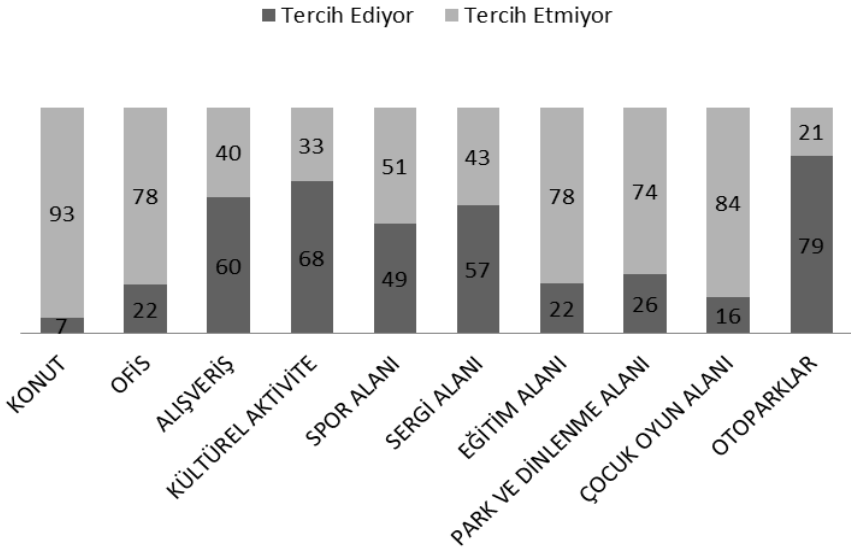
Günümüzde fonksiyon çeşitliliği sınırlı olan yer altı alanlarında, ileride daha kapsamlı kullanımı halinde, geliştirilebilecek kullanımlar sırasıyla otoparklar (%38), sosyal ve kültürel aktivite alanları (%31), raylı sistemler (%26) ve ticari kullanımlar (%22) şeklinde belirtilmiştir. İstanbul'da yer altı alan kullanımı olarak karşılaşılmayan ancak anket katılımcıları tarafından ifade edilen diğer kullanımlar ise spor/oyun alanları, acil durum toplanma alanları ve rekreasyon alanlarıdır. Katılımcıların %5'i yer üstünde büyük kullanım gerektiren ancak işleyiş bakımından gün ışığına ihtiyaç duymayan AVM'lerin de yer altında bulunabileceğini, %2'si ise gürültü kirliliğine sebep olan ve yüzeyde büyük alan gerektiren fabrika/üretim merkezi gibi kullanımların yer altında bulunabileceğini belirtmiştir.

Kullanıcıların yer altında bulunan ya da bulunması halinde kullanmayı tercih edecekleri fonksiyonlar ise sırasıyla otopark, kültürel aktivite alanları, alışveriş – ticaret birimleri ve sergi alanlarıdır (Tablo 4). Bu durum günümüzde yer altında bulunan fonksiyonların, sahip oldukları koşullara rağmen, kullanıcılar tarafından benimsendiğini ve gelecekte de tercih edilebileceğini göstermektedir. Konut, ofis/çalışma alanı, eğitim birimleri gibi daha uzun süreli kullanılan fonksiyonların ve park ve dinlenme alanları ile çocuk oyun alanları gibi açık havada deneyimlenen kullanımların yer altında tercih edilebilirliği daha düşük oranlara sahiptir. Mekânsal kalitesi yüksek, havalandırma ve aydınlatma gibi sorunları çözülmüş, mevcut koşulları iyileştirilmiş yer altı alanlarında sağlanacak farklı kullanım türlerinin kullanıcılar tarafından tercih edilebileceği düşünülmektedir.

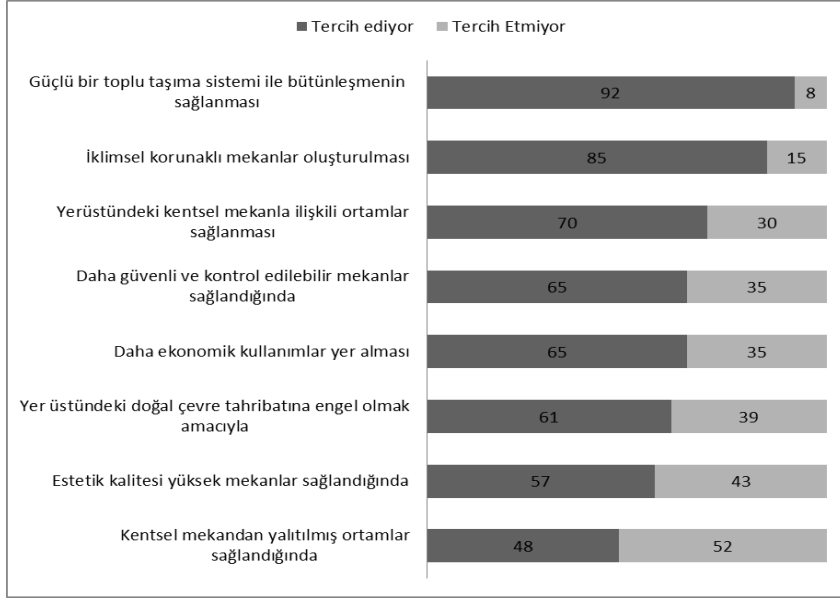
Yer altı alan kullanımlarını artıran koşullar sırasıyla güçlü bir toplu taşıma sistemiyle bütünleşmenin sağlanması, iklimsel korunaklı mekanların oluşturulması, yer üstündeki kentsel mekanla ilişkili ortamların tasarlanması şeklinde belirtilmiştir (Tablo 5). Bu du-

rumda mevcut ve gelecekteki durum göz önüne alındığında metro kullanıcıları metro hatlarına entegre olarak gelişen yer altı kullanımları için bir potansiyel oluşturmaktadır. Yer altında bulunacak kullanımların metro hatları tasarlanırken belirlenmesi, kullanıcı dostu çözümler sunulması ve mekana getirilecek kullanımların çevrelerinde oluşturacakları etkinin göz önünde tutulması gerekmektedir. Kanada ya da Finlandiya gibi sert iklim koşulları ile karşı karşıya olmasa da anket sonuçlarına bakarak İstanbul'un değişken hava koşulları düşünüldüğünde yer altı alanlarının yaz ve kış aylarında yer üstündeki olumsuz hava durumuna bir alternatif oluşturabileceği düşünülmektedir. Yer altı alanlarının kullanıcılar üzerinde bıraktığı hapsolmuşlük hissi sebebiyle yer üstüyle bağlantılı tasarlanan yer altı kullanımlarının daha çok tercih edildiği tespit edilmiştir. Yer altında estetik kalitesi yüksek mekanlar sağlanmasının bu alanların kullanımını artırmada etkili bulunmaması, mevcut durumda kullanıcıların yer altı alanlarını geçip gidilen yer olarak görmeleri ve bu sebeple iç mekan tasarımı/estetik kalite gibi koşulları aramadığı düşüncesini desteklemektedir.

Tablo 4: Yer Altında Bulunması Koşulu İle Tercih Edilecek Kullanımların Yüzdelerle Dağılımı (Mannasoğlu, 2019)

Tablo 5: Yer Altı Alanlarının Tercih Edilebilirliğini Artıran Koşulların Yüzdelerle Dağılımı (Mannasoğlu, 2019)

Yer altı mekanlarda tasarımın etkisini değerlendirebilmek amacıyla çalışma kapsamında kullanıcılardan yer altı yaya bağlantı yolları üzerinde bulunan kullanımlar ile bu kullanımlarla aynı kotta bulunan AVM'lerin bodrum katlarını kıyaslanması istenmiştir. Gün ışığı ve temiz havaya erişim, dış dünyadan kopuk olma gibi konularda benzer nitelikte olmalarına rağmen AVM'lerdeki kullanımlar iç mekan tasarımı sebebiyle kullanıcılarına daha ferah ve uzun süreli kullanıma elverişli bir ortam sunmaktadır. Katılımcıların %63'ü AVM'ler ve bağlantı yolları üzerindeki kullanımları farklı mekanlar olarak algıladıklarını belirtmiştir. AVM'lerdeki mekânsal tasarımın getirdiği konforun yaya bağlantı yolları üzerinde sağlanamaması ve bu alanlardaki kurgunun tüketim odaklı olması bu farklılığın temel sebeplerindedir. Ayrıca anket katılımcılarının %32'si AVM'lerde yer altında bulunma hissini yok olduğunu belirtmiştir. Bunun sebebi bu alanların yer üstünde bulunan bir mekanın devamı olması, güneş ışığı alması ve geniş bir avlu etrafında tasarlanan kullanımlarla yer altının boğucu etkisinin kırılması olabilir. Mevcut örneklerde bağlantı yollarındaki kullanımlar dar ve yoğun yaya sirkülasyonu barındıran tünellerde gelişmektedir. Dolayısıyla yaya bağlantı yollarından AVM'lere giriş yapan kullanıcıları daha ferah ve rahat hareket edebileceği kullanımlar karşılamaktadır. Anket katılımcılarının %37'si ise kapalı mekanlar olmaları, gün ışığına erişim sorunu ve hafta sonu artan kullanıcı yoğunluğunun yaya bağlantı tünellerindeki ile benzerlik göstermesi gibi sebepler nedeniyle her iki mekanın benzer karakterde olduğunu belirtmiştir.

Yer altı alanlarını uzun süreli kullanımın anket katılımcıları üzerinde bıraktığı etkiye ilişkin yalnızca 17 kişi bu alanların kendileri üzerinde olumlu veya olumsuz bir etki bırakmadığını ifade etmiştir. Depresyon, olumsuz düşüncelerin artması, mutsuzluk, huzursuzluk, klostrofobi, anksiyete gibi cevaplar bu alanların insan psikolojisi üzerinde olumsuz etkiler

biraktığını göstermektedir. Yer altında çalışan ve dolayısıyla daha uzun süreli vakit geçiren kullanıcılara göre vitamin eksikliği, baş ağrısı, yorgunluk ve halsizlik, raylardan çıkan demir tozuna maruz kalma gibi sağlığı olumsuz etkileyen sonuçlarla karşılaşmaktadır. Havalandırmanın yer altı alan tasarımı konusundaki kritik rolü boğulma, daralma, nefessiz kalma gibi ifadelerin sıklıkla dile getirilmesi ile tekrardan vurgulanmaktadır. Yer altı mekanların tasarımında yer yer oluşturulacak açıklıklarla hem doğal ışık girişi sağlanacak hem de yer üstü ile görsel bağlantılar kurularak yer altı mekanını deneyimleyen kişilerin dış dünyadan haberdar olması kolaylaşacaktır. Kullanıcıların ve bu mekanları daha uzun süreli kullanacak çalışanların deneyimlerini iyileştirebilmek amacıyla tasarım aşamasında kullanıcı boyutu mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

4.3.3. Yer Altı Alanlarının Çalışma Alanı Olarak Değerlendirilmesi

Gelecekte daha iyi mekansal koşullar sağlanması halinde yer altı alanlarının çalışma alanı olarak tercih edilmesi konusuna, kullanıcıların %42'si olumlu yanıt verirken %58'i gün ışığına ve temiz havaya erişimin olmaması, insan sağlığını ve psikolojisini olumsuz etkilemesi, yer altının hiçbir şekilde yer üstündeki konforu sağlayamayacağı gibi sebeplerle olumsuz yanıt vermiştir. Diğer yandan halihazırda yer altında çalışan kişilerin %59'u ise gelecekte koşulların iyileştirildiği durumda yer altında çalışabileceklerini belirtmiştir. Yer altında çalışma deneyimi olan kişilerin bu alanlara dair olumsuz görüşlerinin ve önyargılarının azaldığı yorumu yapılabilir. Bu durum Carmody'nin 1996 yılında yapmış olduğu çalışma ile paralellik göstermektedir. İsveç ve Japonya'da yer altında çalışan kişilerle yapılan anketlerde de yer altı mekanlarının iyileştirilmesi ile çalışan kişilerin bu alanlara dair olumsuz yargılarının azaldığı görülmektedir (Carmody, 1996).

5. Sonuç ve Öneriler

Yer altı alan kullanımlarının farklı başlıklarda değerlendirildiği bu çalışma ile yer altının eski çağlardan günümüze kadar kentlerde birçok sorun ve ihtiyaca cevap verdiği anlaşılmaktadır. Dönemin koşullarına bağlı olarak altyapı, depolama, ulaşım, yaşam alanı, sığınak gibi farklı fonksiyonlar yer altına alınmış ve gelişen teknolojiye paralel olarak bu kullanımlar da geliştirilmiş ve çeşitlenmeye devam etmiştir. Günümüzde bahsi geçen uygulama örneklerinin yanı sıra küresel ısınma ve çevre sorunları ile baş edebilmek için yer altı alanlarının tercih edildiği gözlemlenmektedir. Ayrıca kent merkezinde yoğun yapılaşmanın olduğu Japonya ve Çin gibi ülkelerde yer üstündeki arazi ihtiyacına bir alternatif olarak yer altının gelişme alanı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Teknolojinin etkili kullanımı ile birlikte yakın zamana kadar gerçekleşmesi mümkün görünmeyen yer altı tarım ve rekreasyon alanı gibi kullanımlar dünyanın farklı ülkelerinde uygulamaya geçmektedir. Uygun teknik altyapının sağlandığı koşullarda yer altı alanlarının aktif olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu alanların plansız gelişimi ile ortaya çıkacak yeni sorunların önüne geçmek ve yer altı kaynaklarını etkili kullanabilmek amacıyla bu kapsamda gerçekleştirilecek uygulamalar önceden belirlenmiş planlama yaklaşımlarına dayalı olarak hayata geçirilmelidir. Bu bağlamda İstanbul'daki mevcut yer altı gelişimi göz önüne alındığında çarpık kentleşme ile baş edemeyen bir şehirde plansız gelişen yer altı kullanımlarının doğuracağı sorunların önüne geçilmesi gerekmektedir.

Yenikapı – Hacıosman Metro Hattı üzerinde gelişen ulaşım harici kullanımlar özelinde

ele alınan çalışma ile İstanbul'da son yıllarda gelişim göstermeye başlamış olan yer altı alan kullanımını uygulamalarının belli bir plan yaklaşımına bağlı olmadan ortaya çıktığı görülmektedir. Dar ve basık bir tasarıma sahip olan yaya bağlantı yollarına eklenmiş kullanımların yarattığı karmaşa, iş çıkış saatlerinde zaten çok yoğun olan transfer noktalarındaki tünellerde bulunan dükkanların stantlarının yaya akışını engellemesi, yer üstü ile görsel bağlantının göz ardı edildiği tasarımlar, aydınlatma ve havalandırma problemleri karşılaşılan sorunlardan bazılarıdır.

İstanbul'da merkezi noktalarda kamusal alan oluşumuna katkı sağlamak, yer altında gelişen yeni kullanımların ulaşım hatlarıyla bütünleşmesi ile erişilebilirliğini arttırmak, yüksek katlı ve büyük ölçekli yapıların bir kısmını yer altına alarak kent silüetini korumak gibi sebeplerden dolayı yer altı alanlarının bir alternatif olarak kullanılabilmesi düşünülmektedir. Belirli bir plan yaklaşımına bağlı olarak uygulamaya geçen yer altı kullanımlarında dahi sorunlarla karşılaşılırken; İstanbul'daki mevcut durum göz önüne alındığında, metro istasyonlarına erişim amacıyla tasarlanmış olan yaya bağlantılarına sonradan eklenen kullanımların kullanıcı deneyimini olumsuz etkilemesi çok normal bir durumdur. Karşılaşılan sorunların günümüz koşulları değerlendirildiğinde çözümsüz olmadığı, kullanıcı yoğunluğu, kullanım türleri ve konumları ve bu kullanımlar arası erişimi sağlayan bağlantı yollarının belirli tasarım kriterleri ve plan yaklaşımı çerçevesinde geliştirildiğinde bu sorunların en aza indirileceği görülmektedir. Yeni yer altı uygulamalarının ise hayata geçirilmeden önce mevcut yapıdan dersler çıkararak doğrudan kullanıcı deneyimini ele alan tasarım parametrelerinin geliştirilmesi ve yer altı alanlarının tasarım sürecinde dikkate alınması önem taşımaktadır.

Alan çalışmasının çıktılarına bakılacak olursa kullanıcılar yer altı alanları ve bu alanların kullanımını mevcut uygulamaların sunduğu koşullara bakarak değerlendirmektedir. Mevcut durumda yer altı alanlarının düşük nitelikli olması, kullanıcılara kısıtlı imkanlar sunması ve İstanbul'da dünya örneklerinde incelenen kapasitede uygulamaların olmaması sebebiyle anket katılımcılarının büyük bir kısmı bu konuda önyargılı düşünmektedir. Günümüz teknolojisinin sunduğu imkanlara rağmen mekanda gün ışığının sağlanması, yer üstü ile görsel bağlantı sunulması, peyzaj elemanlarının mekanda bulunması gibi durumlar katılımcılar tarafından olası görülmemektedir. Bununla birlikte, kısmen olumsuz koşullarına rağmen kullanıcıların yer altında bulunan ve deneyimlediği kullanımları benimsediği, fakat yer altında uzun süreli kullanımlardansa mevcut durumda da var olan ticaret, kültür – sanat faaliyetleri gibi kullanımların varlığını tercih ettiği sonucuna ulaşmıştır. Diğer yandan bu mekanları uzun süreli deneyimleyen kişilerin kısa süreli deneyimleyen kişilere kıyasla daha olumlu görüşlere sahip olduğu ve mekana adapte olduğu sonucuna da ulaşılmıştır.

Mevcut durum incelendiğinde İstanbul için kısa vadede yer altı alan kullanımı bir gelişim alternatifi olmasa da metro hatları ile beraber geliştirilecek olan farklı türden kullanımları içeren planların hazırlanması, yer altına getirilecek kullanımların çevresiyle ve yer üstündeki kullanımlarla uyumlu olması ve kullanıcı boyutunun her aşamada göz önünde tutulması uygulama sonrası yaşanabilecek sorunları önlemek adına önemlidir.

Diğer yandan daha uzun vadede İstanbul'da yer altı alanlarının bir gelişim alternatifi olarak ele alınması halinde çevre üzerinde kalıcı etki bırakan ve ciddi bütçe gerektiren yer

altı uygulamalarının yukarıda belirtildiği gibi kent planlama politikaları kapsamında çok boyutlu olarak ele alınarak, değerlendirilmesi gerekmektedir. İstanbul'da yer altı alanlarının mekânsal kullanımına yönelik yapılmış bir çalışma olmaması nedeniyle, konuyla ilgili kullanıcı değerlendirmelerini ele alan bu araştırmanın önemli olduğu ve ileride yapılacak çalışmalara bir zemin oluşturabileceği düşünülmektedir. Konunun tüm boyutlarıyla değerlendirilebilmesi için, planlama ve yasal boyutu yanı sıra çevresel etkiler kapsamında da ele alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Belanger, P. (2006). Underground landscape: the urbanism and infrastructure of Toronto's downtown pedestrian network. *Tunnelling and Underground Space Technology*, 22, 272-292. doi:10.1016/j.tust.2006.07.005

Bobylev, N. (2009). Mainstreaming sustainable development into a city's master plan: a case of urban underground space use. *Land Use Policy*, 26 (4), 1128-1137. doi: 10.1016/j.landusepol.2009.02.003

Bozsaky, D. (2015). Historical development and special building structures of in-earth embedded houses. *Acta Technica Jourinensis*, 8(2), 113-130. doi: 10.14513/actatechjaur.v8.n2.332

Carmody, J. (1996). Psychological and physiological effects of people in underground Space. Final Report of a Research Project Funded by the Center for Transportation Studies. University of Minnesota

Cornaro, A. ve Admiraal, H. (2017) Sustainable urbanization through underground development – towards an urban underground future. *Advances in Structural Engineering and Mechanics (ASEM17)*, Seoul, Korea

Diamond, R.S. ve Kassel, B.G. (2017). A history of the urban underground tunnel (4000 B.C.E. - 1900 C.E.). *Journal of Transportation Technologies*, 8, 11-43. doi.org/10.4236/jtts.2018.81002

El-Geneidy, A.,Kastelbegner, L. ve Abdelhamid, H.T. (2011). Montreal's roots. *The journal of transport and land use*, 4 (2), 33-46. doi: 10.5198/jtlu.v4i2.176

Flashes. (2018). What lies beneath? June 2018, 24-29 <https://mbrf.ae/storage/app/post/uploads/2pENw1lISnbKq2GwG3ODus5Ksghl6KMxx5AxSRMG.pdf>

Güngör, S.S. (2017). Tarihi Yarımada'daki Roma ve Bizans Dönemi sarnıçları. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), 37-72

İlhan, L. (2014 Şubat 11). Çarşı Pazar'ın havası yetmedi 94 mağazadan 84'ü kapandı. <https://www.dunya.com/sirketler/carsi-pazarin-havasi-yetmedi-94-magazadan-84u-kapandi-haberi-237599>

ITACUS. (2010) Planning the use of underground space. ITA Committee on Underground Space – ITACUS. Lausanne, Switzerland

Kayaoğlu, E., Candaş, A., Kocabal, Y.Z., İmrak, C.E. (2014). İstanbul'un tarihi funiküleri 'Tünel', Asansör Sempozyumu, 297-305.

Labbé, M. (2016). Architecture of underground spaces: From isolated innovations to connected urbanism. *Tunnelling and Underground Space Technology*. 55, 153-175. doi: 10.1016/j.tust.2016.01.004

Liu, X., Wang, Z., Liu, J. ve Yang, Z. (2015). Concept design and development model of underground villas, *Journal of Engineering Science and Technology Review*, 8(3), 46-52

Mannasoğlu, B. (2019). Kentsel Mekan Olarak Yer Altı Alanları: Yenikapı – Haciosman Metro Hattı Örneği. İstanbul Teknik Üniversitesi

Montazerhodjah, M., Pourjafar, M. ve Taghvae, A. (2014). Urban underground development; an overview of historical underground cities in Iran. *International Journal of Architectural Engineering & Urban Planning*,

25 (1), 53-60.

Qihu, Q. (2015). Present state, problems and development trend of urban underground space in China. Presentation given at Shenzhen Qianhai Underground Conference. *Tunnelling and Underground Space Technology*, 55, 280–289. doi: /10.1016/j.tust.2015.11.007

Pektaş, İ. (2017). Raylı ulaşım sistemleri sektör analizi. *Anadolu Raylı Ulaşım Sistemleri Kümelmesi*.

Ruegg, C., Wannemacher, H. and Schönlechner C. (2013) Challenges during design of an underground chip factory (Waferfab), In: *Proceedings ITA World Tunnelling and Underground Space Congress*, Geneva, Switzerland 2013.

Ronghua, Y., Zhilong, C. ve Quanyi, Y. (2012). Review on the Development of Underground Shopping Mall in China, *Studies in Sociology of Science*, 3 (1), 7-11. doi: /10.3968/j.sss.1923018420120301.1990.

Santos, S. (2016, Temmuz 21). NYC receives first official city approval. Archdaily Erişim tarihi: 16.10.2018 <https://www.archdaily.com/791658/nyc-lowline-receives-first-official-city-approval>

Stones, P. ve Heng, T. Y. (2016). Underground space development key planning factors. 15th International scientific conference "Underground Urbanisation as a Prerequisite for Sustainable Development", *Procedia Engineering*, 165, 343 – 354

Şentürk, S. (2011). Yer altı çarşıları yerin altında kaldı. *Arkitera*. Erişim tarihi: 28.02.2019 <http://v3.arkitera.com/news.php?action=displayNewsItem&ID=53802>

Vähäaho, I. (2014). Urban underground space sustainable property development in Helsinki, City of Helsinki, Real Estate Department, Geotechnical Division

Vähäaho, I. (2015). An introduction to the development for urban underground space in Helsinki, *Tunnelling and Underground Space Technology*, 55, 324–328. doi: /10.1016/j.tust.2015.10.001

Zhao, J.W., Le Peng, F., Wang, T.Q., Zhang, X.Y. ve Jiang, B.N. (2016). Advances in master planning of urban underground space (UUS) in China, *Tunnelling and Underground Space Technology*, 55, 290–307. doi: /10.1016/j.tust.2015.11.011

Zhu, W. (2014) Development of strategic new space for urban development. Qinghua University, Department of Civil Engineering, Underground Engineering Research Institute.

URL-1: <https://www.galaksiarsivi.com/derinkuyu-yeralti-sehri-hakkinda-bilmeniz-gereken-15-sey/>

URL-2: <https://inhabitat.com/stockholms-subway-system-is-the-worlds-largest-underground-art-museum/painted-subway-station>

URL-3: <https://www.atlasobscura.com/places/dixia-cheng-beijing-s-underground-city>

URL-4: https://www.researchgate.net/figure/General-view-of-the-combined-Central-Utility-Building-with-cavern-structures_fig1_260540211

URL-5: <https://www.theguardian.com/cities/2019/apr/06/lowline-park-underground-space-manhattan-new-york-america>

URL-6: <https://www.pinterest.cl/pin/466263367665487734/>

URL-7: https://www.researchgate.net/figure/Extract-of-the-Helsinki-Underground-UG-Master-Plan-Image-Helsinki-City-Planning_fig3_273938359

URL-8: <https://www.yerebatan.com/>

URL-9: <https://beyoglu.bel.tr/beyoglu-evlendirme-dairesi-451.html>

URL-10: <http://www.arkiv.com.tr/proje/zemin-istanbul/10445>

